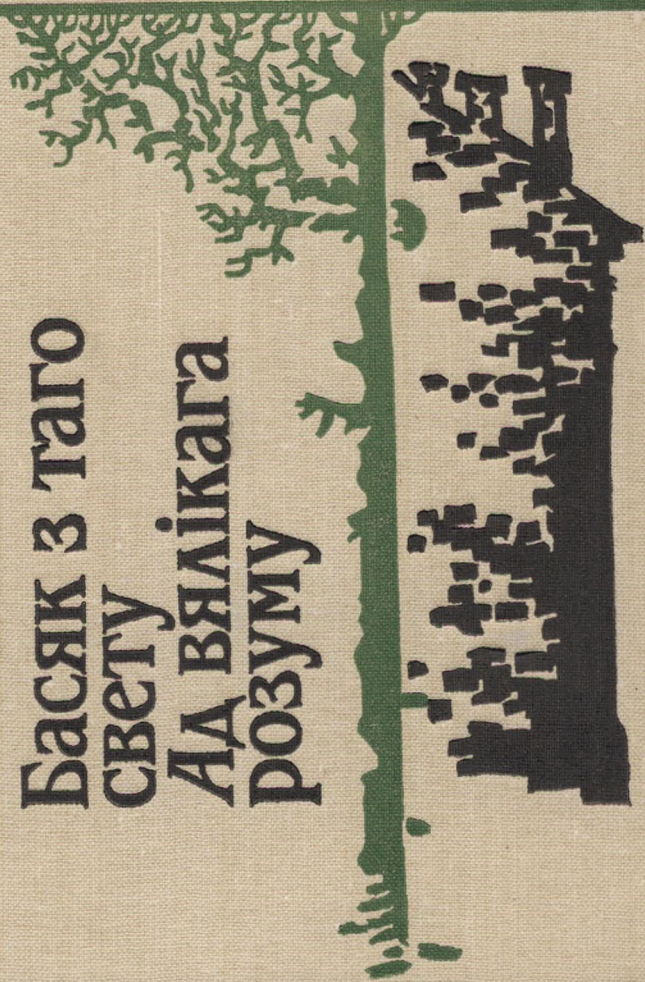

ІБЛІЯТЭКА
ЗАМЕЖНАЙ
ШКОЛЫ

Маю Ласіла
Басяк з таго
свету
Ад Вялікага
розуму

БІБЛІЯТЭКА ЗАМЕЖНАЙ ПРОЗЫ

Маю Ласіла
Басяк з таго
свету
Ад вялікага
розуму

Аповесці

3 фінскай

Мінск

«Мастацкая літаратура»

1990

ББК 84.4Фн

Л 26

Серыя заснавана ў 1983 г.

Рэдкалегія:

С. Андраюк, Я. Брыль, І. Навуменка,
І. Пташнікаў, Б. Сачанка

Пераклалі з фінскай

Уладзімір Арлоў і Якуб Лапатка

Пераклад зроблены з выданняў:

Lassila, Maiju. Kuolleista heräpnyt, Kilpakosjat; Pojat asialla.— Hämeenlinna: Karisto, 1978.— 487 s.

Lassila, Maiju. Liika viisas — Petroskoi; Karjalais-Suomalaisen SNT: Valtion Kustannusliike, 1955.— 142 s.

В книгу включены остросатирические повести финского писателя-классика М. Лассилы (1868—1919).

Л $\frac{4703010100-118}{M\ 302(03)-90}$ 171—90

ISBN 5-340-00570-4 (беларус.)

© Выдавецтва «Мастацкая літаратура», 1990

НАМЕКІ, ПРЫВІДЫ, ЗАГАДКІ

«— Вось каб Ённі зараз прыйшоў, га? Каб даведаўся, што старыя сябры тут яго памінаюць, дык прыйшоў бы кульнуць чарачку,— смела сказаў нехта.

З цёмных сенцаў пачуўся нейкі тупат і грукат. На парозе паўстала даўгалыгая постаць Ённі ў цыліндры і з страшнаю ношаю на плячах. Басякі залямантавалі ад жаху і, не чуючы пад сабою ног, рынулі паўз аслупянелага Ённі на вуліцу. У іх уваччу стаяў жудлівы прывід з крыжам і труною, які яны выклікалі з таго свету...»

Такая сцэна ў кнізе «Басяк з таго свету» паўтараецца тройчы. Тры разы з'яўляецца перад скамянелымі ад жаху героямі змрочная здань басяка Ённі Лумперы, і кожны раз тыя, што клікалі «памерлага» сябра, кідаюцца бегчы на злом галавы, забыўшыся, што хвіліну таму прагнулі яго бацьчы. І гэтае троеснае паўтарэнне жудаснага гратэску міжволі наводзіць на думку, што ўсе героі кнігі ганяюцца за прывідамі. Нават чытач і той уцягнуты ў гэтую гонку. І сапраўды, эпічны запаволены пачатак, можа, нават крыху перагружаны падрабязнымі апісаннямі, стамляе чытача, прывучанага да экраннай лёгкасці твораў. Нічога не дае падстаў думаць, што праз некалькі старонак адбудзецца нешта незвычайнае. Чытач чакае працягу такога ж велічнага і эпічнага. Але раптам аказваецца, што ўся гэтая эпіка прысвечана ашалеламу ад сквапнасці басяку, які пачынае паляванне за мільёнамі. Мы яшчэ не раз заглынем такую прынаду: прывідам аказваецца шчасце камерцый саветніка Ёнса Лундберга, які нажыў мільёны, а потым схваўся ад іх у дэманстратыўнай беднасці і аскетызме. Падманныя Ённевы тысячы вабяць самавітую гандлярку Лійсу, і яна так

сама пачынае ганяцца за багаццем. Па меры развіцця падзей мы ўсё болей пераконваемся, што практычна кожны герой кнігі пакланяецца прывіду. І шыкоўны п'янога палкоўнік Порхала, і багацей Пунтуры, і прайдзісветы з Тамперэ — усе думаюць толькі, як ухапіць фартуну за чупрыну. Ад гэтай паспешлівай прагі багацця і ўзнікаюць дзесяткі камічных і бязглуздых сітуацый. Аднак аўтар падае іх нам з поўнай сур'эзнасцю, і праз тое яны робяцца яшчэ больш гратэскнымі.

Асабліва недарэчна гучаць дыялогі басяка з так званымі прыстойнымі людзьмі. Гэта часам выклікае ў чытача здзіўленне, але ж тыя размовы і павінны быць бязглуздымі! Мы выдатна разумеем, чаго вартыя разважанні непісьменная Ённі пра сусветную палітыку ці палітэканомію, і дзівімся, чаму таго адразу не раскусяць ягоныя суразмоўнікі. Аднак у адрозненне ад нас іх слепіць агромністы прывід мільёна, які стаіць за плячыма Ённі, а таму самая несусвецца, якую чаўпе басяк, падаецца ім вышэйшай мудрасцю. Нават п'яны крык басяковай душы «Далоў тытулы!» успрымаецца як дэмакратызм і народнасць зап'янелага мільянера.

Гэтак жа паблажліва ставяцца героі кнігі «Ад вялікага розуму» да кáзаняў вар'ята Сакары Колістая, які абвясціў крыжовы паход супраць чалавечай мудрасці. Але тут адносіны даходзяць да пэўных межаў: вар'ят аказваецца ў вар'ятні, няхай сабе і на пасадзе дырэктара. І ў тым, што вар'ят кіруе вар'ятамі, чытаецца змрочны намёк на сучаснае грамадства. Вось гэтая аналогія — гонка за багаццем, за ўладай, за прывідным шчасцем — і вымусіла нас аб'яднаць менавіта гэтыя дзве аповесці пад адной вокладкай. Апрача таго, ёсць у іх і яшчэ адна агульная рыса — у абедзвюх кнігах няма ніводнага станоўчага героя. І гэта таксама выклікае здзіўленне.

Маю Ласіла — пад такім жаночым імем увайшоў у фінскую літаратуру Альгот Ціецівяйнен. Ён нарадзіўся ў 1868 годзе ў Заходняй Карэліі. Калі хлопчыку было трынаццаць гадоў, памёр яго бацька, маці неўзабаве выйшла замуж за небагатага селяніна. Прозвішча айчыма — Унтала — і прыняў будучы класік фінскай літаратуры. Яго жыццёвы шлях быў нялёгка і няпросты, да гэтай пары не зусім добра вывучаны і даследаваны. Яшчэ ў дзяцінстве ён спазнаў, што такое нялёгкая сялянская праца, калі быў за парэчка ў багатай цёткі. Потым, у 1887 годзе, яму пашчасціла трапіць у настаўніцкую семінарыю ў горадзе Сортавала. У 1891 годзе ён пачынае працаваць настаўнікам. Педагагічная дзейнасць працягвалася да 1898 года ў розных раёнах Фінлянды. У горадзе Вііпуры (Выбарг) Ласіла пазнаёміўся з рускай сям'ёй і пачаў удасканалваць свае веды ў рускай мове. Трэба зазначыць, што Ласіла ўвогуле меў выдатныя і лінгвістычныя здольнасці — ён ведаў некалькі еўрапейскіх моў.

У 1898 годзе Ласіла паступіў на службу і правёў шэсць гадоў у Пецярбургу, дзе быў прадстаўніком гандлёвай фірмы. Аднак камерцыя не закланіла ад яго грамадскага жыцця рускай сталіцы. Малады камерсант пачаў займацца рэвалюцыйнай дзейнасцю і нават быў у складзе тэарыстычнай групы, якая рыхтавала замах на міністра ўнутраных спраў Плеве.

Вярнуўшыся на радзіму, Ласіла працаваў настаўнікам, а потым пакідае і гэтую працу, каб цалкам аддацца палітычнай і пісьменніцкай дзейнасці. Ён уступіў у так званую «Старафінскую партыю», якая прывабіла яго сваімі «народнымі» лозунгамі. Але праз пэўны час Ласіла адышоў ад яе.

У літаратуру Ласіла ўступіў на пятым дзесятку свайго веку. За дзевяць гадоў літаратурнай дзейнасці ён напісаў каля сарака твораў, апублікаваў — дваццаць шэсць. Найбольшую папулярнасць набылі сатырычныя і гумарыстыч-

ныя творы пісьменніка, апублікаваныя пад псеўданімам Маю Ласіла. Гэтае імя і засталася ў залатым фондзе фінскай літаратуры побач з імёнамі Эйна Лейна, Юхані Аха, Франца Эміля Сіланпяя, Катры Валы, Пенці Хаанпяя і іншых фінскіх класікаў.

У гэты час пісьменнік зусім перастаў займацца палітычнай дзейнасцю і вёў даволі дзіўнае, незразумелае жыццё. Ён нідзе не паказваўся публічна, адмаўляўся ад сустрэч з выдаўцамі і рэдактарамі сваіх твораў, ведучы з імі толькі перапіску. Пры гэтым пісьменнік не даваў ім нават свайго адраса, атрымліваючы карэспандэнцыю да запатрабавання. Ад суседзяў ён хавае сваё імя і прафесію. Нават на шпацыр выходзіць крадком, каб яго не бачылі. Здаецца, пісьменнік зрабіў усё, каб збіць з панталыку сваіх будучых даследчыкаў. Літаратурная праца ў тагачаснай Фінлянды прыносила невялікі заробак, але і тут Ласіла паводзіць сябе даволі своеасабліва. Ён згаджаецца на самыя маленькія ганарары, а калі яму прысудзілі першую прэмію за гумарыстычную аповесць, ён праз газету адмовіўся ад яе.

І раптам пустэльнік пасля некалькіх гадоў самотнага жыцця вяртаецца да палітычнай дзейнасці. У 1916 годзе ён пачынае працаваць у сацыял-дэмакратычнай газеце «Цюэсміес» («Рабочы»). Там ён працаваў да канца свайго жыцця — да 1918 года. У красавіку 1918 года, калі нямецкія салдаты з егерскай дывізіі фон дэр Гольца і фінскія белавардзейцы, якіх звалі «мяснікі» за незвычайную жорсткасць, захапілі рэвалюцыйны Хельсінкі, пісьменнік да апошніх хвілін знаходзіўся на сваім пасту — у рэдакцыі газеты «Цюэсміес». Потым яму ўдалося пакінуць памяшканне, але неўзабаве ён дэманстравана выйшаў на вуліцу, дзе і быў арыштаваны. Яго асудзілі на пакаранне смерцю і 21 мая 1918 года забілі на параходзе, які вёз асуджаных рэвалюцыянераў на востраў Сантахаміна. Так загінуў славыты фінскі пісьменнік. Яго жыццёвы шлях быў поўны супярэчнасцяў і нечаканых, рэзкіх паваротаў лёсу.

Якуб Лапатка

БАСЯК З ТАГО СВЕТУ

I

Калі вам даводзілася бываць у порце Хельсінкі ўлетку, калі там пануе няспынны рух і падобныя да вялізных лянівых рыбін караблі ўдзень і ўначы прыстаюць да берага, няўключна разварочваюцца і выходзяць у мора, вы, відаць, часта сустракалі там аднаго падстаркаватага басяка, які любіў сядзець на прычале і карміць хлебам галубоў. Часам туды даляталі перазовы царкоўных званоў і музыка з багатых пахаванняў. Хаўтурны звон і жалобныя мелодыі разлягаліся па-над горадам і портам, змешваліся з параждзенымі гудкамі і гулам карабельных машын. Тады ж можна было ўбачыць, як той самы басяк, разваліўшыся на грудзе выгружаных тавараў, тлумачыў сваім сябрам сутнасць сур'ёзных пытанняў жыцця і смерці. Журботны звон ахутваў наваколле і, напэўна, абуджаў у душы ў старога басяка думкі пра марнасць чалавечага жыцця, а таксама ахвоту пагаманіць пра гэта з іншымі людзьмі. Такія гаворкі, відаць, моцна бралі за жывое гэтых адвечных дзяцей порта. Яны моўчкі слухалі свайго прыяцеля, моўчкі смакталі люлькі, і перад іхнімі вачыма была ўжо не сіняя марская далачынь, а паўставалі зусім іншыя малюнкi. Ды і з самім прамоўцам, гэтым адданым сябрам галубоў, сэрца якога назаўсёды прырасло да хельсінскага порта, з басяком Ённі Лумперы, адбывалася нешта незразумелае, калі ён казаў пра непазбежнасць смерці, а потым — уваскрэсення перад Страшным судом, які чакае кожнае бязгрэснае дзіця порта, кожнага, хто там нарадзіўся, быў ахрышчаны і звекаваў свой век. Ён казаў

пра гэта і адчуваў, як яго душа ператвараецца ў чаіцу, імкліва нясецца над марскімі хвалямі і дазвання растае ў марскай сінечы.

Ённі Лумперы быў, бадай, самы старэйшы і самы сапраўдны хельсінкскі басяк, якіх засталася ўжо не бог ведае колькі. Ён быў басяк не толькі целама, але і душой, басяк па перакананнях, па прызначэнні і нават складам свайго розуму. Даволі было глянуць на яго, каб адразу зразумець, што перад вамі басяк, гэтаксамма як даволі зірнуць на карчавы пень, каб упэўніцца, што гэта якраз пень, а не гонкая мачтавая хваіна. Ён быў сапраўдны басяк, а таму больш за ўсё на свеце любіў вольнае жыццё пустадомка. Цягавіты і бадзёры, ён вылучаўся сярод партовай браціі сваім ладна скроеным целама і незвычайным апетытам, які знікаў значна пазней, чым апошні кавалак са стала. Зрэшты, трэба сказаць, што здаралася і так, што ў яго па некалькі дзён запар не было ў роце ні макулінкі. За сілу і жарлівасць сябры далі яму мянушку Самсон. Апрача таго, ён часта апавядаў сваім дружбакам пра подзвігі біблейскага волата. Але Ённі чуў тую гісторыю даўно, ды і то краем вуха, а таму аздабляў свае расказы такімі незвычайнымі прыгодамі, што калі б іх пачуў сам біблейскі герой, дык ніколі не даў бы веры, што ўсё гэта было з ім, а не з кімсьці іншым.

Мы пачынаем нашу аповесць трохі раней, чым Ённі Лумперы здзейсніў свае подзвігі і праславіўся на ўсё блізкае і далёкае наваколле хельсінскага порта. Сябры меркавалі, што ў той час Ённі было гадоў пяцьдзесят, а мо і шэсцьдзесят пяць, і ён сам не ведаў, за каго сябе мець — за мужчыну ў росквіце сілы ці за старога, якому неўзабаве трэба збірацца да Абрама на піва. Калі ж прыяцелі спрабавалі вызначыць яго ўзрост больш пэўна, ён сціпла тлумачыў, што падчас свайго з'яўлення на свет забыўся зірнуць на каляндар, і дадаваў, што наогул гэта справа канторскіх пісарчукоў.

Увесь свой век ён дыхаў партовым паветрам. Што да астатняга горада і ўсяго свету, дык яны здаваліся Ённі нечым накшталт закінутай дзялянкі, да якой далёка і цяжка дабірацца. Але ўсё ж з той далёкай дзялянкі да яго раз-пораз далятаў шум нейкага іншага жыцця. Калі казаць па шчырасці, дык з тым жыццём і з тым далёкім і зусім не вабным светам Ённі сутыкаўся адно праз паліцыю.

А цяпер пагаворым пра паліцыю.

У гэтай паважнай установе Лумперы не надта ганаравалі, а дакладней, паліцыя кляла яго на чым свет стаіць. Праўда, абвінаваціць Ённі ў якіх-небудзь злачынствах сыло нельга. Ён быў чалавек сумленны, толькі раз на тыдзень перабіраў гарэлкі, і тады яго забіралі ва ўчастак.

Адзін раз на тыдзень — гэта пяцьдзесят два разы на год. Такім чынам няцяжка падлічыць, колькі разоў Ённі цягалі ў паліцыю за ўсе доўгія гады яго жыцця. Няцяжка зразумець і няласку доблеснай паліцыі. А найбольш гэтага жлукту бясціў паліцэйскі Нуўцінен. Яго пост быў паблізу тых мясцін, дзе зазвычай бадзяўся Ённі. Нуўцінен дзяжурыв там больш за дзесяць гадоў, а значыць, мусіў разоў пяцьсот з гакам падбіраць і цягнуць на сабе непрытомнага Лумперы. Хто б вытрымаў такое са спакойнай душой?

— Кадук на цябе! — змрочна лаяўся паліцэйскі, і гэта вельмі забаўляла партовых басякоў.

Калі Ённі напіваўся да божай моцы і зарываў носам, яны ніколі не казалі, што Лумперы набраўся, а казалі:

— Зірніце, зноў Ённі шукае рамізніка.

Урэшце Нуўцінену надакучыла штотыдзень цягаць на сабе п'янага валацугу, і ён вырашыў перавесціся ў Тамперэ. Тамтэйшы паліцэйскі камісар Непанен паабяцаў гарапашніку дапамагчы, і цяпер Нуўцінен не-

цярпліва чакаў, калі камісар прыедзе ў Хельсінкі, каб паглядзець, каго ён бярэ да сябе на службу.

Кожны раз пасля начлегу ва ўчастку Ённі паводле паліцэйскіх правілаў фатаграфавалі, узважвалі, старанна абмяралі ўпоперак і ўдоўжкі і толькі потым выпускалі на волю. Потым усе гэтыя прыкметы і дадзеныя запісвалі ў кнігу, каб лягчэй было выявіць і знайсці злачынцу, хоць Ённі ніколі не быў злачынцам, нікуды не збіраўся ўцякаць, а, наадварот, кожнае суботы сам лез на вочы паліцыі. Між іншым, Ённі меў да тых паліцэйскіх працэдураў вялікую цікавасць і, калі яго мералі і важылі, заўсёды з дзіцячай непасрэднасцю пытаўся:

— Ну і колькі там сёння?

Такія вось дачыненні былі ў яго з паліцыяй.

Ённі меў знаёмага і сярод буйной буржуазіі — камерцыі саветніка Ёнса Лундберга. У вуснах такога зацятага фіна, як Ённі, гэтае шведскае імя гучала: «Ённі Лумперы», а таму няма нічога дзіўнага, што Ённі лічыў камерцыі саветніка сваім цэзкам.

Гэта і было галоўнаю прычынай іхняга даўняга знаёмства. Камерцыі саветнік Лундберг быў кашчавы злыязыкі стары і да таго ж вялікі скнара. Адзенне ён занашваў да дзірак і скупасцю праславіўся на ўсю краіну. Аднак ён любіў валацугу Ённі. Той здаваўся яму сапраўдным жыхаром Хельсінкаў. Апрача таго, абодва яны былі старыя кавалеры.

Сяды-тады ён моцна лаяў басяка, але камерцыі саветніку падабалася, што Ённі слухаў яго лаянку спакойна. Падабалася яму і тое, як шчыраваў Ённі, выгружаючы з караблёў тавары, і тое, што ён заўсёды ў час прыблягаў папярэдзіць аб прыбыцці грузаў, вядома, маючы пры гэтым надзею атрымаць на выпіўку. Асабліва старому было даспадобы, што Ённі пачаў называць яго камерцыі саветнікам раней, чым ён атрымаў гэты тытул.

— Але ж і вялікі ты прайдзісвет, каб цябе чэрці даілі,— часцяком казаў Лундберг, калі быў не ў гуморы. Аднак Ённі спакойна глытаў гэтую горкую пігулку і, робячы збянтэжаны выгляд, адказваў:

— Як пажадае пан камерцыі саветнік.

І тады расчулены стары скнара абавязкова даваў Ённі крыху грошай на гарэлку, і праз гэтыя грошы паліцыя і найперш паліцэйскі Нуўцінен мелі немалы клопат.

І вось аднаго разу Ённі выпала вялікае шчасце: камерцыі саветнік святкаваў сваё шасцідзесяцігоддзе, і з гэтае нагоды Ённі яшчэ ўранні прыбег паведаміць, што ноччу ў порт прыйшоў параход «Палярыс».

— Можа, на ім ёсць тавары пана камерцыі саветніка, карабель жа прыйшоў без аб'явы,— хітраваў Ённі, апраўдваючы свой ранні візіт.

Аднак стары адразу пра ўсё здагадаўся і ў такое свята вырашыў быць па-каралеўску шчодрым. Ён падараваў Ённі стары чорны фрак, камізэльку і высокі ядwabны цыліндр, падобны да вежы сярэднявечнага замка. Гэтым разам ён не лаяўся, а ўсхвалявана і прачула сказаў:

— Глядзі, Ённі, не занясі ўсё гэта ў шынок.

Валацуга быў так узрушаны, што толькі прамармытаў:

— Вось гэта... Гэта камерцыі саветнік... Далібог, такіх людзей болей няма...

Стары яшчэ больш расчуліўся і пачаў калупацца ў кішэнях. Ён хацеў даць Ённі адну марку, але раптам перадумаў і замест грошай даў валацугу адзін з двух латарэйных білетаў, якія ўчора ледзь не сілком уткнуў у рукі Лундбергу агент. Камерцыі саветнік вырашыў, што так будзе лепей, бо латарэйны білет не пабяжыш прапіваць адразу, а значыць, і не трапіш у якую-небудзь п'яную гісторыю.

— На яго можна выйграць аж дваццаць тысяч ма-

рак,— урачыста абвясціў стары. Ён думаў асцерагчы Ённі ад п'яных грахоў, але нездарма кажуць, што добрымі намерамі забрукавана дарога ў пекла.

З гэтага латарэйнага білета ў жыцці басяка пачалася страшэнная бура, якая ўцягнула Ённі Лумперы і старога Лундберга ў вусцішныя замагільныя прыгоды.

Але што б там ні прычынілася потым, гэты дзень быў для Ённі повен шчасця і весялосці. Ён радаваўся, як малое дзіця, і, вядома, не гэтаму недарэчнаму білету, а новай цудоўнай вопратцы, чорнаму фракту, камізэльцы і падобнаму да вежы ядвабнаму цыліндру.

Не дзіва, што такую падзею Ённі наважыўся крыху адзначыць. Ён надзеў шыкоўны фрак і камізэльку, кульнуў пару чарак, а потым адчуў такое незямное шчасце, што налыкаўся да непрытомнасці, хоць да суботы было яшчэ далёка. У фракту і з цыліндрам на галаве ён улукаткі ішоў па вуліцы, і мора яму было сёння па калені.

На рагу, як звычайна, стаяў паліцэйскі Нуўцінен. Ён нарэшце дачакаўся камісара з Тамперэ і апануў новы мундзір, бо ўвечары павінен быў сустрэцца з новым начальствам.

П'яны як бот, Ённі ледзь перастаўляў ногі, аднак знаёмую постаць паліцэйскага змеціў яшчэ здаля.

— Нуўцінен! Гэй, Нуўцінен! — загукаў ён.

Нуўцінен пачаў злавацца. «Толькі ў парадным мундзіры і цягаць гэтага бруднага бамбізу», — падумаў ён.

А Ённі ківаўся ўсё бліжэй і бліжэй. Ён нават распачаў нейкую дурную гаворку, але ўгневаны Нуўцінен упарта не заўважаў яго, бо, па-першае, баяўся запэкаць мундзір, а па-другое, вырашыў увогуле не зважаць на валацугу.

— Нуўцінен, а Нуўцінен! Ну чаму ты не хочаш зірнуць на мяне? — пакрыўджана гарлаў Ённі.

— Ідзі да д'ябла!

Нуўцінен зусім ашалеў, аднак усё ж здолеў утаймаваць сябе і з годнасцю адварнуўся ад жлукты. У Ённі ўваччу мігусіліся чорныя хохлікі. Ён пачаў вярзці нейкую несусвеціцу.

— Не будзь такі фанабэрысты, Нуўцінен... Нуўці...

І тут цемра канчаткова акрыла ўсю зямлю. Зняможаны Ённі заснуў проста пасярод вуліцы. Яго ядвабны цыліндр адкаціўся да плота і стаў на донца.

На раніцу Ённі прачнуўся ад мудрагелістай лаянкі і вельмі прафесійных выспяткаў. Гэта быў Нуўцінен, які ўсё ж запэчкаў свой парадны мундзір. Ённі расплюшчыў вочы і бесклапотна спытаўся:

— Гэта ты, Нуўцінен?

Нуўцінен зноў пачаў лаяць Ённі. Паліцэйскі дачакаўся новага месца ў Тамперэ, але загад дазваляў яму пакінуць Хельсінкі толькі заўтра, і ягоны гнеў можна было зразумець.

— Ну, латрыга, болей ты на мне ездзіць не будзеш!

Гэта быў праведны гнеў. Нуўцінен нарэшце даў веры, што дачакаўся заслужанага спакою. А Ённі рыхтаваўся да заўсёдных паліцэйскіх працэдураў. Камісар і Нуўцінен, якія меліся ўзважваць і абмерваць яго, былі ў кепскім настроі. Калі яны паставілі Ённі на вагу, той па сваёй завядзёнцы пацікавіўся:

— Ну, колькі там сёння?

Паліцэйскія пагардліва маўчалі. Потым Нуўцінен коротка сказаў камісару:

— Запішы, як і раней.

Нуўцінен вымавіў гэта, глядзячы на Ённі як на пустое месца. Тым часам у пакой зайшоў паліцмайстар. Ён толькі сёння заняў гэтую пасаду і браў ва ўсіх затрыманых адбіткі пальцаў, каб потым лягчэй было знаходзіць злачынцаў. Паліцмайстар зірнуў на дзіўна апранутага Ённі і загадаў узяць адбіткі пальцаў і ў яго.

Калі Нуўцінен сказаў яму прыціснуць пальцы да паперы, Ённі раптам спалохаўся: вельмі ўжо нязвычайна

ная была гэтая працэдура. Раней такога не рабілі, і Ённі, падазраючы нешта нядобрае, вырашыў не спяшацца, а на ўсякі выпадак пацягнуць час.

— Давай сюды пальцы! — гыркнуў раззлаваны Нуўцінен і тузануў яго за рукаў.

Ённі глядзеў на паперу, як баран на новыя варты.

— Што гэта за паперка? — разгублена спытаўся ён. Нуўцінен ледзь стрымліваў злосць.

— Ды не адкусіць яна табе нічога!

Выйсця не было. Паліцэйскі пагрозліва насядаў, але Ённі, падазрона касавурачыся на паперу, цягнуў ката за хвост. Тады ашалелы Нуўцінен схпіў баяка за руку і з нянавісцю прыціснуў ягоныя пальцы да паперыны.

— А зараз чашы адсюль! — злосна сказаў ён.

Ённі паслухмяна выйшаў. Аднак у калідоры яго зноў апанаваў страх. Баяк вырашыў вярнуцца і ўсё ж высветліць, што гэта была за паперчына. Павінен жа ён ведаць, пад чым паставіў свой крывы крыжык. Але яго развагі перапыніла з'яўленне паліцмайстра. Убачыўшы, што Ённі яшчэ стаіць у калідоры, той пагрозліва сказаў:

— Бачу, табе ў нас спадабалася...

Ённева сэрца яшчэ мацней сціснулі падазрэнні.

Паліцэйскі Нуўцінен у глыбіні душы ўжо дараваў абадранцу, бо па натуры быў чалавек зычлівы. У паліцыі пра Ённі хадзілі тысячы вясёлых показак, і Нуўцінен злаваў толькі на тое, што яму ўвесь час выпадала цягаць п'янага валацугу на сваім гарбе. Калі Ённі пайшоў, Нуўцінен пашкадаваў, што развітаўся са старым знаёмым так груба. Сустрэўшы Ённі каля варот участка, паліцэйскі завёў з ім зусім мірную гаворку. Адчувалася, што хвіліна расстання сапраўды надышла.

— Ты ўжо выбачай, Ённі, проста ў мяне быў на

цябе зуб. Я столькі разоў цягаў цябе, нягодніка, на сваім карку...

Гэта была шчырая споведзь былога злосніка. Ённі слухаў пакаянны голас Нуўцінена, і яго душу перапаўнялі самыя добрыя пачуцці. А калі Нуўцінен прапанаваў яму цыгарэту, у расчуленага баяка адняло мову.

— Ты не ведаеш, Ённі, як я злаваўся кожны раз, калі валок цябе, п'янага бадзягу, у паліцыю,— апраўдваўся Нуўцінен.

Ённі зусім растаў.

— Ну так, Нуўцінен, я вінаваты,— сказаў ён.— Але ж чалавек можа і памыліца.

Прыкладна так яны гутарылі даволі доўга, і нарэшце Ённі насмеліўся:

— Я вось усё думаю, навошта паліцмайстар загадаў мне тыцкаць пальцамі ў тую паперыну?

— Ну, новая мятла па-новаму мяце,— супакоіў яго Нуўцінен і ўзнёсла дадаў: — А наогул паліцыя імкнецца развівацца і ісці ўпоравень з часам.

Тут яны цёпла развіталіся. Асабліва расчуліўся Нуўцінен, перакананы, што цяпер цягаць на сабе п'янага Ённі будзе ўжо нехта іншы.

Баякі, гэтыя даверлівыя дарослыя дзеці, слухалі расказ Ённі пра адбіткі пальцаў са шчырым захапленнем. Ённі паўтараў сваю гісторыю зноў і зноў і заўсёды спасылаўся на Нуўцінена. Пры гэтым ён кожны раз казаў:

— Далібог, гэты Нуўцінен добры чалавек.

II

Апрача камерцыі саветніка Лундберга і паліцэйскага Нуўцінена Ённі меў яшчэ адну старую знаёмую. Яна гандлявала на рынку кілбасой, і партовыя баякі і грузчык, яе заўсёдня купцы, называлі яе

проста Лійсай Кілбасой. Гэта была пышная таўсманная кабеціна, з выгляду — сапраўдная пані, але ўсё ж гандлярка.

Ужо шмат гадоў паміж Лійсай і Ённі цягнулася бясконцая звадка, што часам нагадвала свару заклятых ворагаў, а часам — буркатню закаханых. Ённі зазвычай пацвельваў Лійсу якімі-небудзь баяцкімі жарцікамі, а тая злавалася і чахвосціла свайго крыўдзіцеля так, што ў яго аж пот выступаў. Да таго ж валацугі часту намякалі гандлярцы, што лепшага за Ённі мужа яна ніколі не знойдзе, і праз гэта Лійса аж зелянела ад злосці.

Аднак Ённі, як вядома, быў чалавек памяркоўны і, каб не стамляць сваю памяць, не любіў трымаць у ёй розныя старыя крыўды. Вось і цяпер, калі яго выпусцілі з паліцыі, Ённі вырашыў купіць кілбасы і, трапіўшы на рынак, скіраваў да Лійсінай яткі. Лійса ніколі не бачыла яго ў фракі і ў цыліндры і, відаць, з гэтае прычыны адразу завялася.

— Куды ты так выстраіўся, ёлуп? — гучна спыталася яна на пацеху аматарам кілбасы.

Але Ённі не абразіўся і з усёй сваёй баяцкай галантнасцю аддзячыў Лійсе кампліментарам:

— Ты, Лійса, і праўда добрая пані. Зусім як пападзя.— І яго рукі абрысавалі ў паветры Лійсіну постаць.

У гэтым жарце не было ні каліва зласлівасці, аднак гандлярка імгненна закіпела. Яна адважыла Ённі цэлы фунт лаянкі, а потым дадала:

— Падумай пра тое, як ты будзеш стаяць перад госпадам!

Гэтыя кінутыя ў гневе біблейскія словы найперш усхвалявалі саму Лійсу, і яна злосна казала далей:

— Валацуга ты, баяк, а не чалавек. Такія бадзякі і ў судны дзень не ўваскрэснуць, бо ў вас і душы няма.

Тут ужо абразіўся і такі рахманы чалавек, як Ённі.

Спярша ён думаў схаваць крыўду ў сэрцы, але потым усё ж запырэчыў:

— Што ты чаўпеш, Лійса? Гасподзь надзяліў душой усе жывыя стварэнні.

— Бык прыдуркаваты, во хто ты! Бык Самсон! — У шаленстве яна ўкалола свайго непрыяцеля нават яго наю мянушкай.

Карацей кажучы, гэтым разам яны развіталіся як ворагі і нават не здагадваліся, што лёс ужо пляце ім любоўны нерат.

Ённі не надта падабалася забіваць сабе галаву думкамі, але назаўтра ён узгадаў учарашнюю свару са здзіўленнем. Ён сядзеў і карміў хлебам галубоў, і тут да яго падышоў яшчэ адзін партовы басяк Ханку.

— Што, Ённі, галубоў корміш?

Ённі пацвердзіў гэтую здагадку і задуменна прамовіў:

— Чаму гэта ўчора Кілбаса так на мяне ўз'елася? Ну такое плявузгала, што і паўтарыць страшна. Нібыта і ў судны дзень я не ўваскрэсну, і душы ў мяне нібыта няма.

Ханку быў у Ённі за лепшага сябра, бо два разы ратаваў яго ад немінучае смерці. Набраўшыся, Ённі звальваўся з прыстані, а Ханку, рызыкуючы ўтапіцца, выцягваў яго на бераг. Пасля гэтага ўдзячны Ённі палюбіў яго ўсім сваім шчырым сэрцам.

— Ты, Ханку, два разы ставіў мяне ў сухі док, — казаў Ённі на велягурыстым партовым жаргоне і, калі ў яго звінела ў кішэні, ніколі не забываўся пачаставаць сябра чаркай гарэліцы.

Пасля таго як стары Лундберг падараваў яму латарэйны білет, Ённі раззваніў пра сваю ўдачу па ўсім порце, і басякі толькі і гаварылі пра ягонае будучае багацце.

Па-над портам раскашаваў летні дзень. Сябры сядзелі на скрынках з таварамі і гадалі, колькі тысяч,

а мо і мільёнаў атрымае Ённі. Сам гаспадар латарэйнага білета не надта верыў у такое шчасце, але гаворка пра багацце захапіла і яго.

— Весела жывуць тыя мільянеры,— уткнуў Ённі свае тры грошы.

Усе пагадзіліся і пачалі ўжо нават зайздросціць багацею Ённі, які хутка выйграе не меней як дваццаць тысяч.

— Свой першы мільён багацей Хяркман выйграў менавіта ў латарэю,— зазначыў нейкі абазнаны ў такіх справах валацуга, і гэтыя словы былі для Ённевай душы як чароўны бальсан.

— Як бы я жыў з мільёнам...— летуценна сказаў ён.

Увечары, калі пасля добрае чаркі Ханку і Ённі зноў загаварылі пра ягонае выратаванне, будучы мільянер паабяцаў:

— Вось выйграю свае грошы, і ты, Ханку, болей не будзеш мучыцца, як захочаш наступіць на корак.

Ханку здавалася, што дакляраваная выпіўка ўжо грэе яму нутро, але ён яшчэ наравіўся:

— Чаго гэта ты будзеш мяне паіць?.. Лепей пакладзі грошы ў банк, няхай набягаюць працэнты.

Аднак Ханку быў вельмі задаволены, калі Ённі паўтарыў сваё абяцанне і нават прысягнуў, што падзе-ліць усё сваё багацце напалам.

— З гэтымі латарэйнымі грашыма такая штука: як прыйдуць, так і пойдуць,— цвёрда сказаў Ённі, і яны пасябралі яшчэ мацней.

*

І вось прычынілася дзіва. Падараваны старым Лундбергам латарэйны білет выйграў дзве тысячы марак.

Але тут Ённі агарнуў сумнеў. Басяк не мог даць веры, што стаў чалавекам, які мае дзве тысячы марак.

Ён пачаў падазраваць, што Лундберг вырашыў па-смяяцца з яго і ўся гэтая гісторыя з латарэяй — проста нейкі недарэчны жарт. Ённі доўга абдумваў гэты выпадак, і яго сумненні раслі, як грыбы пасля дажджу. Не, не мог стары скнара Лундберг раскашэліцца на цэлыя дзве тысячы.

Ённі аж схуднеў ад сваіх падазрэнняў. Ён ужо не мог трываць і, каб раскусіць праўду, пасунуўся да Лундберга ў кантору.

Раней ён заходзіў туды не раўнуючы як дамоў, але гэтым разам збянтэжана спыніўся яшчэ на парозе. Керхануў у кулак, падазрона агледзеўся на бакі і падумаў, што болей яго ўжо не абдураць.

Канторшчыкі, нізка схіліўшыся над сталамі, нешта старанна запісвалі ў свае кнігі. Нарэшце хтосьці заўважыў дзіўныя паводзіны Ённі.

— Які гэта маладзік на цябе найшоў, Ённі? — прывітаў басяка адзін з канторскіх.

— Здаецца... ваш гаспадар... ну... абдурываў мяне, абвёў вакол пальца.

Калі канторшчыкі даведаліся пра латарэйны білет, Ённі растлумачыў:

— І вось гэтая латарэйка выйграла. Ці няма тут якой ашукі?

Канторскія супакоілі Ённі, што ніякага падману няма і што ён сапраўды можа пакласці ў кішэню дзве тысячы марак. Але на развітанне Ённі ўсё адно з недаверам сказаў:

— Не, нешта тут не тое. Не мог пан камерцыі саветнік задарма адваліць басяку такі кавалак.

Але калі гэтыя дзве тысячы марак яму без ніякай завалокі выдалі ў банку, Ённі паарлеў і падазрэнні развееліся. Басяк сапраўды адчуў сябе багатым чалавекам.

Спачатку ён вырашыў пайсці ў порт, каб як след пачаставаць сваю арцель, але, ідучы паўз рынак, успо-

мніў нядаўняю свару з кілбасніцай Лійсай і рашуча скіраваў да яе яткі. Каб паказаць, хто ён такі, Ённі моўчкі выбраў ніштаваты кавалак кілбасы, не зважаючы на Лійсіну варожасць, кінуў яго на шалі і загадным тонам спытаўся:

— Колькі?

Кавалак пацягнуў на марку і дзесяць пені. Ён без лішніх слоў узяў тавар і кінуў на прылавак паперку ў тысячу марак. Ён чакаў рэшты з такім выглядам, нібыта расплачваўся тысячнымі купюрамі кожны дзень.

Лійса глядзела на яго круглымі вачыма. Спачатку яна зусім ашалела, але потым згадала размовы, што Ённі выйграў у латарэю, і зразумела, што гэты абадранец перамагае. Яна бездапаможна зірнула на буйную купюру і з бяссілай злосцю крыкнула:

— Падумаеш, багацей! Крукам носа не дастаць!

Яна разумела, што Ённі помсціцца за былыя абра́зы, і рыхтавалася пачуць нейкія зняважлівыя словы. Аднак Ённі з асалодаю маўчаў і спакойна смакаваў сваю перамогу. Раз'юшаная Лійса са злоснай насьмешкаю крыкнула:

— Што, у цябе іншых грошай няма?

— Ёсць.— Ённі спакойна паклаў на прылавак яшчэ адну тысячную купюру і з'едліва спытаўся: — Гэтая пойдзе?

Кілбасніцу аж скаланула.

— Усё адно ў рай не пусцяць! — не магла скарыцца Лійса.— Бачыла я багаццяў, ды ніхто так носа не задзіраў. Толькі такія, як ты, валацугі адной тысячай выхваляюцца.

Ённі не хацеў праз такую драбніцу лезці ў новую свару. Грошы абаранялі і ўзвышалі яго, і ён пагардліва маўчаў. Пакуль Лійса размяняла тысячу, мінулася ямала часу. Кілбасніца то бялела, то чырванела ад злосці.

— А каб цябе чэрці дрэнчылі!

Шматгадовая звада паміж Лійсай і Ённі працягвалася.

— Нічога, і багатыя дуба даюць! — з непрытоенай нянавісцю крыкнула яна і ўсёй сваёй паставаю паказала, што гэта яе апошняе слова.

Але Ённі не пакрыўдзіўся, бо яго надзвычай зацікавіў такі паварот гаворкі. Ён спакойна запіхнуў у кішэню кілбасу і наважыўся растлумачыць нахабнай гандлярцы свае філасофскія погляды на праблемы жыцця і смерці.

— Смерць чалавека багатага — зусім іншая справа, — мякка пачаў ён, але не стрымаўся і закончыў, нібы той пастар у казані: — Кілбасны гандаль, сястра мая Лійса, гэта дробны гандаль. У такім гандлі буржуй не той, хто прадае, а той, хто купляе і есць.

Ад такой абразы Лійса зусім выйшла з сябе:

— Ты, доўбень, думаеш, твае тысячы памогуць табе ўваскрэснуць? А дулю з макам не хочаш?

Яны зноў разышліся як вечныя ворагі.

Лійса складвала ў кучу кілбасы і зласліва мармытала:

— Мільянер знайшоўся, ліха твае матары...

Але неяк неўпрыкмет яна задумалася і заціхла. Думкі яе ўвесь час круціліся вакол Ённевых грошай. На рынку балбаталі, што Ённі выйграў дваццаць тысяч марак. Няўжо праўда?

Найперш Лійса вырашыла ўсё як след вызнаць і падалася да старой гандляркі, якая ведала ўсе партывы навіны. Хітрая кілбасніца пачала гаворку з таго, што, пагардліва ўсміхаючыся, паведаміла:

— Гэты галадранец Ённі хваліўся, што ён цяпер багаты, а сам жа, відаць, голы як бізун.

Старая гандлярка папалася на вуду і адразу ж выклала Лійсе, што Ённі сапраўды выйграў дваццаць тысяч.

— Ну, дык ніякі ён не мільянер,— расчаравана сказала кілбасніца.— А ўжо строіць з сябе немаведама што...

Але зайздасць, варожасць і пагарда пакрысе ўгамаваліся, а думкі павярнулі ў іншы бок. Лійсе прыгдалася, як басякі заўсёды падхвальвалі Ённі і сваталі яго, якая прыязная ўсмешка з'яўлялася на Ённевым твары, калі ён купляў кілбасу. Неўзаметку яе сэрца адпусцілася. Нават сватанне ўжо не здавалася Лійсе нечым немагчымым. Вядома, не праз тое, што Ённі выйграў дваццаць тысяч, а праз тое, што ён быў надзіва добры чалавек. Лійса мела характар няўрымслівы і дзейны, а таму над вольніцаю старога кавалера Ённі навісла сур'ёзная пагроза.

*

Тым часам Ённі дапяў да порта і напайў сябрыну півам. Ягонае жытло тулілася на самай ускраіне. Ённі шыкаваў у халупцы з адзіным пакоем і зладжанымі з аполкаў сенцамі. Гэтыя апартаменты Ённі на ўсцеху домаўладальніку наймаў за пяцьдзесят марак у месяц. Замест стала і крэслаў пасярод пакоя стаяла вялікая скрынка і пара цурбакоў. Гэта быў увесь абстальюнак. Але сёння тут панавалі радасць і шчырая сяброўская размова. У такі шчаслівы дзень Ённі асабліва хацеў пачаставаць свайго выратавальніка Ханку. У халупцы чуліся хмяльныя воклічы, якія былі сапраўдным хваласпевам гаспадару і ўсім яго дабрачыннасцам, а найперш, вядома, шчодрасці.

— Ённі — наш сябра, а не які-небудзь там буржуй! — ухапаы крычалі падпітыя сябры.

Чым больш яны хмялелі, тым больш змястоўнаю рабілася гаворка. Нехта ўзгадаў Ённеву мянушку — Самсон, і ўсе пачалі зноў абмяркоўваць яго дабрачыннасці, ужо блытаючы Ённі з біблейскім волатам, які пазычыў басяку сваё імя. Няўзнакі зап'яnelая сябры-

на перайшла да старога Ноя і так, пакрысе, перабрала ўсіх вядомых ёй святых і прарокаў. Тым часам звечарэла. Вучоных багасловаў апанавала прыемная млявасць, і дыспут пачаў прыгасаць.

— І прарок Мухамед таксама быў недурны хлопец,— задуменна прамовіў Ханку.

Такая заява падалася дыспутантам даволі легкадумнаю, і яны заўсміхаліся, хоць наогул усе ставіліся да Мухамеда вельмі прыязна. Тады Ханку, крыху шапялявячы і заікаючыся, удакладніў сваю думку:

— У турэцкага султана тры тысячы баб. Такі на-тоўп ужо ж неяк пракорміць аднаго мужыка.

Пачуўшы гэтыя словы, Ённі як быццам прачнуўся. Гарэлка ўжо добра замуціла яму мазгі, аднак ахвота адпомсціць кілбасніцы Лійсе, а за адным разам хоць бы за вочы пасмяяцца з султана, які мае адразу тры тысячы жонак, нарадзіла ў яго такую вось думку:

— Яшчэ б нашу Кілбасу Лійсу таму султану падсунуць. Няхай бы з такой кабеткаю пад старасць пабарукаўся.

Гэтая прапанова захапіла п'яных басякоў, і яны, як малыя дзеці, пачалі кпіць і здэкавацца з Лійсы, але яшчэ больш перапала гарапашнаму султану.

У ачмурэлай галаве Ённі варушыліся дзіўныя і лянівныя, як трутні, думкі і вобразы. То яму падміргваў сам прарок Мухамед з каранам у руках, то чарадою праплывалі перад вачыма прыгажуні-адаліскі з султанскага гарэма, то з'яўляліся аднекуль небаракі-еўнухі ў вялікіх турбанах. Калейдаскоп экзатычных малюнкаў натхніў Ённі на важную заяву:

— Сапраўдны мужчына павінен мець некалькі жонак... Хаця б... хаця б тысячы тры!

Гэтая думка ўсім дужа спадабалася, і балюшка працягвалася. Сябры з асалодаю падрахоўвалі султанавыя выдаткі і прыбыткі і шчасна цешыліся, што гэтак вольна і беспакarana могуць разабраць па костач-

ках такую важную асобу, як султан. Яны забаўляліся, быццам малыя, і хоць у іх у кішэнях (вядома, апрача Ённевых) гуляў вецер, кожны лічыў сваім абавязкам паспачуваць султану з прычыны яго страшэнных выдаткаў на сям'ю. Падчас абмеркавання султанавых праблем яны кульгнулі яшчэ па некалькі чарак і ўспомнілі пра Ённі.

— Наш Ённі яшчэ і ў мільянеры пралезці можа, — прыжмурыўшы вочы, сказаў Ханку.

Ніхто з басякоў не пярэчыў. Ённі сапраўды мог зрабіцца мільянерам. П'яная гамонка, што была трохі ачахла, успыхнула з новай сілай.

— Вось тады яму будзе разгарненне, — казаў далей Ханку. — Захоча — і султанам стане!

Неўпрыкмет пераваліла за поўнач. Ённі зусім раскіс. У галаве ўсё змяшалася, і ён пачаў правальвацца ў сон.

— Ённі! — галёкаў Ханку, тузаючы сябра за рукаў. — Не вешай нос на квінту! Будзеш султанам!

Басяк падняў галаву і паспрабаваў сказаць нешта разумнае:

— Тут мне... Нуўцінен. Калі падпісацца... крыжык...

Галава зняможана ўпала на грудзі, і Ённі захроп. Сябрыну таксама апанаваў сон. Некалькі басякоў выпайзлі на вуліцу, астатнія паснулі, дзе хто сядзеў.

Гаспадар хроп так, што на сталі трымцелі шклянкі. Спачатку ён прысніў прарока Мухамеда. Потым ператварыўся ў Самсона. Гэты сон быў доўгі, і, каб падтрымаць сваю сілу, Ённі нешта бясконца еў.

III

Нарэшце Ённі, патраціўшы на гэта амаль цэлы дзень, выцверазеў ад першай радасці. Ён вырашыў, што абавязкова павінен аддзячыць камерцыі саветніку

Ёнсу Лундбергу, і рушыў да свайго дабрадзея. Ён урачыста ішоў па вуліцы ў фраку, з цыліндрам на галаве, і толькі старыя нагавіцы і чаравікі выдавалі басяка. На парозе Лундбергавага дома ён так пранікся ўрачыстасцю, што ўжо не ведаў, як пачаць сваю прамову, і, вылупіўшы вочы, тупаў каля дзвярэй.

— З якой справаю прыйшоў, Ённі? — спытаўся камерцыі саветнік.

Ённі набраўся смеласці, падышоў да печы, дзе стаяла плявальніца, харкнуў туды, цяжка паглядзеў спадылба і абвясціў:

— Дык, значыць, хачу пагаварыць пра той латарэйны білет, што даў мне пан камерцыі саветнік.— Ён ацёр рукавом пот і казаў далей: — Ну вось, пашэнціла мне! Адхапіў дзве тысячы паперак!

Ёнс Лундберг ужо ведаў пра гэта і быў шчыра ўсцешаны шчасцем свайго аднайменца.

— Значыць, гэта быў добры білет,— лагодна прабурчаў ён з-за сваёй лічыльнай кнігі і з тае прычыны, што заўсёды зычыў Ённі шчасця, адразу ж узяўся вучыць яго, як скарыстаць грошы найлепшым чынам. Камерцыі саветнік пабойваўся, што, застаўшыся ў горадзе, Ённі хутка прасадзіць свае грошы ў шынку, а таму параіў яму пераехаць у вёску, купіць там хату і пачаць новае жыццё.

— Іначай з цябе атрымаецца бандзюк. Вялікі гультай і бандзюк,— суха сказаў стары.

Потым ён распавёў Ённі пра самога сябе.

Аказалася, што камерцыі саветнік пачаў сваю кар’еру дзесяцігадовым хлапчуком, маючы ў кішэні ўсяго дзесяць пені.

— Затое цяпер у мяне цэлы мільён і нават трохі болей,— пахваліўся ён.

— Каб цябе чэрці! — вырачыў вочы басяк. Ён і ўявіць не мог, якое гэта багацце.— Мільён! Во гэта грошы! Колькі ж іх у мільёне?

Расчулены Ёнс Лундберг па-сяброўску растлумачыў:

— Адзін мільён — гэта вялікія грошы. За іх можна купіць велічэзны мураваны дом. Можна купіць дом на цэлы квартал.

Ад такіх слоў у Ённевай галаве ўсё пераблыталася. Ён не ведаў, што сказаць, думкі яго разбягаліся ў розныя бакі. Басяк стаяў і, не разумеючы, што робіць, пляваў у плявальніцу. Перш чым зноў урупіцца ў працу, стары прарочы сказаў:

— І ты, Ённі, таксама можаш стаць мільянерам. Вялікім багацеем можаш стаць. Толькі трэба кідаць піць і брацца за спекуляцыю.

Стары Лундберг утаропіўся ў свой гробух, нібыта намагаючыся разгледзець за лічбамі яшчэ нешта, і такім самым прарочым тонам пацвердзіў:

— Ага, ты не памрэш, пакуль не займееш мільён. Лічы, што ён ужо ў цябе ў кішэні. Толькі пачынай спекуляваць і кідай піць. Чуеш?

Басяк вылупіў на старога вочы і аслупянеў. Ад такога прароцтва яму як зарвала.

Нарэшце да яго вярнулася рухавасць, і ён падышоў бліжэй да плявальніцы. Але ўсё адно ніяк не мог уцяміць, чаму стары Лундберг завёў гаворку пра дом на цэлы квартал Гронквістын, а таму адказ атрымаўся даволі бязглузды:

— Я вось думаю... Калі ўжо сам пан саветнік кажа пра такі дом... Колькі ж гэта на яго трэба цэглы?..

Што б там ні было, але калі Ённі выходзіў ад старога, гэта быў ужо зусім іншы чалавек. Ён наважыў прыняць параду і напытаць сабе якую-небудзь сялібу. Душою Ённі завалодала прага ўзбагачэння, і ў галаве засталася адна-аднютка, як гарошына ў бразготцы, думка: колькі ж грошай у тым мільёне?

Спачатку ён меўся купіць, як і раіў стары Лундберг, невялікі клінок зямлі, але, увесь час думаючы

пра мільён, так асмакаваўся, што ўжо захацеў набыць зямлю не з нейкаю там хацінай, а з сапраўдным домам, прычым памеры гэтага дома хутка павялічваліся, і нарэшце Ённі пачаў марыць пра велічэзны маёнтак.

Цяпер ён унікаў знаёмых басякоў, баючыся, што тыя будуць прасіць на выпіўку.

Аднойчы, калі Ённі сядзеў у порце на скрынках з таварамі, да яго падышоў знаёмы валацуга Рыекі. Спадзеючыся, што стары дружбак не адмовіць, Рыекі прыніжана папрасіў:

— Ённі, пастаў пляшачку, га?

Аднак Ённі як быццам не пачуў. Ён збіраўся снедаць і, выцягнуўшы з кішэні кавалак кілбасы, з найўным выглядам сказаў:

— Вось купіў на рынку кілбасы... Сустрэў там Ёры з «Паларыса»... дык ён і пытаецца: ці праўда, што Рамперы Косі наняўся на «Паларыс» і з'ехаў у Марсель?

Такім чынам, справу з выпіўкай удалося замяць, і Ённі запусціў зубы ў сваю кілбасу.

На царкве святога Міколы ўдарылі ў званы, і ў гарачай сухой цішыні паплыў цяжкі гул. Ённі на ўсякі выпадак сказаў:

— Ага-а-а. Б'юць, б'юць у званы. Яшчэ некага гасподзь забраў да сябе.

*

А тым часам кілбасніца Лійса ўвішна ўзялася за ўладкаванне любоўных спраў. З чутак і плётак яна вызнала, што Ённі выпаў галоўны выйгрыш у дваццаць тысяч марак. Між іншым, сама Лійса мела капітал у дзве тысячы марак, але сярод партовых басякоў хадзіла пагалоска, што Кілбаса мае ў панчосе не дзве, а ўсе дваццаць тысяч.

У Лійсінай душы панавала жаданне выйсці замуж.

Праўдзівей, жаданняў было два: першае — зрабіцца жонкаю Ённі, другое — маючы дваццаць дзве тысячы марак, адчыніць уласную краму і назаўсёды згарнуць свой рыначны гандаль. Годзе ўжо ёй зімою ляскаць зубамі на марозе, пара спраўдзіць мрою ўсяго жыцця — адчыніць сваю краму.

Лійса не збіралася валаводзіцца. Калі Ённі выпадкова праходзіў па рынку каля яе яткі, кілбасніца, не губляючы ні хвіліны, пачала завабліваць яго ў свой нерат. Спыніўшыся непадалёк, Ённі пачуў салодкае буркатанне:

— Ну і сказаў... Вось вам з гэтай тысячы... Бач ты, як сказаў...

Яна прамовіла гэтыя словы з самай прывабнаю ўсмешкай, як сапраўдная спакусніца. Шчыра кажучы, гэта было непрыхаванае заляцанне. Аднак Ённі не здолеў дапяць да сапраўднага сэнсу Лійсіных слоў, а таму вельмі здзівіўся:

— Чаго гэта ты сёння такая ласкавая?

А таўстуха Лійса заляцалася далей. Яна важка заварушылася за прылаўкам, твар расплыўся ў лісліва-спакуслівай усмешцы.

— Бач ты... Чаго ты, кажа, Лійса...

Яна думала, што Ённі ўжо ўсё скумекаў, і буркавала далей:

— Ну і Ённі! Вось ужо скажа... Кідае другую тысяччу... Можна, гэтая падыдзе? Ну і скажа...

Ённі, хоць і растаў ад гэтых заляцанняў, па-ранейшаму нічога не разумеў. Аднак адыходзячы, ён адказаў даволі прызна:

— Ну што ты, Лійса, усё балбочаш?

Потым ён пачаў гадаць, чаму гэта раптам Лійса такая ветлівая і ласкавая. У порце ён сеў на нейкую скрынку і, думаючы пра незвычайную Лійсіну прыязнасць, узяўся карміць галубоў. Тут да яго падышоў Ханку.

— Што, галубоў корміш?

— Ды не, проста так,— адказаў Ённі на гэтае недарэчнае пытанне. Скончыўшы крышыць хлеб, ён дадаў: — Вось розуму не прыстаўлю, што гэта з Лійсай. Увесь час смяецца, і ўсмішка, як вароты.

Ханку таксама нічога не здолеў растлумачыць, адно сказаў:

— А бабы, яны заўсёды такія — рот да вухэй.

Яны маглі б гаварыць пра Лійсу аж да прыходу «Палукса», але сонца скварыла на ўсю шчырасць, і размаўляць не было аніякае ахвоты. У празрыстым паветры над портам кружлялі марскія птушкі. Ханку ленавата пазяхнуў і ўсё ж прадоўжыў:

— А яна нішто сабе баба... Тысяч дваццаць, халера, у яе будзе...

Тады і Ённі захацелася сказаць што-небудзь пра Лійсіна багацце, аднак ягоня павольныя і нязграбныя думкі завялі зусім у другі бок, і ён пачаў плесці:

— А яна і сапраўды нішто сабе баба, гэтая Лійса... Цэлая дзяржава!

Справы між тым ішлі на поўны ход. Лійса мелася ажаніць Ённі на сабе, яго прыяцелям гэтая задума таксама была да душы. Яны давалі волю лятункам і ўжо бачылі сваё салодкае жыццё пад магутным крылом багаця Ённі.

Ённі хадзіў важны і надзьмуты, як індык. Пасля размовы са старым Лундбергам ён быццам нанова нарадзіўся на свет. Душа яго была ўкрай поўная мроямі пра мільён. У старога скнары мільён вырас з дзесяці пэнi, а ў яго, у Ённі, было аж дзве тысячы марак.

Ённі пачаў цурацца сваіх прыяцеляў. Ён баяўся, што тыя зноў будуць вымагаць пiва і гарэлкі і, прапіўшы ягоня грошы, загубяць зернейка, з якога павiнен вырасці мільён. Асабліва старанна ён унікаў свайго выратавальніка Ханку. Ённі баяўся, што Хан-

ку запатрабуе ўзнагароду за выратаванне, няхай сабе і не грашыма, дык півам, гарэлкай і кілбасой. Ён кожную хвіліну чакаў, што Ханку заявіцца да яго і завядзе гаворку пра ўзнагароду. Ён пачаў нават баяцца свайго выратавальніка. І сапраўды, аднойчы Ханку прыцягнуўся да Ённі. Калі гэты небяспечны выратавальнік уваліўся ў Ённеву хаціну, гаспадар акурат садзіўся есці салаку з бульбай. Спачатку ён прыкінуўся, што не заўважае госця і напхаў поўны рот бульбы. Маладая бульба з рыбаю была вельмі смачная, і Ённі зрабіў выгляд, што цалкам захапіўся сваім заняткам. Ханку сеў да стала і ўтаропіўся на Ённі. Той адчуў нешта нядобрае і пачаў паціху злавацца. Яму не хацелася паказваць сваю злосць, але светлыя вочы Ханку сачылі за кожным яго рухам, заглядвалі ў рот, і ўвесь выгляд Ханку сведчыў, што ён толькі і чакае зручнай хвіліны, каб распачаць гаворку. Пра што — Ённі выдатна ведаў. Ён адразу зразумеў, што трапіў у нявыкрутку. Не было аніякіх сумненняў, што Ханку ўсёй сваёй істотай прагне ўзнагароды і выпіўкі. Ённі старанна ўмінаў бульбу з рыбаю, нібыта хацеў пракаўтнуць разам з ёю і сваё раздражненне, але ні бульба, ні злосць не лезлі ў горла. Ён заўважыў, што Ханку вось вось загаворыць, і зласліва чакаў.

*

Ённі так хутка праглынуў вялікую бульбіну, што яна палезла не ў тое горла. Ён закашляўся і сціснутым голасам, каб апырэдзіць гэтага п'яніцу Ханку, нечакана для самога сябе прахрыпеў:

— А ў турэцкага султана і праўда шмат жонак. Каля трох тысяч.

Ён паспешліва глытаў бульбу і салаку, чмякаў і змрочна бубніў:

— У султана няма часу ляжаць на баку ў турэц-

кай лазні... І ложка трэба мець не абы-які... калі хочаш усіх гэтых баб палажыць з сабою.

Такой нечаканаю заявай яму ўдалося адвесці небяспеку і скіраваць думкі Ханку з выпіўкі на іншае. Адчуўшы гэта, Ённі хуценька пражываў і ўжо спакайнейшым тонам падкінуў прыцелю яшчэ адну, больш падступную думку:

— Як бачыш, магаметанства — вера што трэба!

Тэма размовы нарэшце зацікавіла Ханку. Цяпер той падтакваў кожнаму Ённеваму слову. Здаецца, гаворка пайшла ў патрэбным кірунку, і Ённі не мог дазволіць, каб думкі ягонага выратавальніка зноў вярнуліся да выпіўкі. Ён таропка праглынуў рэшткі бульбы і казаў далей ужо больш упэўнена:

— А пра Ісмаіла, гэта такі прарок, мне яшчэ ў маладосці раскажвала Саара Пакарынен, але яна ўжо гадоў дваццаць як памерла.

Ённі меркаваў, што гэты прарок Ісмаіл яўна не дазволіць Ханку памяняць тэму. Аднак Ённі схібіў. Ён не прадбачыў, што словы пра турэцкія лазні і султанава купанне могуць скіраваць думкі Ханку не на тры тысячы султанавых жонак, а на ягонае, Ённева, купанне ў моры, на тое самае небяспечнае купанне, калі Ханку выцягнуў яго на бераг. А здарылася менавіта так. Нос Ханку ўжо заварушыўся, чуючы прывабны пах гарэлкі. Ханку быў гатовы асушыць сумленна заробленую бутэльку, а таму вырашыў зрабіць размову больш канкрэтнай.

— Вядома, — пачаў ён, — калі столькі баб на карку, султану і пакупацца няма калі.

Ханку ўзяцеў у сваіх марах так высока, што лічыў гарэлку ўжо выпітай. Яму мроілася, што бутэлька ўжо на сталае, а таму да сваіх папярэдніх слоў ён нявінна дадаў:

— А вось у цябе тады быў час, каб папаласкацца ў моры.

Гэта была памылка. Ённі раззлаваўся так, што пралынуў цэлую бульбіну. Ягоны твар пацямнеў. А Ханку смактаў недакурак і гнуў сваё.

— Усё ж выцягнуў я цябе табы ў сухі док.

Тут ужо Ённі не стрымаўся.

— А хто цябе цягнуў у ваду? — са злосцю спытаўся ён, адразу перакрэсліваючы ўсе заслугі Ханку. Ён дажаваў і змрочна дадаў: — Калі ўжо басяк зваліўся ў мора, дык туды яму і дарога.

Ханку не заўважыў у гэтых словах нічога крыўднага і, каб падлабуніцца да багатага Ённі, горача запырэчыў:

— А каб цябе чэрці, Ённі! Ды скажы мне, хто б не кінуўся цябе ратаваць? Самага лепшага нашага хлопца!

Гэта толькі яшчэ больш раззлавала Ённі, бо цяпер ён ужо добра зразумеў, што Ханку хоча выпіць. Ённі даеў, засунуў фінку ў похвы, падняўся з-за стала, падтужыў папругу і, адкідваючы ўсе магчымыя прырэчаны, фанабэрыста сказаў:

— Слухай, Ханку! Хопіць малюць лухту! — І раней, чым Ханку паспеў што-небудзь адказаць, ён яшчэ больш фанабэрыста дадаў: — Калі ўжо басяк сунуўся з прыстані ў ваду, дык скажы яму наўздагон: «Туды табе і дарога...» І няхай ляжыць сабе спакойна на дне...

Такія бязбожныя словы глыбока ўразілі Ханку.

— Што ты пляцеш, Ённі? — папракнуў ён прыяцеля. — Хіба ў цябе душы няма?

Тут ужо Ённі сапраўды закіпеў. Ён вырашыў, што самая пара скончыць гэтую размову, схопіў шапку і борзда скіраваў да дзвярэй.

— Не ратаваць трэба, калі басяк топіцца, — кпліва прамовіў ён, — а сказаць: «Туды табе і дарога».

З гэтымі словамі ён знік, пакінуўшы свайго выратавальніка без чаканай выпіўкі.

Ённі выслізнуў за вароты на вуліцу, дзе яго шчасцю

нішто не пагражала, і зларадна прабурчаў сабе пад нос:

— «Так табе і трэба», «Туды табе і дарога»,— вось што ты павінен сказаць, Ханку, калі басяк топіцца ў моры.

IV

Пакінуўшы свайго выратавальніка ні з чым, Ённі пайшоў да агента Наўкарынена даведацца, ці не мае той на прыкмеце якога-небудзь прыдатнага маёнтка.

Такі маёнтак быў. Аб'ява паведамляла, што паблізу Тамперэ прадаецца маёнтак пана Пунтуры, які каштуе пяцьдзесят тысяч марак, але з тае прычыны, што гаспадар аддаў яго на трыццаць тысяч у заклад, пакупнік можа заплаціць толькі розніцу — дваццаць тысяч марак.

На думку Наўкарынена, гэты маёнтак быў акурат для Ённі: агент ужо чуў, што басяк выйграў менавіта дваццаць тысяч. Ён пачаў расхвальваць перад Ённі ягоныя будучыя ўладанні, прычым у сваім гандлярскім запале лгаў болей за аб'яву. Асабліва ён распісваў тамтэйшы лес. У аб'яве гаварылася толькі, што «лес добры», аднак старанны і дасведчаны агент пусціў у ход усю сваю фантазію і красамоўства. Ён угаворваў Ённі прыкладна так:

— Калі ты прадасі гэты лес, дык перакрыеш выдаткі на ўвесь маёнтак, а палову грошай пакладзеш сабе ў кішэню. Ды тут сто тысяч чыстага прыбытку! Гэта табе не абы-што!

Агент, прымружыўшы вочы, назіраў за ўздзеяннем сваіх слоў. Ённі сядзеў з непранікальным тварам і напружана абмазгоўваў гэтую справу з лесам.

Усё ж Наўкарынен не згаджаўся назваць адрас гэтага цудоўнага маёнтка, пакуль Ённі не дасць яму пяцьдзесят марак задатку. Але Ённі марудзіў, і агент з самым нявінным выглядам сказаў:

— Дарэчы, камерцыі саветнік Лундберг таксама разбагацеў, гандлюючы лесам.

Агент адкусіў канец цыгары і закурыў, паказваючы, што гэтая размова яго болей не цікавіць. З хвіліну ён моўчкі смактаў цыгару, а потым зацягнуўся і як бы між іншым заўважыў:

— Твой цэзка купіў лес у Муала Пёлякялля, а палля прадаў яго Рованіену. Вось так і нажыў свае мільёны.

Ённі моўчкі слухаў. Наўкарынен прытворна пакерхаў, яшчэ некалькі разоў зацягнуўся цыгараю і, перабіраючы пальцамі, абьякавым голасам, але з сапраўдным натхненнем маніў далей:

— Потым ён купіў маёнтак у Цыйпанайнена. Гэта каштавала яму трыццаць тысяч, але калі ён прадаў лес — вось тады Лундберг і сабраў свой першы мільён.

І тут Ённі пачаў здавацца. Яму даўно мроіліся бязмежныя лясы і незлічоныя мільёны.

— Ага! — прамовіў ён. — Калі пачну спекуляваць, мільён збярэцца хутка... Так мне казаў і камерцыі саветнік Лумперы, мой цэзка.

Нарэшце воз зрушыўся з месца. Ённі заплаціў задатак, і Наўкарынен даў яму адрас маёнтка. Атрымаўшы задатак, агент зрабіўся яшчэ больш красамоўным.

— Ты, Ённі, будзеш адно сядзец і даіць грошы, — сказаў ён.

Агент захапіўся і ледзь успомніў, што яшчэ не паведаміў пакупніку пра такую дробязь, як цана.

— І ўсяго толькі дваццаць тысяч! — гэтаксама захоплена абвясціў ён.

Ённі міжволі пачухаў патыліцу. Ён меў толькі дзве тысячы, ды і ў іх ужо была ладная дзірка. Мільёны пачалі расплывацца ў тумане. Басяк прыгаломшана прашаптаў:

— Што вы сказалі? Усяго дваццаць тысяч?

Агент кінуў, і Ённі моўчкі апусціўся на крэсла,

нечым нагадаўшы стары мех. Ён пачуваўся так, быццам надоечы нехта адабраў у яго мільёны, якія ўжо звінелі ў вушах. Да таго ж казе пад хвост пайшлі і гэтыя пяцьдзсят марак задатку.

Наўкарынен яшчэ нешта гаварыў, але ўрэшце ста-міўся ад свайго маналога і чакаў, калі Ённі пойдзе. Але той па-ранейшаму сядзеў і маўчаў. Каб прымусіць гос-ця хутчэй пайсці, Наўкарынен спытаўся:

— Ну што? Ці даспадобы табе такая купля?

Тым часам Ённі паспеў ачомацца і ўсё абдумаць. Хаваючы ад агента сваё сапраўднае фінансавае стано-вішча, ён адказаў:

— А нішто сабе.

Ён ужо сабраўся ісці, але, каб пакінуць апошнія слова за сабою, яшчэ дадаў:

— Вядома, някепска жыць на свеце, калі маеш у кішэні немалыя грошы.

*

Між тым кілбасніца Лійса толькі і думала пра Ённі, а менавіта пра тое, як і што зрабіць, каб ён узяў яе замуж. Лійса пачала справу рашуча: наняла Кайсу Нукары, каб тая пагаварыла з Ённі. Сватацца ў адкры-тую было непрыстойна, а таму нявеста параіла свацці весці размову намёкамі.

Аднак Мары, сястра Лійсы, выступіла супраць гэ-тых планаў. Мары была замужам за краўцом другой катэгорыі і тое, што яе сваяком будзе басяк, палічыла за абразу.

— Навошта табе гэты валацуга? — пагардліва спы-талася яна, даведаўшыся пра Лійсіна сватанне.

Кілбасніца ажно зайшлася ад злосці і крыкнула:

— А чым валацуга горшы за іншых мужчын? У яго таксама... душа ёсць!

Пасля гэтага яна зноў паклікала Кайсу Нукары, каб яшчэ раз усё як след абмеркаваць.

— Валацуга з дваццацю тысячамі варты цэлага тузіна некаторых паноў,— бурчала яна падчас размовы, нібыта працягваючы сваю спрэчку з сястрой.— Ведаем мы такіх паноў: на пузе шоўк, а ў пузе — шчоўк.

Лійса шчыра верыла ў Ённевы дваццаць тысяч марак. Яна варыла кілбасу і зласліва, з пагардаю да самой сябе казалася:

— У маім веку і басяк падыходзіць. Я ж старая, тоўстая, як капа, гандлярка...

Выхадзішы з агню чыгун, яна з той самай безнадзейнасцю жалілася:

— Хоць кукуй, хоць шчабячы, а больш, чым басяка, не зловіш...

Кайса Нукары пагадзілася і, пасмоктваючы сваю кароткую люльку, самаўпэўнена пацвердзіла:

— Галоўнае, каб ён быў добры мужык.

Кайса павяла справу як належыць — пачала гаворку з Ённі здаля. Яна прыйшла якраз тады, калі басяк сеў есці. Свацця распыхкала люльку і ўзялася нахвальваць Лійсу. Аднак Ённі нічога не раскусіў. Ён слухаў і старанна жаваў.

— Ну, Лійса даволі ёмкая штучка,— усё-такі пагадзіўся Ённі, набіваючы рот.

Кайса ўбачыла ў гэтым добры знак і загаварыла зусім смела:

— Паслухай, Ённі, ці не пара табе і кабету займець, калі займеў багацце...

Замест адказу Ённі пачаў яшчэ старанней працаваць сківіцамі. Ён па-ранейшаму не мог даўмецца, што тут да чаго. А Кайса ўсё гаварыла і гаварыла, і нарэшце ў Ённевай галаве варухнулася думка: а ці не прыйшла гэтая жанчына па любоўных справах?

— Што ты там, Кайса, балбочаш? — падазрона спытаўся ён.— З чаго гэта ты так расхвальваеш мне Лійсу?

Кайса адчула, што ўсё ідзе на лад, што Ённі гатовы і можна пайсці на адкрытую, але яна вырашыла на ўсялякі выпадак падпусціць трохі туману, а таму, зацягнуўшыся дымам, прамармытала:

— Ды я так, нічога.— І з хітрынкаю дадала: — Я падумала, калі так — дык так, а не — дык не...

Нарэшце Ённі змікіціў. Ён даснедаў, запіхнуў нож у похвы, падняўся і, павольна падбіраючы словы, сказаў:

— Ага, дык вось чаму ў яе быў рот да вушэй. Гэта значыць, яна ад тысячы марак так заўсміхалася. Цяпер зразумела, чаму гэтая курыца на новы лад закудахтала!

Але тут ён узгадаў чуткі, што хадзілі сярод баякоў наконт Лійсіных дваццаці тысяч, і ў ягонай галаве як быццам бліснула маланка. Ён зразумеў, што цяпер зможа, як раіць Наўкарынен, купіць маёнтак і што перад ім, як некалі перад яго аднайменнікам Ёнсам Лундбергам, зноў адкрылася дарога да мільёнаў.

Справа закруцілася. Лійса шчыравала так, нібыта ўсё ўжо вырашана. Яна заявілася да Ённі, каб расчуліць яго і прыспешыць з вяселлем. Як і на рынку, кілбасніца пусціла ў ход пяшчотныя лёстачкі. У гэты час Ённі збіраўся да Наўкарынена, ён якраз апранаўся, і тут Лійса палезла са сваімі кірмашовымі жарцікамі.

— Ну і Ённі... Як скажа... Вазьмі ў мяне з гэтай тысячы... Вось дык сказаў...

Аднак Ённі спяшаўся і не меў намеру марнаваць час на нішчымныя размовы. Надзяваючы падараваны Ёнсам Лундбергам фрак, ён рашуча пачаў:

— Вось што, Лійса, скажы мне шчыра...

Ён меўся сказаць, што ім трэба пажаніцца, але ягоная асцярожнасць узяла верх, і замест гэтага ён сказаў зусім іншае:

— Дык ці шмат у цябе грошай?

Лійса засаромелася сваёй беднасці. Аднак, калі яна

накінула свае дзве тысячы да Ённевых дваццаці, атрымалася даволі прыстойная сума. Спачатку яна адказала так:

— Колькі ёсць — усе мае!

Тут Лійсін голас затрымцеў, і яна дадала:

— Разам з тваімі набярэцца тысяч дваццаць.

Гэта пацвердзіла звесткі пра Лійсіны дваццаць тысяч. Каб суцешыць кілбасніцу, задаволены Ённі сказаў:

— Ну, і гэтыя грошы не абы-што.

Усё было ясна: яны паразумеліся. Ённі сурова сказаў:

— Цяпер табе, Лійса, нельга быць легкадумнай і бегаць за іншымі мужыкамі.

Лійса пачала бажыцца:

— Калі я ўжо дажыла без гэтага да сваіх гадоў, дык не думай, што цяпер кінуся ў паскудства.— І з гонарам за сваю цнатлівасць яна сказала: — Я ніколі не грашыла. Болей за сорок гадоў госпад наш дапамагаў мне спраўляцца з рознымі спакусамі.

Ённі таксама карцела сказаць што-небудзь аб прыгажосці сваёй душы. Ужо адыходзячы па сваіх справах, ён паведаміў:

— І я таксама не грашыў.— Ён тужэй зацягнуў папругу і паабяцаў: — Калі застануся ўдаўцом, дык ты не бойся, другой замест цябе не вазьму.

Ад сваіх любоўных поспехаў Ённі зусім расчуліўся і, калі Лійса, пяшчотна ўсміхнуўшыся, пусціла слязу і пачала сваё заўсёднае: «Ну ска-а-жа», ён, каб суцешыць яе, узнёсла прамовіў:

— Мы з табой, Лійса, як два галубкі.

Тут ён чамусьці ўспомніў старыя галёшы, у якіх хадзіла маці аднаго яго сябра, і гаварыў далей у тым самым паэтычным стылі:

— Калі ўжо каханне пастукалася ў нашыя душы, трэба звіць сваё гняздо, пакуль мы з табой не ператварыліся ў старыя атопкі.

Сэрца ў кілбасніцы перапоўнілася пачуццямі, ды і Ённі таксама пачуваўся, як закаханы хлапчук. На Лійсіны вочы накруціліся слёзы, і яна здолела толькі прамармытаць:

— Во яшчэ... Скажа... Старыя атопкі...

Лійса энергічна рыхтавалася адчыняць сваю краму. Спачатку яна мелася купіць у Малайнена краму кілбасаў і кандытарскіх вырабаў, да таго ж гаспадар прасіў усяго дзевятнаццаць тысяч марак. Але супроць гэтых планаў зноў паўстала Лійсіна сястра.

— Яшчэ што прыдумала — прадуктовую краму. Ды твой мужык-валацуга за тыдзень увесь тавар умалоціць.

Лійса задумалася, і ёй здалося, што сястра кажа праўду. Тады яна пачала з панам Пёсё перамовы наконт крамы скураных вырабаў. Балазе гэтая крама каштавала не болей дваццаці тысяч марак, а значыць, усё было ў парадку.

Ённі пра свой будучы маёнтак маўчаў. Ён хацеў уразіць Лійсу, ужо атрымаўшы прыбытак. Лійса нічога не казалася пра краму. Такім чынам, патаемна рыхтавалася дзве важныя пакупкі.

А Ённі тым часам пачаў заводзіць гаспадарку. За сто марак ён набыў сапраўдны двухспальны ложкак, а таксама яшчэ сёе-тое патрэбнае для шчаслівага жыцця двух закаханых.

Лійса і Пёсё з дапамогаю агента Наўкарынена ўжо дамовіліся наконт крамы. Лійса заплаціла агенту пяцьдзесят марак задатку. Пасля гэтага яна адчула сябе жонкаю буйнога камерсанта і сапраўды закахалася ў Ённі.

V

Мінулася некалькі дзён.

Ённі рыхтаваўся стаць гаспадаром. Яго страшэнна злавала, што партовыя басякі толькі і чакалі выпадку,

каб усім гамузам заваліцца да яго на выпіўку. Ханку ж назаляў дзень і ноч, а таму Ённі баяўся яго, як чорт крыжа. Вось і цяпер Ханку з'явіўся ў самы нязручны момант. Ённі акурат збіраўся ехаць у Тамперэ. Ён не ведаў, як пазбыцца гэтага небяспечнага госця. Ённі ўжо зразумеў, што багатым людзям грошы вельмі патрэбны, а таму кожны новы візіт Ханку адно прыспорваў нашаму багацею злосці.

Ённі вырашыў пазбавіцца ад свайго ратаўніка і адразу ўзяўся плесці інтрыгу. Аправаючыся, ён уважліва паглядзеў на візітанта і пачаў:

— Ты, Ханку, калісьці казаў нешта пра турэцкага султана. Дык вось, не ўсё тое, што ты казаў, праўда.— Ён тупнуў нагой і гучна абвясціў: — Турэцкі султан кіруе дзяржавай... Так што не думай, быццам ён забаўляецца са сваімі бабамі, і ўсё.

Ённі сказаў гэтую лухту і адразу ж паверыў у яе сам. Аднак Ханку не надта давяраў Ённевым ведам пра мусульманскага валадара, а таму запярэчыў:

— Але ж ты, Ённі, у Турцыі не быў... Адкуль ты ведаеш? А можа, магаметанская вера патрабуе, каб султан... гэта самае...

Ённі адчуў у прыцэлевых словах праўду і разлаваўся, але ўсё ж неяк утаймаваў гнеў. Усю сваю злосць ён уклаў у наступную фразу:

— Вельмі ўжо ты разбіраешся ў рэлігіях! — А потым зняважліва дадаў: — Вядома, у пытаннях веры ты — як рыба ў вадзе.

Ённі карцела пасварыцца. Ён корпаўся з вопраткай і пагардліва казаў далей:

— А я вось не прызнаю гэтых баек. Калі ўжо чалавек памёр і косткі ягоныя сатлелі, дык ён болей не падымецца.

Ённі адкрыта лез у сварку. Ягоны тон быў настолькі абразлівы, што Ханку таксама зазлаваў і вырашыў выступіць у абарону веры і самога сябе. Ён меўся ска-

заць, што ўваскрэсенне ўсё ж магчыма, але Ённі не дазволіў яму і рота адкрыць. Яшчэ больш злосна і з'едліва ён крыкнуў:

— Паспрабуй! Ну, паспрабуй, узнясіся, калі ты гэтакі праведнік! — Баючыся, што Ханку заговорыць пра выпіўку, Ённі паспешліва дадаў: — Можна, вось зараз і над намі смерць лётае! Вось, напрыклад, нап'ецца чалавек перад смерцю, а як памрэ небарака, і ўсё тут. Паспрабуй, узнясіся.

Ён плявузгаў яшчэ нешта наконт смерці і ўзнясення. Ханку зноў паспрабаваў прырэчыць, аднак Ённі быў такі развар'яваны, што не даў прыцелю нават пікнуць.

— Ну, паспрабуй, калі так!

І ён сам і ягоны голас дрыжалі ад злосці. Такі бязбожны імпэт напалохаў Ханку, і ён паспрабаваў спыніць сябра і ўратаваць яго ад бездані, куды той ляцеў на скрут галавы.

— Ённі, загубіш душу! Ты стаў сапраўдным буржуем! Во што робіць гэтае багацце! Што ты балбочаш пра ўзнясенне?..

Ханку так расхваляваўся, што нават забыў на выпіўку.

А Ённі пазіраў на засмучанага дурня Ханку, які верыў ва ўзнясенне, і адно зларадна ўсміхаўся.

— Калі ўжо цябе прыціснулі два метры зямлі, дык ляжы і не рыпайся! А ён, бач ты, на неба сабраўся!

Варожа касавурачыся адзін на аднаго, выратаваны і выратавальнік разышліся. Застаўшыся адзін, Ханку раззлавана пачухаў патыліцу і прабурчаў:

— Зусім глуздануўся Ённі. Не паспеў забагацець, а надзьмуўся ўжо — чысты буржуй. І пра душу, і пра вечнае шчасце забыўся.

Ханку меў рацыю: іхняя сутычка ператварыла Ённі ў сапраўднага бязбожніка. Ён зрабіўся ерэтыком назло Ханку. Калі той загаварыў пра ўзнясенне і вы-

ратаванне душы, Ённі ад злосці на прыяцеля перавярнуў асновы Хрыстовага вучэння і выракся слова боскага.

*

Уратаваўшыся ад свайго выратавальніка, Ённі пачаў проста на вакзал. Але, ідучы праз рыначны пляц, ён успомніў, што недзе тут гандлюе яго нявеста Лійса. Цяпер усе ягоняя намеры наконт маёнтка ды і наогул усё шчасце ў жыцці залежала ад уяўных Лійсіных тысяч. Да таго ж Ханку развядзіў яму душу, і Ённі, каб крыху супакоіцца, вырашыў пашукаць Лійсу.

Знайшоўшы кілбасніцу, ён узрушана загаварыў:

— Ну, гэты Ханку! Яшчэ нешта пра веру вярзе! — І ўжо больш спакойна казаў далей:

— Я ўсё жыццё веру толькі ў тое, што можна пачыць і пакаштаваць, а гэты Ханку чаўпе нешта пра ўзнясенне і пра турэцкага султана.

Ённі так доўга гаварыў, што сямейныя справы турэцкага султана — гэта яго асабістыя справы, што Лійса западозрыла нешта нядобрае і гнеўна ўсклікнула:

— Я не якая-небудзь мармонка!¹

Ённі адпусціўся. Ён паверыў у Лійсіну бязгрэшнасць і суцешыў яе:

— Гэта я так, каб упэўніцца... Разумееш, Лійса, — пачаў тлумачыць ён, — бывае, што жаночае каханне раптам знікае, як пара ў лазні. Ну, выпараецца.

Умацаваўшы такім чынам сваю веру і ўпэўніўшыся ў Лійсінай адданасці, ён сказаў:

— Я доўга шукаў.

І, каб растлумачыць, чаму, што і як ён шукаў, Ённі сказаў:

¹ Мармоны — рэлігійнае аб'яднанне, якое ўзнікла ў XIX ст. у ЗША і дапускала мнагажэнства.

— Я ўсё жыццё што-небудзь шукаю. Хоць і рухаюся павольна. Зразумела, калі нічога такога няма. Яшчэ ў маладосці я думаў пра дачку Хіпінена, але яна дужа задзірала нос. Потым была на прыкмеце адна ўдава, Мая яе звалі, потым Анха-Леена, але Мая была касая, а Леена — заіка, так што нічога з гэтага не атрылася.

Лійса трохі падумала і, не прыдумаўшы нічога лепшага, абвясціла:

— Затое ў мяне мужчын увогуле не было.

Галоўным у любоўных справах Ённі лічыў менавіта жаночую цнатлівасць. Упэўніўшыся, што тут у Лійсы ўсё ў парадку, ён са спакойнай душою рушыў у Тамперэ, адкуль збіраўся ў маёнтак Пунтуры.

*

У Тамперэ Ённі пазнаёміўся з нейкім Анці Піткяненам. Што за чалавек гэты Піткянен, ніхто дакладна не ведаў: адны мелі яго за махляра, другія проста за лайдака. Ён быў страшэнна высокі і худы, так што цудоўна адпавядаў свайму прозвішчу¹. Яго маленькая галоўка высока тырчала на худым і доўгім целе, і ў рыначным натоўпе Піткянен нечым нагадваў марскі маяк. Кажуць, з самага дзяцінства ён быў нядэшлы і жыў як птушка нябесная. Усё, што меў, Піткянен прапіваў, а чаго-небудзь лепшага ён ад жыцця і не чакаў, бо прывык задавальняцца малым. Часам ён працаваў у порце, але найчасцей займаўся іншымі справамі: бегаў па кілбасу, здабываў выпівакам гарэлку, меў знаёмствы і сярод людзей з цёмнымі прафесіямі, але замешаны ў іхніх махінацыях не быў.

Піткянен, як і Ённі, быў нявінным дзіцём гарэлкі, бесклапотнай нябеснаю птушкай, недасведчанаю ў

¹ Pitkänen — даўгалыгі (фінск.).

жыццёвых справах. А для паліцыі Тамперэ ён быў такім самым пракляццем, як Ённі для паліцыі Хельсінкаў. Басякі сустрэліся ў шынку. Рост і худасць Піткянена так зацікавілі Ённі, што ён падышоў і завёў гаворку:

— Відаць, ты такі худы праз сваю даўжыню. У табе ж без малага два метры.

— Ага, даўжыні хапае, — ветліва пагадзіўся Анці, і яны пазнаёміліся.

— А ты хто будзеш? — пацікавіўся Ённі. — Часам не з буржуяў?

І тут Анці ахвотна распавёў, як ён жыве і з чаго жывіцца...

— Даўно ўжо быў бы багаты, каб не гарэлка, — зазначыў Піткянен.

Пасля гэтага ён пайшоў-паехаў пра сваё жыццё-быццё. Напрыклад, на тым тыдні ён параіў багацею Тахва Пянняры загнаць лес адной канторы пад назваю «Лясное таварыства». Пянняры прадаў гэты лес з вялікім прыбыткам, а яму, Анці, даў за парадку пяць марак і яшчэ пляшку гарэлкі. Ённі адразу ўцяміў, што гэты чалавек будзе карысны і яму. Агент Наўкарынен казаў, што лес з маёнтка Пунтуры можа даць сто тысяч прыбытку. Ці не дапаможа Анці прадаць яго той самай канторы. Гэтыя птахі нябесныя ўжо зрабіліся сапраўднымі сябрамі. Ённі спытаўся ў Анці адрас гэтага ляснога таварыства і адкрыў яму ўсе свае дзелавыя задумы.

— Раней я быў бедны, як царкоўная мышына, — казаў Ённі, — а вось цяпер забагацеў. Спачатку выйграў дзве тысячы ў латарэю, потым выгадна ажаніўся — атрымаў яшчэ дваццаць тысяч, так што справы ідуць няблага. Цяпер вось прадаю вялікі лес.

Выгаднаю жаніцьбаю ён называў свае перамовы з Лійсай, а вялікім лесам — маёнтка Пунтуры. Карацей, Ённі нічога не хаваў ад новага сябра.

— Усё жыццё я нешта шукаў,— казаў Ённі.— Спыраша адно, потым другое. А цяпер мне трэба толькі адно — упалаваць багацце.

Апрача шынкі яны схадзілі ў порт Тамперэ, і гэты візіт абудзіў у Ённевай душы ўспаміны пра порт Хельсінкі, пра ягонья вялікія плошчы і рынкі. У Тамперэ ўсё выдавалася бяднейшым і не такім вясёлым, як у сталіцы. Ённі ўпершыню ў жыцці пакінуў роднае гняздо і засумаваў, як дзіця. Гэтая сумота і ўспаміны настроілі ягоную душу на паэтычны лад, і ён сказаў Анці:

— Дзеці Ізраіля жывіліся ў лясных нетрах маннай нябеснай.

Аднак размова на біблейскія тэмы неяк адразу высілілася, і Ённі загаварыў зусім пра іншае:

— Але мне бліжэй да душы вось якое вучэнне: калі ўжо прываліў табе тавар, дык трэба яго і збыць.

Згадкі пра Хельсінкі і пра сталічны порт патушылі ў Ённевым сэрцы біблейскія матывы, і ён узяўся апяваць радасці зямнога жыцця.

Анці Піткянен уважліва слухаў гэтыя паэтычныя ўспаміны і маўчаў. У ягоную бязгрэшную душу глыбока запалі Ённевы словы пра выгадную жаніцьбу і багацце, а таму, калі Ённі скончыў, Анці шчыра сказаў усё, што ён наконт гэтага думае:

— Каб добра пажыць, трэба мець багатую жонку. Вось тады пажывеш...

Ён паабяцаў новаму сябру, што дапаможа яму ва ўсіх камерцыйных справах, а Ённі паабяцаў аддзячыць таму за ўсе турботы. А пакуль тое, ён напайў Анці да божае моцы, і, калі паліцэйскі цягнуў яго ва ўчэстак, Анці ўжо нічога не чуў і не бачыў.

Так яны рассталіся, і Ённі скіраваў далей да бласлаўленага маёнтка Пунтуры. Сябры нават не здагадаліся, што неўзабаве іх лёсы так пераплятуцца, што яны не разлучацца нават на тым свеце.

Ённі ішоў да мэты, а Анці Піткянен почасту прыгдваў новага сябра і яго словы пра грошы і багатую жонку. Асабліва часта гэта прыходзіла Анці на памяць, калі ён выпіваў разам з рознымі дробнымі прайдзісветамі. Адноўчы ў такую хвіліну ён сказаў:

— Калі ў мужчыны ёсць багатая баба, вось тады ён жыве.

Аслабелы ад гэтых мудрых думак, ён звесіў галаву на грудзі і змоўк. Ён сядзеў, п'яны і стомлены, а жулкі смяяліся і кпілі з яго:

— Закахаўся наш Анці. Трэба знайсці яму якую бабу.

*

Але павядзём нашу аповесць далей.

Гісторыя продажу маёнтка Пунтуры была самая звычайная. Пану Пунтуры спатрэбіліся грошы, і ён пазычыў іх у агента, які займаўся ляснымі справамі Ёнса Лундберга. Пазычыў, вядома, пад заклад свайго лесу. Гэты доўг вісеў на Пунтуры страшэнным цяжарам. Нарэшце ён вырашыў прадаць свой маёнтак. Калі ў канторы Ёнса Лундберга пачулі, што маёнтак прадаецца, пану Пунтуры паслалі запытанне наконт цаны. Той адказаў. Цана не падалася Лундбергу вялікай, але з адказам ён марудзіў. Камерцыі саветнік спадзяваўся, што грашовыя непамыслоты змусяць пана Пунтуры панізіць цану, а таму пакуль што маўчаў.

Аднак Пунтуры зразумеў гэтае маўчанне па-свойму. Калі няма адказу, разважаў ён, значыць, з дня на дзень трэба чакаць чалавека, які з'явіцца, каб аформіць гэтую справу. Ён быў незнаёмы з Лундбергам, але шмат чуў пра яго сквапнасць. Ён чуў, што гэты неверагодна багаты чалавек, які меў некалькі мільёнаў, быў страшэнны скнара і хадзіў ледзь не ў рызманах. Тут, у правінцыі, пра мільянера хадзілі розныя чуткі, іх разносілі найперш гандлёвыя агенты. Яны нават

склалі смешную песеньку пра багацея ў падраных штанах. Шмат хто спяваў тую песеньку, але калі па шчырасці, дык штаны ў камерцыі саветніка былі хоць і зашмальцаваныя, але цэлыя.

Не дзіва, што пасля такіх плётак Пунтуры меў пра камерцыі саветніка, а найперш пра яго вопратку, даволі своеасаблівае ўяўленне.

І тут з'явіўся Ённі. Пашкуматаныя штаны, старыя чаравікі, цыліндр, стары фрак і ўсё аблічча наогул пакідалі незвычайнае ўражанне. У першую хвіліну Пунтуры так разгубіўся, што моўчкі закурыў і, толькі зацягнуўшыся цыгарэтай, сцяміў, што перад ім стаіць сам камерцыі саветнік Лундберг, або Лумперы, як гучала яго прозвішча па-фінску.

Прыгаломшаны з'яўленнем такога важнага гасця і прыгнечаны сваім доўгам, гаспадар маўчаў.

Ённі таксама моўчкі курыў і аглядаўся па баках.

— Вялікі ў вас дом, — пачаў ён.

— Ага... Нішто сабе... Жыць можна, — схіліўшыся ў ліслівым паклоне, замармытаў Пунтуры.

Гаворка пакрысе заладзілася. Ённі, не спяшаючыся, набліжаўся да галоўнага і нарэшце запытаўся:

— Дык што, прадаецца ваш маёнтак?

Баючыся, што госць адразу пачне збіваць цану, Пунтуры вырашыў крыху схітраваць.

— Ну, не тое каб прадаваўся... Гэта мая старая нешта такое казалася...

Такі адказ Ённі яўна не задаволіў, і тады Пунтуры, нібыта згаджаючыся, спытаўся:

— А хто мой шаноўны госць будзе?

Ённі пачаў здалёк. Інстынктыўна адчуўшы, што трэба спаслацца на свае вялікія сувязі ў гандлёвым саюзе, ён адказаў пытаннем на пытанне:

— Камерцыі саветніка Лундберга ведаеце?

— Ну вядома! Шмат чулі пра пана камерцыі саветніка!

— Дык вось...— упэўнена пачаў Ённі. Ён меўся растлумачыць, што камерцый саветнік — яго цёзка, але раптам думкі павярнулі ў іншы бок. Ён прамовіў толькі сваё «дык вось», але загаварыў ужо зусім не пра тое:

— Ды што тут казаць... Камерцый саветнікі і іншыя... Усе мы смяротныя.

Тут Пунтуры канчаткова ўпэўніўся, што Ённі — гэта і ёсць камерцый саветнік Лундберг. Яму вельмі спадабалася, што госць так проста гаворыць пра чыны і пра тытулы. Зусім не фанабэрысты стары! Пунтуры расчуліўся і ўсхвалявана сказаў:

— Вядома, як прыйдзе час стаяць перад госпадам, ніякія чыны не дапамогуць.

Гаспадыня і сямейнікі слухалі размову ўважліва, як царкоўную казань. А Пунтуры лісліва казаў далей:

— Сапраўды багатыя людзі не хваляцца сваімі чынамі і грашыма.

Ён сказаў гэта, каб неяк пацешыць самалюбства пана камерцый саветніка. Потым ён пачаў частаваць і трактаваць Ённі як чаканага госця, дабрадзея сям'і і багатага крэдытора. Падчас размовы Ённі адчуў прыліў натхнення, і яму заманулася пахваліцца сваім вольным жыццём у порце. Пунтуры ўзяўся расхвальваць уцехі вясковага жыцця ў маёнтку, але Ённі перапыніў яго:

— А ў нас у горадзе караблі дзень і ноч падвозяць тавары, так, што ледзь памяшчаюцца ў крамах.

— Ого! — усклікнуў Пунтуры. Ён не сумняваўся, што камерцый саветнік гаворыць пра свае ўласныя тавары і параходы, а таму пакорліва сказаў:

— Гасподзь сам ведае, каму адмераць поўнаю мерай.

Усе прысутныя, пачуўшы пра параходы і пра тавары, якія ледзь памяшчаюцца ў крамах, страшэнна расхвальваліся, бо ім яшчэ ніколі не даводзілася бачыць такога багатага чалавека.

VI

Справа заладзілася. Пунтуры паказваў Ённі маёнтак і асабліва нахвальваў будаўнічы лес.

— Дзякуй богу, што я збярог гэты лес, — пабожна сказаў ён і, памаўчаўшы, дадаў: — Усё-ткі не голая зямля, а дрэвы выраслі.

Ённі быў невялікі знаўца лесу, аднак, каб не дацца ў зман, рабіў мудры выгляд. Хоць басяк, як дзіця, верыў Пунтуры, але, як і належыць сапраўднаму камерсantu, трымаўся асцярожліва.

— Ну так, лесу тут багата, — прамовіў ён.

Тады Пунтуры зусім асмялеў і пачаў брахаць ужо проста бязбожна:

— Тут тысяч сто камлёў набярэцца, калі палічыць як след.

Ён спахапіўся, што надта ж перабраў, і, каб супакоіць сумленне, дадаў:

— Праўда, ніхто не лічыў, бо я не думаў яго прадаваць.

Словы пра сто тысяч моцна заселі ў Ённевай галаве, і на ўсякі выпадак ён сказаў:

— Мяне на лесе вакол пальца не абвядзеш.

— Ды як тут абвесці? Кожная хвойка навідавоку! — усклікнуў Пунтуры, каб паказаць, што ён не збіраўся махляваць, і, падкрэсліваючы сваю шчырасць, пабожна дадаў: — Хіба ж будзе чалавек губіць сваю душу праз некалькі лішніх ствалоў?.. Ну, на нейкі дзесятак можна і памыліцца... Няхай даруе нам гасподзь.

Яны ўжо дайшлі да мяжы ўладанняў Пунтуры. З суседняга маёнтка далятаў шум вялікага вадаспада Паўхукоскі, палюбавацца якім часта прыязджалі турысты.

— Можа, хочаце паглядзець на вадаспад? — прапанаваў Пунтуры. — Гэта тут побач.

Ённі з ахвотаю згадзіўся. Ён вырашыў, што гэтае

дзіва прыроды таксама належыць Пунтуры. Шум вадаспада быў такі моцны, што Ённі напалохаўся. Ён нарадзіўся і ўсё жыццё пражыў у Хельсінках і нічога такога ніколі не бачыў.

— Гэта ж столькі вады! Ашалець!

— Калі знайсці добрага пакупніка,— растлумачыў Пунтуры,— гэты вадаспад можа даць вялікія прыбыткі. У ім будуць усе дваццаць тысяч конскіх сіл.

Ённі быў у шалёным захапленні. Ён анічога не петрыў у вадаспадах, а ў конскіх сілах і пагатоў, але наўнасьць у маэнтку гэткага скарбу надзвычай усцешыла яго душу. Каб не спудлаваць і не дазволіць Пунтуры ўзняць цану, ён пагардліва зазначыў:

— Вадаспады, браток, цяпер не ў цане.— І каб надаць сваім словам большай вагі, адразу ж схлусіў: — Камерцыі саветнік Пёсё ўжо даўно прадае вадаспад, у два разы большы за гэты, але купца так і не знайшоў.

— Хм...— толькі і змог адказаць Пунтуры, і яны вярнуліся ў дом, каб канчаткова дамовіцца.

Пачаліся перамовы, якіх свет яшчэ не бачыў. Пунтуры вагаўся, ці варта прапаноўваць Ённі выпіўку, але, убачыўшы, што той у добрым гуморы, асмялеў і запрасіў гасця за стол. Ён меркаваў, што, калі пакупнік возьме чарку, торг пойдзе лепей.

У гэты час у маэнтак завітаў аграном Паапуры, які меў непадалёку адсюль дом і ладны кавалак зямлі. Ён дачуўся, што да Пунтуры прыехаў пакупнік, прычым не абы-хто, а сам камерцыі саветнік Лундберг. Аграном чуў шмат плётак пра дзівацтвы гэтага мільянера і вырашыў пабачыць яго на свае вочы.

Ённі ўжо быў на добрым падпітку. Усцешаны Пунтуры падліваў і падліваў. Гамонка рабілася ўсё больш п'янай. Пунтуры баяўся, што сам захмялее, і, каб не папусціць у цане, узяўся велягурыста хваліць вартасці свайго гасця.

— Калі дазволіце, я скажу пра тытулы,— сур'ёзна

пачаў ён.— Вось вы казалі, што камерцыі саветнікі з таго ж цеста, што і ўсе астатнія людзі...

Гаворачы пра Ённеву сціпласць, пан Пунтуры меў намер толькі падлабуніцца да пакупніка, але словы пра тытулы абудзілі ў п'янай галаве ў басяка незвычайнае натхненне, і ён рашуча перапыніў усхваленні:

— Ды ну іх, гэтыя тытулы...

Яму ўзгадаліся лозунгі і п'яныя крыкі даўніх сяброў-валацугаў, і ён раз'ятрана зароў:

— Далоў тытулы!

Акурат у гэты момант у пакой зайшоў аграном Паапуры. Пунтуры вырашыў пазнаёміць яго з Ённі і пачаў:

— Калі мне будзе дазволена рэкамендаваць...

Аднак Ённі не надта цяміў у правілах добрага тону, а таму, не зважаючы на ўсе гэтыя цырымоніі, выскачыў па пільнай патрэбе на двор. Такім чынам, знаёмства не атрымалася. Пакуль пакупніка не было, Пунтуры ўвёў агранома ў курс справы:

— Камерцыі саветнік Лумперы з Хельсінкаў. Прыехаў купіць маю сялібу. Хоць, здаецца...

У п'янай Ённевай галаве па-ранейшаму блукаў басяцкі лозунг «Далоў тытулы!». На панадворку яму прыгадаліся і іншыя заклікі падпітых сяброў. Калі Ённі вярнуўся ў дом, гэтым заклікам у галаве ўжо зрабілася цесна, і яны прасіліся вонкі.

Пунтуры паспрабаваў яшчэ раз пазнаёміць гасця з аграномам, але адразу асекся. Тады Паапуры сам наважыўся павітацца з Ённі, і той нарэшце дапяў, што з ім хочучь пазнаёміцца. Ён без лішніх цырымоній патрос аграному руку і прагарлаў:

— Далоў тытулы!

Ённі шырока ўсміхнуўся. Аграном збянтэжыўся. А Ённі з п'янай упартасцю вёў сваё:

— Я заўсёды і ўсім кажу: далоў тытулы!

Ённевы словы прагучалі даволі строга, і аграном

зразумеў, што камерцыі саветнік хоча, каб да яго звярталіся на «ты» і патрабуе адкінуць усякія цырымоніі.

— Вельмі рады пазнаёміцца,— збянтэжана пра-мармытаў госць.— М'яне завуць Суна.

Ён папрасіў у камерцыі саветніка дазволу з прычыны сваёй маладосці звяртацца да яго не па імю, а называць дзядзькам.

Ённі было ўжо ўсё адно, і ён закрычаў:

— Называй! Толькі так і называй! Няхай я буду табе дзядзька і па маці, і па бацьку. Але, галоўнае, памятай: далоў тытулы!

Гэта прагучала як жарт і дужа спадабалася аграному. Ён быў у захапленні, што пан саветнік трымаецца так проста, і вырашыў зрабіцца сябрам гэтага выдатнага чалавека.

Яны кульнулі яшчэ па некалькі чарак, і Ённі нават забыўся на свае гандлёвыя справы. Хоць усе ўжо даўно выпілі на брудэршафт і пан саветнік патрабаваў адкінуць усялякія тытулы, аграном яшчэ крыху бянтэжыўся і звяртаўся да высокага госця сур'ёзна і асцярожна. Перад усім ён быў памешчык і хацеў павучыцца камерцыі ў спрактыкаванага пана саветніка. Аграном загаварыў да яго паводле ўсіх правіл ветлівасці:

— Ды вы тут, дзядзечка, па справах? Сялібу купляеце?

Ённі сядзеў, утаропіўшыся на бутэльку.

— Ды што тут балбатаць пра нейкія справы,— пра-мармытаў ён.

— Хто мае грошы, дарэмна не цягаецца,— адразу заўважыў Пунтуры.

Яны зноў загаварылі пра маёнтак. Пунтуры хлусіў і хваліўся, а асабліва нахвальваў свой лес і, як зазвычай бывае ў такіх выпадках, падвышаў цану.

— Можна прадаць і лес, і зямлю,— казаў ён.— Зямлю можна прадаваць і па дзялянках. І цана невялікая — дваццаць пяць тысяч.— Ён меркаваў, што для

камерцыі саветніка такая цана якраз падыходзіць.— Я ўжо ўсё падрахаваў.

Ённі баяўся, што Пунтуры паспрабуе падняць цану і абуць яго ў лапці, а таму пярэчыў, як толькі мог. Потым ён успомніў пра тысячы, якія былі не ў яго, а ў Лійсы, засумаваў і змоўк. Памаўчаўшы, ён маркотна сказаў:

— А вось з грашыма справы швах. Тавараў навалам, а грошай няма.— Адсутнасць грошай так засмуціла Ённі, што ён дадаў: — Мала грошай, хоць галавой аб сценку.

Ён пачаў наракаць на сваю беднасць, але Пунтуры і аграном ведалі, што гэта звычайныя хітрыкі, якімі стары скнара спрабуе збіць цану.

— Ну, не скажыце, з вашымі грашыма жыць яшчэ можна. А з таварамі...— гнуў сваё Пунтуры, аднак аграном, як чалавек адукаваны і свецкі, далікатна перапыніў і перавёў гаворку на больш узнёслыя тэмы.

— Гэта часіны цяпер такія зменлівыя. Прыемна, дзядзечка, што нават пры такой кан'юнктуры вы не баіцеся праварочваць справы і спекуляваць.

З гэтае фразы Ённі нічога не зразумеў, а таму, не зважаючы на яе, аддаўся сваім цяжкім думкам. Аграному карцела падтрымаць ачахлую размову, і ён, выпіўшы для натхнення, зноў загаварыў, але цяпер чамусьці ўзбіўся на палітыку:

— А дарэчы, што скажа дзядзечка пра наша палітычнае становішча?

— Палітыка, яна палітыка і ёсць,— з важным выгодам адказаў Ённі.

Ад гарэлкі ў яго ў галаве ўсё перамяшалася і гудзела. Ённі баяўся, што размовамі пра палітыку яго хочуць збіць з панталыку, а потым непрыкметна падвысіць цану.

— Мяне на палітыцы не абыдзеш,— заўважыў Ённі.

Ён сядзеў за сталом так, нібыта праглынуў аршын, і, каб давесці, што ў палітыцы ён разбіраецца не горш за іншых, апавядаў, як Ханку не ўдалося выманіць у яго грошы на выпіўку.

— Дык вось прыходзіць гэты Ханку...

Суразмоўнікі падумалі, што Ханку — гэта нейкая важная персана, а Ённі тым часам апавядаў далей:

— Ён збіраўся заліць вочы, а я яму і кажу: «Жыві сваёй палітыкай!»

Ён некалькі разоў паўтарыў: «Жыві сваёй палітыкай!» і «Далоў тытулы!», а Пунтуры і аграном вырашылі, што Ханку — важны палітык, якому так і не пашэнціла выпіць за кошт пана саветніка. Адчуўшы ўвагу слухачоў, Ённі захапіўся яшчэ болей:

— Ён пачаў мне плесці нешта пра жыццё ў Турцыі, а я яму: «Жыві сваёй палітыкай! Няма чаго прымяраць да нас турэцкія турбаны і турэцкае жыццё».

— Туркі толькі нядаўна дабіліся законнай дзяржаўнасці, так што ваш таварыш не меў права параўноўваць нашу палітыку з турэцкай! — усклікнуў аграном.

Пунтуры пагадзіўся з аграномам, а Ённі зусім расперазаўся:

— Мяне ў гандлёвай палітыцы вакол пальца не абвядзеш, я гэтаму Ханку так і сказаў. Бач ты яго, султан турэцкі!

— Шчыра кажучы, у гандлёвай і эканамічнай палітыцы я не вельмі разбіраюся, — прызнаўся ўражаны гэтаю заўвагай аграном. — Як вядома, да маёй спецыяльнасці адносяцца галоўным чынам аграномія, агракультура і яе адгалінаванні.

Цяпер рэй у застоліцы зноў вёў Ённі, і аграном зразумеў, што такі выбітны чалавек, як камерцыі саветнік Лундберг, выдатна разбіраецца ў таямніцах гандлёвай палітыкі розных краін.

Але нарэшце гэтыя мудрыя размовы стамілі Ённі.

Апрача таго, ён быў п'яны. Пунтуры на нейкі час выйшаў, і, скарыстаўшы гэта, Ённі расказаў аграному пра свае справы.

Ён пачаў з вадаспада Паўхукоскі. Таямніча прыцішыўшы голас і ўвесь час падміргваючы ў бок пустога крэсла Пунтуры, Ённі прашаптаў:

— Прадаю вялікі вадаспад. Ты не ведаеш, хто б яго купіў?

Аграном падумаў, што пан саветнік мае на ўвазе не вадаспад Паўхукоскі, а яшчэ нейкі, і з радасцю паведаміў, што ў Тамперэ ёсць акцыянернае таварыства, якое купляе вадаспады.

— Вось ім, дзядзечка, і прапануй.

Ённі так упадабаў гэтую ідэю, што ад яго п'янае стомы не засталася і звання.

— А колькі мне заплацяць за вадаспад, у якім дваццаць тысяч конскіх сіл? — спытаўся ён у агранома.

Той прыкінуў цану і памяркоўна адказаў:

— За такі вадаспад можна ўзяць каля мільёна... Калі не болей. За адну конскую сілу плацяць сто марак.

Ённі зусім працверазеў. Фантастычныя прароцтвы камерцыі саветніка Лундберга пачыналі спраўджвацца! Ённі вырашыў хутчэй купляць маёнтак, бо Пунтуры мог дачуцца пра вадаспаднае таварыства і падняць цану. Як толькі Пунтуры вярнуўся, Ённі паспешліва абвясціў:

— Дык вось, Пунтуры! Дамовіліся! Даю дваццаць пяць тысяч, але спачатку плачу дваццаць.

І яны на знак згоды паціснулі адзін аднаму рукі. Для сям'і Пунтуры гэта быў незабыўны момант.

— А што скажа мая жонка? — спытаўся гаспадар.

Жончына душа ўзляцела ў самыя высокія сферы. Пакорлівая волі боскай пані Пунтуры адказала:

— А што я магу сказаць?

Аднак адразу ж дадала:

— Усё ў руках айца нябеснага, і гандаль, і ўсё астатняе...

Такім чынам, пакупнік і гаспадар нарэшце паразумеліся. Пунтуры сказаў, што ў чацвер з'ездзіць да судзі, каб аформіць адпаведныя паперы. Ён хацеў зрабіць гэта яшчэ ўчора, але суддзя некуды паехаў. Тым часам Ённі думаў толькі пра вадаспад. Іншыя дробязі яго не цікавілі. Пры аграноме і ўсіх гасцях Ённі афіцыйна спытаўся ў Пунтуры:

— Значыць, з сённяшняга дня маёнтак з усімі водамі назаўсёды пераходзіць да мяне?

— Да вас,— пацвердзіў Пунтуры, аднак Ённі не задаволіўся такім адказам і перапытаў:

— З усімі водамі, да апошняй кроплі? З усімі, якія цякуць тут?

Пунтуры ўрачыста паўтарыў:

— Апрача вады нябеснай, якая належыць ужо не мне, а Усявышняму, перад якім усе мы толькі нікчэмныя грэшнікі.

— Ну, нябесная вада мне не трэба. Хопіць і той, што на зямлі,— сказаў Ённі, але гаспадыня набожна паправіла яго:

— Вада нябесная цячэ для ўсіх. Гасподзь пасылае яе і грэшнікам, і няверным.

Удалае заканчэнне справы зрабіла душы прысутных больш узнёслымі, і гаворка ўвачавідкі паварочвала да боскіх тэмаў. Не дзіва, што Пунтуры, малітоўна склаўшы рукі, дадаў да жончыных слоў:

— Ну вось, з боскаю дапамогай... Надыходзіць сухмень, але ў свой час праліваецца на зямлю дожджык. Усё ў ягонай уладзе. Пражылі мы тут бязгрэшна...

Душа Пунтуры была на сёмым небе. Агульны настрой захапіў і бязбожную душу Ённі. Ён расчуліўся і, напусціўшы на твар багавейлівасці, удзячна прамовіў:

— Ага. Але ж творца наш нейкі дужа непастаян-

ны. То сушыць, то палівае, быццам шалёны. І будзе ліць, пакуль не паспяваеш яму хвалебныя псалмы. Ну а потым і супакоіцца.

VII

Шчыра кажучы, Ённі быў задаволены, што канчатковае афармленне купчай на некалькі дзён адкладваецца: яму не давала спакою думка, што заповітныя дваццаць тысяч марак ляжаць яшчэ не ў яго, а ў Лійсінай кішэні. Але ён успомніў парады Анці Піткянена наконт ляснога таварыства ў Тамперэ і ў тую ж хвіліну вырашыў умацаваць сваё фінансavae становішча, не чакаючы Лійсіных тысяч. Ён наважыў прадаць гэтаму таварыству лес, балазе маёнтка быў ужо фактычна куплены. Заставалася толькі падпісаць адпаведныя паперы — пустая фармальнасць.

Ён вырашыў цішком з'ездзіць у Тамперэ і збыць лес. Але болей за ўсё Ённі цягнула туды жаданне прадаць незвычайна дарагі вадаспад Паўхукоскі таму таварыству, пра якое казаў аграном. Той, дарэчы, таксама меўся выбрацца ў дзелавую паездку праз Тамперэ і прасіў узяць яго з сабою.

— Дзядзечка не пакрыўдзіцца, што набіваюся да яго ў кампанію? — ветліва спытаўся ён.

Ённі згадзіўся, і яны паехалі разам.

А Пантуры выправіўся афармляць паперы. За адным разам ён вырашыў заехаць у родны жончын горад Хямеенліну, каб напытаць там дом. Ён меў намер назаўсёды пазбыцца клопатаў і нягод памешчыцкага жыцця, тым больш ягоных грошай разам з дваццаццю тысячамі за маёнтка хапала на гарадскі дом ажно з лішкам.

— Не так ужо і дорага, — казаў ён жонцы. — А з гэтым маёнткам у наш час адны пакуты.

Дамова з панам камерцыі саветнікам расхвалывала

сэрца пану Пунтуры так, быццам ён атрымаў спадчыну ад любімага прадзеда. Гэты ўдалы продаж нарадзіў у душы ў Пунтуры і яго жонкі дзіўную прасветленасць і супакой, балазе яны яшчэ раней пагадзіліся з тым, што маёнтак давядзецца выгадна прадаць. Жонка тупалася па гаспадарцы і, перапоўненая пачуццямі, якім было цесна ў грудзях, ціха і пакорліва казала мужу самыя патрэбныя ў такі момант словы:

— Усё мінаецца, бо ўсё ў руцэ боскай. Гасподзь наш клапаціцца пра нас, а мы мусім ісці туды, куды ён вядзе.

І ў доме запанавала ўрачыстая, нібыта на хаўтурах, цішыня.

*

Тым часам Ённі і аграном падаліся ў Тамперэ. Яны ехалі на паштовых конях, і на самай першай станцыі Ённі вырашыў заплаціць, каб паказаць аграному банкноту ў тысячу марак, адну з дзвюх, якую ён яшчэ не паспеў размяняць.

Але вазак здзіўлена паглядзеў на яго, плюнуў, ацёр губы і даволі няветла спытаўся:

— А драбнейшыя ёсць?

— А што, рэшты няма? — раззлаваўся Ённі.

Фурман зганьбіў бы ўсіх фурманаў на свеце, каб упусціў гэткую магчымасць падкалоць ездака.

— Можа, і ёсць, ды шкада ў чалавека апошняя забіраць.

Вазак быў дужа задаволены, што хоць раз пашэнціла як след ушчыкнуць багатага пана. А Ённі дык і не раскумекаў, што з яго хочучь пасмяяцца. Ён цешыўся, што цяпер можа прадэманстраваць яшчэ і пяцісоценную. Калі ж фурман не здолеў размяніць і яе, Ённі вырашыў канчаткова правярнуць справу на сваю карысць і рашуча сказаў:

— Не хочаш грошай — ласуйся наветрам!

Аднак тут дастаў грошы і разлічыўся з вазакм Ённеў спадарожнік. Калі раней ён яшчэ не зусім даваў веры, што Ённі — гэта сапраўдны камерцый саветнік Ёнс Лундберг, дык цяпер, пасля таго як аграном на свае вочы ўбачыў, якімі вялікімі грашыма варочае Ённі нават у такіх дробных справах, як разлік з фурманам, усе яго сумненні развейліся дазвання.

Нядэшняя паштовая кляча везла падарожнікаў далей. Фурманка была занадта цяжкая, вазак лічыў, што праз гэтага тоўстага бамбізу з ягонымі тысячама конь надрываецца, і моўчкі злаваўся на Ённі, які сядзеў з пагардлівым выглядам. Па дарозе аграном, як і належыць выхаванаму чалавеку, паслужліва спрабаваў гаварыць пра нешта вытанчанае і ўзнёслае. Цяпер ён абраў тэмаю сваёй гаворкі цывілізацыю.

— Мы яшчэ шмат у чым адстаём, — красамоўнічаў ён. — Асабліва ў культуры...

Невядомае слова «культура» канчаткова збіла Ённі з панталыку, і ён падазрона запытаўся:

— Ты гэта пра што?

Ён хацеў проста даведацца, што гэта за слова «культура», але аграном не зразумеў і пачаў тлумачыць:

— Я маю на ўвазе, што нам... так бы мовіць... ну шмат чаго не хапае... то аднаго, то другога...

— Грошай нам не хапае — вось чаго! — з непахіснай упэўненасцю басяка сказаў Ённі і працягваў: — Вось калі ёсць што выкінуць на стол, тады ўсё ў парадку.

Аграном адразу зразумеў, што пярэчыць багатаму дзядзьку не варта, і пачаў на хаду прыстасоўвацца да арыгінальных Ённевых выслоўяў.

— Безумоўна, дзядзечка мае рацыю. Багацце — гэта аснова і апірышча ўсёй культуры.

І ён апусціўся да таго, што пачаў наракаць на бездапаможнасць фінскага народа.

— У нашага народа,— казаў ён, махаючы рукамі,— у нашага народа няма, як, напрыклад, у англічан, няўрымслівасці, няма здольнасці зарабіць і разбагацець.

Ённі пагадзіўся і пагардліва прамовіў:

— Якія ўжо там здольнасці! Адно балбочуць пра багацце!

Каб давесці слухнасць сваіх слоў, ён, выхваляючыся, дадаў:

— Фін не можа размяняць тысячу марак! Хіба так разбагацееш?

Гэтыя словы прыспорылі аграному энергіі і імпэту. Пацвяджаючы, што Ённі мае рацыю, ён гаварыў яшчэ вельмі доўга. Басяк жа, не зважаючы на балбатню адукаванага спадарожніка, маўкліва, як гара, узвышаўся над фурманкаю і абдумваў свае справы. Потым у яго засвярбела срака, і ўсе Ённевы думкі і разумовыя сілы засяродзіліся на адным, ці можна яму паёрзаць, каб суняць гэты сверб? А аграном далей разважаў пра першапрычыны сувязі паміж духоўнай культурай і матэрыяльным становішчам.

— Развіваць культуру ў нашай нястачы,— казаў ён,— тое самае, што прасіць гасцей за пусты стол. Яны ж разбягуцца ад голаду.

Ённі сядзеў змрочны і знясілены ад свербу і ад няцярпнага жадання пачухаць задніцу. На першы погляд, гэты велічны муж з выпрастанай спіной увасабляў у сабе ўсе клопаты свету, а папраўдзе ён думаў толькі пра сваю патаемную справу.

Аграном тым часам натхнёна гаварыў:

— Але дастаткова нам разбагацець, і ўсё зменіцца. Усё акультурыцца і...

А Ённі пакутаваў ад жадання пачасацца. Басяк упарта змагаўся з ім, але барацьба, якая захапіла ўсе ягоныя думкі, была няроўная, і Ённі пачаў здавацца.

— А што вы думаеце? — спытаўся аграном.

Гэтае простае пытанне дайшло да Ённевай свядомасці, і «пан камерцыі саветнік» нібыта прагнуўся. Усю папярэдняю гаворку ён пусціў міма вушэй, і яму здалося, што аграном пытаецца акурат пра тое, чым былі занятыя ў гэтую хвіліну яго, Ённевы, думкі.

— Ды я толькі пра тое і думаю,— гучна адказаў ён,— як бы гэта падняць сцягняк і пачухацца як след, калі ўжо цярпення няма.

Ённі гаварыў шчыра, і яго словы ішлі з самага сэрца.

— Свярбець пачало яшчэ ў Пунтуры,— дадаў ён,— у доме, але не хацелася ўжо турбавацца.

І аграном не пакрыўдзіўся. У словах багатага госця з Хельсінкаў гучала сапраўдная народнасць, у якой не было аніякай непавагі да субяседніка. Аграном усмінуўся і ахвотна падтрымаў жарт «камерцыі саветніка», яго цудоўную гульню ў дэмакратызм.

— Ну дык і што тут такога? — з поўным разуменнем сказаў ён.— Няхай дзядзечка возьме і пачухаецца.

— Можна і паскрэбіся. Толькі хворы адмовіцца ад гэтага, калі няма змогі трываць. Аднак раней намучаецца, бо такія ўжо ўсе мы дурні.

Цяпер, калі гарэлка Пунтуры пачала выветрывацца, Ённі пакрысе апанавала лягота і стома ад доўгай язды.

А фурман, слухаючы Ённевы разважанні пра чуханне, пачаў падазраваць, што гэты пасажыр — не такая ўжо важная птушка, тым больш яго боты і нагавіцы ні капачкі не пасавалі ні да постаці, ні да ўсяго астатняга адзення. З гэтае прычыны вазак пачаў ставіцца да Ённі зусім незычліва і моўчкі злаваўся на гэтага япрука, праз якога пакутуе лядашчы конік.

На пагорку фурман вырашыў дапамагчы сваёй клячы, і тая, нечакана рвануўшы, заехала ў роў. Насустрач рухалася яшчэ адна фурманка, і той вазак сказаў:

— Глядзі, каб твой конь не засеў тут да другога прышэсця.

Фурман, які вёз Ённі і агранома, злосна адказаў:

— Вядома, цяжка будзе беднай жывёліне, калі на возе сядзіць гэткая скаціна.

Ён казаў пра Ённі, аднак аграному здалося, што фурман мае на ўвазе і яго, а таму ён пачаў лаяцца:

— Спачатку кіраваць навучыся, а потым выязджай! Басяк ты, а не фурман! Ну што выскаляешся, свіння няскрэбтаная!

— Вось псялыжнік! — павярнуўся ён да «камерцыі саветніка».

Паглядзеўшы на вазакову ўхмылку, Ённі здагадаўся, што той усё падстроіў. Але басяк не пакрыўдзіўся. Ён падняўся і гучна сказаў да агранома:

— Пайшлі, чалавеча! А то за гэтую жывёліну яшчэ плаціць прыйдзеца.

Толькі тут аграном на ўсю поўніцу зразумеў, як пераканаўча можа гаварыць сапраўдны багацей, які нават дазваляе сабе ісці пешшу. Аказваецца, ягоная глыбока схаваная культура праяўляецца і ў здаровай ашчадлівасці.

VIII

Як толькі яны прыехалі ў Тамперэ, аграном пазваніў у таварыства па продажы вадаспадаў. Стараючыся ўсяляк дапамагчы багатаму дзядзьку, ён паведаміў, што з Хельсінкаў прыбыў камерцыі саветнік Лундберг.

У канторы таварыства агранома добра ведалі, і таму ніякіх сумненняў у праўдзівасці яго паведамлення не ўзнікла. Канторскім не даводзілася сустракацца з Лундбергам, але яны шмат чулі пра гэтага багатага і скупага дзівака і нецярпліва чакалі яго з'яўлення. Яны ведалі, што Лундберг пачынаў хлопчыкам на п'ягушках, што ён не мае ніякай адукацыі, а таму па-

водзіць сябе вельмі груба і непрыгожа. Пра яго і ягоныя штаны хадзіла шмат показак, вядома, з усялякімі пераборами.

Аднак спачатку Ённі вырашыў зрабіць візіт у лясное таварыства. Ён аб'явіў, што купіў маёнтак Пунтуры і хоча прадаць свой лес.

— Адных толькі ствольных дрэў там набярэцца болей за сотню тысяч,— пачаў ён хваліць тавар.

Але што ляснічы, што чорт — два боты пара, захочаш іх падмануць ды не заўважыш, як самога вакол пальца абкруцяць. У лясным таварыстве з Ённі пачалі спрацацца і адразу ж зразумелі, што той — прасцяк з прасцякоў і ў цэнах ды і наогул у лясных справах нічога не цяміць. Служачыя таварыства, таймуючы радасць, што ў іхні нерат трапілася такая здабыча, з дзелавым выглядам пачалі абмяркоўваць вартасці «ствольных дрэў».

— Ствольныя дрэвы? — пыталіся яны ў Ённі, каб збіць яго з тропу.— Усё залежыць ад таго, што пад ствольным дрэвам разумець.

Ённі нюхам чуў, што гэтую спрэчку завялі, каб неяк абдурыць яго, а таму падрыхтаваўся да абароны і фанабэрыста прамовіў:

— А вы што, не ведаеце, што такое ствольнае дрэва? Звычайнае дрэва.

— Звычайнае дрэва,— пагардліва згадзіліся з ім, а потым растлумачылі: — Мы спецыялісты ў гэтай галіне, і такі тэрмін, як «ствольнае дрэва», нам невядомы. Кожнае дрэва мае ствол, а значыць, яно ствольнае.

— Во як! — успыхнуў ад такой абразы Ённі.

Але ўсё ж яны паразумеліся. Паны з лясной канторы паабяцалі заплаціць чвэртку мільёна, калі дрэў сапраўды набярэцца болей сотні тысяч. Але спачатку іх трэба палічыць. Ённі зноў раззлаваўся. Чвэртка мільёна ўжо амаль што ў яго руках, дык не — хочуць і тут змахляваць.

— Калі хочаце купляць — купляйце і не цямніце! Навошта яшчэ лічыць? — груба крыкнуў ён і дадаў: — Чым болей будзеце лічыць, тым болей налічыце.

Але гэтыя словы не падзейнічалі. Лясныя дзялкі згаджаліся купіць і не лічыўшы, аднак казалі, што спярша трэба з'ездзіць у Пунтуры і ацаніць лес хоць бы на вока. Ённі зноў закіпеў. Ён адчуваў, што ўсё гэта робіцца, каб збіць цану. Поўны самых змрочных падазрэнняў, ён злосна крыкнуў:

— Хопіць вала за хвост цягнуць! Ведаю я вас, паноў!

Паны з канторы спрабавалі апраўдвацца, але ўрэшце раззлаваліся і яны.

— З такой палітыкай мы з вамі піва не зварым! — адрэзаў нехта з канторскіх, і тут узгарэлася сапраўдная сварка.

Басяк да канца ўпэўніўся ў сваіх падазрэннях. Ён быў перакананы, што калі ацэняць лес проста на вока, дык яго абавязкова абдураць. Таму ён запатрабаваў, каб лес лічылі як мага дакладней.

— Ну і зладзюгі! — крычаў ён. — У кожнага свая палітыка, і вы ў маю палітыку не лезьце!

Нарэшце ўмовіліся, што таварыства пашле ў маёнтак сваіх людзей і частку цаны яны заплацяць Ённі ўжо на пачатку падліку.

На тым і старгаваліся. Чвэртка мільёна была забяспечана. Таварыства прыпыніла іншыя аперацыі і спешна паслала сваіх служачых лічыць лес у маёнтку Пунтуры, а Ённі пайшоў дамаўляцца наконт продажу вадаспада. Кіруючыся праз рыначны пляц, ён убачыў высока над натоўпам галаву Анці Піткянена. Налягаючы плячом, усцешаны Ённі пракладаў да сябрука дарогу і на ўвесь рынак гарлаў:

— Гэй, Анці! Здароў! Дзе я, там і ты!

Ён шчыра радаваўся гэтай сустрэчы. Дый не дзіва:

свой чалавек у чужым горадзе. Анці паглядзеў з вышыні свайго росту і пагадзіўся:

— Ага, вось і зноў сустрэліся.

А Ённі, натхнёны сустрэчай, цвёрда сказаў:

— Там, дзе буду я, будзеш і ты.

Ён хацеў сказаць, што іх з Анці не разлучыць нават магіла, і зусім не падазраваў, якая праўда вылецела ў тую хвіліну з ягоных вуснаў.

І тады ён успомніў словы пана Пунтуры пра тое, што, прадаўшы лес, за зямлю, калі разбіць яе на дзялянку, таксама можна ўзяць тысяч пяцьдзiesiąт. Такая чудоўная магчымасць падзарабіць захапіла Ённі, і, ведаючы, што Анці кумекае ў камерцыі, басяк закінуў вуду:

— Вось трэба прадаць маёнтак. Калі б разбіць яго на дзялянку...

Спрактыкаваны Анці згадзіўся дапамагчы. Ён ведаў, дзе абцяпваюць такія справы, і параіў сябру звярнуцца ў кантору, якая займалася зямельным гандлем. Ённі рушыў туды і, не валаводзячыся, выклаў сваю справу:

— Купіў маёнтак, прадаў лес, а зямлю хачу прадаць асобна.

Тут ён успомніў, як надоечы Пунтуры бессаромна брахаў наконт цаны, і ўпэўнена падвоіў яе:

— Калі падзяліць зямлю на дзялянку, дык тысяч на сто пацягне.

Кантора паабяцала дапамагчы. Ённі пакінуў адрас маёнтка і даверанасць, якая давала канторы права прадаць зямлю за сто тысяч марак. У выпадку поспеху ён дакляраваў заплаціць памагатым дзве тысячы. Пасля гэтага з прасветленай радаснай душой Ённі падаўся прадаваць вадаспад.

Услед за Ённі ў зямельную кантору завітаў яе агент Пекуры, што якраз шукаў пакупнікоў. Ён чуў, што камерцыі саветнік Лундберг хацеў бы набыць маёнтак

Пунтуры, і, добра ведаючы гэтую справу, ахвотна за яе ўзяўся. У даверанасці стаяла сапраўднае імя валацугі — Ённі Лумперы — і крыжык замест подпісу, та-му што гаспадар зямлі быў непісьменны. Між іншым, гэтая акалічнасць крыху збянтэжыла агента.

Пекуры чуў, што ў Тамперэ прыехаў і спыніўся ў гатэлі разам з аграномам Паапуры сам камерцый са-ветнік Ёнс Лундберг. Менавіта яму агент і вырашыў неадкладна прадаць маёнтак. Праўда, заўтра ад рані-цы ён мусіў прадаваць яшчэ адзін маёнтак асэсару Румпулійні, але гэта была ўжо справа амаль выраша-ная, а таму агент цалкам пераклучыўся на камерцый саветніка. З Ённевай даверанасці вынікала, што маён-так Пунтуры ўжо куплены. О, агент усё ведаў, ведаў нават тое, што ў даверанасці назва маёнтка была ўка-зана няправільна: у сапраўднасці маёнтак зваўся не «Пунтуры», а «Ісалохкі». Аднак, не зважаючы на гэ-та, агент рушыў прадаваць Ённі ягоны ж маёнтак.

У таварыстве па продажы вадаспадаў Ённевы спра-вы пайшлі як па масле. Там адразу ж здагадаліся, што да іх завітаў камерцый саветнік — не тое што лап-цюжнікі з лясной канторы. Тут пана саветніка ўжо ча-калі. Праўда, спачатку яго ўсё ж прынялі за басыка і хацелі выперці за дзверы.

Але Ённі абурана загарланіў:

— Дык ці тут тыя паны, што купляюць вадаспады?

Пасля гэтага ўсё змянілася. Канторшчыкі з жахам зразумелі, што так груба яны хацелі абысціся з самім камерцый саветнікам Лундбергам.

— А божухна! — кінуўся да госця дырэктар кан-торы Кахілайнен.— Аграном Паапуры паведаміў нам пра ваш прыезд.

Стараючыся загладзіць віну, дырэктар мітусліва

падсунуў мільянеру мяккі фатэль і паслужліва запра- сіў сесці.

Калі ж Ённі, апусціўшыся ў фатэль, зняў свой цы- ліндр і паставіў яго побач з сабою на донца, Кахілай- нен зусім сумеўся, угледзеўшы тут з'едлівы намёк на іхнюю няветласць, бо цыліндр павінен быў прыняць у багацея швейцар. Перапрашаючы гасця, дырэктар ху- ценька падхапіў Ённеў цыліндр і загадаў хлопчыку- пасыльнаму занесці яго ў вітальню. Злуючыся на сябе, што гэтак спудлаваў, Кахілайнен усяляк імкнуўся да- гадзіць важнаму гасцю. Ён частаваў Ённі найлепшымі цыгарамі, бясконца перапрошваў і кланяўся. А Ённі яшчэ быў пад уражаннем прыёму ў лясным тавары- стве. Няўкладна трымаючы ў пальцах цыгару, ён скар- дзіўся:

— Кагадзе вось заходзіў да гандляроў лесам. Та- кія, скажу вам, слізкія жыды... У іх праўды шукаць, што ў вужакі — ногі.

Перабіраючы на сваім стале паперы, Кахілайнен з гатоўнасцю згадзіўся:

— Так, так, пан саветнік. І сярод камерсантаў яшчэ трапляюцца людзі з нізкай мараллю.

Свае словы ён час ад часу падмацоўваў жэстамі. Прысутнасць такой важнай персоны настройвала на самы сур'ёзны лад, а таму дырэктар, каб быць на на- лежным узроўні, напружыў усе свае разумовыя здоль- насці.

— Дык вось, наконт маралі. Так званая высокая мараль можа існаваць і развівацца толькі ў дзелавым свеце, толькі з дапамогаю вялікага багацця. А той, у каго малыя сродкі, замяняе недахоп грошай нізкай мараллю.

Ённі слухаў, але сэнсу дырэктаравых слоў спасціг- нуць не мог. Чужое, незнаёмае слова «мараль» засла- ніла ўсё астатняе.

Зрэшты, з гэтым Ённі мог бы і пагадзіцца. Горш

было тое, што тут, як і падчас ранейшых візітаў, пачыналіся нейкія падазроныя разважанні. Гэтыя паны яўна мелі яго за дурня і стараліся збіць з панталыку, каб потым збіць цану. Каб адвесці небяспеку, Ённі намякнуў, што абдурыць яго нікому не ўдасца.

— Так я тым панам і сказаў! — адважна схлусіў Ённі.— А хто захоча змахляваць, дык яму ж самому даражэй і абыдзеца.

Ённі зусім асмялеў і папярэдзіў, што ў такім выпадку можа атрымацца наадварот, што ён сам выдатна бачыць, з каго можна злупіць скуру. І наогул, дурань і чалавек разумны — гэта зусім розныя рэчы.

— Ага, — папярхнуўшыся, пацвердзіў дырэктар.

Ённевы словы ён прыняў за таямніцы дзелавага жыцця, якія пан саветнік адкрыў яму, Кахілайнену, у хвіліну шчырасці. Усё гэта варта было б як след абмазваць.

— У дзелавым жыцці, — глыбакадумна сказаў ён, — да кожнай справы і да кожнага чалавека трэба ставіцца аб'ектыўна. Гэтага правіла трэба трымацца заўсёды і ні ў якім разе не даваць волі суб'ектыўным пачуццям.

Пасля гэтага размова пачала нарэшце набліжацца да самой мэты Ённевага прыходу.

— Аграном Паапуры ласкава папярэдзіў нас па тэлефоне, — сказаў Кахілайнен, як толькі Ённі загаварыў пра вадаспад.

— Ну дык вось зараз я і хачу пазбыцца гэтага страшыдла Паўхукоскі, — заявіў басяк.

— Во як! — уразіўся Кахілайнен. Ён добра ведаў гэты вадаспад. Кантора ўжо не раз спрабавала купіць яго, але ўладальнік, замежнае таварыства «Гезель-шафт», адмаўляўся ад усіх прапаноў.

Кахілайнен дапяў, што вадаспад перайшоў ужо да камерцыі саветніка, і спытаўся:

— Дык, значыць, вы яго нядаўна купілі?

Ённі адказаў:

— Купіў тут надоечы лес і маёнтак, а ў гэтай кучы і вадаспад трапіўся, дык вось хачу як збыць.

Кахілайнен быў у захапленні. Яму карцела даведацца пра цану, але Ённі апярэдзіў яго:

— Ну і колькі б вы за такую штуку далі?

— Ага... — задуменна працягнуў Кахілайнен.

Ён падумаў, што камерцыі саветнік Лундберг — чалавек у вадаспадных справах абазнаны і лепей з ім не цягнуць, а ісці на адкрытую.

— Як вам вядома, кожная конская сіла вадаспада цэніцца ў сто марак. Такім чынам, Паўхукоскі каштаваў бы каля двух мільёнаў, а можа, і болей...

Ён крыху памаўчаў і дадаў:

— Але ж вы ведаеце, якія цяпер часіны. Пакуль мы гэты вадаспад рэалізуем, можа і дзесяць гадоў прайсці. А таму ў цане трэба ўлічваць і вялікія працэнты выдаткаў.

Мільённыя сумы лёталі і сутыкаліся ў Ённевай галаве, быццам більярдавыя шары. Аднак ён ніяк не мог адагнацца ад ранейшых падазрэнняў.

— Дрэнныя часіны! — сказаў ён і, спахмурнеўшы, працягваў: — Усё гэта балбатня. Адны менцяць языкамі пра дрэнныя часіны, другія толькі ў дрэнныя часіны і багацеюць, і для іх дрэнныя часіны лепей за добрыя!

Скарыстаўшыся з таго, што Кахілайнен адвёў вочы, Ённі страсянуў цыгарны попел проста на падлогу і як нічога ніякага казаў далей:

— Я на сваім вяку, як той казаў, і на кані і пад канём быў, усяго нагледзеўся, а вось дрэнных часін не бачыў. Ні дрэнных часін няма, ні добрых. Час, ён заўсёды аднолькавы.

Гэтая глыбіня і энергія думкі паджылага камерцыі саветніка так уразіла Кахілайнена, што ён толькі і здолеў сказаць:

— Але, але. Ваша рацыя.

Ён пачуў у словах камерцыі саветніка тую таямнічую сілу, што дазваляе дзялку любяы дрэнныя часіны ператвараць у спрыяльныя.

— Аднак тых, хто не мае такой, як у вас, энергіі,— дадаў ён,— цяжкія часіны могуць зламаць і ўтаптаць у зямлю, затое іншых робяць яшчэ мацнейшымі.

І тут ён не без круцельства сказаў вялікаму чалавеку, што таварыства даўно ведае пра вадаспад Паўхукоскі, што да іх ужо дайшлі чуткі пра яго продаж, і прапанаваў Ённі мільён. Ённі ўзрадаваўся, але азваўня даволі стрымана:

— Ну вось з гэтага і пачнём таргавацца.

Справа заладжвалася, але такая буйная гандлёвая аперацыя вымагала ўдзелу ўсіх акцыянераў. Кахілайнен паабяцаў сабраць усё таварыства ў пятніцу. Ённі гэта задавальняла. Продаж маэнтка мусіў адбыцца ў самыя бліжэйшыя дні. Прароцтвы яго цэзкі сапраўднага камерцыі саветніка Лундберга пачыналі рабіцца яваю, і Ённі на самой справе адчуў сябе мільянерам. Яго праводзілі з паклонам і прабачэннямі. Ён адчуваў сябе багатым і купаўся ў самых светлых марях.

ІХ

У канторы вадаспаднага таварыства панавала заклапочаная мітусня. На пятніцу быў прызначаны агульны сход акцыянераў, якія ўжо паціралі рукі, бо набыццё вадаспада Паўхукоскі было даўняй мараю ўсяго таварыства.

У няспынных клопатах была і Ённева нявеста Лійса. Яна ўжо дамовілася наконт скабяной крамы і адно чакала, калі Ённі вернецца са свайго падарожжа. Тым часам былы ўладальнік крамы знайшоў сабе новы камерцыйны занятак. Ён наважыўся адчыніць кінатэатр.

Ён ужо наняў памяшканне, купіў усё неабходнае і чакаў Ённі, каб атрымаць грошы і заплаціць прадаўцам.

Лійсіна сястра таксама пачала пакрысе адпускаяца. Каб зусім схіліць сястру на свой бок, Лійса падала да яе свацю Кайсу. І вось тая сядзела ў Лійсінай сястры, смактала сваю кароткую піпку і гаварыла:

— Ну і што з таго, што ён басяк? Чым ён горшы за іншых? — Яна выпусціла вялікае воблака дыму і казала далей: — Не такая ўжо вялікая розніца паміж басякамі і панамі. Хіба што басяк есць дрэнна, затое гаворыць добра, а багацей смачна есць, ды кепска гаворыць. Вось так. Карацей, адзін аднаго варты.

Яна зноў пусціла дым і дзеля большай пераканаўчасці паківала галавой. Шчырыя Кайсіны словы супакоілі сястру. Яна скарылася перад боскай воляй і нават узялася пераконваць мужа, што калі Ённі басяк, дык у гэтым няма нічога благога.

— Урэшце, гасподзь стварыў усіх роўнымі, і нічога на свеце не дзеецца без ягонай волі.

Расчуліўшыся ад сваіх слоў, яна казала далей яшчэ больш імпэтна:

— Ага, праўда, калі б гэта было не так, дык ці мала б хто чаго нарабіў. Паслухаемся волі боскай.

Сёстры замірыліся, і Лійсіна жыццё зазьяла, як нашараваны медны таз. Да таго ж сястрын муж, забыўшыся на свой высокі чын краўца, згадзіўся мець Ённі за швагра.

— Які ж гэта басяк,— сказаў ён,— калі ў яго вядуцца грошы.

Але пойдзем далей.

Ённі, як і абяцаў, з вадаспаднага таварыства адразу накіраваўся ў гатэль, дзе яго нецярпліва чакаў новы сябар і паплечнік — аграном Паапуры.

Аграном выбег насустрач, і сябры, не бавячыся, распачалі вясёлуу балюшку.

Ённі пачуваўся ўжо сапраўдным мільянерам і вырашыў, што сродкі дазваляюць яму жыць і піць у жа-добу. Ён хваліўся сваёй пакупкай і сваім розумам, а потым, збіўшыся з думкі, сказаў:

— А ўвогуле, палітыка мяне не цікавіць.

Ён кульнуў яшчэ адну чарку і паспрабаваў удакладніць:

— Я кажу, што палітыкі строяць розныя падкопы, але я любога з іх бачу навывлёт. Няхай ядуць адзін аднаго, а не мяне...

Пад цяжкім баяком жаласна трашчала крэсла, і праз гэта Ённевы словы як быццам рабіліся яшчэ больш важкімі. Для агранома аўтарытэт «камерцыі саветніка» быў непакісны, і ўсю пачутую лухту ён прымаў за вялікую мудрасць. Паспрабаваўшы ацаніць яе, ён выказаў Ённі сваю поўную падтрымку:

— А няхай яны сабе карак скруцяць.

Ад кожнай новай чаркі іх сяброўства мацнела, а языкі працавалі яшчэ весялей.

Ённі хваліўся сваімі мільёнамі.

— З такімі грашыма,— казаў ён,— я магу зрабіць усё, чаго душа жахае.

Ён так залгаўся, што пачаў верыць самому сабе, а таму з яшчэ большым імпэтам працягваў:

— Калі я пачынаў, дык меў толькі дзве тысячы. А папраўдзе, быў голы як бізун. Затое цяпер кручу мільёнамі.

Аграном узяўся хваліць Ённевы розум і энергію, але сябрук з п'янай рашучасцю перапыніў ягоныя ўсхваленні:

— Стой, братка! Нічога тут такога не трэба! Ні розуму, ні... Калі ты сапраўды дзелавы чалавек, дык...

Ён зусім разышоўся і ўжо не гаварыў, а крычаў:

— Вось калі табе пашэнціць, дык не губляйся, еш смачна, жлукці каньяк ды круці мільёнамі. Тады і будзеш сапраўдны камерцый саветнік!

Канчаткова захмялеўшы, ён пачаў гаварыць розныя непрыстойнасці. Паапуры ўзяў з яго прыклад. Аўтарытэт «камерцый саветніка» дзейнічаў і тут, а таму аграном хутка забыўся на свае маральныя абавязкі сына прыстойнай сям'і. Ад гэтай свабоды і разняволенасці ён адчуваў вялікую асалоду. Калі Ённі выдаў нейкую баяцкую показку, аграном быў у такім шалёным захапленні ад яго дэмакратызму, што, каб не адстаць ад сябра, пачаў гаварыць рэчы, якія прыстойныя людзі гавораць толькі зрэдку, ды і тое ў вузкім коле і за тоўстымі сценамі... Захоплены аграном гаварыў Ённі:

— Схіляюся перад вашым аўтарытэтам, дзядзечка. Веру кожнаму вашаму слову. Такіх разумных людзей — раз, два, і ўсё.

Незнаёмае слова «аўтарытэт» насцярожыла Ённі, але прывідныя мільёны надзейна абаранялі яго, і таму баяк упэўнена адказаў:

— Гга!.. Галоўнае — смачна пад'есці, пажыць у дарагім гатэлі, дзе добра кормяць і пояць, а не бегаць за рознымі дарагімі бразготкамі, як гэтыя бабы.

Зусім адурэўшы ад гарэлкі, ён яшчэ доўга малоў усякую лухту. Пачуўшы, што шанюны пан саветнік дагэтуль нежанаты, аграном перапыніў яго:

— Дык, значыць, дзядзечка яшчэ кавалерствуе? Ённі пацвердзіў, але адразу ж дадаў:

— Але хутка жанюся.

У п'янай мешаніне думак мільганулася далёкая згадка пра Лійсіныя тысячы, ад якіх залежала ўся ягоная будучыня. А ў аграномавай галаве ўжо раіліся дзелавыя планы. Ён вырашыў дапамагчы свайму сябру ажаніцца і ад гэтай высакароднай задумы пачуў сябе зусім шчаслівым.

— Хачу прапанаваць дзядзечку добрую і багатую ўдаву! — абвясціў ён. — І сам буду за свата!

Гэтая ўдава мела дом і нешта з паўмільёна. У яе абліччы не было нічога паэтычнага — звычайная прыстойная кабета не першай маладосці, аднак ахвотнікаў ажаніцца з ёю было багата. Зрэшты, усе жаніхі атрымалі адстаўку. На думку ўдавы, усе яны былі легкадумныя маладзёны. Яна баялася, што любы з гэтых выскачак пусціць яе багацце ветрам, а таму чакала жаніха больш сталага і багатага. Аграном меркаваў, што Ённі створаны акурат для яе.

— Гэта мая знаёмая Коўру, — паведаміў аграном. — У яе паўмільёна.

Спачатку Ённі слухаў зусім безуважна, але вестка пра паўмільёна ўразіла яго і моцна пахіснула ягоную вернасць Лійсе, хоць яны ўжо і былі заручаныя. Ённі наструніўся і рэзка перапыніў агранома:

— Дык што гэта за баба?

— Выдатная баба, — казаў захмялелы аграном. — Такая пульхненькая, але не зусім ужо, а такая... Адным словам, тое, што трэба. Жаніхі вакол яе так і круцяцца. А гэта, дзядзечка, ужо пра нешта кажа.

Аднак на Ённі паведамленне не зрабіла аніякага ўражання, і ён, нібыта таргуючыся, запырэчыў:

— Нічога гэта не значыць, што на бабу шмат ахвотнікаў. Можа, яны толькі і думаюць, як яе грошыкі да рук прыбраць. — І ён пачаў плесці такое, пра што мы лепей прамаўчым.

Карацей, яшчэ не прабіла поўнач, а Ённі ўжо здаўся. Ён забыў сваю Лійсу і паабяцаў ажаніцца з удавою Марыяй Коўру. Раніцою працверзелы аграном па тэлефоне паведаміў пра гэта ўдаве.

Тая адразу ж згадзілася. Яна і не сніла, што ўпалае такую здабычу, як вядомы на ўсе Хельсінкі камерцыйны саветнік.

Перад Ённі заблішчаў яшчэ адзін мільён. Басяк

адчуваў, што яго падхапіла і закружыла ва ўсіх гэтых справах нейкая магутная плынь, з якой ён ужо не мог ды і не хацеў вырывацца.

*

А часіны сапраўды былі цяжкія, і шмат хто з камерсантаў трапляў у нявыкрутку і апускаўся на дно.

Тут, у гатэлі, да Ённі з аграномам, якія весяліліся на ўсе застаўкі, прыбілася адна ахвяра гэтых цяжкіх часін — былы палкоўнік Порхала. Калісьці ён выгадна ажаніўся, купіў вялікія маэнткі і заводы, але потым пачаў жыць не па грошак. Ён піў, прайграваўся ў карты, завёў коней, і яго багацце сплыло, як пясок скрозь пальцы. Цяпер ён быў поўны банкрут, аднак крэдыторы абяцалі пачакаць, калі ён заплаціць дваццаць пяць працэнтаў. Гэта было дзвесце пяцьдзсят тысяч марак, і палкоўнік марна спрабаваў дзе-небудзь знайсці іх. І раней быў почут, што ў ягонай галаве не стае клёпкі, а цяпер ад запою стары зусім ачмурэў і здзяцінеў. Сёй-той меркаваў, што ў яго пачынаецца белая гарачка, аднак гэты маленькі стары па-ранейшаму меў шыкоўны выгляд, а яго форма заўсёды была ў такім парадку, нібыта ён ішоў на парад. Увесь свой век ён служыў у Расіі, вышэйшы свет Хельсінкаў ведаў слаба, і таму не дзіва, што пра камерцыі саветніка Лундберга ён толькі чуў.

І вось ён, ужо пасля чаркі, далучыўся да двух нашых сяброў, якія да таго часу паспелі дзюбнуць як след. Аграном адразу ж узяўся іх знаёміць:

— Гэта дзядзечка Лундберг з Хельсінкаў.

Ён ганарыўся блізкім знаёмствам з такой важнай персонай, як «пан камерцыі саветнік». І паспешліва дадаў:

— Дзядзечка не любіць тытулаў. Ён зазвычай кажа: «Далоў тытулы!»

— Далоў тытулы! — адгукнуўся Ённі.

Такім чынам, палкоўнік Порхала займеў новага «дзядзьку», і яны працягвалі баляваць. Уся сябрына была на добрым падпітку.

— Кепска... Вельмі кепска цяпер з грашыма ў банках,— пачаў наракаць палкоўнік.— Нідзе няма грошай.

П'яны Ённі адчуў гонар за свае мільёны і пахваліўся:

— Гэта для бедакоў і няўдачнікаў няма. Асабіста я хутка займею мільён, не ведаю вось толькі, куды яго ўкласці.

З гэтага і пачалося. Палкоўнік усцешыўся і кінуўся прасіць «пана камерцыі саветніка» пазычыць яму грошай.

— Я хачу папрасіць у дзядзечкі невялікую пазыку,— сказаў палкоўнік.— Працэнты заплачу большыя, чым у банку.

Аграном таксама ўзяўся ўгаворваць дзядзьку. Вядома, палкоўнік быў не такі славуты камерсант, як «пан саветнік», але і ён у свой час меў мільёны.

П'яны і сквапны Ённі адразу клюнуў на вялікія працэнты і даў палкоўніку згоду. У душы ён нават ганарыўся, што можа пазычыць грошай афіцэру.

— Дык колькі табе трэба? — спытаўся Ённі і, пачуўшы, што толькі чвэрць мільёна, пахваліўся: — Ды можна і мільён... Пачакай пару дзён, няхай пад маімі паперамі крыжыкі паставяць.

Палкоўнік быў уратаваны. Ашалелы ад шчасця, ён замовіў шампанскага і чорнай ікры, і балюшка яшчэ больш павесялела. Сябры пілі і спрачаліся за працэнты.

— Я заплачу вам шэсць працэнтаў, дзядзечка,— паабяцаў палкоўнік, але нечакана Ённі занатурыўся і запатрабаваў сем.

— Плаці сем або ідзі да д'ябла,— стаяў на сваім Ённі.

Палкоўнік спрабаваў пераканаць яго, што пра такія высокія працэнты ніхто ніколі і не чуў. Ён нават рабіў на сурвэтцы нейкія падлікі, соваў іх Ённі пад нос і мармытаў:

— Няхай дзядзечка зробіць ласку... Ну гэтага ж занадта... Вельмі ўжо вялікія працэнты... Ну проста жахлівыя... Хаця б чатыры... Ну добра, шэсць. На шэсць я згодзен. Чуеш, дзядзечка?

Ённі дзеля прыліку яшчэ трохі паламаўся і згадзіўся, балазе адразу выкладаць грошы было не трэба. Яны паціснулі адзін аднаму рукі і зноў узяліся за чаркі.

Напалоханы маштабам гэтага загулу, аграном прапанаваў:

— То, можа, будзем канчаць?

Аднак Ённі пачуваўся сапраўдным мільянерам, і ніякія выдаткі яго не палохалі. Ён сказаў:

— Мільянер павінен мець не гаманец, а грошы, іначай і не відаць, што гэта мільянер.

Цяпер жа гэта сапраўды было відаць.

Па праўдзе кажучы, аграному вельмі хацелася паехаць з Ённі ў сваты да ўдавы Коўру, але яе маёнтак быў за сто кіламетраў адсюль, а аграном не мог пакінуць службу. Таму яны дамовіліся, што Ённі, каб трохі абзнаёміцца, пакуль што паедзе адзін.

— Гэта простая і сціплая жанчына, так што няхай дзядзечка не саромеецца, — раіў і падбздэрваў аграном.

А Ённі і не быў занадта сарамлівы. Ён заўважыў, як пачціва да яго ставяцца ў гатэлі, і адчуваў сябе сапраўдным мільянерам. Вось і зараз, калі ён выходзіў, швейцар пакланіўся і адчыніў перад ім дзверы. Гэта падалося Ённі дзіўным і незвычайным, аднак ён не падаў выгляду і спакойна сказаў аграному:

— Багацея пазнаюць па тым, з кім ён п'е.

Ён вырашыў развіць сваю думку.

— Я кажу, што ў жыцці заўсёды так: толькі за-
звініць у кішэні, дык і заўважаць адразу, у каго поўсць
блішчыць.

— Вядома ж, грошы — аснова ўсяго, — пагадзіўся
аграном. — Грошы — аснова спажывання, а эканоміка
трымаецца на грашовых адносінах. — І ён захапіўся
навуковымі развагамі.

Тут падышоў палкоўнік Порхала. Ён баяўся і на
хвіліну пакінуць свайго збаўцу — камерцыі саветніка.
Палкоўнік ужо ведаў, што Ённі едзе знаёміцца да ўда-
вы Коўру, а ён акурат меў інтарэс на фабрыцы непа-
далёку ад яе маёнтка. Палкоўнік прапанаваў «дзядзеч-
ку камерцыі саветніку» ехаць разам на сваім экіпажы
з шыкоўнай запрэжкай. Ённі, вядома, быў згодны, і
яны ўмовіліся пра час ад'езду.

Басяк не ведаў, што, пакінуўшы гатэль, ён ступіў
на новы шлях, які набліжаў яго да магілы і да дзівос-
нага ўваскрэсення. Перш чым выпраўляцца да ўдавы
Коўру, ён меўся набыць новую кашулю, бо тая, што
была на ім, выбрудзілася, а памыць не было калі. Ста-
рая звычка пацягнула басяка на рынак, дзе любы та-
вар прадаваўся танней.

Магчыма, вам вядома, што рынак Тамперэ высла-
віўся на ўвесь свет сваімі махлярамі. Спачатку жулікі
не зважалі на Ённі, бо чуццё падказвала, што каля
гэтага чалавека нічым не разжывешся. І ўсё ж разам
з іншаю кірмашоваю публікай яны не маглі яго не
заўважыць, бо Ённі быў тут з'яваю новай і надта ж
незвычайнаю.

Тым часам Ённі вытаргаваў у нейкай сялянкі ка-
шулю з саматканага палатна і, каб заплаціць, выняў
купюру ў сто марак — апошнюю з першай тысячы.
Махляры адразу ж узялі яе на вока і зразумелі, што
Ённі яны яўна недаацанілі. Адзін з гэтых чмутоў ім-
гненна падскочыў да яго і завёў размову:

— Адкуль прыехаў, гаспадар?

Ённі адказаў, што з Хельсінкаў, а сялянка, пачуўшы пра гэта, адразу спыталася:

— А што там робіць Мілка, сын Анці Туюры? Тры гады таму падаўся ў Хельсінкі шукаць работу і як скрозь зямлю праваліўся.

Ённі сказаў, што ўпершыню пра такога чуе, і растлумачыў:

— Я займаюся пераважна марскімі і партовымі справамі.

Але рыначныя шэльмы ўжо адціснулі сялянку сваімі дужымі плячыма. Яны віліся вакол Ённі, як авадні, і з прасцецкім выглядам загаворвалі яму зубы. Апошні падышоў Анці Танака, невысокі і таўсты, бы калода, басяк з вечно прымружанымі маленькімі вочкамі. Ён упэўнена наблізіўся ўсутыч да Ённі і на адкрытую запытаўся:

— Ты хто, басяк ці злодзей?

— Усё жыццё быў басяком. Цяпер вось толькі пачаў прывыкаць да грошай,— прастадушна сказаў Ённі.

Анці Танака выбіў на далонь попел з піпкі.

— Так я і думаў,— зазначыў ён, ацаніўшы адказ.

Анці пачуў гэта вострым нюхам рыначнага заўсёднака. А ў Ённі прачнуліся старыя басяцкія звычкі. Ён далучыўся да хеўры рыначных махляроў так лёгка, быццам усе яны былі ягоня даўнія знаёмыя. Ён балабоніў з імі, як вялікае дзіця.

— Жаніцца збіраюся, дык во купіў чыстую кашулю,— наіўна паведаміў ён.

Праз нейкі час Ённі і махляры ўжо былі сапраўднымі сябрамі. Новыя дружбакі спярша падпаілі Ённі, а потым пачалі частавацца за яго кошт, прычым адзін з іх і прадаваў Ённі гарэлку. Хутка захмялелая сябрына зашумела, і пад гэтыя звычайныя гукі ў Ённевай душы зноў абудзіўся басяк.

— Значыць, думаеш жаніцца,— сказаў Танака.—

Тут у нас адзін таксама сабраўся займець бабу. Можа, ведаеш якую багатую нявесту?

Тут пачаліся размовы пра багатых нявест, і Ённі канчаткова трапіў у раскінуты махлярамі нерат. Наш валацуга пачуў, што ў паветры зноў запахла грашма, бо за добрую параду яму маглі заплаціць ніштаватыя грошы. Ён успомніў пра сваю былую нявесту Лійсу, якая цяпер была яму непатрэбная, і загаварыў да Танакі:

— Я ведаю адну багатую, але такія звесткі «за дзякуй» не даюць.

Нахвальваючы свой «тавар», Ённі пачаў вымагаць «камісійныя».

— У гэтай цёткі тысяч дваццаць гатоўкі,— сказаў ён і пачаў таргавацца.

Аднак ён быў чалавек сумленны і прадаваць сваю Лійсу абы-каму не збіраўся.

— Дык хто тут у вас хоча жаніцца? — спытаўся Ённі, каб прыкінуць, ці будзе гэты жаніх варты ягонай Лійсы.

Махляры ўспомнілі, што пра жаніцьбу часцяком гаварыў Анці Піткянен.

— Ды Анці. Толькі пра баб і думае.— Яны абвясцілі Піткянена жаніхом і пачалі выступаць як яго пасрэднікі, балазе самога Анці побач не было. Ну а калі б ён тут апынуўся, дык мог бы пачуць пра сябе шмат цікавага і невядомага нават яму самому. Напрыклад, тое, што грошай у яго дай божа кожнаму, адно што ён іх хавае ад чужых вачэй і дужа хваліцца. Шэльмы так стараліся, што Ённі паверыў і ў гэтае фантастычнае багацце, і ў добрыя «камісійныя». Ён вырашыў аддзячыць Піткянену за каштоўныя парады ў продажы лесу і меркаваў, што мае поўнае права ўступіць Лійсу свайму сябру. Торг быў у самым разгары. Махляры меліся як мага даўжэй затрымліваць Ённі, каб вытрасці з яго паболей грошай. Танака прапана-

ваў Ённі заплаціць дзве тысячы марак, але той запатрабаваў за нявесту ўсе пяць.

Дзень канчаўся, Ённева сотня таксама, але да таго, каб «сваты» сышліся ў цане, было яшчэ далёка. Праўда, Ённі папусціўся і збавіў цану да чатырох тысяч, аднак абураныя ягонаў сквапнасцю махляры ўсё адно не згаджаліся, і яны траха не пабіліся.

Таго дня яны так і не старгаваліся, але жулікі з гэтае прычыны толькі радаваліся, бо ведалі, што назаўтра Ённі мусіў ехаць да ўдавы Коўру. Такім чынам, у іх з'явілася магчымасць затрымаць яго, ну а калі з гэтага нічога не атрымаецца, яны наважылі ехаць следам і ў якой-небудзь вёсцы абабраць яго да ніткі, балазе нехта з прайдзісветаў запрыкмеціў у Ённі купюру ў цэлую тысячу марак.

Аднак урэшце яны сышліся на тым, што, вярнуўшыся ад удавы, Ённі абавязкова сустрэнецца з імі ў прызначаны дзень, каб уладзіць гэтую справу з нявестай для Піткянена. Танака дакляраваў Ённі заплаціць чатыры тысячы гатоўкаю, і той быў шчаслівы, што так удала сасватаў Лійсу і што яго абавязкі перад ёю цяпер будзе выконваць такі прыстойны чалавек, як Анці Піткянен. З гэтымі ўзнёслымі пачуццямі басяк пацягнуўся ў гатэль спаць.

Х

Раніцаю ў гатэль з'явіўся агент Пекуры, каб прадаць Ённеў маёнтак Пунтуры камерцыі саветніку Лундбергу.

— Перапрашаю, што асмеліўся турбаваць пана саветніка,— павітаўшыся, пачаў агент.— Хацеў прапанаваць пану адзін маёнтак.

І Пекуры ўзяўся абмалёўваць усе выгоды сваёй прапановы.

— Спецыялісты кажуць, што маёнтак каштуе не

меней за дзвесце тысяч. Але гаспадару тэрмінова трэба грошы, і ён згодзен прадаць зямлю ўсяго за сто пяцьдзесят тысяч.

Агент пусціў у ход выпрабаваны прыём, і Ённі адразу навастрыў вушы. Дый не дзіва: хіба кожны дзень за бесцань прадаюцца добрыя маёнткі? А Пекуры бясконца кланяўся, і словы ягонья ліліся, быццам мёд:

— Гэта, выбачайце, маёнтак Ісалохкі. Я толькі таму і асмеліўся турбаваць вас, што чуў, нібыта вы хочаце прыдбаць добры маёнтак...

І Ённі трапіўся на кручок, балазе агент Пекуры казаў пра нястачу грошай у гаспадара маёнтка так маляўніча, што сапраўды пераканаў Ённі ў незвычайнай таннасці гэтай пакупкі. Апанаваны сквапнасцю, Ённі ўжо марыў, як нагрэе на гэтай справе рукі. Каб яшчэ болей збіць цану, ён пачаў смела бэсціць і маёнтак, і яго ўладальніка:

— Ведаю я ўсе тамтэйшыя маёнткі. Разумнаму чалавеку яны і за так непатрэбны. Не думайце, што мяне можна абвесці вакол пальца.

— Выбачайце, выбачайце,— няспынна кланяўся Пекуры.

Чым болей «камерцыі саветнік» лаяўся, крычаў і хваліўся, тым болей спрактыкаваны ў такіх справах Пекуры пераконваўся, што тут яму пашанцуе. Пачаўся зацяты торг. Пекуры кланяўся і мармытаў:

— Выбачайце, выбачайце...

Аднак пільнаму і недаверліваму Ённі гэтыя бясконцыя паклоны і прабачэнні ўжо надакучылі і здаваліся даволі падазронамі. Ённі нюхам чуў, што Пекуры нахабна завышае цану, а таму раззлаваўся і закрычаў:

— Я не глуздануты, і не думайце мяне абдурыць! Магу і сам прадаць свой маёнтак!

Ённі лаяўся, Пекуры кланяўся, перапрашаў і тлумачыў, што толькі кепскае фінансavae становішча вы-

мушае гаспадара тэрмінова прадаваць такі шыкоўны маёнтак. Ённі злаваўся на гэтага жабрака і праклінаў яго. Ну, а з тае прычыны, што яму прадавалі яго маёнтак, Ённі, не здагадаючыся пра тое, праклінаў самога сябе.

— Калі чалавек не мае грошай,— крычаў ён,— дык няхай не лезе ў паны, а застаецца басяком!

— Выбачайце, выбачайце,— мармытаў Пекуры.

Нарэшце Ённі купіў у самога сябе маёнтак за сто дзесяць тысяч марак, заплаціўшы на дзесяць тысяч болей, чым раней. Ён не ведаў, што гэтыя дзесяць тысяч ішлі агенту як камісійныя.

Такім чынам, справа ўладзілася, і яны дамовіліся ў наступную пятніцу падпісаць купчую. Ённі быў дужа ўсцешаны, бо меркаваў, што акурат да таго часу атрымае грошы ад ляснога таварыства.

— Я чалавек акуратны. У мяне ўсё падлічана,— сказаў ён на развітанне агенту Пекуры, спадзеючыся ў пятніцу заплаціць гатоўкаю.

Калі аграном перад службоваю паездкай зайшоў у гатэль, каб развітацца з дзядзечкам, той пахваліўся сваёй новай пакупкаю і заўважыў, што падступны агент спрабаваў увесці яго ў зман, але ён не папусціўся. Усю гэтую справу ён растлумачыў аграному ў двух словах:

— Прыходзіў тут Пекуры, хацеў мяне абуць у лапці, ды я яму сказаў: нічога ў цябе, даражэнькі, не атрымаецца. Так я і сам у сябе магу маёнтак купіць.

Небарака і не ведаў, што кажа шчырую праўду. Аграном нізвання не зразумеў, аднак Ённі быў стомлены пасля ўчарашняй балюшкі і, ляніва пазяхаючы, адно дадаў:

— Прыдбаў тут адзін маёнтачак. Чаму б і не купляць, калі само плыве ў рукі?

Ённі быў задаволены жыццём. Пекуры таксама. З дзесяці тысяч палова ішла яму, а палова — канторы.

Такога смачнага кавалка яму яшчэ ніколі не даставалася. Ён залажыў за сто марак свой ровар і запрасіў сяброў на банкет, дзе гучалі тосты ў гонар геніяльнага агента Пекуры.

— Толькі нацыянальны клас камерсантаў уратуе нашу любую бацькаўшчыну ад гібелі! — абвясціў адзін з прысутных. — Нас, камерсантаў, часам лаюць, але няхай гэтыя брахуны помняць, што каля багацця, якое мы збіраем, някепска пачуваюцца і іншыя, бо мы не толькі збіраем, але і трацім.

І яны хорам пракрычалі тост у гонар аднаго з буйнейшых камерсантаў у краіне, у гонар чалавека, які складваў маёнткі адзін да аднаго, быццам дровы, — у гонар Ённі.

Назаўтра Пекуры так і не выбраўся да Румпулійні, каб аформіць паперы на маёнтак Ала-Піткя, бо агентаў ровар быў у закладзе. Аднак Пекуры меркаваў выкупіць яго і закончыць усе справы з Румпулійні не пазней пятніцы, калі атрымае грошы ад Ённі.

Тым часам Ённі, зарабіўшы яшчэ сто тысяч, вырашыў, што мае права на некалькі хвілін адпачынку, і замовіў бутэльку шампанскага. Аграном падумаў, што ён злоўжывае дзядзькавай гасціннасцю, і таму запарэчыў:

— Дзядзечка траціць шмат грошай.

Аднак Ённі, які адчуваў сябе сапраўдным мільянерам, павучальна сказаў:

— Мільёны трэба не толькі збіраць, але часам і раскідваць, а то занадта высокая куча вырасце.

Яны пілі шампанскае і разважалі пра мільёны. Аграном лічыў, што растраціць мільён вельмі проста, але Ённі, успомніўшы пра сваё багацце, увачавідкі пажвавеў і з годнасцю прамовіў:

— Э не, браце. Развесці мільён — гэта табе, як той казаў, не чорта здумаць. Ты вось паспрабуй спачатку яго сабраць.

Аграном пачуў у гэтых словах глыбокую мудрасць і пранікся да дзядзечкі яшчэ большаю павагаю. Ённі захмялеў і прыціх, але ненадоўга.

— Людзі заўсёды нешта шукаюць і губляюць. Толькі спярша трэба згубіць, бо іначай не будзе чаго шукаць.— І тонам біблейскага прарока басяк казаў далей: — Аднак той, хто згубіў сябе, той знаходзіць...

Тут Ённі збіўся, бо і сам не разумеў, хто і што павінен губляць і знаходзіць. Ён падбаздэрыў сябе чаркаю гарэлкі, настроіўся на паэтычны лад і ў тым самым біблейскім стылі працягваў будаваць вавілонскую вежу сваіх бязглуздых выказванняў:

— У зямлі Ханаанскай...

Але што прычынілася ў зямлі Ханаанскай, ён не дагаварыў, бо ягоныя разумовыя здольнасці сышлі на бзік. Усё ж ён здолеў неяк засяродзіцца і дадаў:

— Там было мора гарэлкі. Калі жаніх хацеў выпіць...

Ён кульнуў яшчэ адну чарку, і гарэлка панесла ягоныя думкі зусім у іншы бок.

— А я доўга думаць не прывык. Калі ўжо схалплю за хвост шанцунак, дык іду напралом.

Паэтычныя думкі пра зямлю Ханаанскую зрабілі новы паварот, і Ённі ўспомніў, што мае на продаж маёнтак Ісалохкі.

— Магу загнаць яго тысяч за дзвесце! — заявіў басяк.

Паслужлівы аграном адразу ж узахвоціўся дапамагчы. Ён не ведаў, што маёнтак Пунтуры і ёсць той самы Ісалохкі. Ён ведаў адно тое, што Румпулійні шукае маёнтак з такой самай цаною, а таму, не марудзячы, пазваніў яму. Румпулійні якраз меўся ехаць у Вііпуры, каб пазычыць там грошай, а ў пятніцу завітаць у гатэль і ўладкаваць усе справы з купляю. Даведаўшыся, што маёнтак належыць камерцыі саветніку Лундбергу, Румпулійні зразумеў, што яму спрыяе

само неба, і нават адмовіўся ад папярэдняга агляду маэнтка. Адно імя камерцыі саветніка ўжо было добра зарукаю, што Румпулійні не купіць абы-што. Ён толькі наняў чалавека, каб паслаць яго ў маэнтак, пакуль сам утрасе свае грашовыя справы.

Трэба яшчэ дадаць, што Румпулійні быў адзін з тых, хто сватаўся да ўдавы Коўру, якую Ённі ўжо лічыў сваёй нявестай. Праўда, ні аграном, ні Ённі пра гэтае сватанне не ведалі.

Удава Коўру не хацела выходзіць за Румпулійні, бо той меў толькі сто тысяч, а ёй хацелася стаць жонкаю чалавека, які мае, прынамсі, удвая болей. Таму Румпулійні вырашыў што б там ні было пазычыць гэтыя сто тысяч, набыць маэнтак і зрабіцца жаніхом, які акурат падыходзіў бы пані Марыі. Шукаючы грошы, ён пазваніў у кантору Турунена. Там якраз ашываўся Анці Піткянен — чакаў, ці не перападзе яму якая-небудзь дробная справа, каб крыху зарабіць.

Пагаварыўшы па тэлефоне, гаспадар канторы жартам сказаў да Піткянена:

— Ну што, Анці, хочаш салодка пажыць, дык расстарайся тут аднаму багацею дзве сотні тысяч.

Ён і падумаць не мог, што Анці на такое здольны. Але гэты жарт вельмі хутка спраўдзіўся. Анці сустрэў на вуліцы Ённі, і той, задаволены, што добра зарабіў на маэнтку Ісалохкі, даў сябру дзесяць марак. Потым ён, як зазвычай, пахваліўся сваім багаццем і паведаміў, што пазычыў кругленькую суму аднаму палкоўніку.

І тады Анці ўспомніў размову з гаспадаром канторы пра Румпулійні, які шукаў багатага чалавека, каб пазычыць грошай. Пачуўшы пра гэтую справу, Ённі пачаў таргавацца.

— Бедным не пазычаю, — сказаў ён. — Даю толькі багатым.

У канторы Анці чуў, што пазычыць грошы хоча

якраз нейкі багацей, а таму пачаў пераконваць Ённі, што той нічым не рызыкуе.

— Я ўпэўнены, што ён багаты.

Гэта ўсё мяняла, і Ённі сказаў:

— Багатаму можна і даць.

Ён вырашыў пазычыць Румпілійні частку тых грошай, якія атрымае за маёнтак Ісалохкі.

— Багатыя мусяць дапамагаць багатым, — абвясціў Ённі. Ён сказаў Анці, што ягоны пратэжэ можа днямі зайсці ў гатэль і пра ўсё дамовіцца. Калі шчаслівы Анці распавёў у канторы пра сваю ўдачу, аніхто не даў яму веры. Аднак, пачуўшы пра сотні тысяч, пазычаных палкоўніку, канторскія перасталі смяяцца і пазванілі Румпулійні. Той зразумеў, што яму сапраўды ўсміхаецца Фартуна. Цяпер ён быў пэўны, што завае сэрца ўдавы Коўру. Такім чынам, Ённі атрымаў праз свае мільёны небяспечнага саперніка ў асобе Румпулійні.

Але Ённі пра тое не ведаў. Ён выпіў з Анці яшчэ і быў у самым добрым гуморы. Чарка развязала язык, і Ённі, узгадаўшы вучоныя прамовы агранома, сказаў:

— У мяне палітэканомія правільная. На небе мне грошы не патрэбныя. А вось на зямлі я вазьму з іх добры працэнт.

Анці асавеў і таксама зацікавіўся нябеснымі тэмамі, аднак гарэлка так ударыла яму ў галаву, што ён адно здолеў прамармытаць:

— Ага... Вядома, там грошы не трэба.

Ённі, расчулены ад пабожных думак, працягваў:

— Я кажу сваёй душы: калі ты круцішся, роденькая, каля мільёна, дык не забывай і пра сваё беднае цела.

І ён, дазвання растаўшы ад праведнасці і ад гарэлки, паглыбляў свае разважанні:

— Дык вось з мільёнам у мяне такая палітэканомія: бяру працэнты і вызваляю асноўны капітал. А ду-

шу да яго прывязваць нельга. Душа мусіць быць вольная. Мільён сам па сабе, а душа няхай будзе вольная...

Нарэшце яны зусім упіліся. Галава Анці разам з даўгою шыяй схілілася на грудзі, і яго агарнуў сон. Як шчаслівы блазнюк, заснуў і Ённі. Сябры спалі, і кожны з іх абдымаў сваю шчаслівую мрою.

XI

Пакуль тое, палкоўнік Порхала дамовіўся са сваімі крэдыторамі. Даведаўшыся, што тут дапамагае сам камерцыі саветнік, тыя, вядома, супакоіліся і згадзіліся пачакаць.

І вось Порхала разам з Ённі ехаў у шыкоўным экіпажы. Палкоўнік кіраваўся на свой завод і падвозіў Ённі да нявесты. Выратаваны банкрут імкнуўся ўсяляк дагадзіць Ённі і ўвесь час займаў яго рознымі расказами са свайго вайсковага жыцця. Маладым лейтэнантам ён браў удзел у турэцкай кампаніі. Гэтыя ўспаміны нагадалі басяку любоўныя справы турэцкага султана і ягонья, Ённевы, спрэчкі з Ханку. Ён зразумеў, што мае добрую мажлівасць задаволіць сваю цікаўнасць і канчаткова высветліць хвалючае пытанне наконт султанскіх жонак.

— Праз гэтага турка мы і пасварыліся з Ханку, — паведаміў Ённі.

Ён заўсёды лічыў размовы пра султанава мнагажэнства хлуснёю і цяпер асцярожна выказаў свае сумненні:

— Але я сказаў Ханку: адкуль ты ведаеш пра султанскае жыццё?

— Каму вы, дзядзечка, казалі? — страпянуўся палкоўнік.

Ённі растлумачыў.

— Вось праз гэтыя султанскія любошчы я і па-

сварыўся з сябрамі, — сказаў Ённі. — Яны вераць, што ў султана шмат жонак.

— Сапраўды шмат, — расчараваўшы Ённі, пацвердзіў палкоўнік. — Султан можа мець ажно тры тысячы жонак.

— А каб яго чэрці! — захоплена ўсклікнуў Ённі. Не даць веры такому аўтарытэту, як палкоўнік, ён, натуральна, не мог.

— І што ён робіць з гэткаю процьмаю баб?

— Ну... гэта... урэшце, іхнія веры і, напэўна, скажам так, прыдворны этыкет, — стамлёна скончыў палкоўнік, бо гэтае тлумачэнне патрабавала ад яго шмат ведаў і душэўнай сілы.

— Этыкет? — перапытаў Ённі, збянтэжаны гэтым незнаёмым словам, але палкоўнік, перапыніўшы магчымыя роспыты, сам узяўся апавядаць пра неверагодную раскошу і аквітнасць султанскага побыту.

— А на сценах, на сценах, — з захапленнем казаў палкоўнік, — спрэс габелены і венецыянскія люстэркі... Увогуле... Адным словам... Люксус... Прахт... Ну, карацей, бляск і раскоша.

Гэтыя дзіўныя, ніколі раней не чутыя словы заважвалі Ённі, і ён, разявіўшы рот, слухаў палкоўніка, хоць не разумеў нізвання. А палкоўнік, не ведаючы, што дарэмна траціць свой запал, працягваў:

— Дзяржава праз гэта толькі бяднее. Ці мала чаго там этыкет запатрабуе. Можна было б і навучыцца размяркоўваць свае жыццёвыя рэсурсы. — У ягоным голасе было асуджэнне.

І тут Ённі нібыта прачнуўся, бо нарэшце пачуў нешта зразумелае.

— Дык вось я і думаю, — усцешна падхапіў ён, — што шумнае жыццё ў гэтага старога. З такім этыкетам ды з такой процьмаю баб...

Ён і сам не ведаў, што там чыніцца з такой процьмаю баб, але зацята казаў далей:

— Гэта ж колькі хлеба трэба, каб такую прорву накарміць! А яны ж, мусіць, патрабуюць, каб іх кармілі кожны дзень.

— Але,— пацвердзіў палкоўнік.

Ённеву душу апанавала чорная зайздрасць. Ён пакутліва зайздросціў султанскаму жыццю, поўнаму шчасця і нечуваннае асалоды.

— Шанцуе ж гэтаму дзеду!

І ён, быццам пакрыўджанае малое, доўга наракаў на лёс, які не даў яму такога раскошнага жыцця, як у турэцкага султана.

— Пэўна, у султана не адзін мільён на рахунку!

Палкоўнік пацвердзіў, што гэта сапраўды так. Пранейшаму ахоплены зайздрасцю, Ённі перавёў гаворку на сябе:

— О, каб тое ў мяне. Я б не жыў, як пабожныя мільянеры, у беднасці, а шчодро раскрываў бы свой гаманец, бо сказана: хто шчодро не пасее, той нічога і не сажне.

— Але, але,— падхапіў палкоўнік.— Трэба, каб грошы заўсёды былі ў справе.

Бавячыся такімі размовамі, яны неўпрыкмет даяхалі да маёнтка ўдавы Коўру. Прыяцелі дамовіліся, што ў прызначаны дзень Ённі сам занясе грошы палкоўніку дадому і возьме вэксаль.

Удава Марыя Коўру нецярыліва чакала багатага жаніха з Хельсінкаў. Увесь маёнтак памылі, вышаравалі і падрыхтавалі да ўрачыстай сустрэчы.

Удава была кабета вельмі прыстойная, а таму, каб ніхто не мог яе ні ў чым запозрыць, яна запрасіла да сябе сваю знаёмую панну Рыйпіа. Ад агранома і ад сябровак яна шмат чула пра дзівацтвы жаніха, і цяпер ёй карцела хутчэй убачыць усё гэта на свае вочы.

Нарэшце да маёнтка пад'ехала запрэжка з шыкоўнай карэтай. Марыя пазнала палкоўніка і здагадалася, што пан у цыліндры поруч з ім і ёсць яе жаніх. Няве-

ста страшэнна расхвалявалася, і, каб не турбаваць яе, уся прыслуга пачала хадзіць на пальчыках.

Экіпаж паехаў далей, а Ённі рушыў да дзвярэй. Нявеста паслала насустрач яму пакаёўку. Ённі пераступіў парог гасцёўні, і туды ж, крыху саромеючыся, зайшла гаспадыня. Як зазвычайна ў прыстойных дамах, Ённі ветліва папытаўся:

— Ці тут жыве ўдава Коўру?

— Гэта я,— сарамліва апускаючы вочы, прызналася гаспадыня.

Тады Ённі пакерхаў і абвясціў:

— Тут мы з аграномам Паапуры надоечы замочвалі адну мільённую пакупку, дык ён і сказаў, што мне варта было б наведць вас.

— Калі ласка, пан камерцыі саветнік,— сціпла запрасіла ўдава.

Панна Рыйпіа моўчкі пакланілася. Яна выйшла ўслед за ўдавою нібыта па гаспадарскіх справах і толькі тады ўсклікнула:

— Божачка, які ён сціплы! Мільянер, а ходзіць у лапленых штанах з такой грубай тканіны. Ну чысты басяк!

Аднак гаспадыня ўжо ведала пра ўсё гэта ад агранома.

— Затое ён мільянер,— абараніла яна Ённі і дала: — Як кажуць у народзе: хто ў шаўках, той у даўгах. А ў каго штаны з сярмяжкі, у таго і кашэль важкі.

Удава Коўру добра разумела, якія нялёгкія цяпер часіны. Ёй не раз даводзілася бачыць, як людзі, што жылі ў раскошы, раптам апускаліся на самае дно.

— Жыццё — гэта не толькі танцы і гулі,— строга сказала яна да сяброўкі.— Так можна распусціць самае вялікае багацце. Нездарма ён прыехаў разам з палкоўнікам. Усё гэта — ашчаднасць.

Тым часам Ённі пільным вокам аглядаў гаспадар-

ку. Ён спрабаваў завесці з гаспадыняю размову, але тая сарамліва маўчала. Нарэшце згатавалі абед. Госця пасадзілі за стол аднаго, нявеста і іншыя толькі прыслугоўвалі.

Ённі еў так, што за вушамі пішчала. Апошнімі днямі ён піў болей, чым закусваў, а таму аплятаў удовіныя прысмакі з апетытам, якому мог бы пазайздросціць і сам Геркулес. Марыя Коўру і іншыя прысутныя ажно напалохаліся, але Ённі, не заўважаючы гэтага, імгненна ўмалаціў талерку наскрылянай вяндрліны і падсунуў да сябе яшчэ адну. Сарамяжная нявеста моўчкі сачыла, каб на сталe ўсяго хапала, а Ённі жаваў і думаў, як распачаць патрэбную яму размову. Аднак ён так захапіўся ядою, што ледзь не сапсаваў усю справу. Трымаючы на воку талерку з кілбасой, ён нечакана абвясціў:

— О-о! Гэты Мухамед быў сапраўдны прарок! Такую веру заснаваў!

Збянтэжаная сваёй недасведчанасцю гаспадыня ціха прамовіла:

— Ага... Але, на жаль, не кожны мае час, каб глыбока вывучаць гісторыю.

Яна завіхалася каля буфета, а Ённі, мяняючы талеркі, жаваў і з набітым прысмакамі ротам казаў далей:

— Ну, з гісторыяй мне ўсё зразумела. Калі гэты Ханку аднойчы пачаў брахаць, што вера дазваляе турэцкаму султану мець шмат жонак, я яму так і адрэзаў: не вера яму дазваляе, а ягонья мільёны.

— Калі б ён трымаўся на адной веры,— падавіўшыся, працягваў Ённі,— дык гэтага султана хутка забралі б куды належыць.

— Гасподзь не дазваляе нам здэкавацца з сябе,— збянтэжана прамармытала гаспадыня. Не зважаючы на яе, Ённі глытаў кавалак за кавалкам і гэтаксама нястомна мянціў языком.

— Я так Ханку і сказаў: не будзе з цябе гісторыка. Тут яму на памяць узбеглі два нядаўна чутыя словы, і, прагна пазіраючы на ежу, Ённі вырашыў бліснуць адукацыяй.

— У султана этыкет. Этыкет і культура, а не рэлігія.

Нявеста слухала з пакорлівым захапленнем. Яна не разумела замежных слоў, якія з такой лёгкасцю зрываліся з вуснаў асвечанага жаніха, а таму адчувала сябе зусім нікчэмнаю.

Паміраючы ад цікаўнасці, у пакой на хвіліну зайшла панна Рыйпіа. Ённі перавёў дых і, як толькі яна выйшла, зноў узяўся за сваё. Каб хутчэй перайсці да справы, ён сказаў:

— Колькі людзей у Хельсінках на рынку. Сапраўдны мурашнік! Сноўдаюцца сюды-туды, ажно ў вачах мітусіцца.

Ён пракаўтнуў ніштаваты кавалак мяса і зрабіў яшчэ адзін крок да мэты:

— Вось клопату мелі бабы, каб гэтулькі людзей на свет пусціць.

— Вядома, у Хельсінках шмат народу. Усе з'язджаюць у сталіцу, а тут нават добрай пакаёўкі не знойдзеш.

Але гэтая тэма не дужа цікавіла госця. Ённі рашуча ішоў да сваёй мэты.

— З самага пачатку бог сказаў, што людзям трэба размнажацца і засяляць зямлю. А то цару, напрыклад, бракавала б рабочых і салдат.

Ённева прыхільнасць да боскіх заветаў спадабалася ўдаве, і тая нясмела прамовіла:

— Усё ў руках госпада нашага.

Ённева душа прагнула каханья, і ён загаварыў узнёсла і паэтычна:

— Калі багаты мужчына ніводнага разу не паспытаў, што такое каханне, калі ён не звіў сабе гнязда,

дык гэта не мужчына, а стары атопак.— Ён пражаваў і гэтаксама ўзнёсла працягваў:— Мы не ведаем, калі да нас у дзверы пастукае смерць. А калі яна прыйдзе, усе жаданні нашага сэрца таксама трапяць у магілу. Трэба спяшацца, а то і праўда застанешся старым атопкам.

Удава расчулілася і ледзь не пусціла слязу. Але яна ўсё ж змагла сваё хваляванне і знайшла патрэбныя словы:

— Так, так. Нельга чакаць, пакуль сякера госпада ўдарыць па каранях дрэва нашага.

Тут Ённі заўважыў, што ўвесь посуд на стале пусты. Ён падняўся, выцер рот і, чуючы ў сабе новую сілу, адкрыта абвясціў:

— Дык вось таму я і прыехаў. Аграном вам ужо казаў.

Гаспадыня сціпла перамаўчала, а Ённі казаў далей:

— Вось давай і зладзім гэтую справу.— І без лішняга валаводжання ён запытаўся:— Дык гэта праўда, што ў цябе паўмільёна?

— Праўда,— пацвердзіла ўдава.— З боскага бласлаўлення набеглі яшчэ і ладныя працэнты.

Такі адказ быў Ённі даспадобы.

— Гасподзь сапраўды часцяком зазірае ў банкаўскія кнігі. У каго болей грошай, таму і налічвае большыя працэнты. Разумны дзед! — Потым загаварыў пра сваё багацце:— На лесе я зарабіў дзвесце тысяч, а за вадаспад адарваў цэлы мільён.— Ён верыў, што кажа шчырую праўду, а таму прастадушна хваліўся далей:— А пачынаў жа я з пустымі рукамі. Пакуль не выйграў у латарэю, быў голы як бізун.— Ён прызнаваў, што яму проста пашчасціла.— Калі ўжо гасподзь каго прыкмеціў, дык надоўга. Балазе не са сваёй кішэні дае, а з адной у другую перакладае. Так што ў боскага бласлаўлення, як у той палкі, два канцы.

Нявеста ўжо страціла надзею зразумець гэтыя глыбакадумныя разважанні і адно пакорліва прамовіла.

— Схілімся перад воляю боскай і тады не будзем мець ні болю, ні слёз.

ХІІ

Справа была зроблена. Удава адно адклала заручыны да наступнай нядзелі. У сям'і захоўваўся добры звычай, паводле якога бацькі мусілі абавязкова быць на даччыных заручынах, а прыехаць старыя маглі не раней нядзелі.

Ённі адклад таксама задавальняў. За гэтыя дні ён меркаваў давесці да ладу ўсе астатнія справы збыць з рук сваю былую нявесту Лійсу, а потым скончыць гандлёвыя аперацыі з вадаспадам і маэнткамі. Акрамя таго, да нядзелі, напэўна, паспеюць пералічыць і дрэвы ў ягоным лесе.

На развітанне ён прымусіў новую нявесту прысягнуць яму на вернасць і дадаў:

— Я вось думаю, трэба пад нашай дамоваю паставіць крыжыкі.

Нявеста, здагадваючыся, што гаворка ідзе аб прысязе самому госпаду, пакорліва пагадзілася.

— Вось мы і пакляліся перад госпадам богам, — усхвалявана і расчулена сказала яна.

Ённі таксама расчуліўся. Словы ўдавы Коўру нагадалі баяку святое пісанне, а яшчэ — ягоную мянушку Самсон, і гэта настроіла Ённі на паэтычны лад:

— Усе мы ў госпада птушкі нябесныя. У нас так, як у Самсона, не будзе.

Ён меў на ўвазе не сілу свайго біблейскага аднайменніка, а гісторыю яго кахання, а таму растлумачыў:

— Качаўся Самсон як сыр у масле і не меў аніякага клопату, пакуль не злыгаўся з гэтай Далілай.

Захоплены паэтычнасцю сваіх слоў, Ённі запэўніў:

— Што да мяне, дык я на два сукі ніколі не вешаюся.

І ён са спакойным сумленнем рушыў дамоў, каб хутчэй атрымаць грошы за Лійсу. Будучае жыццё здавалася яму цудоўным і абяцала нечуваныя радасці і ўцехі.

*

Тамперскія прайдзісветы як след падрыхтаваліся да сустрэчы з Ённі. Дзеля сваіх цёмных спраў яны даўно ўжо выбралі карчму Роўвары. Тут яны зазвычай абіралі вясковых падарожнікаў, якіх з нейкай прычыны не здолелі ачмурыць у Тамперэ. Вось у гэтым таемна нанятым доме круцельская брацця, закупіўшы гарэлку і ўсё патрэбнае, і чакала Ённі. Анці Танака калісьці быў электрыкам і цяпер, выдаючы сябе за паважнага майстра, захапіў з сабою скрынку з інструментам і нават бутэльку сернай кіслаты на літаванне. Кіслата, як і гарэлка, была ў бутэльцы з-пад лімананду. Каб не зблытаць бутэльку, Анці трымаў кіслату асобна.

Ён пабойваўся, каб хто памылкова не выпіў яе, а таму сваваў гэтую бутэльку пад шафу.

Але, пакуль шэльмы займаліся іншымі справамі, карчомная служка прыйшла прыбраць у пакоі, змеціла тую бутэльку і выкінула яе на сметнік. Бутэлька пабілася, але там кіслата не нарабіла ніякай шкоды.

Нарэшце прыехаў Ённі. Яму праглася пахваліцца сваімі шлюбнымі поспехамі, і ён ахвотна далучыўся да махляроў.

— Я тут даў дыхту адной удаве, — паведаміў ён.

Ён хваліўся, што ўдава да смерці закахалася і дала згоду выйсці за яго замуж, аднак імя сваёй багатай абранніцы пакуль што не называў. Яны пакрысе хмялелі, у душы шчаслівага жаніха зноў загучалі паэтыч-

ныя струны, і ён, як зазвычай, загаварыў на біблейскія тэмы.

— Гэты блудны сын быў вялікі марнатраўца. — Каб падкрэсліць, што ён не ўхваляе паводзіны блуднага сына, Ённі выпіў яшчэ чарку. — І жыў ён няправедна.

Жулікі, як па камандзе, заківалі, і падбадзёраны Ённі смела рушыў па шляху кагадзе асуджанага ім няправеднага жыцця. Ён піў і крычаў, а потым сеў з махлярамі гуляць у карты. Увесь гэты час ён нястомна ганіў баяцкае распускае жыццё наогул і блуднага сына ў прыватнасці.

— Нездарма ён збег... Пакуль свой мільён не прагуляў. У п'янюгі і мільён не залежыцца.

— Не залежыцца, — усцешана пагадзіліся тамперскія шылахвосты.

— Вось каб ён аддаў свой мільён бацьку, — працягваў свае мудрагелістыя развагі Ённі, — або паклаў бы яго ў банк, дык памёр бы мільянерам.

Ён яшчэ доўга бэсціў блуднага сына за ягоныя грахі. Але, куляючы чарку за чаркай, Ённі не забываў, што сам ён усё ж не блудны сын і марна траціць сваё багацце не збіраецца. Першым чынам трэба было прадаць махлярам былую нявесту.

— Цяпер Лійса вольная, — пачаў ён хваліць свой тавар. — Такая, скажу вам, кабетка, што глядзіш і аблізваешся.

Між тым гульня ў карты працягвалася, і апошняя Ённева тысяча паціху пераходзіла ў кішэні да махляроў, якія ўсё не згаджаліся купіць у яго Лійсу. Ённі зусім захмялеў. Ён ужо ледзь варочаў языком, але ўсё ішоў няправедным шляхам блуднага сына.

— Каб мне сказалі, што можна прапіць бабу... Ды хіба мала іх на свеце... З мільёнамі і з прыгожымі бабамі лепей не звязвацца... Лепей быць ад іх далей. — І раптам ён загарлаў: — Рукі прэч ад мільёнаў і ад прыгожых баб!

*

Гэтым жа часам у гаспадара карчмы гасцяваў яго знаёмы Сіпіля, што вяртаўся са сваім братам з Тамперэ. З горада браты везлі шмат розных рэчаў і сярод іх бутэльку з сернай кіслатой, акурат такую самую, якую меў і прайдзісвет Танака. Каб хто-небудзь не выпіў замест ліманаду атруту, Сіпіля старанна схаваў бутэльку з кіслатой у гаспадаровай шафе.

Госці з гаспадаром былі на адной палавіне дома, а жулікі нанялі пакоі на другой.

*

Як мы ўжо казалі, Ённі прасаджваў у карты апошнюю тысячу. Але хіба мог трэсціся над нейкай тысячай чалавек, які вось-вось будзе варочаць мільёнамі?

Стомленаму і п'янаму Ённі спатрэбілася выйсці на двор. Сіпіля якраз меўся ад'язджаць. Ён падрыхтаваў сваё майно і, выставіўшы на стол бутэльку з сернай кіслатой, пайшоў запрагаць каня. На нейкі час пакой застаўся без догляду.

Ённі з недапітаю пляшкай у руцэ вяртаўся з падворка ў хату і з перапою забрыў на гаспадарову палавіну. Ён сеў, дапіў сваю гарэлку і паставіў парожнюю пляшку на стол. Прыняўшы гэтую порцыю, Ённі ўжо не здолеў падняцца і, зусім ачмурэўшы, застаўся сядзець за сталом. Тут у пакой зайшоў другі брат Сіпіля. Ён угледзеў на стале бутэльку з кіслатой, якую п'яніца мог прасцей простага выжлукціць, і ў думках вылаяў брата за гэткую небачлівасць. Ён выйшаў з хаты, гукнуў брату, каб той варушыўся, і выехаў з двара.

П'яны сон хіліў Ённі ўсё ніжэй, і нарэшце праведны басяк загрымеў на падлогу. У сне ён жудасна хроп і стагнаў.

Тут вярнуўся па кіслату першы брат Сіпіля. Ён убачыў на сталае выпітую Ённі бутэльку і жажнуўся. Сіпіля вырашыў, што чалавек, які стогне на падлозе, памылкова выпіў атруту і цяпер канае.

Сіпіля пачаў клікаць людзей. У карчме падняўся страшэнны вэрхал. Ніхто не ведаў, што рабіць.

— Ну хто так абыходзіцца з атрутай! — закрываў нехта.

Сіпіля перапалохаўся. Яго маглі абвінаваціць у забойстве па неасцярожнасці.

— Адкуль жа я ведаў, што так атрымаецца, — спалохана апраўдваўся небарака.

Ённі спрабавалі вярнуць да прытомнасці, яго трэслі, круцілі з боку на бок, але той толькі прыдушана хрыпеў.

— Канцы, — безнадзейна сказаў нехта.

Хтосьці прыцягнуў і выліў Ённі на галаву ядро халоднай вады. Ённі ўсё адно хрыпеў, але працэдура зрабіла сваё: басяк крыху ачомаўся і сеў. Ён ачмурэла аглядаўся, аднак па-ранейшаму нічога не цяміў.

— Ты атруту выпіў! — закрываў гаспадар карчмы.

Ённі маўчаў.

— Атруту выпіў! — зароў яму проста ў вуха перапуджаны Сіпіля.

— Хто? — азваўся Ённі.

Тады Сіпіля торкнуў яму пад нос парожнюю бутэльку з-пад ліманаду і яшчэ гучней закрываў:

— Атруту выпіў!

— Хто?

— Ты! Тут не гарэлка была, а серная кіслата! — распачна залямантаваў Сіпіля.

Пачуўшы крыкі і беганіну, у пакой заявіліся махляры.

— Басяк памірае, — трасучыся ад страху, растлумачыла ім гаспадыня. — Выхлябтаў во серную кіслату.

Тут замітусілася і круцельская хеўра. Шэльмы вы-
рашылі, што Ённі выпіў іхнюю атруту. Яны кінуліся
да шафы, але бутэлькі, якую прынёс Танака, там не
было.

Махляры не ў жарт перапалохаліся, бо кожны з іх
меў непрыемнасці з паліцыяй, а тут атрымлівалася,
што яны загубілі чалавека. Гэта пахла турмой, бо ні-
які суд не дасць веры, што яны атруцілі Ённі незнарок,
не маючы нейкай злачыннай мэты. Хеўра як зміргнуць
вокам пахапала манаткі і разбеглася па лесе, каб як-
небудзь цішком дабрацца да Тамперэ.

*

Нарэшце Ённі дапяў, што выпіў не гарэлку, а атру-
ту. Яго апанаваў жах. Басяк круціў асавелымі вачыма
і пытаўся:

— Дык гэта, каб яе чэрці, была атрута?

— Атрута,— пацвердзіў гаспадар карчмы.— Зараз
памрэш.

— Ай, перкеле!¹ — страшным голасам зароў Ённі.

Хмель дарэшты вылецеў з галавы, і басяк адчуў,
што ўсё ягонае нутро гарыць агнём.

— А-вой, а-вой! — роў ён ад болю і страху.— Як
мяне забірае!

«Атручаны» брыдка лаяўся і крычаў, што вантро-
бы яму пячэ пякельны агонь. Ённі крычаў шчырую
праўду, але прычынаю гэтых пакут была не атрута, а
тое, што Ённевы страўнік быў не прывучаны да далі-
катнай ежы і цяпер адмаўляўся ператраўляць удві-
няны прысмакі.

У карчме быў поўны розрух. Жанчыны спалохана
галасілі. Мужчыны хіталі галовамі, уздыхалі і, чуха-
ючы патыліцы, чакалі, калі гаротнік адыдзе.

¹ Фінская лаянка.

Але Ённі не адыходзіў, і яго вынеслі з дому, каб везці ў Тамперэ да доктара. У вазку добра падаслалі і, як мага ямчэй уладкаваўшы хворага, рушылі. Аднак з такім цяжкім хворым нельга было ехаць шпарка, а таму наперад паслалі яшчэ аднаго вазака, які павінен быў везці доктара насустрач.

Кіламетраў за дваццаць ад Тамперэ сустрэліся з доктарам. Далей везці Ённі было няможна, бо той скардзіўся, што боль мацнее. Тады яго завезлі на хутар Пінтуры, які стаяў непадалёку ад дарогі. Пачуўшы, што здарылася, скнарысты гаспадар хутара занатурыўся і непрыязна спытаў:

— А хто мне сплаціць выдаткі?

Ніхто не ведаў, ці мае Ённі грошы. Пакуль што ён ляжаў на возе каля дома, бо гаспадар не згаджаўся даць хвораму прытулак.

— Нельга адмаўляць чалавеку, калі ён пры смерці,— сказаў доктар і пагрозліва дадаў: — За такую справу пойдзеце пад суд.

Пасля гэтых слоў душа пабожнай гаспадыні напоўнілася літасцю і міласэрнасцю, і гэтая добрая жанчына загаварыла да мужа:

— Ну тады няхай нясуць у хату.

Важкага Ённі занеслі ў пакой і паклалі на ложка. Доктар падрабязна распытаў вазакоў і, даведаўшыся, што хворы высадзіў поўную бутэльку сернай кіслаты, лаканічна, як і ўсе вучоныя людзі, сказаў:

— Ну, гэтаму мала засталася.

Яго ўразіла, што хворы яшчэ чапляецца за жыццё. Агледзеўшы магутнага і даўгога Ённі, лекар растлумачыў сабе і прысутным:

— Надзіва магутны арганізм.

Ён параіў паіць хворага салодкім малаком.

— Няхай п'е, колькі зможа,— сказаў доктар.— Не так будзе задыхацца, і пякотка крыху адпусціць.— І суха дадаў: — Але ўсё адно доўга не працягне.

Нарэшце ўзяліся распытваць Ённі. У ягонай кішэні ляжала метрычнае пасведчанне, з якога вынікала, што паміраючы — басяк.

— Га! Дык гэта проста басяк, — усклікнуў доктар, прачытаўшы пасведчанне. — Добра, што атруту выпіў ён, а не прыстойны чалавек, — сурова скончыў медык.

Зноў пачаліся размовы пра тое, хто будзе плаціць.

— Грошы маеш? — спытаўся ў хворага доктар.

У Ённі яшчэ заставалася болей за пяцьсот марак. Убачыўшы грошы, гаспадар хутара адразу згадзіўся ўзяць хворага на сваё ўтрыманне.

— Зрабіце яму труну, — параіў доктар на развітанне. — І спяшайцеся, бо атручаныя вельмі хутка гніюць, асабліва ў такую спёку.

Пінтуры даў свайму парабку Копанену дзесяць марак і паслаў яго ў Тамперэ, каб той заказаў усё патрэбнае на хаўтуры. Ённі пра падрыхтоўку да пахавання, як і пра тое, што ён у безнадзейным стане, нічога не ведаў.

Копанен не надта рваўся ў Тамперэ, а таму, сустраўшы на дарозе суседавага сына Яску Рынні і пачуўшы, што той паслязаўтра збіраецца ў горад, даў хлопцу пяць марак і папрасіў абцяпаць за адным разам і пахавальныя справы. Такім чынам, Яска і парабак Копанен паспелі ўжо зарабіць на Ённевых хаўтурах па пяць марак.

У гэты час доктар, вярнуўшыся дахаты, успомніў, што для пахавання патрэбна пасведчанне аб смерці з указаннем яе прычыны. Ён выпісаў на імя Ённі адпаведную паперку і паслаў яе на хутар Пінтуры па пошце. Паперка дзесьці затрымалася, але наняты гаспадаром хутара далакоп гатовы быў выкапаць магілу і без пасведчання. Шчыра кажучы, ён пра такія паперкі і не чуў.

Пры доктары Ённі супакоіўся, але калі той з'ехаў, зноў захваляваўся і пачаў распытваць, што сказаў вучоны лекар. Перш чым адказаць на гэтыя пытанні, Пінтуры параіўся з жонкай. Ён не ведаў, ці варта казаць хвораму праўду, бо гэта магло толькі пагоршыць яго стан.

Аднак гаспадыня была жанчына вельмі пабожная і меркавала, што трэба сказаць чыстую праўду, каб у хворага быў час падрыхтавацца да тае хвіліны, калі душа разлучыцца з целам. Пінтуры пагадзіўся з жонкаю і спакойна паведаміў Ённі:

— Дык вось, доктар сказаў, што доўга ты не працягнеш.

Ённі ашалеў ад жаху. Ён вылупіў вочы, зароў, як загнаны звер, і намогся выскачыць з ложка.

— Д'ябал пацягне мяне ў пекла! — лямантаваў ён.

Усе суцяшэнні былі марныя. Гаспадыня дарэмна спрабавала тлумачыць хвораму біблейскія тэксты. Той не слухаў, адно няўцешна паўтараў:

— Да д'ябла ўсё, да д'ябла!

Ад такой непачцівасці да госпада бога гаспадыня зусім змаглася.

— Дык ёсць жа яшчэ ўсшэсце...— прывяла яна свой апошні довад.

— Якое там усшэсце! — не даслухаўшы, залямантаваў Ённі.— Калі зачыняць труну, дык з магілы ўжо не вылезеш!

Яго паспрабавалі напаіць малаком, але ён адмовіўся і працягваў буяніць. Нарэшце хворы знясілеў і нават згадзіўся выпіць кубак малака.

— Лекар казаў, што малако яшчэ можа ўратаваць вас,— угаворвала гаспадыня.

Гэтыя словы міласэрнай жанчыны дапялі да Ённевай свядомасці. Ён паверыў у выратаванне і ўзяўся хлябтаць малако, не раўнуючы як малады бычок. Асу-

шыўшы два глякі, бсяк асмакаваўся і запатрабаваў яшчэ. Немалыя запасы малака, што былі на хутары, увачавідкі знікалі.

Соваючыся па пакоі, які ператварыўся ў бальнічную палату, стомленая гаспадыня зусім не пабожна бурчала:

— Выкінулі б цябе лепей на сметнік, ды і ўсё.

Гаспадар паспрабаваў угамаваць жонку, звяртаючыся да яе сумлення.

— Трэба мець у сэрцы спагаду да бліжняга, — сказаў ён. — За гэта гасподзь узнагародзіць цябе. Балазе ў гэтага бсяка ёсць грошы.

Між тым падзеі зусім забыталіся. Станавому прыставу паведамлілі, што на хутары Пінтуры памірае чалавек, якога атруцілі ў карчме Роўвары. У гэтай карчме часту чыніліся розныя цёмныя справы, і прыстаў вырашыў разабрацца ва ўсім на месцы. У карчме ён заспеў Сіпіля, які прывозіў да Ённі доктара і яшчэ не паспеў з'ехаць дадому. На допыце небарака калаціўся ад страху. Ён баяўся абвінавачання ў забойстве і, абачліва змаўчаўшы пра сваю бутэльку з кіслатой, расказаў толькі тое, што Ённі п'янстваваў з тамперскімі жулікамі. Каб канчаткова адвесці ад сябе падазрэнні, ён дадаў:

— Без гэтых шэльмаў тут не абышлося.

Сіпіля назваў іхнія прозвішчы, і паліцэйскі паве­рыў, што ўсё было менавіта так. Тым больш зладзюгі, якіх прыстаў добра ведаў па ранейшых штучках, адразу ж збеглі, і гэта быў найважнейшы доказ іхняе віны. Апрача таго, Ённі меў грошы — вось і прычына забойства. Станавы прыстаў вырашыў не дапытваць паміраючага. Трэба было як мага хутчэй злавіць забойцаў, а таму ён пазваніў у Тамперэ і ў паліцыю суседняга горада, дзе таксама маглі хавацца злачынцы. Усе паліцэйскія сілы былі падняты на ногі і пачалі аблаву на душагубцаў.

Сіпіля па-ранейшаму тросся ад страху і намагаўся прыдумаць яшчэ нешта. Ён не верыў, што ўжо ўратаваўся ад турмы. Бядак сядзеў на падворку, курыў цыгарэту за цыгарэтай і гараваў. Нічога не прыдумаўшы, ён махнуў на свой лёс рукой і пачаў запрагаць.

— Няхай забіраюць,— бурчаў ён у роспачы.— Не баюся.

Ускочыўшы на воз, ён злосна крыкнуў:

— Но, воўчае мяса! Пайшла! Няхай толькі забяруць!

Тым часам зладзюгі разгарнуліся. Назаўтра пасля «забойства» Ённі яны абрабавалі дом надворнага саветніка Пёксюлійні. Па праўдзе кажучы, тамперскія прайдзісветы былі зусім не вінаватыя, але ж хто мог паверыць, што гэта не яны, калі ў надворнага саветніка зніклі грошы і аж на пятнаццаць тысяч срэбра.

Саветнік Пёксюлійні дакляраваў трыста марак таму, хто зловіць злачынцаў, і на другі дзень у газетах з'явілася аб'ява:

«Трыста марак узнагароды таму, хто затрымае вядомую групу злачынцаў, якая атруціла ў карчме Роўвары невядомага жыхара Хельсінкаў, а потым дзёрзка абрабавала дом надворнага саветніка Пёксюлійні».

Паліцыя шчыравала, але найбольш стараўся тайны агент Хюцінен. Грашовыя справы агента дазвання заблыталіся: нядаўна ён прайграўся ў карты і праз два тыдні мусіў плаціць па вэксалі. Хюцінен спадзяваўся, што трыста марак выратуюць яго.

Але ўсё гэта мы паведамляем вам між іншым, бо трэба спяшацца на хутар Пінтуры, дзе канае Ённі.

Там якраз быў самы напружаны момант. Зняможаны Ённі скарыўся перад непазбежнай смерцю і рыхтаваўся сустрэць яе з годнасцю. Пабожная гаспадыня чытала яму Біблію, а потым паспявала некалькі псалмоў. Перад боскім судом Ённі востра адчуў сваю недасканаласць і грахоўнасць. Ён сур'ёзна і строга сказаў:

— У сваім жыцці я ішоў дарогаю граху і пыхі.

Чым бліжэй падыходзіла смерць, тым больш шчыра ён раскайваўся. Гаспадар хутара сядзеў поруч і моўчкі курыў. Ён думаў пра тое, якая гэта вялікая падзея — смерць. Такія самыя думкі былі і ў Ённі.

— Смерць стукае ў мае дзверы, — абвясціў ён.

Гаспадыніна сэрца было поўнае спагады. Яна правіла пад галавою ў Ённі падушку і паспрабавала суцешыць яго:

— Гасподзь наш усемагутны. Калі будзе на тое воля ягоная...

Аднак Ённі ўжо адчуваў халодныя абдымкі кашчавай госці.

— Што такое нашы зямныя пакуты на парозе смерці? — працягваў ён.

— Гэта як мурашка перад сланом, — падтрымаў Ённевы думкі пра веліч смерці гаспадар.

Больш за ўсё Ённі пакутаваў праз тое, што так несправядліва і фанабэрыста абышоўся з Ханку, які два разы збавіў яго ад смерці. Ённі раскайваўся, што не напаіў свайго выратавальніка гарэлкай.

— Сустрэнецца мне на тым свеце Ханку і пачне папракаць: «Гэх ты, Ённі...» — падзяліўся ён сваім горам з гаспадарамі.

Гаротнік зусім знябыўся і дрыготкім голасам запатрабаваў пастара. Хворы і гаспадары рыхтаваліся да незабегнага.

Чакаючы пастара, Ённі зводзіў з жыццём апошнія падрахункі. І зноў ён найболей раскайваўся за Ханку. Згрызоты сумлення крыху адпусцілі толькі тады, калі ў пакоі загаварылі пра труну. Тэма зацікавіла Ённі, і яму нават палепшала.

Майстар, што рабіў дамавіны, жыў у вёсцы непадалёку. Гэты запаслівы чалавек заўсёды меў труну або дзве пад рукой. Так было і цяпер. Некалі майстар рабіў труну, заказаную па пошце, але памыліўся ў вымя-

рэннях. Почырк у лісце быў нечытэльны, і трунар зладзіў дамавіну не на сто дзевяноста сантыметраў, а на ўсе дзвесце сорок. За гэткую даўжыню тавар ніхто не браў, а таму, пачуўшы пра Ённі, майстар падумаў, што гэтага атручанага яму паслаў сам бог. Усцешаны трунар запатрабаваў з Ённі ажно пяцьдзсят марак, і той заплаціў, нават не глянуўшы на свой апошні побытак. Такім чынам, догляд і труна каштавалі яму сто марак.

Цяпер на гэтым свеце ў яго было зусім мала спраў. Нязбыўная віна перад Ханку прывяла Ённі да думкі скласці заповіт і адпісаць пакрыўджанаму сябру ўсе грошы, якія застануцца пасля пахавання, а таксама ўсе рэчы ў яго хельсінксай халупе і нават ложка за сто марак. Заповіт адразу занеслі на пошту, каб Ханку атрымаў яго яшчэ да хаўтураў і болей не мучыў нябожчыкава сумленне. Апрача таго, Ённі меркаваў, што людзі павінны даведацца пра яго смерць, і таму быў напісаны і неадкладна занесены на пошту ліст, дзе тлумачылася, чаму ён памёр, і паведамляўся дзень пахавання. Ённі цвёрда верыў доктару, а той сказаў, што доўга ён не працягне.

Нарэшце ўсё было гатова, адно чакалі святара.

— Дык што там сказаў лекар, — слабым голасам пацікавіўся Ённі. — Калі ўсё гэта скончыцца?

Хворы ўжо зусім супакоіўся, і гаспадары сказалі яму ўсю праўду.

— Ноч не перажывеш, — паведаміў Пінтуры. — Нават малако не дапаможа.

Ённі прыняў гэтыя словы з поўнай абыякавасцю. Галоўнае, што яго сябар і выратавальнік Ханку атрымаў заслужаную ўзнагароду. Ённі саслабеў і расчуліўся, як дзіця. Ён жаласна прамовіў:

— І тады ў цішыні я загаварыў да душы маёй. Я сказаў: душа мая, ты жыла пад уладаю непамернага гонару і пыхі. Аднак усё гэта пустая марнасць.

Усе слухалі, як на божай пасцелі хворы аблягчае сваю грэшную душу, а Ённі гэтаксама жаласна казаў:

— І я сказаў: душа мая, як бы ні жыў чалавек — ці як турэцкі султан, ці як стары бабыль, — усё роўна яго закапаюць у скрынцы з аполкаў. Канец ва ўсіх аднолькавы. Вось што галоўнае, а ўсё астатняе — марнасць.

Гаспадар зразумеў Ённевы пачуцці і пабожна дадаў:

— Лепей нам у такіх справах даверыцца святому Паўлу.

Яны працягвалі гэтую любамудрую размову, пакуль не прыйшоў пастар. Ённі зноў пакаяўся ў сваім падзенні, у грахах пыхі, сквапнасці і фанабэрыі.

— Мяне апанавала прага багацця і страсць да пустой балбатні. Я хацеў зрабіцца багацеем, але смерць спыніла мяне і сказала: Ённі, паварочвай аглоблі.

Нагаварыўшыся, Ённі супакоіўся. Пастар ціхенька выйшаў. Працэдура адпушчэння грахоў стаміла хворага, і ён пачаў засынаць.

— Здаецца, апошні спачын ужо блізка, — сказаў ён і, выпіўшы яшчэ адзін гляк малака, салодка заснуў.

А гаспадары не спалі. Яны думалі, што Ённі ўжо не прачнецца. Да гаспадыні прыйшлі дзве яе сястры. Гэтыя пабожныя жанчыны ноч навывлёт спявалі над Ённевым ложкам псалмы, каб нябожчыкава душа зазнала вечную благадаць. Пінтуры сядзеў і моўчкі курыў.

Над лесам устала сонца, а Ённі па-ранейшаму спаў.

— Дзіўна, — сказала адна з жанок. — Не памірае. А доктар жа казаў.

— Ды гэта ж басяк, — растлумачыў Пінтуры. — Яны, ведаеш, якія здаровыя. Басяка ніякая атрута адразу не возьме.

У гэты момант адчыніліся дзверы. На парозе стаяў

Сіпіля, які знайшоў дома бутэльку з кіслатой і зразумеў, што ён гэтаксама, як і Ённі, уратаваны.

— Усё добра! Будзіце яго! Будзе жыць! — радасна крычаў ён.

Ённі раскатурхалі, і ён няўцямна азіраўся.

— Ты выпіў не кіслату, а гарэлку!

Спачатку Ённі не даў веры, выслухаўшы Сіпілю, падняўся з ложка і абвясціў:

— Мне таксама здавалася, што на смак гэта гарэлка, а не атрута.

Усе ўразіліся, а Сіпіля спачувальна прамовіў:

— Цяжка б табе давялося, каб загавеў душой.

— Гасподзь уратаваў яго, — сказала гаспадыня.

Але Ённі ўжо забыў на бога. Нібыта нічога і не здарылася, ён пахаджаў па хаце, ляпаў сябе па баках і нешта бурчаў. Найперш яго ўвагу забрала труна незвычайнай даўжыні. Зразумеўшы, што гэта тая самая труна, у якой яго збіраліся хаваць, Ённі страшэнна абурўся.

— Гэта не дамавіна, а ламіна нейкая, — сказаў ён, а ўспомніўшы пра яе цану, зусім раззлаваўся: — Хапіла б яму за гэтыя начоўкі і сорак марак. — Асабліва злавала Ённі даўжыня труны. — Гэта ж трэба, памыліўся на цэлых паўметра, — абураўся ён. — Туды ж можна двух такіх, як я, засадзіць. Не дамавіна, а зала для скокаў. Два з паловай метры!

Ённі злосна кружляў вакол дамавіны і бэсціў гэты выраб вясковага майстра на чым свет стаіць.

— У ім жа нават бегаць можна! Асабліва ў замагільным жыцці.

Ён запатрабаваў у трунара свае грошы, але майстра не паддаўся націску, бо добра разумеву, што ўжо не здолее збыць гэтую дамавіну да скону дзён сваіх.

— Што прададзена, тое прададзена, — адрэзаў майстра.

Пачуўшы гэта, Ённі ашалеў ад злосці. Лаючы май-

стра, ён паварочваў труну з боку на бок і так націскаў на дошкі, што тыя прагіналіся і жаласна трашчалі.

— А тут чаму гнецца? — крычаў уратаваны ад смерці басяк. — Гэта ж не дошкі, а лаза! Гэта не дамавіна, а нейкая кашолка!

Трунар абразіўся і з'едліва сказаў:

— Можа, загадаеш склеп табе мураваць? Табе, басяку, акурат такая кашолка і трэба. Не золата ў ёй ляжаць будзе, а... — Ён пагардліва агледзеў Ённі і дадаў:

— Акурат па табе хата. Згніеш і ў такой.

Пачыналася сапраўдная сварка, і гаспадар паспрабаваў замірыць ворагаў.

— Тут, на зямлі, няма нічога вечнага, — сказаў ён. — Толькі на небе мы знойдзем свой вечны прыстанак...

Але і Ённі, і трунар пусцілі яго словы міма вушэй. У басяка бліснула выдатная думка: забраць труну з сабою і ў Тамперэ прадаць яе. Ённі разлічыўся з гаспадаром, узваліў труну на калёсы, і яны рушылі да Тамперэ. Усе непамыслоты адступілі, і Ённі мроілася жыццё, поўнае мільёнаў, усцех і шчасця.

Басяк не ведаў, што наперадзе яго чакае зусім іншае — яшчэ адна смерць і новае выратаванне. Нацубіўшы свой ядвабны цыліндр, Ённі сядзеў на труне, падскокваў на выбоінах і думаў пра сваю смерць і цудоўнае збаўленне ад яе.

— Праўду казаў Сіпіля, — прамовіў Ённі. — Кепска мне было б, каб я памёр.

Фурман пыхнуў люлькаю, плюнуў і паспрабаваў нешта адказаць, але, пакуль сабраўся з думкамі, Ённі ўжо працягваў:

— Ты падумаў, якая гэта страшэнна важная штука — смерць.

Вазак нарэшце падрыхтаваўся да размовы і сказаў:

— Вядома, лепей сядзець на труне верхам і ехаць

у Тамперэ, чым ляжаць у ёй і ехаць на могілкі.— Выказаўшы гэтую мудрую думку, фурман зноў плюнуў і ўзяўся яе развіваць: — Тут і не разбярэш, калі твой час надыдзе... Во яно як.

Аднак Ённі ўжо надакучыла думаць пра смерць, і ён самаўпэўнена заявіў:

— Раней часу мяне і сам д'ябал не ўхопіць! — Яго зноў апанавала прага жыцця і вера ў сваю шчаслівую будучыню.— Гэта таму, што сам камерцыі саветнік Лумперы (ён вымавіў прозвішча Лундберга на фінскі лад) прадказаў мне, што я не памру, пакуль не нажыву мільён.— Тут Ённі ўспомніў свае дарэмныя страхі перад смерцю, і размова набыла новы кірунак: — І тады сказаў я: душа мая! Не кідайся з боку ў бок, як цялё ад сляпня, а стой на сваім і бяры прыклад з гаспадара свайго Ённі Лумперы! — Ённі цвёрда верыў, што яму свеціць шчаслівая зорка.— Ніхто не можа памерці раней, чым запісана ў кнізе лёсу, і раней, чым бацька наш нябесны пакліча чалавека да сябе, каб падбіць рахункі ягоных спраў зямных. Вось таму я і вярнуўся назад. Я піў сваё малако, як цялё, а нутро гарэла пякельным агнём. Дый не дзіва.

— Ага,— адказаў вазак і ляніва дадаў: — Увогуле, у нас у корчмах адны паскудствы.

Так яны і ехалі. Па дарозе сустрэлі Яску Рынні, што кіраваўся ў Тамперэ заказваць Ённі магілу. Яго ўзялі з сабою, і цяпер на веку Ённевай дамавіны сядзелі той, хто ехаў дамаўляцца наконт магілы, і той, каму гэтая магіла прызначалася. Яска не ведаў, хто сядзіць з ім побач, а таму, паказаўшы на труну, сказаў:

— Гэта не дамавіна, а цэлы Ноеў каўчэг.

Яны разгаварыліся, і Яска прызнаўся:

— Я вось тут еду па адной пахавальнай справе. Магілу трэба заказаць.

— Вядома, у гэтым вялікім свеце кожны дзень нехта памірае,— абьякава падтрымаў размову Ённі, не

ведаючы, што хлопец клапоціцца не пра каго-небудзь, а менавіта пра яго.

— Вось я і спяшаюся,— казаў далей Яска,— бо той нябожчык ужо смярдзець пачаў.

— Ага, надвор'е якраз такое,— дыпламатычна сказаў вазак.

— Дык вось,— працягваў Яска.— Той, што даў дуба, быў злодзей са злодзеяў і памёр з чаркаю ў руцэ.

— І ў пшаніцы бывае куколь,— павучальна зазначыў Ённі.

Бавячы час у размовах пра зямное і нябеснае, яны неўпрыкмет прыехалі ў Тамперэ і разышліся ў розныя бакі. Ённі падаўся заграбаць мільёны, а Яска — заказваць яму магілу. Труну Ённі вырашыў прадаць ужо пасля таго, як збярэ ўраджай сваіх мільёнаў.

Перад ад'ездам з хутара гаспадар аддаў басяку яго пасведчанне аб смерці, якое доктар даслаў з Тамперэ.

— Можна, гэтая паперка табе і прыдасца,— сказаў гаспадар.— А раптам хто не паверыць, што ты жывы, дык пакажаш.

Ённі слухаў яго безуважна і, нават не пацікавіўшыся, што гэта за паперка, засунуў яе ў кішэню і цяпер вандраваў з пасведчаннем аб сваёй смерці.

*

Ённевы прыцелі ўжо атрымалі яго апошні ліст, а разам з лістом і заповіт. Басякі зажурыліся. Цяпер ім здавалася, што нябожчык быў найлепшы сябра і таварыш. Даведаўшыся, што пахаванне адбудзецца ў Тамперэ, басякі сабралі дзесяць марак і паслалі іх туды знаёмаму сталяру, каб той зрабіў і паставіў на Ённевай магіле крыж. Акрамя таго, сталяр мусіў зрабіць на крыжы надпіс: «Тут спачывае ўрадзімец порта Хельсінкі Ённі Лумперы. Спі спакойна да дня ўваскрэсення».

ХІІІ

У канторах, якія за пару дзён да гэтага наведару Ённі, панавала мітусня і беганіна. Акцыянеры вадаспаднага таварыства тэрмінова сабраліся на агульны сход, некаторыя нават прыехалі раней, каб аформіць у банку свае грашовыя справы: гаворка ішла пра цэлы мільён! Да пятніцы грошы сабралі.

Аднак праўленню таварыства спатрэбілася ўдакладніць у прадаўца, камерцыі саветніка Ёнса Лундберга, нейкую драбніцу. Хтосьці пазваніў у Хельсінкі, але стары Лундберг нічога не зразумеў і паслаў усё праўленне да д'ябла.

Пакупнікі паспрабавалі нешта тлумачыць, але стары зусім раззлаваўся і шалёна зароў у трубку:

— Ну гэта я, саветнік Ёнс Лундберг, але ніякіх вадаспадаў я не прадаю!

Ён сапраўды не меў вадаспадаў, а таму і не мог прадаваць іх. Прыгаломшаныя акцыянеры перапрасілі і пазванілі ў замежную фірму, якой вадаспад Паўхукоскі належаў раней. Паны з замежнага таварыства адказалі, што гэты вадаспад яны нікому не прадалі і не збіраюцца.

У вадаспадным таварыстве ўсчалася сварка. Кахілайнен спалохаўся за сваё дырэктарскае крэсла, бо план куплі Паўхукоскі прапанаваў менавіта ён. Пазванілі аграному. Той запэўніў акцыянераў, што казаў шчырую праўду, і сам не можа ўзяць у розум, што адбываецца. Аграном набраў нумар камерцыі саветніка і пачуў у трубцы:

— Саветнік Лундберг.

Аграном крыху здзівіўся, што не пазнаў «дзядзечкавага» голасу, але смела пачаў:

— Ало! Гэта аграном Паапуры. Добры дзень, дзядзечка!

— Які я табе дзядзечка, каб цябе чэрці далі! — закрычаў у трубку раз'ятраны стары.

Аграном паспрабаваў растлумачыць:

— Няўжо дзядзечка не памятае? Ну, тут, у Там-перэ, мы выпівалі... я яшчэ нявесту вам знайшоў...

— Што?! — азварэла зароў стары. — Хто знайшоў? Аграном яшчэ спадзяваўся нешта дацяць.

— Ну я знайшоў, аграном Паапуры...

— Які яшчэ Паапуры, каб цябе трасца?!

Стары пачаў клясці розных жартаўнікоў і чмутоў і паабяцаў, што, калі гэткія штукі будуць паўтарацца, ён звернецца ў паліцыю.

У галаве ў Паапуры ўсё перамяшалася. Каб упэўніцца, што ён не звар'яцеў, аграном паехаў да памешчыка Пунтуры.

Але ў маёнтку панавала поўнае бязладдзе. Пунтуры быў упэўнены, што прадаў сваю сялібу, а таму ўжо купіў даволі прыстойны дом у Хямеенліне. Па маёнтку шнырылі агенты ляснога таварыства, што прыехалі лічыць лес. Яны з першага позірку вызначылі, што лесу тут не болей, чым на дзвесце тысяч марак. Лічыць дрэвы не было ніякай рахубы, і агенты паведамілі пра гэта ў сваю кантору. Тады забегалі і там. Кантора ўжо выдаткавала на справу сотні марак, а цяпер высветлілася, што ўсе грошы пайшлі кату пад хвост. Каб нешта зразумець, Пунтуры кінуўся ў суседнюю вёску, дзе на той час знаходзіўся адзін агент камерцыі саветніка Лундберга. Гэты чалавек запэўніў разгубленага памешчыка, што саветнік Ёнс Лундберг усе гэтыя дні невылазна сядзеў у Хельсінках і ні пра якія куплі-продажы анічога не ведае. Параіўшыся, яны зрабілі выснову, што пад імем камерцыі саветніка дзейнічае нейкі махляр, і тэрмінова паведамілі ў паліцыю. Ніхто не мог нават уявіць, што гэты небяспечны махляр — просты басяк з хельсінскага порта.

Пунтуры пачаў наракаць на свой лёс:

— Быццам чэрці галаву задурылі,— злосна мармытаў ён.— І вочы мне засляпілі, і розум адабралі.

— Я адразу падумала, што ніякі ён не камерцыі саветнік,— падліла масла ў агонь гаспадыня.— І еў як не ў сябе. Чысты басяк.

— Мяне збіў з панталыку аўтарытэт камерцыі саветніка,— апраўдваўся збянтэжаны аграном.

Пунтуры мусіў развітацца з надзеяю купіць дом.

— Гэта пачатак агульнай смуты,— змрочна казаў ён сваім сямейнікам.— Рука сацыялістаў. Яны даўно ўжо капаюць пад наш парадак... Калі кожны басяк зробіцца махляром...

Паны з вадаспаднага таварыства таксама трапілі ў нявыкрутку. Яны вырашылі маўчаць, але газетчыкі ўсё роўна прасцей простага маглі разнюхаць гэтую справу і выставіць іх на смех перад усёй краінай. Можна сабе ўявіць, якая паніка паднялася б у канторы, каб у дадатак акцыянеры даведаліся, што іх абвёў вакол пальца не які-небудзь спрактыкаваны махляр, а звычайны басяк.

Прыехаўшы ў Тамперэ, Ённі пакінуў труну ў карчме, дзе фурман карміў каня. Уваскрэслы з мёртвых меркаваў прадаць яе на рынку, а спачатку наважыў схадзіць у вадаспаднае таварыства па свой мільён. Аднак як толькі ён адчыніў дзверы, хлопчык-пасыльны заверашчаў:

— Глядзіце, махляр! Той самы махляр прыйшоў!

Канторскія загулі, быццам восы, і на чале з дырэктарам Кахілайненам, які ўзброіўся даўгой лінейкай, накінуліся на візітанта. Раней, чым Ённі паспеў нешта ўцяміць, яму намясілі бакі, пералічылі ўсе скабы і выпхнулі за дзверы.

— Турма па табе плача, сукін сын! — крычаў услед яму Кахілайнен.

Апынуўшыся на вуліцы, Ённі ачмурэла круціў галавою і па-ранейшаму нічога не разумеў. Хлопчык-

пасыльны адчыніў перад ім дзверы і проста ў твар крыкнуў:

— Махляр!

Хлапчук паказаў Ённі язык, і дзверы з грукатам зачыніліся.

Замаркочаны басяк пацягнуўся прэч. Ён ніяк не мог раскусіць, чаму яго сустрэлі грымакамі, і з гэтае прычыны ягоны настрой дазвання сапсаваўся.

На падворку карчмы Ённі сустрэў свайго фурмана. Той сядзеў на веку труны і чытаў газету. У газеце быў надрукаваны з'едлівы фельетон пра тое, як нейкі махляр ледзь не прадаў вадаспад Паўхукоскі. Фурман чытаў уголас, і Ённі пачаў прыслухоўвацца. Ён пачуў толькі самы канец: «Хто гэты махляр, пакуль што невядома. Але не выключана, што ён проста памыліўся і, аглядаючы маёнтак, які меўся купіць сабе, падумаў, што і вадаспад знаходзіцца ў межах яго ўладанняў».

Тады Ённі нарэшце адкрылася горкая праўда.

— Але ж і ёлупень гэты мужык, калі не мог расшалопаць, чый гэты вадаспад, — зазначыў вазак.

Каб адвесці ад сябе падазрэнні, Ённі пагадзіўся з ім і дадаў:

— Ды ў яго не галава, а гарэх-свістун.

Але фурманава цікавасць да гэтае гісторыі ўжо высілілася. Ён выпусціў цэлую хмару дыму і вяла пагадзіўся:

— Падвёў яго дурны кумпал над манастыр. Цэлы мільён міма рота праплыў.

Ённі раззлавана пачухаў патыліцу і сеў побач з вазак. Пякучыя думкі аб страчаным мільёне мучылі ягоную душу, і басяк сказаў:

— Узяўся заганяць чужое, дык абмазгуй усё як след, а не лезь на ражон. Трэба было нешта такое прыдумаць, каб усё законна...

Аднак ён не здолеў нічога параіць і толькі скрушліва прамовіў:

— Гэх, даў хлопец пудлу!

— Анягож,— лянiва азваўся вазак.

— Даўбешка,— дадаў баяк. Ён ужо скарыўся перад жорсткім лёсам і на заканчэнне размовы сказаў: — У кожнага чалавека дзве рукі і дзве нагі, а вось галава адна, і калі яна схібіць, дык ужо няма рады.

Вазак тупаў вакол каня, рыхтуючыся ад'язджаць. Ён дапамог баяку зняць труну з калёсаў і з усмешкаю прамовіў:

— Тут у газеце пішацца і пра тое, як ты выпіў атруту і памёр.

Гэтае паведамленне даў лекар, які быў пэўны, што Ённі не выжыве. Аднак фурманавы словы не кранулі Ённі, і ён толькі прабурчаў:

— Ат! У гэтых газетах адна лухта.

Вазак паехаў дадому, а Ённі, абвязаўшы дамавіну вяроўкаю, прыладзіў яе на спіну і падаўся на рынак.

*

За дзень да гэтага з Ённевым сябрам і будучым Ліісіным жаніхом Анці Піткяненам прычынілася маленькае няшчасце. Напіўшыся да божай моцы, ён трапіў у паліцэйскі ўчастак і там ціха заснуў вечным сном. Паліцэйскі Цімпуры далажыў пра гэта прыставу, і той абьякава сказаў:

— Ну і дзякаваць богу. Нам спакайней будзе.

Аднак ён памыліўся, бо Анці Піткянен не меў ні грошай, ні маёмасці, ні сваякоў, і паліцыі давялося хаваць яго за свой кошт. Прыстаў паслаў аднаго з падначаленых загадаць труну. Піткянен перад сваім апошнім падарожжам ціха ляжаў у прыцемнай каморы, а Ённі ў гэты час спрабаваў прадаць на рынку сваю даўжэзную труну.

У гэты самы дзень адкрылася яшчэ адно буйное махлярства. У Швецыі і ў горадзе Оўлу нейкі прайдзі-свет прадаваў пад імем мільянера гарадскія дамы, вадаспады і вялікія дзялянкі лесу, зарабіўшы такім чынам два мільёны. Газеты толькі што паведамлілі пра гэта, і справа набыла вялікую вядомасць.

У паліцыі адразу ж суаднеслі навіну з нядаўнімі дзёрзкімі махінацыямі ў Тамперэ і вырашылі, што тут дзейнічае адна небяспечная купа махляроў, якая прыкрываецца імем камерцыі саветніка Лундберга. Дарэчы, на той час ужо выплыла на свет і справа з палкоўнікам Порхала. Крэдыторы палкоўніка былі вельмі занепакоены. Ну а Ённі па-ранейшаму свабодна гуляў па горадзе і быў па-за падазрэннямі.

Зняслаўленыя акцыянеры вадаспаднага таварыства далі ў газету аб'яву, абяцаючы заплаціць тысячу марак таму, хто затрымае прайдзісвета. У канторы вадаспаднага таварыства кусалі сябе за локці, што не схапілі махляра, калі той наведаўся да іх сам. Але ж тады яны баяліся зняславіць сябе і спрабавалі замяць справу.

Такім чынам, паліцыя лавіла буйнога махляра. У гэты самы час тайны агент Хюцінен стараўся злавіць Ённевых забойцаў, каб хутчэй атрымаць трыста марак і заплаціць свае картачныя даўгі. Агент не ведаў Ённі з твару, не ведаў, што той уваскрэс, і не здагадваўся, што менавіта гэтага атручанага ў карчме Роўвары чалавека шукае цяпер уся фінская паліцыя.

Тым часам Ённі спакойна прадаваў труну на рынку ў Тамперэ. Праўда, высветлілася, што зрабіць гэта не так проста.

— Рэч, якая спатрэбіцца кожнаму! Прытулак для вечнага спачыну! — гучна хваліў свой тавар Ённі, але пакупцоў не знаходзілася.

Зрэшты, былі тут і людзі, якіх цікавіў менавіта

прытулак для вечнага спачыну, але іх палохала незвычайная даўжыня дамавіны.

— Такая скрыня і ў пекла не ўлезе,— заўважыў адзін з пакупцоў.

Потым да Ённі падышоў чалавек, які надумаў купіць труну замест шафы, але пачуўшы, што рэч, за якую ён меркаваў заплаціць пяць марак, каштуе ў дзесяць разоў болей, ажно падскочыў і памкнуўся прэч, каб схаватца ў натоўпе.

— Ты паглядзі, які моцны тавар! — запыніў яго Ённі.

Ён круціў труну і так і гэтак, ляпаў па ёй далоньмі і казаў:

— Гэта табе не якая-небудзь ламачына, а сапраўдная дамавіна. Вечны прытулак трэба кожнаму, і калі ўжо купляеш, дык купляй не абы-што. На тым свеце чалавек жыве доўга, а з рамонтам там кепска.

Ад такой рэкламы спалоханы пакупнік падаўся назад:

— Не-не, не трэба. Дзеці баяцца будучь.

Раззлаваны Ённі закрычаў яму ўслед:

— Нічога, ад труны не ўцячэш!

Абражаны пакупнік вярнуўся, і пачалася сварка.

— Думаеш, ты ўцячэш? — спытаўся ён ва ўваскрэслага Ённі.

— Не ўцяку і не ўцякаю,— гэтаксама злосна адказаў басяк.— Памяняю гэты свет на той, і гатова.

Акурат тае хвіліны паўз іх праходзіў Яска Рынні. Ён ужо загадаў Ённі магілу і пахваліўся:

— Патрабавалі даведку, што той басяк апруцянеў, але я сказаў, што ён ужо гніе, і абышлося без даведкі.

Гэтае паведамленне зацікавіла Ённі настолькі, што ён пачаў даваць парады, як захоўваць мерцвяка, каб засцерагчы ад гніення:

— Кажуць, дзеля гэтага кладуць у маразільнік або абкладваюць лёдам, асабліва галаву.

Аднак лёс грэшнага нябожчыкавага цела не надта займаў Яску.

— Дык ён жа бутэльку кіслаты выжлукціў. Тут ужо абкладвай лёдам, не абкладвай — усё адно разваліцца.

Разважыўшы, Ённі пагадзіўся, пагатоў, яму трэба было найперш дбаць пра тое, як збыць труну, а не пра тое, як захаваць да хаўтураў труп нейкага там апруцянелага баяка.

— Ну так, — прамовіў Ённі. — Цяпер яму ніхто не дапаможа. Няхай сабе гніе спакойна.

Яго цалкам захапілі зямныя клопаты. Ён успомніў пра дзвюх сваіх нявест і з цеплынёю на сэрцы падумаў пра кілбасніцу Лійсу, балазе справа з мільёнам правалілася, а значыць, разлічваць на ўдаву Коўру не прыходзілася.

— Нам, — глыбакадумна сказаў Ённі, — трэба думаць пра хлеб наш надзённы, а таксама і пра страўнік, бо калі няма страўніка, дык і хлеб не патрэбны.

Усе спробы прадаць труну скончыліся марна, але затое Ённі пазнаёміўся з тутэйшымі баякамі. Тыя прапанавалі кінуць гандаль і пайсці з імі ў блізкі лясок выпіць. Ённі з радасцю ўзваліў дамавіну на плечы, і сябрына рушыла ў лясок.

— Хацеў прадаць гэтую ламіну, але не пашэнціла, — сказаў ён новым прыяцелям, кульнуўшы першую чарку.

Тыя выказалі яму сваё спачуванне, а ўдзячны Ённі распавёў, як уратаваўся ад смерці. Гаворка заладзілася, усе непамыслоты адплылі ў незваротнае мінулае, і цяпер нават нязбытая дамавіна выдавала добрай і карыснай рэччу. Прыязна кіўнуўшы на яе, Ённі сказаў:

— Такая штука трэба кожнаму чалавеку. Камусьці давядзецца ўзяць і гэтую ламачыну.

Баяк, якога звалі Рыса, успомніў, як Ённі нахвальваў свой тавар на рынку, і папракнуў яго:

— Ты ж казаў, што гэта вышэйшы гатунак.

— Любую справу трэба весці, каб быў прыбытак,— не даў сябе спанталычыць Ённі.— Добра жывецца таму, хто не ўпускае выпадку.

Тут паміж імі завязалася філасофская спрэчка пра тое, ці трэба купляць труну загадзя і наогул пра ролю труны ў чалавечым жыцці. Басякі пярэчылі, а п'яны Ённі зацята даводзіў:

— Калі не можаш зарабіць грошы на сваёй труне, дык ніколі не будзеш мець мільёна.

Ён піў чарку за чаркай і ўпарта паўтараў:

— А я свой мільён пускаць міма рук не збіраюся.

Басякі пераміргваліся і рвалі смехам бакі. Яны ўпершыню бачылі чалавека, што меўся зарабіць мільён на сваёй труне.

— Вы ў гэтых справах петрыце, як свіння ў паме-ранцах! — крычаў раззлаваны Ённі.— А я свой мільён ужо зарабіў!

— Чалавек павінен умець сабраць свой мільён,— фанабэрыста працягваў ён.

Страсці разгараліся, і хутка ўсчалася бойка. Адны басякі стаялі за Ённі-мільянера, а другія кпілі і смя-яліся з яго. Ну а сам «мільянер» тым часам захмялеў і, ашчаперыўшы свой вечны прытулак, заснуў сном бязгрэшнага дзіцяці. Усе ягоныя мільёны былі ў міну-лым, у кішэні засталася адно нейкая дробязь, але ба-сяк спаў моцна і спакойна.

*

У гэты самы час паліцыя праводзіла аблаву на ба-сякоў і прачэсвала лес. Ённевы сябры разбегліся, як мышы з-пад веніка, а Ённі, які спаў у абдымку са сва-ёй дамавінай, папаўся. Непрытомнага валацугу з цы-ліндрам на галаве паклалі ў труну, а труну пагрузілі на калёсы.

— Адкуль гэты боўдзіла? — здзівіўся дзяжурны, калі труну занеслі ва ўчастак.

— Кадук яго ведае! — задыхана адказаў адзін з паліцэйскіх, якія цягнулі цяжкую труну.

Усе камеры былі занятыя, і месца заставалася толькі ў той, дзе спачываў даўгальгі Анці Піткянен. Яго ўжо паклалі ў труну і неўзабаве меліся везці на могілкі. Дзе адна труна, там і другая — весялей будзе нябожчыку, вырашылі паліцэйскія. Яны адсунулі труну з Піткяненам да сцяны, а Ённеву ламачыну з яе п'яным гаспадаром паставілі пры дзвярах.

— Прачнеца, тады разбяромся, што гэта за фрукт, — сказаў прыстаў і зачыніў дзверы.

Неўзабаве ў камеру зайшоў цясляр, каб забіць труну Піткянена. У камеры было адно маленькае акенца, і калі чалавек трапляў у яе са светлага калідора, дык спачатку нічога не бачыў. Цясляр згледзеў толькі тую труну, якая стаяла пры дзвярах і ў якой дрыхнуў п'яны Ённі, накрыў яе векам і забіў з паўтузіна цвікоў. У калідоры чакалі рабочыя, што мусілі везці нябожчыка на клады.

— Гатова! — сплюнуўшы, сказаў да іх цясляр. — Давайце аркестр!

Падняўшы труну, рабочыя заўважылі каля сцяны яшчэ адну, і нехта з іх спытаўся:

— А ці таго мы ўзялі?

Яго напарнік добра ведаў Піткянена, а таму, зме-раўшы труну вокам, упэўнена сказаў:

— Таго. Бачыш, якая даўгая дамавіна. А гэты Піткянен быў даўгі, як шост.

Падняўшыся, яны пагрузілі труну на калёсы, і Ённі быў падрыхтаваны да апошняга падарожжа.

Як толькі труну вынеслі, прыстаў загадаў:

— Памыйце камеру, дзе ляжаў мярцвяк. Ды папырскайце вадой на другога п'янюгу, а то і ён не пра-чнеца.

Адзін паліцэйскі прыбраў у камеры і выліў на галаву Піткянену чарпак сцюдзёнай вады.

— Гэй, п'янтос, хопіць храпці!

Гэтыя лекі не падзейнічалі. Вярнуўшыся з камеры, паліцэйскі далажыў прыставу:

— Набраўся так, што і вада не бярэ.

Прыставу гэта не спадабалася, і ён сказаў:

— Ну і няхай. Жраць захоча — прачнецца.

Дзверы камеры зачынілі і пакінулі «п'янтоса» спаць, пакуль яго не разбудзіць голад.

Тамперская паліцыя наважыла распачаць сур'ёзную барацьбу са злачынцамі. Весці такую справу, натуральна, належала на навуковай аснове, а таму надумалі браць адбіткі пальцаў ва ўсіх затрыманых. Прыстаў вырашыў пачаць з Ённі, і дзяжурны атрымаў загад:

— Як толькі басяк праспіцца, вазьміце ў яго адбіткі, а потым ганіце ў каршэнь. Няхай толькі трапіць да нас яшчэ раз!

Потым прыстаў узяўся за тэлефон. Ён спрабаваў высветліць усе дэталі таго махлярства з лесам, але высветліў адно тое, што злачынца яшчэ на волі.

— Далёка не ўцячэ! — упэўнена сказаў прыстаў і загадаў перакрыць усе дарогі, што вялі да мяжы. — Дайце тэлеграму ў Віпуры і Торніа, а таксама ва ўсе памежныя гарады, — дадаў ён. — Дзе-небудзь зловім.

Такім чынам, усе дарогі для Ённі былі перакрытыя, і заставалася адзіная — на могілкі, куды яго і везлі.

XIV

Як чытачу ўжо вядома, паліцэйскі Нуўцінен, што вечна цягаў Ённі на сваёй хрыбціне, атрымаў месца ў Тамперэ. Яму далі колькі дзён, каб уладкаваць асабістыя справы, і да службы ён прыступіў толькі ў той дзень, калі хавалі цыбатага бедака Анці Піткянена.

Піткянен не меў ні родзічаў, ні сваякоў, а таму яго хавалі за кошт паліцыі. Нуўцінену было загадана прысутнічаць на хаўтурах як афіцыйнаму прадстаўніку закона. Трэба яшчэ дадаць, што Анці Піткянен і Нуўцінен у дзяцінстве сябравалі, але потым іхнія шляхі разышліся. Нуўцінен зрабіўся ахоўнікам парадку, а Піткянен — парушальнікам і, такім чынам, даваў колішняму сябру магчымасць зарабляць на пражытак.

Дамавіну вынеслі з участка на двор. Там ужо чакала колькі басякоў — прыяцелі Піткянена, што прыйшлі правесці яго ў апошні шлях. Да іх далучыўся і афіцыйны прадстаўнік паліцыі — Нуўцінен. Ён надочы заступіў на службу, а таму не бачыў, як прывезлі п'янага Ённі, і нават не ўяўляў, што той у Тамперэ. Тым больш ён не мог і думаць, што Ённі трапіў у паліцыю і цяпер знаходзіцца не дзе-небудзь, а ў труне, якую ён, Нуўцінен, суправаджае. Паліцэйскі шчыра верыў, што яго злы дух — Ённі Лумперы застаўся ў Хельсінках і што яму ўжо ніколі не прыйдзецца надрывацца, цягаючы на сабе гэтага бамбізу-басяка.

Непадалёку ад паліцэйскага аддзялення жалобная працэсія сустрэлася з удавой Коўру. Пабожная ўдава прыехала ў Тамперэ, каб ускласці вянок на магілу мужа. Зрабіць гэта патрабавала яе праведная душа, і цяпер удава разам са сваёй сяброўкаю паннай Рыйпіа акурат кіравалася ў майстэрню, каб гэты вянок заказаць. Ubачыўшы калёсы з целам свайго жаніха, яна пацікавілася ў Нуўцінена, каго гэта хаваюць.

— Ат, аднаго басяка,— сказаў Нуўцінен пра сябра свайго дзяцінства.

Шчаслівая нявеста не стала нічога ўдакладняць. Яна вельмі не любіла басякоў, якія часта назалялі ёй у маёнтку.

— Гасподзь ведаў, каго прыбраць з улоння зямнога,— сказала яна пра свайго жаніха.— Прыстойнага

чалавека ён не кране. Не разумею я людзей, што забываюць бога ў сэрцы сваім і робяцца баякамі.

Апошнім часам удава любіла весці размовы на такія ўзвышаныя тэмы. У яе чыстай і пабожнай душы нібыта вырасталі крылы. Дзіва што! Яна — нявеста камерцыі саветніка. Удава Коўру праніклася да сябе самой яшчэ большай павагаю.

Пабожная ўдава рыхтавалася да шлюбу, а тым часам цела яе жаніха трэслася ў даўжэзнай дамавіне, набліжаючыся да гарадскіх могілак.

*

На дварэ быў пагодны жнівеньскі дзень. Вазак сядзеў на труне, а Нуўцінен у сваёй новай форме і з шабляю на баку ішоў побач. Замораны нядэшлы конік ледзьве перастаўляў ногі. Нуўцінен аддаўся ўспамінам пра былога сябра, і яго душа напоўнілася смуткам. Было так гарача, што Нуўцінен узмакрэў.

Вуліца скончылася, і працэсія павярнула на лясную дарогу. У галаве соннага фурмана ўзнікла жаданне пачасаць язык. Ён павярнуўся і, акінуўшы позіркам даўжэзную труну, сказаў:

— Ну і ламіна. Сапраўдная лайба.

Нуўцінен адарваўся ад сваіх журботных думак і адказаў:

— Але. Ростам нябожчыка Анці бог не абдзяліў. Фурман ляніва выслухаў адказ і зразумеў, з якой прычыны труна такая доўгая.

— Ён быў доўгі, але ўвогуле чалавек прыстойны, — казаў далей Нуўцінен. — Вядома, — дадаў ён дзеля аб'ектыўнасці, — былі ў небаракі і маленькія грахі, не без гэтага, але ў каго з нас іх няма?

Але вазака гэтыя развагі не цікавілі. Ён быў уражаны памерамі труны, і гэтае здзіўленне моцна засела ў яго думках.

— Ну, чыстая лайба... Паспрабуй яе закапаць...

Яшчэ колькі хвілін ён здзіўляўся і скончыў такой мудраю думкай:

— Але прыйшла і ягоная пара...

Нуўцінен уздыхнуў па сябру і паўтарыў:

— Прыйшла і ягоная пара... І не вернецца ён з гэтага падарожжа.

І яны працягвалі гэтую глыбакадумную размову пра непазбежнасць смерці. Возчыку прыгадалася газетнае паведамленне пра смерць Ённі Лумперы, і ён падзяліўся сваімі ўражаннямі:

— Але ж і здаровы быў гэты басяк. Выжлукціў пляшку сернай кіслаты і жыў яшчэ цэлую ноч.

Успомніўшы сваю нялёгкую службу ў Хельсінках, Нуўцінен зазначыў, што Ённі быў п'яніца, якіх свет не бачыў. Гэтая згубная звычка і прывяла яго да смерці. Паліцэйскі сказаў, што не толькі добра ведаў небараку, але і безліч разоў мусіў цягаць яго на сваім гарбе ва ўчастак. У душы прачнулася злосць, але Нуўцінен усё-такі не даў ёй волі, і ў яго словах прагучала шчырае спачуванне:

— Вось і Ённі пайшоў у дом наш вечны. Хоць і басяк, але чалавек усё ж прыстойны... Як і той, што ляжыць у гэтай труне...

Паліцэйскі нібыта прасіў у Ённі прабачэння.

Яны пад'ехалі да могілак і спыніліся. Насільшчыкі рыхтаваліся здымаць труну з калёсаў, а Нуўцінен апавядаў пра тое, колькі яму давялося цягаць Ённі па хельсінкскіх вуліцах. Паліцэйскі таксама ўзяўся за канец прасунутай пад дамавіну вяроўкі і скончыў свае ўспаміны такімі словамі:

— Цяпер гэты Ённі ўжо ні на кім не паездзіць.

Нуўцінен даў каманду насільшчыкам. Ён таксама нёс труну разам з усімі і ў гэтыя журботна-ўрачыстыя хвіліны думаў пра свайго сябра Піткянена і пра гарапашніка Ённі.

Труну апусцілі ў магілу, і пастар пачаў пахавальную адправу. Калі ён прамовіў: «З зямлі ты прыйшоў» і кінуў на века дамавіны першую рыдлёўку зямлі, Нуўцінен пачціва зняў шапку.

Камякі зямлі загрукацелі па труне, і Ённі прачнуўся. Вакол панавала цемра. Басяк разважыў, што ён, як зазвычай пасля п'янкi, прачнуўся ў паліцыі. Было цёмна і задушліва, і яму падалося, што ў камеры чадна. Падняцца ён не здолеў і падумаў, што ўчадзеў, прычым так моцна, што вось-вось страціць прытомнасць.

— Гэй, паліцыя! — спуджана залямантаваў ён. — Гэй, юшку адчыніце! Задыхаюся!

Прысутныя скамянелі. Ённі абмацаў века труны і, прымаючы яго за дзверы, пачаў штосілы грукаць і яшчэ гучней крычаць:

— Гэй, дзе вы там! Адчыніце юшку! Хутчэй, а то задушуся! Не відаць нічога ад дыму! Цёмна, як на тым свеце! Гэй, паліцыя! Ратуйце!

— Што за праява? — спалохана прамармытаў пастар.

Нуўцінен разгублена маўчаў, а Ённі ўсё бушаваў.

— Хутчэй, каб вас чэрці! — роў ён, як паранены звер. — Канчаюся!

— Дык ён жывы! — даняў пастар.

Ён загадаў рабочым хутчэй лезці ў магілу і выцягваць труну назад. Ённі малаціў у «дзверы камеры» з астатніх сіл.

— Ратуйце! Чортава паліцыя!

— Не раздзірайся! Паспееш! — раззлавана сказаў адзін рабочы, падсоўваючы пад дамавіну вяроўкі.

— Дык я тут канаю, — жаласна азваўся Ённі. — Хутчэй, братка!

Нарэшце вяроўкі прыладзілі, і труна, пагойдваючыся, пайшла ўгору. Ённі ашалеў ад жаху.

— Ківаецца! Уся камера ківаецца! Ратуйце! Палі-

цыя! Пекла гэта, а не паліцыя! — верашчаў Ённі.—
Каб вас усіх чэрці насілі!

Дамавіну выцягнулі і хуценька збілі века. Ённі падняўся. Ён сядзеў у труне і ашалела круціў галавою, на якой тырчаў ядвабны цыліндр. Самы першы ачомаўся Нуўцінен.

— Перкеле! — закрычаў ён.— Ённі! Дык гэта цябе, нягодніка, я цягнуў!

Убачыўшы Нуўцінена, Ённі адчуў прыліў сапраўднага шчасця.

— Нуўцінен?! А каб цябе халера! — Басяк выскачыў з труны і кінуўся да старога знаёмага.— Значыць, ты зноў мяне нёс? — Ад такой радасці Ённі нават не заўважыў, дзе ён і што чыніцца навокал.

— Падзаклаў крыху на пусты живот,— усцешана тлумачыў ён паліцэйскаму,— а тут вашы і наляцелі.

Пакрысе справа пачала разблытвацца. Нуўцінен пазваніў у паліцыю і паведаміў пра памылку.

— Ледзь цябе не закапалі замест Анці Піткяена,— растлумачыў ён басяку.— Памылачка атрымалася.

— Нічога сабе памылачка! — абурыўся Ённі.

Тады яму расказалі ўсё з самага пачатку. Ённі слухаў і ўражана вохкаў:

— Ну і памылачкі ў вас... Каб вас чэрці насілі!..

Ён уцяміў, якая страшная небяспека яму пагражала, падышоў да магiлы і, зірнуўшы туды, здзіўлена спытаўся:

— Дык, значыць, вы мяне сюды і ўпёрлі?

— Ага,— пацвердзіў нехта.

Ённі пачухаў патыліцу.

— Ну а калі б закапалі?

Яму зноў пачулася, як па дамавіне грукацелі камякі зямлі.

— Калі ўжо раз вярнуўся адтуль, адкуль не вяртаюцца, трэба трымацца спасцярэжліва,— глыбака-

думна прамовіў Ённі.— Добра, што я ў час прачнуўся. Яшчэ б трохі, і заснуў бы ты, чалавеча, вечным сном...

Ён гаварыў пра гэта як пра знаёмую і звычайную для яго справу. Ды, зрэшты, так яно і было.

— Ну, бывай, мая двухметровая ямка,— сказаў ён, яшчэ раз глянуўшы ў магілу, і, павярнуўшыся да далакопа, перайшоў да спраў зямных.— Колькі табе плацяць за такую работу?

— Усяго пяць марак,— адказаў далакоп.

— А што, някепскі заробак,— сказаў Ённі, але падумаўшы, дадаў: — Праўда, мільёна за дзень тут не заробіш.

З паліцыі паведамлі, што хутка прывязуць сапраўднага нябожчыка Піткянена. Нуўцінен, пастар і ўсе астатнія засталіся чакаць. Шчаслівы, што яго не закапалі, Ённі агледзеў сваю дамавіну і сказаў:

— Купіў вось нядаўна будку. Можа, каму-небудзь трэба такая мэбля — магу прадаць.

Нуўцінен выслухаў гэтае паведамленне і здзіўлена запытаўся:

— Дык ты, Ённі, і праўда не памёр? А газеты пісалі, што ты ўжо на тым свеце.

— Ды гэта доктар спудлаваў,— растлумачыў Ённі.— Бывае, што і паноў галава падводзіць.

Ён распавёў пра свае прыгоды і, выхваляючыся, дадаў:

— Галоўнае, каб душа перад гэтай скрынкай не трэслася. Калі ўжо чалавек зірнуў кашчавай у вочы, дык няма чаго баяцца, што нячысіцк душу ўхопіць. Такому чалавеку, як я, ніякі д'ябал не страшны.

Ённі паляпаў па сваёй дамавіне далоняй і зноў спытаўся, ці не хоча хто купіць яе.

— Магу загнаць табе па знаёмству за паўцаны,— прапанаваў ён Нуўцінену.— Мне пакуль што гэтая мэбля не трэба. А ўсадзіў за яе цэлых сто марак.

Нуўцінен ад пакупкі адмовіўся.

Тым часам прывезлі сапраўднага нябожчыка. Калі труну здымалі з калёсаў, возчык сказаў:

— Гэты ўжо не працнецца. На яго вядро вады вылілі ў камеры, а яму хоць бы хны. Не, гэты не працнецца.

— Ну вось ён мяне ў гэтым ложку і заменіць,— прамовіў Ённі.

Ён дужа клапаціўся пра свайго наступніка: дапамагаў несці ягоную дамавіну, а потым засыпаць магілу. Калі ўсё было скончана, ён пацікавіўся:

— Дык каго мы тут пахавалі? Хто мой намеснік?

— Анці Піткянен,— адказаў Нуўцінен.

Ённі вельмі засмуціўся, што на ягоным месцы на дне двухметровай ямы апынуўся той самы Піткянен, якому ён хацеў уступіць сваю нявесту кілбасніцу Лійсу.

— Значыць, гэта Анці сышоў замест мяне на вечны спачын,— сказаў басяк.— Спі спакойна, Анці. Ты быў прыстойны чалавек.

Аднак пільныя зямныя клопаты доўга бедаваць не дазвалялі. Ённі ўзваліў сваю дамавіну на плечы, і яны рушылі назад у паліцэйскі ўчастак. Нуўцінен атрымаў загад даставіць Ённі туды, каб ва ўсім разабрацца, а таксама каб узважыць і абмераць басяка. Нуўцінен ішоў побач, і паміж даўнімі знаёмымі пакрысе завязалася размова.

Труна муляла Ённі спіну, і ён думаў, што калі б быў багаты, дык мог бы наняць каня.

— Добра было б зрабіцца мільянерам,— сказаў ён да Нуўцінена.

— Вядома,— азваўся той.

— Ты сам падумай,— развіваў тэму Ённі,— калі б у мяне звінела ў кішэні, не трэба было б цягаць гэтую ламіну на сваім гарбе.

Аднак тут Ённі ўспомніў, якую страшную небяспе-

ку не раз давлялося яму перажыць на шляху да мільёнаў, і заўважыў:

— Сказаць па праўдзе, дык ледзь я на гэтай справе не пагарэў.

XV

Але пойдзем далей.

Панам з паліцыі захацелася пазнаёміцца з Ённі бліжэй, даведацца, хто ён такі і па якіх справах падарожнічае.

Тут Ённі пачаў хітраваць. Не, ён не імкнуўся зрабіць са сваіх спробаў разбагацець нейкай таямніцы, яму проста было непрыемна прыгадваць усе гэтыя няўдачы, бо з яго ўжо смяяліся нават газеты.

— Вось завяліся ў кішэні грошы, дык я і паспрабаваў пусціць іх у абарот, каб сума падрасла, — унікліва сказаў ён.

Басяк прызнаўся, што выйграў у латарэю дзве тысячы марак, паліцэйскі Нуўцінен пацвердзіў гэты факт, і асмялелы Ённі працягваў свае тлумачэнні:

— Дык жа, халера на яе, не падрасла гэтая сума да мільёна. Думаў, будзе так, як прадказваў камерцыі саветнік, а выйшла наадварот.

Святая Ённева вера ў свой талент фінансавага дзялка развесяліла паліцэйскіх, і яны пачалі абмяркоўваць гэты феномен, а Ённі тым часам разважаў, як нялёгка нажываць грошы. Тое, што на свеце шмат грошай, ён лічыў наогул з'яваю станоўчай, аднак яму было прыкра з тае прычыны, што іх шмат у іншых і выправіць гэтую несправядлівасць дужа цяжка.

Ні ў кога з паліцэйскіх нават не варухнулася падзэрэнне, што гэты найўны басяк — той самы буйны махляр, якога яны шукаюць. Яны з задавальненнем слухалі Ённі, а той працягваў наракаць на свае няўдачы на ніве камерцыі.

— Здаецца, вось ён, мільён... А між іншым, гэта

вялікія грошы,— важна тлумачыў ён.— Як быццам пад самым носам гэты мільён, а паспрабуеш схапіць — круць-верць, і няма.

Шчырыя разважанні баяка ды і сам Ённі надта спадабаліся паліцмайстру. Слухачы параілі Ённі кінуць марныя спробы разбагацець і заняцца чым-небудзь іншым.

— На свеце патрэбны не толькі мільянеры, але і самы розны люд,— суцешыў валацугу Нуўцінен.— Не мільёны ўзвышаюць чалавека ў вачах госпада нашага.

Ённі скарыўся перад сваім лёсам, але ўсё ж з сумам прамовіў:

— Дык я ж адно паспрабаваў. Сяму-таму, бывае, і пашанцуе.

Усё было зразумела. Паліцмайстар задаволена ўсміхаўся. Яму асабліва было па сэрцы тое, што неба-рака Ённі і не думаў скардзіцца на іхнюю страшную памылку, за якую баяк ледзь не заплаціў жыццём. Гэты добры чалавек нават даў Ённі марку на выпіўку.

Паліцэйскія пачалі раіцца, што рабіць далей. Выпадак быў складаны, бо памылковая спроба пахаваць жывога чалавека магла скончыцца вялікімі непрыемнасцямі. Справу вырашылі ціха замяць, а Ённі атрымаў параду як мага хутчэй вяртацца ў Хельсінкі.

— Не злуйся, Нуўцінен,— казаў, зноў прыстройваючы сваю дамавіну на плечы.— Я заўсёды меў цябе за чалавека прыстойнага. Я ведаў, што ты заўсёды дапаможаш чалавеку, які ляжыць сярод вуліцы і не можа ісці далей.

— Ды кінь ты, Ённі,— прамовіў крануты Нуўцінен.— Нават грэшны паганец-самарыцянін падабраў абрабаванага і занёс яго дахаты, а мы ж з табою хрысціяне.

Абодва расчуліліся так, што ў іх нават падазрона заблішчалі вочы. Старыя знаёмыя развіталіся, як найлепшыя прыяцелі.

Тамперская паліцыя не адважылася даць паведамленне, што Ённі жывы, і пошукі ягоных забойцаў працягваліся. Паліцэйскія чыны вырашылі адтэрмінаваць паведамленне, бо за пахаванне жывога чалавека шмат хто мог паляцець з пасады. Такім чынам, афіцыйна Ённі лічыўся мёртвым, а тайная паліцыя, не шкадуючы намаганняў, шукала ягоных згубіцеляў і яго самога — буйнога аферыста. Сам аб'ект пошукаў пра ўсё гэта нічога не ведаў.

*

Тым часам у Тамперэ пачалася вялікая стачка. Адна за адной пазачыняліся ўсе крамы, у тым ліку і гарэлачныя. На чорным рынку за бутэльку гарэлкі здзіралі марак па дванаццаць, а то і болей.

Але Ённі было не да гарэлкі, бо ён ужо згалеў да шчэнту і не меў грошай ні на дарогу, ні на хлеб. Марку, атрыманую ад паліцмайстра, ён адразу праеў і цяпер быў голы як бізун. Труну па-ранейшаму ніхто не купляў.

Ённі апынуўся ў нявыкрутцы. Грошы на дарогу можна было б зарабіць, але ва ўмовах забастоўкі гэта значыла зрабіцца штрэйкбрэхерам.

І ўсё ж Ённі адважыўся і пайшоў на біржу.

Там высветлілася, што трэба памагаты сталяру Пірынену. Ённі атрымаў накіраванне, але тут на біржу заявіўся дырэктар гарадскіх могілак. Дырэктар, не ведаючы, што перад ім чалавек, які мае да могілак самае непасрэднае дачыненне, пачаў прасіць далакопаў. Ягоныя людзі таксама баставалі, і не было каму выкапаць магілу, што замовіў для Ённі Яска Рынні. Дырэктар узяўся ўгаворваць на гэтую справу Ённі. Той натуральна, бо не хацеў рабіцца штрэйкбрэхерам для далакопаў. Басяк адгаворваўся тым, што ўжо накіраваны да сталяра Пірынена, аднак дырэктар настойваў:

— Гэтая праца больш тэрміновая. Летам заўсёды трэба хаваць хутчэй, каб нябожчык не пачаў гнісці.

Тады Ённі саступіў, паабяцаўшы, што да Пірыне на зойдзе пазней.

— Вядома, у такой справе грэх не дапамагчы,— сказаў ён як быццам і не надта ахвотна, але ў душы быў вельмі задаволены, што здолее выбіцца з нястачы.— Добра, калі памірае багацей,— дадаў ён.— Беднаму хоць нейкі заробак.

Ённі быў удзячны багацею, які гэтак своечасова памёр.

— Багатыя мусяць даваць беднякам працу,— паўтараў ён, заўзята кідаючы зямлёю.

Потым ён павярнуў гаворку на тое, што цяпер забастоўка, што далакопаў няма, а значыць, яму павінны лепей заплаціць.

Ённі махаў рыдлёўкаю і гаварыў:

— Добра, што работадаўцы даюць такія выгадныя заказы... Ёсць надзея нешта зарабіць.

Ён працягваў капаць і стараўся пераканаць дырэктара могілак, што яму, Ённі, трэба заплаціць болей, чым зазвычай. Дырэктар ківаў галавою, а басяк шчыраваў на ўсю поўніцу, не ведаючы, што работадаўца — гэта ён сам.

— Той, што заказаў магілу, не павінен скнарыцца. Ён павінен добра заплаціць.

Ённі гаварыў пра грошы з глыбокай пашанаю, як чалавек праведны і пабожны. Ён не ведаў, што капае магілу самому сабе, а таму спрабаваў расчуліць дырэктарава сэрца, думаючы, што тады дырэктар дамовіцца з багатым кліентам, каб той заплаціў больш шчодра.

— Навошта багатаму на тым свеце грошы? Было б справядліва падзяліцца з бедным чалавекам, які застаецца жыць тут.

Ённі дамогся свайго: яго сэрца, сэрца таго самага

багацея, якому ён капаў магілу, памякчэла ад пранікнёных слоў. Ён паглыбляў свае разважанні, гаворачы, што багатыя павінны спачуваць бедным і даваць ім работу, бо там, на тым свеце, чалавеку ўжо нічога не трэба, а тут бедняку хоць нешта перападзе.

— Вядома, гасподзь прыме свайго блуднага сына, нават калі ён прагуляў цэлы мільён, хоць гэта і невялікая заслуга...— згадзіўся пабожны дырэктар.

Ённі быў не супраць, але, працягваючы сваю бласлаўнёную працу, усё ж вырашыў заступіцца за блуднага сына:

— Затое ён не ўзяў грэх багацця на душу. Лепей пусты жывот, чым загубленая душа.

Ён капаў далей, рупячыся скончыць справу як найхутчэй, каб небарака-нябожчык не пачаў гнісці. Ённі быў мокры ад поту, але не спыняўся. «Паміраючы», ён заплаціў за сваю магілу дзесяць марак і цяпер марыў вярнуць хоць бы чатыры, якія паабяцаў яму заплаціць дырэктар.

— Мы зробім гэтую справу без усякіх там забастовак,— сказаў басяк.— Магіла будзе прасторная і глыбокая — тое што трэба.

Потым ён зноў аддаўся разважанням пра беднякоў і багатых работадаўцаў, пра тое, як трэба здабываць грошы, і гэтак далей.

— Калі б работадаўцы і работнікі вялі разумную палітэканомію, усё было б добра. Каб адны не падманвалі другіх і не прыгняталі...

Дырэктар могілак пагадзіўся з гэтай мудраю думкай, бо забастоўка прынесла яму шмат непамыслотаў.

— Я тут ні пры чым,— працягваў Ённі.— Як той казаў, з боку прыпёку. Я не работадавец і не работнік, а проста басяк.

Магіла была гатовая, і Ённі вылез з ямы.

— Ну вось,— сказаў ён дырэктару,— цяпер не згніе. Усё зроблена тэрмінова і чын чынам.

Тут яму заманулася даведацца, дзеля каго ён так стараўся.

— А каго ж сюды пакладуць?

— А-а! — махнуў рукой дырэктар.— Памёр там адзін басяк. Піў усё жыццё, вось і нарваўся. Выжлукціў у карчме бутэльку атруты. Сам сябе загубіў.

Ённі яшчэ ні пра што не здагадваўся і працягваў распытваць, што гэта за басяк.

— Ды, кажуць, нейкі бамбіза. Адным словам, басяк.

Ённі па-ранейшаму не здагадваўся, што гэты бамбіза — ён сам.

— Ённі Лумперы таго басяка завуць,— паведаміў дырэктар могілак.

— Што?! — вырачыўся на яго Ённі.— Лумперы?

— Ага,— пацвердзіў дырэктар.— А магілу яму Яска Рынні заказваць прыязджаў.

Толькі цяпер Ённі даўмеўся, што ўсё пачутае — шчырая праўда.

— Значыць, я і ёсць той самы басяк, які памёр! — абвясціў Ённі.

Збіты з панталыку дырэктар не даў веры і падазрона запытаўся:

— Так памёр, што і магілы яшчэ капаеш?

— Тут памылачка атрымалася,— растлумачыў Ённі.— Мяне замест Анці Піткянена пахаваць хацелі, а я крычаць пачаў, каб века адчынілі. Так вось ад вечнага жыцця і ўратаваўся...

Дырэктар падумаў, што перад ім або вар'ят, або прыдуркаваты блазан, і злосна перапыніў:

— Ты што вярзеш, боўдзіла! Смерць трэба паважаць!

У гэты час да іх падышоў адзін з далакопаў, які нядаўна хаваў Ённі.

— Дык гэта ж той самы Ённі,— пазнаў ён бася-

ка.— Ну, што хацеў на той свет замест Анці Піткяне-на падацца, а тады перадумаў.

Дырэктар нарэшце ўсё зразумеў. Ён атрымаў цудоўную запасную магілу і шчыра дзякаваў госпаду за гэтую неспадзяваную міласць.

Дырэктар агледзеў жывога і здоровага Ённі і ўпэўніўся, што той яшчэ не гніе.

— Ну, у такім разе ніякая халера цябе яшчэ доўга не возьме. Бачу, няхутка ты сюды вернешся.

Ённі сядзеў каля сваёй магілы на цурбане і пра нешта засяроджана думаў. Ён так аддаўся думкам, што нават не пачуў дырэктаравых слоў. Басяк не слухаў, пра што дырэктар гаворыць з далакопам, і ачуўся толькі тады, калі яго піхнулі.

— Гэй, ты што?

— Я вось тут думаю, — сур'ёзна прамовіў Ённі, — што калі хто-небудзь трапіць у гэтую яму, дык наўрад ці ён потым будзе буркаваць, як галубок.

Пабожны дырэктар могілак расчуліўся і сказаў:

— Гэта гасподзь паслаў табе міласць сваю. Ён раскрыў магілу, і ты ўваскрэс з мёртвых.

Ённі слухаў гэтаксама сур'ёзна, як некалі ў Хельсінках слухаў цяжкі гул хаўтурных званоў. Ён прыгадваў сваё падарожжа і няўдалыя спробы набыць мільён, якія ледзь не пагубілі яго. Успаміны настроілі яго на філасофскі лад, і ён сумна сказаў:

— Гэтыя мільёны — палка з двума канцамі. Добра, калі шанцуе, а калі чалавек даходзіць да таго, што мусіць зарабляць, капаючы самому сабе магілу, тады ён хто? Банкрут. Чысты банкрут.

У такім вось гуморы Ённі і рушыў да сталаяра Пірынена. Праз нейкі час пасля таго, як басяк пакінуў могількі, туды разам са сваёй сяброўкаю паннай Рыйпіа заявілася ягоная нявеста ўдава Коўру. Магіла яе першага мужа была зусім побач з магілаю, якую нядаўна

выкапаў яе новы жаніх. Усклаўшы вянок, сяброўкі спыніліся каля свежай ямы.

— Можа, бацька нябесны ўзяў да сябе таго, хто мог стаць нечым мужам,— уздыхнуўшы, прамовіла ўдава.— Магілу толькі што выкапалі.

Яна не ведала, што шлюб яе разладжваецца, і са спакойнай душой рыхтавалася да вяселля.

— І зрабіў яго гасподзь вечным жаніхом,— сказала пабожная нявеста пра чалавека, якога чакала свежая магіла, і, сказаўшы так, пайшла рыхтавацца да вяселля з гэтым самым чалавекам.

*

Сталяр Пірынен ужо чакаў Ённі. Усунуўшыся ў дзверы майстэрні, баяк растлумачыў прычыну спазнення:

— Давялося тут крыху папрацаваць рыдлёўкай.

Пра тое, што капаў магілу самому сабе, ён вырашыў прамаўчаць. Заняты работаю Пірынен змераў баяка падазроным позіткам і незадаволена спытаўся:

— Зможаш зрабіць гэтую штуку? Паспрабуй. Нешта мне здаецца, што сталяр з цябе ніякі.

Ённі вырашыў не хітраваць і сумленна прызнаўся, што трымаць у руках стружок ніколі дагэтуль яму не даводзілася. Ённева шчырасць спадабалася майстру, і той дазволіў памагатаму праверыць свае здольнасці. Сталяр нават не спытаўся, як завуць новага работніка.

— Будзеш рабіць крыж,— сказаў Пірынен.— Пойдзе на магілу аднаго баяка, так што няма чаго на пуп браць. Як атрымаецца, так і добра.

Ённі таксама не пацікавіўся, пра якога баяка ідзе гаворка. Ён узяўся за працу і пачаў рабіць крыж на сваю магілу. Пірынен абяцаў заплаціць яму пяць марак.

Хоць Ённі і праўда ніколі не займаўся сталяркай,

нешта ў яго ўсё ж атрымалася. Майстар прыдзірліва агледзеў крыж і пагардліва прамовіў:

— Ну во! Я ж казаў, што нічога талковага не выйдзе.

Ённі адразу западозрыў тут жаданне патаргавацца і збіць прызначаную цану, а таму паспешліва запярэчыў:

— Нічога. Акурат на басяка!

Пірынен пачуў у гэтых словах легкадумныя адносіны да смерці і сурова адчытаў Ённі:

— Не забывай, што басякі — таксама людзі.

— Ну так,— крыху збянтэжана сказаў Ённі.— Але ж гэты басяк ужо не можа падабраць сабе тавар пад густ.

Ённі апраўдваўся дарэмна, бо сталяр і не думаў збіваць цану. Ён пафарбаваў крыж і пачаў рабіць надпіс:

«Тут спачывае ўрадзімец порта Хельсінкі Ённі Лумперы» і гэтак далей.

Калі ўсё было гатова, ён загадаў Ённі занесці крыж на могілкі і запытацца ў дырэктара, на якую магілу яго ставіць.

— Пакажаш надпіс і спытаеш, дзе магіла таго басяка,— параіў сталяр.

Ён не называў нябожчыкавага імя, бо думаў, што Ённі ўсё адно не запомніць яго. Ённі ж адно безуважна слізгануў па надпісу вачыма, бо, як мы ведаем, чытаць ён ніколі не вучыўся.

Наш герой зноў падаўся на могілкі. На плячах ён цягнуў зроблены сваімі рукамі крыж, каб паставіць яго на сваёй магіле. Зусім нядаўна ён сцвярджаў, што гэты басяк-нябожчык ужо не можа падабраць сабе тавар пад густ, але атрымалася наадварот.

Дырэктара не было, на могілках застаўся адзін далякоп. Ённі паказаў яму надпіс і спытаўся:

— Дзе тут гэтага закапалі?

Рабочы не ведаў, а таму пайшоў у кантору, каб пазваніць па тэлефоне і высветліць, дзе пахаваны Ённі Лумперы. Праз колькі хвілін далакоп выйшаў і лаканічна абвясціў:

— Ён ужо ўваскрэс.

Ённі яшчэ не раскусіў, што да чаго, і ачмурэла спытаўся:

— Як уваскрэс? Во дае! Не паспелі яму крыж на магілу паставіць, а ён ужо ўваскрэс! І хто гэта такі нецярплівы?

Далакоп, які сам быў такі пісьменны, што ледзьве слібізаваў, ганарліва сказаў:

— Ты што, чытаць не ўмееш? Ясна напісана: «Тут спачывае ўрадзімец порта Хельсінкі Ённі Лумперы...»

Задаволены сабою, ён дадаў:

— Гэта той самы басяк, што па п'янцы ўжо трапляў на той свет.

Ённі здагадаўся, што гаворка зноў пра яго, і збянтэжана прамармытаў:

— Колькі гэта яшчэ будзе цягнуцца... Выходзіць, Пірынен паслаў мяне ставіць крыж на маю ж магілу...

— А, дык ты і ёсць той самы Ённі Лумперы. Сваімі рукамі на сваю магілу крыж ставіш,— абьякава прамовіў далакоп.

І Ённі зноў узваліў сабе на плечы свой крыж і пацягнуў яго цераз увесь горад назад у майстэрню. Такое відовішча можна ўбачыць нячаста, а таму ўслед за Ённі бег цэлы кагал хлапчукоў, якія гучна выкрыквалі тое, што было напісана на крыжы: «Тут спачывае ўрадзімец порта Хельсінкі Ённі Лумперы. Спі спакойна да дня ўваскрэсення».

Дабраўшыся да майстэрні, Ённі прыхінуў сваю ношу да сцяны.

— Дык гэта ж на маю магілу быў крыж,— паведаміў ён.

Пірынен глядзеў на яго здзіўлена. Потым успомніў, што чуў, нібыта паліцыя памылкова ледзь не пахавала жывога чалавека. Сталяр пра ўсё здагадаўся і ўражана спытаў:

— Значыць, ты і ёсць той самы Лумперы? Той самы, што спачывае да дня ўваскрэсення?

Ённі пацвердзіў гэты неверагодны факт і палічыў патрэбным дадаць:

— Аднак наш літасцівы гасподзь уратаваў мяне. Так што я яшчэ пагуляю.

Пірынен не стаў забіраць крыж.

— Бяры яго сабе,— сказаў ён басяку.— І глядзі не грашы болей.

Як і было дамоўлена, ён заплаціў Ённі пяць марак і працягваў настаўляць яго на праведны шлях:

— Гэта гасподзь уваскрэсіў цябе. Не грашы, а то другі раз ён можа і не злітавацца.

Ённі быў вельмі крануты такім клопатам, асабліва тым, што атрымаў абяцаныя пяць марак, і слухаў казань Пірынена ў добрым гуморы.

— Гасподзь турбуецца пра наша жыццё, і нашу смерць, і пра набыткі нашы...— казаў сталяр.

— Ага,— не надта прыслухоўваючыся, прамовіў Ённі.— Добра, калі б ён яшчэ патурбаваўся, каб за работу плацілі болей. Калі там магілу выкапаеш ці крыж зробіш...

Так яны гаманілі яшчэ нейкі час, а калі развіталіся, іхнія душы былі поўныя павагі да госпада бога і адзін да аднаго, бо кожны сумленна выканаў свой абавязак: Ённі — папрацаваў, майстра — заплаціў.

З майстэрні Пірынена Ённі панёс свой крыж далей. Спачатку яму трэба было зайсці ў карчму, дзе была яго труна, а потым ён мерыўся разам са сваім майном выправіцца дадому, у Хельсінкі. Па дарозе Ённі сустрэў знаёмага вазака, і той згадзіўся яго падвезці.

— Вось нясу крыж...— завёў гаворку Ённі.— Тут

надоечы з-пад яго адзін басяк выскачыў.— Пра тое, які гэта быў басяк, ён вырашыў перамаўчаць.

Вазак ужо чуў пра дзівоснае ўваскрэсенне нейкага Ённі Лумперы, але з твару яго не ведаў, а таму, падтрымаўшы размову, паведаміў:

— Тут нядаўна яшчэ адзін басяк проста цудам нейкім з магілы вылез. Ужо дамавіну закопвалі.

Ённі зрабіў выгляд, што гаворка ідзе не пра яго, а пра кагосьці іншага.

У той самай карчме, дзе меўся начаваць Ённі, спыніліся на начлег, патаемна наняўшы пакой, ягоныя «забойцы». Калі ў Тамперэ рабілася небяспечна, яны часцяком хаваліся тут ад паліцыі.

Ённі са сваім багаццем — труною і крыжам — размясціўся акурат побач з пакоем, дзе ладзіліся нанач тамперскія прайдзісветы. Басяк зняў цыліндр, фрак і кашулю і збіраўся са спакойнай душой адысці да сну.

Пошукі міжнароднага аферыста, а таксама злачынцаў, якія забілі басяка Ённі Лумперы, прывялі ў тую самую карчму агента тайнай паліцыі Хюцінена. У гэтым начлежным доме ён часта закідваў свае вуды і раней. Тут ён знаёміўся з рознымі падазронымі асобамі і, заводзячы з імі хітрамудрыя і падступныя размовы, не раз здабываў цікавыя звесткі.

Вось і цяпер ён зазірнуў у каморку, дзе спыніўся Ённі, пазнаёміўся з ім і пачаў размову. Ubачыўшы дамавіну і крыж, агент пранікся да чалавека, які падарожнічае з такім багажом, своеасабліваю павагай і нават не западозрыў у ім махляра. Хюцінен прыняў Ённі за заможнага гаспадара, балазе вопратку, якая магла яго выдаць, басяк паспеў ужо зняць.

— Вось набыў сабе на ўсялякі выпадак дамавіну. Рана ці позна такая лодка прыдасца кожнаму,— сказаў Ённі, і агент паставіўся да гэтых слоў з поўнай сур'ёзнасцю.

— Ну вядома, кожны з нас калі-небудзь паплыве на такім чаўне.

Працягваючы гэтую даверлівую размову, Хюцінен перайшоў да справы, якая цікавіла яго найбольш.

— Шукаюць буйнога аферыста, а таксама сляды злачыннай хеўры, што забіла аднаго басяка.

Тамперскія махляры, стаіўшыся за тонкаю пераборкаю, лавілі кожнае слова. Яны, зразумела, не ведалі, што за сцяною размясціўся «забіты» імі Ённі, затое голас агента тайнай паліцыі Хюцінена пазналі адразу. А Хюцінен красамоўна апавядаў пра буйнога міжнароднага аферыста, які праварочваў свае справы ў Швецыі, у фінскім горадзе Оўлу і ў іншых месцах. Усё гэта выглядала так незвычайна і маляўніча, што Ённі ніяк не мог пазнаць у гэтым удачлівым махляру самога сябе, тым больш што ніколі не быў ні ў Швецыі, ні ў Оўлу.

Аднак такое захапляючае апавяданне не магло не зацікавіць басяка. Агент адразу заўважыў гэтую цікавасць і сказаў новаму знаёмаму, што калі той дапаможа шукаць злачынцаў, дык можа нядрэнна зарабіць. За вялікага аферыста, гэта значыць за Ённі, агент паабяцаў пяцьдзсят марак, а за хеўру ягоных забойцаў — дзесяць. Ён паведаміў дакладныя прыкметы гэтых забойцаў, але з яго тлумачэнняў Ённі нічога не зразумеў. Потым Хюцінен абмаляваў прыкметы спрытнугі-аферыста. Агент атрымаў іх у канторы вадаспаднага таварыства, куды Ённі ў пошуках мільёна завітваў два разы.

У апісанні агента паліцыі Ённі выглядаў так:

— Гэта басяк-здаравіла, не чалавек, а сапраўдны бугай. І выгляд у яго такі звярыны, што прыстойны чалавек адразу спалохаецца. Карацей кажучы, сапраўдны бандзюк. А жарэ, мярзотнік, як не ў сябе.

Ённі, набычыўшыся, слухаў. Хюцінен зноў узяўся абмалёўваць штукі, якія аферыст рабіў у Швецыі і ў

Оўлу. Гэтыя расказы абудзілі ў Ённевай душы ўспамін пра тое, як няўдала спрабаваў разбагацець ён сам. Басяк слухаў і зайздросціў свайму ўдачліваму калегу. Хюцінен успамінаў усё новыя і новыя падрабязнасці.

— У Швецыі ён абжуліў дзяржаву на некалькі мільёнаў, а ў Оўлу прадаваў чужыя дамы і заводы і нажыў яшчэ два мільёны.

— Во дае! — не стрымаў свайго захаплення Ённі.

— Вялікі майстра, — гэтаксама захоплена пацвердзіў агент. — Сапраўды, варочаў мільёнамі.

Ённі зажурыўся. Хюцінен прыкмеціў гэта і запытаўся:

— Што такое, гаспадар?

І тады Ённі, нібыта прачнуўшыся ад доўгага сну, загаварыў:

— Во гэта шанце! Узяў сабе і загроб пару мільёнаў!

Ён падумаў пра свае няўдачы, і яго настрой зусім сапсаваўся. Вядома ж, непрыемна, калі грошы грабеш не ты сам, а нехта іншы.

— А я рупіўся, рупіўся і дайшоў да няма нічога. Усё задні ход дае, хоць тапіся!

Ён крыху памаўчаў і засмучана працягваў:

— Я ж таксама нядаўна прадаваў вадаспад і яшчэ сёе-тое. І лес прадаваў, і гэтыя конскія сілы ў вадаспадзе, і ўсё кату пад хвост. Не шанце дык не шанце, — скрушліва ўздыхнуў апанаваны зайздрасцю Ённі. — Адно, што засталася, цягнуць на гарбе свой крыж.

Хюцінен спачувальна ківаў. Слухаючы гэтую шчырую споведзь пра няўдалы продаж лесу і вадаспада, ён нават ні на хвіліну не западозрыў, што перад ім той самы аферыст і махляр, які заграбае чужыя мільёны і якога ён так старанна шукае. Агент бачыў у сваім субяседніку чалавека, у якога пасля жыццёвых нягод засталася адзінае багацце — дамавіна і крыж.

Але тут Ённі ўзгадаў, што ён яшчэ мае Лійсу і яе

дваццаць тысяч. Гэты ўспамін крыху падбадзёрыў яго і даў нейкія спадзяванні на будучыню.

— Шмат грошай я кінуў на вецер,— прамовіў ён,— але дваццаць тысяч у мяне яшчэ ёсць.

Махляры за сцяной сядзелі ціха, як мышы. Цэлых дваццаць тысяч! Такого смачнага кавалка ім яшчэ не перападала.

— Ого! Важная птушка! — прашаптаў Анці Танака, і ўсе пачалі падслухоўваць яшчэ чуйней.

Хюцінен ужо меўся ісці.

— Кажуць, гэтага забітага баяка ўжо пахавалі,— сказаў ён на адвітанне.

Ённі адразу сцяміў, што гаворка ідзе пра Анці Піткянена.

— Го! Дык я ж яго добра ведаў!

— Во як?! — наструніўся агент і пачаў выпытваць у Ённі прыметы забітага.

— З выгляду гэта быў прыстойны чалавек,— адказаў баяк. Ён успомніў, як яны з Анці пазнаёміліся, і ўздыхнуў: — Даводзілася мне з ім і выпіваць, але гэта быў прыстойны чалавек.

Успаміны пра выпіўку абудзілі жаданне выпіць, і Ённі яшчэ больш зажурыўся, бо здабыць гарэлку было страшэнна цяжка.

— Цяпер ужо не тое,— сказаў ён Хюцінену.— Захочаш выпіць, ды толькі аблізнешся.

Але тут Хюцінена паклікалі да тэлефона, і яны нарэшце развіталіся. Хюцінен зноў паабяцаў Ённі добра заплаціць за дапамогу, і той сур'ёзна задумаўся, ці не зрабіцца яму агентам тайнай паліцыі.

*

Як толькі Хюцінен выйшаў, тамперскія махляры вырашылі прыбраць Ённі да рук. Цераз пераборку яны чулі, што ў яго засталася толькі дваццаць тысяч, і вы-

рашылі, што там сядзіць багаты гаспадар. Пайсці проста да яго махляры баяліся, бо па калідоры хадзілі людзі, аднак выйсце хутка знайшлося. Успомніўшы Ённевы нараканні, што няма гарэлкі, яны пастукалі ў сцяну і спыталіся:

— Гэй, гаспадар! Выпіць хочаш?

— Вядома, хачу! — усцешана адказаў Ённі.

— Дык у нас ёсць, — пачулася цераз пераборку.

Ённі вырашыў, што нарэшце яму пашанцавала. Але з суседняй каморкі паведамлілі:

— Тут прадаваць небяспечна. Выходзь на дарогу ў Хямеенліну. За другім верставым слупам будзе сцежка ў лес. Пройдзеш праз лес і ўбачыш лазню каля спаленай хаты. Заўтра будзем чакаць цябе там, калі зве-чарэе. Заплаціш дзве з паловаю маркі за бутэльку, але, як давязеш яе да Тамперэ, возьмеш усе пятнаццаць, а калі будзеш прадаваць чаркамі, дык і болей.

Узрадаваны Ённі адразу згадзіўся. Ён меў яшчэ пяць марак, а значыць, мог купіць дзве бутэльні і атрымаць дваццаць пяць марак чыстага прыбытку. Апрача таго, Хюцінен абяцаў яму шэсцьдзсят марак за аферыста і за банду забойцаў. Такім чынам, калі пашанцуе, ён мог пакласці ў кішэню восемдзсят пяць марак.

Назаўтра Ённі ледзьве дачакаўся вечара. Яму праглася хутчэй выйсці на дарогу ў Хямеенліну, якая вяла да дваццаці пяці марак прыбытку. Але, каб не марнаваць час, ён цэлы дзень сноўдаўся па рынку і па тамперскіх вуліцах, спадзеючыся высачыць буйнога аферыста з абліччам жорсткага бандзюка.

XVI

Тым часам чуткі з Тамперэ дайшлі да хельсінскай пракуратуры. Сталася так, што пастар, які хаваў Ённі, сустрэўся ў цягніку са сваім школьным сябрам чыноў-

нікам пракуратуры панам Пётуры. Вядома ж, пастар не прамінуў паведаміць пра дзівоснае пахаванне, на якім яму давалося быць.

— Надоечы ў Тамперэ адбыўся даволі забаўны, а праўдзівей, страшны выпадак.— Адказаўшы на прывітанне нейкага пасажыра, пастар працягваў: — Дык вось, тамтэйшая паліцыя дакацілася да таго, што ледзь не пахавала жыўцом басяка Ёнса Лундберга, або, як тут вымаўляюць, Ённі Лумперы.

Акурат тады цягнік падышоў да яго станцыі, і пастар, пахапаўшы свае рэчы і паспешліва развітаўшыся, пабег да выхаду. Яму так і не ўдалося распавесці пра дзіўны і страшны выпадак у Тамперэ, але нават пачатак сябровага расказу дужа зацікавіў пана Пётуры. У Хельсінках ён падзяліўся пачутым з калегамі, неўзабаве навіна дайшла да самога пракурора, і ён пазваніў у Тамперэ, у той самы паліцэйскі ўчастак, дзе ледзь не пахавалі жывога басяка.

— Гэта з пракуратуры,— пачаў пракурор.— Што там у вас прычынілася?

— Ды так, памылачка маленькая атрымалася,— няпэўна адказаў занепакоены прыстаў.

Не ведаючы, пра што ідзе гаворка, прыстаў выкручваўся наўздагад, а калі справа праяснілася, ён паведаміў пракурору, што адказаць на гэтае пытанне без паліцмайстра не можа.

Пракурор адразу западозрыў, што тут і сапраўды хаваецца нейкае злачынства. Вынікам гэтага падазрэння была накіраваная ў тамперскую паліцыю афіцыйная папера, у якой значылася: «З тае прычыны, што сталі вядомымі акалічнасці, якія даюць падставы меркаваць, што ў паліцэйскім упраўленні Тамперэ ўчынена крымінальнае злачынства, а менавіта, што там пахавалі жыўцом нейкага Ёнса Лундберга, ён жа Ённі Лумперы, і з тае прычыны, што вышэйпамянёныя дзеянні паліцыі маглі давесці нябожчыка да смерці, дзеля

канчатковага высвятлення справы пракуратура лічыць неабходным накіраваць у Тамперэ паліцэйскага чына, каб у яго прысутнасці супольна з паліцыяй Тамперэ дактары зрабілі ўскрыццё вышэйпамянёнага нябожчыка Ёнса Лундберга, каб устанавіць, што злачынных дзеянняў з боку паліцыі ў наяўнасці не было». (Дата, подпіс.)

На месца Нуўцінена ў Хельсінкі быў пераведзены з горада Котка паліцэйскі Пека Малінен. Ён і быў тэрмінова накіраваны ў Тамперэ, каб разабрацца з гэтай пахавальнай справаю. Малінен не ведаў Ённі, але шчыра спачуваў яму, бо ўжо шмат чуў пра яго жахлівы лёс.

*

У гэты час па Тамперэ праляцела пагудка, што за мяжою, здаецца, у Швецыі, за злоў таго буйнога тамперскага аферыста, гэта значыць за нашага героя Ённі, абвешчана ўзнагарода на цэлы мільён. Там, за мяжой, нібыта здагадаліся, што і ў іх, і ў Тамперэ дзейнічаў той самы няўлоўны спрытнюга. Ённі пачуў навіну ад тамперскіх басякоў, якія ўмелі зрабіць з мухі слана і наогул намалоць тры мяхі лухты.

Даведаўшыся пра мільённую ўзнагароду, Ённі пачаў шукаць выкрутлівага махляра яшчэ больш старанна. На адной з тамперскіх вулак ён сустрэў басяка Рэка Копуры. Яны пазнаёміліся і хутка пасябравалі.

— Дапамагаю вось тайнай паліцыі лавіць небяспечнага зладзюгу, — з гонарам паведаміў Ённі пра свае заняткі.

Ён вырашыў далучыць новага сябра да сваіх рызыкаўных пошукаў і, абмаляваўшы пачутыя ад агента Хюцінена прыкметы аферыста, запытаўся:

— Ну што, не даводзілася такога сустракаць?

Паводле дзіўнага збегу абставін Пека Копуры быў таварышам басякоў, якія выпівалі з Ённі ў лесе на яго-

най труне і ўчынілі бойку, пасля якой паліцыя і забрала соннага Ённі. Пека ўспомніў, што сябры-валацугі апісвалі свайго сабутэльніка дакладна так, як цяпер Ённі апісваў самога сябе. Адно што імя яны называлі іншае.

— Сустрадаць не сустракаў, а вось чужь даводзілася, — падумаўшы, адказаў Пека Копуры. — Ведаю нават, як яго завуць — Ёсці.

— З выгляду сапраўдны забойца, а галоўная прыкмета: жарэ як не ў сябе, — працягваў узрушаны Ённі.

— Ён, — пацвердзіў Пека. З размовы з прыяцелямі ён памятаў, што той бамбіза з труной хваліўся сваімі мільёнамі. Гаворка відавочна ішла пра таго самага небяспечнага злачынцу, якога шукала паліцыя.

— Ён, — паўтарыў Пека. — Ёсці.

Дазнаўшыся, якую ўзнагароду прызначыла за гэтага жуліка паліцыя, Копуры адразу ж згадзіўся дапамагаць Ённі, і цяпер буйнога міжнароднага аферыста выглядала на тамперскіх вуліцах яшчэ адна пільная пара вачэй.

— Гэта ён на п'яную галаву пра свае мільёны прагаварыўся, — сказаў Копуры пра Ёсці, а значыць, пра свайго напарніка па пошуках злачынца.

— Нічога, ягоная кар'ера ўжо ляснула, — упэўнена адгукнуўся Ённі.

Уваскрэслы нябожчык увесь аддаўся крымінальна-вышуковай дзейнасці. Узмакрэлыя ад летняй спякоты сябры сноўдаліся па вуліцах, і Ённі раз-пораз падбадзёрваў сябра:

— Ад нас не схаваецца!

Ягоная вера ў свой паліцэйскі талент расла як на дражджах.

— Кемлівы агент аблытае любога злачынцу. У спрактыкаванага агента ён не выслізне, — гаварыў Ённі, і па ўсім было відаць, што гэтым кемным і спрактыкаваным агентам быў не хто-небудзь іншы, а ён сам.

— Гэта толькі дурні шукаюць злачынцу недзе далёка,— працягваў ён паліцэйска-філасофскія развагі.— А рыбку трэба лавіць тут, побач. Ды яно так і лепей, бо паблізу і разгледзець і злавіць лягчэй.

Такімі мудрымі развагамі ён яшчэ болей падаграваў сваё старанне, а заадно і веру ў свае выключныя здольнасці на ніве таёмнага супрацоўніка з паліцыяй.

— Я з паліцыяй знаюся столькі, колькі сябе памятаю,— казаў Ённі.— Ніякі махляр мяне вакол пальца не абвядзе, нават калі б у яго галава была, як у самога цара.

Прытомлены і потны Ённі разам з сябрам зацята шукаў на тамперскіх вуліцах і пляцах самога сябе. Міжнароднаму махляру з бандыцкім абліччам пакуль што ўдавалася хавацца. І ўсё ж лёс узнагародзіў добраахвотных памагатых доблеснай паліцыі. Ад нейкага старога яны пачулі пра ўдаву, што з прычыны стачкі далакопаў не можа загазаць магілу. Двое сяброў знайшлі гэтую ўдаву, і Ённі прадаў ёй сваю магілу за тры маркі.

*

Падчас сноўдання па горадзе Ённі спаткаўся з паліцэйскім Маліненам, які прыехаў з Хельсінках, каб выкапаць яго, Ённі, з магілы і правесці адпаведную медыцынскую экспертызу. Як мы ведаем, у Тамперэ была агульная забастоўка, а таму выканаць рашэнне пракурора было амаль немагчыма. Развар'яваны паліцэйскі шукаў на вуліцах якога-небудзь штрэйкбрэжера, але раскопваць магілу ніхто не хацеў. Нарэшце Малінену пашчасціла сустрэцца з самадзейным агентам, які лавіў міжнароднага аферыста.

— Не-не, я заняты,— пачуўшы, што ад яго патрабуецца нейкая дапамога, адказаў Ённі.— Ловім тут разам з тайнай паліцыяй аднаго злачынцу.

Аднак гэты клопат Малінена не абыходзіў. Ён меў свой і хацеў як мага хутчэй атрэсці ад яго рукі.

— Ёсць справа больш важная,— сказаў паліцэйскі.— Трэба тэрмінова раскапаць магілу.

Пачуўшы, што за гэта можна атрымаць дзесяць марак, Ённі згадзіўся, што справа і сапраўды больш тэрміновая, балазе нядаўна ён выкапаў сабе магілу ўсяго за чатыры маркі. Ённі мудра вырашыў, што аферыст ад яго нікуды не дзенецца, і смела рушыў на могілкі выкопваць самога сябе з магілы.

Па дарозе ён дзяліўся з Маліненам сваімі клопатамі.

— Не можа быць, каб мы не сцапалі гэтага спрытнюгу. Няхай хаваецца, усё адно хутка возьмем за шчэлепы. Тут самае цяжкае — здагадацца, дзе ён затаіўся.

Малінен згадзіўся, што здагадацца сапраўды цяжка. Гэта была шчырая праўда. Няпроста здагадацца, дзе хаваецца злчынец, калі шукаеш самога сябе. Аднак упэўненасць не пакідала баяка, і ён працягваў:

— Знойдзем і абяшшкодзім.

— Вядома, знойдзеце,— згадзіўся Малінен.

Нарэшце яны прыйшлі на могілкі. Далакопаў там не было — усе баставалі. Не было і дырэктара. Замест сябе ён пакінуў намесніка, які Ённевага ўваскрэсення з мёртвых не бачыў.

— Дзе тут у вас баяк, якога пахавалі жыўцом,— строга спытаўся Малінен.

Намеснік дырэктара падвёў іх да магілы Анці Піткянена.

— Вось тут яго хацелі пахаваць.

Малінен зрабіў Ённі знак, што можна пачынаць, і той, папляваўшы на далоні, пачаў выкопваць самога сябе з магілы. Ённі меў кепскую памяць, але Анці Піткянена ён усё ж успомніў.

— Недзе тут паблізу ляжыць небарака Анці Піткянен,— паведаміў ён паліцэйскаму, не падазраючы, што магілу таго самага Піткянена ён зараз і раскопае.

Басяк капаў даволі доўга, і яму заманулася пагаманіць з Маліненам, што чакаў побач. Неспадзявана на памяць Ённі ўсплыла Лійса, з якой яго разлучылі пошукі мільёнаў, і ён загаварыў да Малінена:

— Вось я і кажу Лійсе, што буду шукаць доўга і ўпарта.

Малінен не разумеў, пра што ідзе гаворка, не ведаў, хто такая Лійса, і маўчаў.

— Вось так, калі з сілы не выб'юся, дакапаюся, да ўсяго дакапаюся,— казаў далей Ённі і глыбей укопваўся ў зямлю.

— Ну, хутка ты ўжо там дакапаешся? — незадаволена спытаўся Малінен, маючы на ўвазе труну, дзе ляжаў пахаваны жывцом басяк, а не твая скарбы, якія яшчэ меўся знайсці ў сваім жыцці Ённі.

Неўзабаве рыдлёўка стукнула аб века труны, і Ённі абвясціў:

— Дакапаліся!

Хутка паказалася ўся труна. Ённі абчысціў яе, нахіліўся і, падняўшы адзін канец на плячо, высунуў труну на край магілы. Потым вылез і дастаў дамавіну цалкам.

— Бывае, дасі пудла і знойдзеш не тое, што трэба,— глыбакадумна сказаў ён.— Але калі шукаеш, дык знойдзеш і тое. Здаецца, мы выкапалі акурат тое, што шукалі.

Ённі прытомлена прысеў на века труны.

— А ўсё ж грэх трывожыць чалавека, калі ён заснуў вечным сном. Дый навошта мы яго выцягнулі з таго свету, га? — зацікавіўся ён.

— Тут справа цёмная,— адказаў паліцэйскі.— Трэба яшчэ даказаць, што ён сам гэтым вечным сном заснуў. Ускрыццё патрэбна.

— Во яно што. Цяпер зразумела.

Тым часам пад'ехалі калёсы, і Ённі пагрузіў на іх труну, каб везці невядомага яму небараку-басяка на

ўскрыццё ў трупяню. Такім чынам Ённі атрымаў рэдкую магчымасць прысутнічаць на сваім ускрыцці.

Усё было гатова. Прыйшоў доктар. Шчыра кажучы, Малінен дамаўляўся не з ім, а з іншым медыкам, але той быў у ад'ездзе, і за гэтую справу ўзяўся доктар Пуцілайнен, прычым узяўся з вялікай ахвотаю, бо за такую работу яму плацілі сто марак. А трэба значыць, што Пуцілайнен быў ладны жлукта і адразу ж падлічыў, што за сто марак ён можа купіць 12 літраў каньяку. Праўда, з прычыны забастоўкі ўсе гарэлачныя крамы пазачыняліся, але выкрутлівы доктар ужо дамовіўся пра ўсё са знаёмым гандляром. Таму ён згадзіўся зрабіць ускрыццё без усякіх пярэчанняў.

Чакаючы, калі прыйдзе асістэнт, доктар паслаў Ённі па каньяк.

— Ты толькі скажы, што ты ад Пуцілайнена, і забяры пакет.

Пакуль жывы Ённі выконваў гэтае даручэнне, доктар паспеў ускрыць труп і не знайшоў аніякіх прыкмет злачынства. Басяк яўна памёр ад разрыву сэрца, што Пуцілайнен і напісаў у адпаведнай паперы:

«Пад прысягаю сведчу, што партовы басяк Ёнс Лундберг, або Ённі Лумперы, з горада Хельсінкі памёр ад разрыву сэрца. Няхай засведчыць гэта і ўратуе маю душу і цела сам Гасподзь». (Подпіс, дата і месца.)

Пасведчанне адправілі ў пракуратуру.

Не ведаючы аб прыездзе Малінена ў Тамперэ, начальства мясцовай паліцыі радзілася наконт таго, што адказаць пракурору. Усе сыходзіліся на тым, што найлепей было б, каб памылка засталася таямніцай. Можна сабе ўявіць радасць паліцэйскіх чыноў, калі яны даведаліся, чым скончылася місія Малінена. Успешаны паліцмайстар адразу ж прапанаваў Малінену перавод у Тамперэ з падвышэннем звання, і Малінен даў сваю згоду.

Аднак не будзем выпускаць з вачэй нашага галоўнага героя.

Атрымаўшы ад Малінена грошы, Ённі зайшоў у карчму, каб забраць сваё багацце — дамавіну і крыж, і рушыў купляць гарэлку. Ён з радасцю пакінуў бы гэты цяжар у горадзе, але карчмар баяўся, што такі адмысловы багаж адпудзіць наведнікаў, і быў супраць.

Ённі лёгка знайшоў сцэжку да лазні.

Закінутая лазня ўжо даўно давала прытулак тамперскім махлярам, дапамагаючы ім у іхніх цёмных справах. Вось і цяпер гэтыя прайдзісветы чакалі там сваю даверлівую ахвяру. Начны змрок і лясная вусціш настройвалі на ўспаміны і на розныя страхотныя гісторыі. Нехта ўгадаў забітага Ённі. Махляры ўстрывожыліся, у іхніх душах зноў прачнуўся страх, што паліцыя дакапаецца да праўды. Да таго ж успаміны пра Ённі мучылі іхняе сумленне. Так, яны былі злодзеі, але мокрымі справамі ніколі не займаліся.

— Ды ну яго! — сказаў нарэшце адзін махляр. — Сюды ён усё адно не прыцягнецца.

— Што так, то так, — дадаў Танака. — Адтуль не вернешся.

Каб разагнаць нуду і боязь, яны селі гуляць у карты.

— Краля!

— Ніжнік!

— Звонкі!

— Весялей!

— На плячо!

У гэты момант дзверы лазні адчыніліся. На парозе стаяла постаць забітага Ённі ў ядвабным цыліндры і з крыжам і труной на плячах. Жулікі скамянелі ад жаху, а ачомаўшыся, павыскоквалі ў акно і кінуліся наўцёкі. Яны беглі на злом галавы, бо ім здавалася, што Ённі са сваім страшным грузам гоніцца за імі,

каб адпомсціць за сваю смерць. Мінуўшы лес, яны пабеглі па дарозе на Хямеенліну.

Прыгаламшаны Ённі пастаяў у дзвярах і, сагнуўшыся, палез у лазню. Ён пазнаў тую самую хеўру, што выцягнула з яго не адну сотню марак. На стале побач з картамі ён знайшоў сорак дзевяць марак і дзевяноста пяць пені. Ённі са спакойнай душой паклаў іх у кішэню і ўзяўся шукаць гарэлку, але яна была схаваная ў лесе, і ён нічога не знайшоў.

Ённі быў расчараваны, але не надта. Цяпер грошы ў яго былі, і ён сабраўся ехаць дадому, а перад гэтым усё ж вырашыў знайсці махлярскую хеўру, каб зарабіць яшчэ дзесяць марак.

Між тым у Хямеенліне махляры трапілі ў паліцыю і без Ённі. Асобных камер ва ўчастку не знайшлося, і ўсіх затрыманых зачынілі ў адной. Аднак Ённі не ведаў пра гэта і працягваў пошукі.

XVII

Пошукі былі марныя, і Ённі канчаткова вырашыў вяртацца дахаты. На станцыі ён здаў крыж і труну ў багаж. Труна была ў яго самай каштоўнай маёмасцю, і адмовіцца ад яе ён не мог. Прыгарадны цягнік ішоў толькі да Хямеенліны. Да цягніка на Хельсінкі было яшчэ шмат часу, і Ённі, забраўшы з багажні сваё багацце, наважыў прагуляцца па горадзе.

Падчас гэтага шпацыру Ённі пазнаёміўся з тамтэйшымі басякамі. Яны змецілі, што дзівак з дамавінаю на карку мае грошы, і хуценька наладзілі выпіўку. Ённі бесклапотна прапіваў здабытыя пасля жудаснага з'яўлення ў лясной лазні грошы. Пад чаркаю ён, як зазвычай, пачаў хваліцца сваімі незвычайнымі прыгодамі. Самае цікавае пачалося, калі ён дайшоў да сваіх хаўтураў. У Хямеенліне ўжо чулі пра дзіўныя падзеі на тамперскіх могільках, і п'яныя басякі ўзяліся

пераконваць Ённі, што ён і праўда памёр, а потым ува-скрэс. Спыраша Ённі не надта даваў веры, што яму па-шчасціла вярнуцца з царства ценяў, але кожная новая чарка рабіла яго больш даверлівым, балазе новыя ся-бры бажыліся і прысягалі, што яны сапраўды п'юць з былым нябожчыкам.

— Выходзіць, я набыў і на гэтым свеце, і на тым? — сказаў Ённі. — Нішто сабе шанцунак! — Ён успомніў сёе-тое чутae ад пабожнага дырэктара могілак і не менш пабожнага сталяра Пірынена і высакамоўна да-даў: — Я спасціг вечнасць!

Басякі пацвердзілі, што гэта святая праўда.

Тут Ённі ўзбеглі на памяць блюзнерскія словы пра смерць і ўваскрэсенне, якія ён калісьці сказаў свайму выратавальніку Ханку. Ённі адчуў згрызоты сумлення і, каб адагнацца ад іх, падзяліўся ўспамінам з сабу-тэльнікамі.

— Вось і пакараў цябе гасподзь. А потым падумаў і злітаваўся, — ледзьве варочаючы языком, растлума-чыў адзін басяк.

Ённі пачаў умацоўвацца ў веры. Ён піў і шкадаваў, што некалі так абразіў свайго дабрадзея Ханку. Ённеву душу агарнула раскаянне і багавейлівасць. Цікава, што гэтыя пачуцці мацнелі ў адпаведнасці з колька-сцю выпітага.

— Ну і як яно там, на тым свеце? — пакепліва па-цікавіліся басякі. — Відаць, цёмна, як у срацы?

Ённі вырашыў, што ён абавязаны прасвяціць сваіх сабутэльнікаў.

— Не так і доўга я там быў, але скажу вам, гэтак там чадна, што я ледзь не памёр. Ужо галава круціла-ся, і ў вачах шэрыя мятлікі лёталі.

Басякі сустрэлі гэтае паведамленне рогатам.

— Го! Дык і ад гарэлкі галава кружыцца!

П'янка працягвалася. На ўсцеху басякам Ённі аздо-біў яе расказамаі пра сваю вандроўку па пекле. Сабу-

тэльнікі былога нябожчыка даведаліся, як Ённі сута-рыў на тым свеце са сваёй душой і не даў ёй замарко-ціцца і заняпасці. Шалёнае захапленне слухачоў нат-хняла Ённі на ўсё новыя і новыя ўспаміны пра той свет.

Час бег непрыкметна, але гарэлка зрабіла сваё, і пасярэдзіне аднаго з расказаў Ённі захроп. Далей усё было як звычайна.

У паліцыі непрытомнага басяка зачынілі ў камеру, што была побач з той, дзе сядзелі ягоня «забойцы». Махляры не ведалі, хто храпе за сцяной, і раніцаю, калі Ённі праспаўся, пастукалі да суседа, каб пазнаё-міцца.

— За што сядзіш? — спыталіся яны. — Краў?

— Ды не. Сяджу без віны. Выпіў гарэлкі і заснуў проста на вуліцы, вось і ўся мая віна, — адказаў Ённі, нават не здагадваючыся, што гаворыць з тымі самымі махлярамі, якіх так старанна шукаў у Тамперэ.

— А мы дык і ўвогуле тут ні за што. Нават не п'я-ныя былі, — паведамлілі шылахвосты свайму сябру па няшчасці.

Яны пачалі з Ённі дзелавыя перамовы і паабяцалі яму сто марак. Каб іх зарабіць, Ённі мусіў пасля свай-го вызвалення здабыць адмычку і ноччу перадаць яе праз краты ў камеру. Басяк без ваганняў згадзіўся. Калі за нашым героем зачыніліся дзверы паліцыі, ён, замест таго каб рушыць на станцыю, на апошнія пені купіў адмычку і пачаў чакаць ночы, каб перадаць яе ў турму.

У гэты самы час прычынілася адна даволі забаў-ная гісторыя.

Пан Пунтуры, у якога пасля знаёмства з Ённі на-дышлі цяжкія часіны, вырашыў з'ездзіць у Хельсінкі да камерцыі саветніка Лундберга. Спадзеючыся атры-маць грошы за маёнтак, Пунтуры ўжо нагледзеў сабе дом у горадзе і заплаціў задатак. Крэдыторы лезлі сля-

піцаю, а грошай не было, і пан Пунтуры вельмі спадзяваўся на дапамогу сапраўднага камерцыі саветніка.

Ён сеў у цягнік у кепскім гуморы і доўгі час маўчаў ва ўладзе сваіх невясёлых думак. Поруч сеў нейкі Міка Пукары з Хямеенліны. Спачатку размова не вялася, але спадарожнікі ўсё ж разгаварыліся, і Міка выслухаў блытаны расказ засмучанага Пунтуры пра тое, як той трапіў у нерат да махляроў, як збывалі ягоны лес і чужы вадаспад і як ён, прадаўшы маёнтак, не атрымаў ні пені.

— Вось цяпер і еду ў Хельсінкі, каб неяк ратавацца, — скончыў Пунтуры.

У Хямеенліне Міка выйшаў з вагона, і толькі тады да яго дайшло, што побач з ім сядзеў той самы міжнародны аферыст, які гандляваў чужымі вадаспадамі і гэтак далей. Міка наракаў на сваю някемнасць, якая не дазволіла яму атрымаць вялікую ўзнагароду, а падзеі ішлі сваім парадкам.

Купіўшы адмычку і яшчэ маючы вольны час, Ённі вырашыў прысвяціць яго пошукам хеўры махляроў і забойцаў. Ён цягаўся па горадзе і старанна выглядаў іх у натоўпе, не забываючы, вядома, і пра буйнога міжнароднага аферыста. Нагадаем, што ён шукаў самога сябе.

Неўзабаве Ённі ўзяў на вока нейкага Хесу Руока. Гэты чалавек не меў сталага занятку, а жыўўся з розных дробных спраў. У прыватнасці, ён дапамагаў дактарам у трупярні і меў рэпутацыю небалагога асістэнта. Надоечы ён дапамагаў рабіць ускрыццё Ённі Лумперы. Ён, як і доктар разам з паліцыяй, не ведаў, што на стала ляжаў зусім не Ённі Лумперы, а Анці Піткянен. Атрымаўшы за работу свае дзесяць марак, Руока паехаў па справах у Хямеенліну — найперш каб выпіць, бо ў Тамперэ з прычыны забастоўкі ўсё было зачынена.

Усе прыкметы Хесы Руокі і буйнога аферыста сы-

ходзіліся. Здабыча была побач, і Ённі апанаваў паляўнічы азарт. Шчаслівы басяк хадзіў за Хесам як цень. Грошы самі плылі ў рукі!

Хеса Руока і не падазраваў, што за ім віжуе той самы Ённі Лумперы, за чые ўскрыццё ён толькі што атрымаў дзесяць марак, якія збіраўся пакінуць у шынку.

Пахадзіўшы за сваёй ахвярай, Ённі пачаў набівацца на знаёмства. Яно адбылося самым простым і надзейным спосабам — праз чарку, якую Руока, выпіўшы сваю, згадзіўся паднесці і свайму нядаўняму кліенту з тамперскай трупярні.

Ённі выпіў і вырашыў, што надышоў час закінуць вуду.

— Ты хто такі? — спытаўся ён дзеля пачатку.

Руока сказаў, як яго завуць. Зразумеўшы, што злачынца хітруе, Ённі надумаў збіць яго з панталыку дшавыратавальнымі павучаннямі і запалохаць шматзначнымі намёкамі.

— Ад пакарання за грахі можа ўратаваць толькі раскаянне і прызнанне. Тады гасподзь будзе да цябе літасцівы.

Хеса Руока не прычыў. Ён быў ужо на падпітку і адно засмяяўся:

— Ага. Толькі прызнанне...

Ённі зарадаваўся. Ён адчуў, што ягоныя здольнасці тайнага агента даюць плён.

— А яшчэ меншая кара таму, хто прызнаецца ў сваіх грахах сам. Напрыклад, табе свеціць год турмы, а калі пакаешся, дадуць толькі паўгода.

— Ага. Калі пакаешся...— прастадушна зарагатаў Руока.

Ённі зноў і зноў спрабаваў змякчыць сэрца гэтага страшнага грэшніка і ўратаваць яго словам боскім ад новых грахоў. Убачыўшы, што злачынца ўжо гатовы прызнацца, ён пайшоў на адкрытую.

— А гэта не ты, сябра, хацеў грабануць у Тамперэ пару мільёнчыкаў?

— Каб жа я,— са скрухаю адказаў Хеса Руока.— Я прасты зубадзёр. Ну, бывае, яшчэ дапамагаю дактарам рэзаць у нашай трупярні жмурыкаў. На гэтым мільёнаў не заробіш. Вось дзесяць марак зарабіў і тыя зараз прап'ю.

Ённі агарнуў сумнеў.

— Дык навошта ты мне тут круціў мазгі? — расчаравана спытаўся ён.— Ну, што табе, маўляў, трэба спагада і літасць?

Руока не пачуў у Ённевых словах нічога падспуднага і растлумачыў, што хоча літасці і спагады, бо робіць у трупярні грэшную работу.

— Вось і ўчора прывозілі чалавека. Нейкі Ёссі Лунтперкі. Парэзалі мы яго з доктарам, і не ўваскрэсне ўжо ён у дзень страшнага суда. А гэта вялікі грэх.

П'яны асістэнт гэтак перакруціў ягонае імя, што Ённі і ўявіць сабе не мог, што гаворка ідзе пра яго самога. З кожным глытком гарэлкі душы новых знаёмых рабіліся раднейшымі, а размова — усё болей нязмушанай. Ённі канчаткова пераканаўся, што памыліўся: такі цудоўны чалавек, як Руока, не мог быць злачынцам.

— А што гэта за чалавек быў у вас там у трупярні? — спытаўся Ённі.

Хеса растлумачыў, што на ўскрыцці ён звычайна стаіць за плячыма ў доктара, а таму нябожчыкаў не бачыць. Аднак пра гэтага Лунтперкі ён усё ж сёе-тое ведаў.

— Паліцыя казала, што мела праз яго шмат клопату. Маўляў, даў дуба, і добра.

Ённі скарыўся з новай няўдачаю. Зрэшты, гэта была няўдача толькі напалову, бо, не злавіўшы аферыста, ён знайшоў дармавую выпіўку, а калі ў цябе кішэня з дзіркаю, дык і гэта — дар божы.

Сябры зноў загаварылі пра літасць боскую і мар-

насць зямнога жыцця. Блукаючы ў нетрах багаслоўя, яны ўзгадалі небараку з Тамперэ.

— Вядома, нядобра, калі на апошні суд давядзецца несці сваё цела ў торбе, — сказаў Хеса Руока. — А, крыў божа, успомняць, што памагаў яго рэзаць на кавалкі я, грэшны зубадзёр. Тады ўжо мне ніякай боскай літасці не будзе.

Яны зусім пасябравалі. Ённі са шчырай душою распавёў пра сваю цяжкую, але высакародную працу тайнага агента, пра тое, каго і навошта ён шукае, і прапа-наваў Хесу ўвайсці з ім у суполку.

— Мне тут абяцалі дзесяць марак за адну зла-дзейскую хеўру, — спакушаў прыяцеля Ённі. — А з другой хеўры можна стрэсці яшчэ сотню. Разам будзе сто дзесяць.

І ён падрабязна распавёў пра гэтую выгадную спра-ву, а за адным разам і пра аферыста, за якога прызна-чана вялікая ўзнагарода. Ённі абмаляваў прыкметы гэтага нягодніка і выказаў упэўненасць, што яго вось-вось зловяць, натуральна, не без іхняй дапамогі.

Адвечоркам яны выбраліся з шынкі і на вуліцы сустрэлі Міку Пукары, што нядаўна ехаў у цягніку ра-зам з панам Пунтуры. Руока ведаў Пукары і вырашыў пачаставаць яго. Пры новай пляшцы ачахляя гаворка зноў разгарэлася. Сябры запрасілі Пукары ў сваю ар-цель, каб разам займацца вышукам небяспечных зла-чынцаў. І тады Пукары ўспомніў, што ён чуў у цягні-ку ад суседа па купэ, і адразу ж скеміў, дзе трэба шукаць.

— Гэты махляр падаўся ў Хельсінкі! Сам казаў, што справы праварочваў — дай божа, а цяпер не мо-жа з бяды выкруціцца.

У Ённевай душы зноў прачнулася надзея. Ён абвя-сціў, што па слядах аферыста трэба спяшацца ў Хель-сінкі. Наш герой не зважаў на тое, што, збіраючыся прадаць махлярам адмычку за сто марак, сам стаў на

злачынную сцежку. Ён меркаваў, што такім чынам мусіць зарабіць грошай на дарогу.

— Нікуды ён не зашыецца,— сказаў самадзейны таемны агент сваім папличнікам.— Ён адзін, а нас трое. Значыць, будзе круціцца ў нас на вачах.

Хеса Руока п'яна засмяўся і пагадзіўся, што ў вачах ужо сапраўды круціцца. Ённі гнуў сваё. Ён дакляраваў сябрам частку ўзнагароды і распісваў, якое райскае жыццё чакае іх, калі злачынцу нарэшце пасадзяць. Басяк ні хвіліны не сумняваўся, што менавіта так яно і будзе.

Тым часам у Руока скончыліся грошы. Гэта настроіла яго на сур'ёзны лад, і гаворка неўпрыкмет зноў павярнула да багаслоўскіх тэмаў. Прысягнуўшы ніколі больш не разлучацца, сябры зноў горача загаварылі пра бязмежную літасць і спагаду боскую, якія так патрэбны недасканалым людзям.

Калі біблейскія крыніцы ў іхніх душах нарэшце высахлі, жлукты развіталіся як найлепшыя сябры. Руока ад пошукаў злодзея адмовіўся, а натхнёны Ённі смела вырашыў шукаць самога сябе.

XVIII

Бралася на прыцемкі, па небе паўзлі цёмныя хмары. Цягнік на Хельсінкі адыходзіў а першай ночы, і Ённі яшчэ меў час, каб зарабіць сто марак на дарогу дадому. Ён забраў з багажні труну і крыж, узваліў іх на плечы і падаўся да паліцы. Заставалася пакласці адмычку на закратанае акно, і сто марак былі ў кішэні.

Прайдзісветы таксама з нецярпеннем чакалі свайго выратавальніка, а таму, як толькі Ённі пастукаў, усе кінуліся да акна. Аднак тут яны аж прыселі ад жаху: да іх зноў з'явіўся прывід забітага Ённі са страшнаю ношаю на плячах.

Махляры запыліся ў цёмныя куты і сядзелі ціха, як мышы. Ённі дарэмна стукаў у акно. Выстукаць сто марак так і не ўдалося. Басяк разгублена патаптаўся і рушыў на станцыю. Скамянелыя ад жаху махляры нават не заўважылі, што на падваконні ляжыць ключ да волі — чаканая адмычка.

Ённі ўдалося нажабраваць грошай, якіх акурат хапіла на білет, і ён сеў у цягнік у нядрэнным гуморы.

У махляроў у гэты час настрой быў зусім іншы. У іх зноў загаварыла сумленне. Уваччу ў кожнага стала жудасная здань з крыжам і дамавінай. «Забойцы» ўжо не маглі трываць і проста пасярод ночы пачалі патрабаваць, каб да іх прывялі пастара. Яны крычалі, што вырашылі пакаяцца і пачаць новае жыццё, вартае добрых хрысціян. Пастар зжаліўся з грэшнікаў і прыйшоў да іх у камеру, дзе ён пачуў прызнанне ва ўчыненым незнарок страшным злачынстве.

— Мы не хацелі яго забіваць! — бажыліся махляры. — Імем госпада бога прысягаем!

Пастар добра ведаў пра Ённевы прыгоды і, убачыўшы, як пакутуюць гэтыя невінаватыя людзі, адпусціў ім іхні ўяўны грэх. Махляры слухалі пастараў расказ з велізарнаю ўвагаю. Яны зразумелі, што Ённі з'яўляўся да іх зусім не з таго свету, і з палёгкаю ўздыхнулі. Іхняе сумленне супакоілася і задрала.

— Калі мы павернем душы свае да госпада, ён не забудзе пра нас, — суцяшаў грэшнікаў пастар.

Махляры змрочна слухалі, але цяпер іх займалі зусім іншыя думкі.

— Яшчэ ўчора гэты «забіты» цягаўся па горадзе і спрабаваў збыць сваю труну, — паведаміў пастар.

— Каб яго на тым свеце чэрці даілі! — вылаяўся Танака.

— Павярніцеся да госпада, і літасць ягоная будзе нязмернаю, — гаварыў пастар. — Станьце на шлях бо-

жы, дарагія мае браты ў Хрысце, і тады вы здабудзеце сабе сапраўдную волю.

— Лепей бы нам ад волі ключы здабыць,— з прырасцю сказаў Танака.

Але божы служка не зразумеў, што яны гавораць пра розныя рэчы.

— Пашле, пашле гасподзь вам ключы да раю,— сущешыў махляроў пастар.— Не абыдзе сваёй міласцю нікога.

— Ага,— пагадзіўся абачлівы Танака, які ўжо шкадаваў, што ў яго вырваліся тыя словы пра ключы.— Дзякуй, пан пастар, за добрую параду. Будзем маліцца і чакаць ключы да раю.

Пастар паверыў, што гэтыя зацятые грэшнікі праўдзе раскаяліся і што яму ўдалося паставіць іх на шлях дабрачыннасці. Божы служка развітаўся з махлярамі з пачуццём выкананага абавязку.

Пасля гэтага падзеі ў паліцыі пачалі разгортвацца вельмі хутка. З тае прычыны, што злачынцы раскаяліся і зрабіліся добрымі хрысціянамі, прыстаў загадаў зняць узмоцненую варту. Але калі махляры і раскайваліся, дык толькі ў тым, што забабоны не далі ім узяць у Ённі ключы да сапраўднай, а не ад райскай свабоды. Злуючыся на сябе, яны ўзяліся правяраць моц замка і аконных кратаў. На падваконцы нехта знайшоў бласлаўленую адмычку. Славячы бязмежную боскую літасць, шчаслівыя махляры на поўны голас заспявалі псалмы. Яны раўлі, як іерыхонскія трубы, а Анці Танака тым часам завіхаўся каля замка.

Шылахвосты так старанна славілі госпада, што адзін ахоўнік сказаў другому:

— Бач ты, і сапраўды раскаяліся.

Ахоўнікі задумаліся пра ўсемагутнасць слова боскага, якое можа прасвяціць нават такія душы, што абраслі грахамі, не раўнуючы як старая лодка бага-

віннем. Ну, а «добрыя хрысціяне» з камеры спакойна рабілі сваю справу і неўзабаве ўжо былі на волі.

— Недарэмна ўсё-такі гэты пастар чытаў нам свае казані,— заўважыў Танака.— Як абяцаў, так і атрымалася. І ключы, і літасць боская.

Замятаючы сляды, махляры селі ў цягнік на Хельсінкі, прычым у той самы, дзе ехала Ённева нявеста ўдава Коўру. Яна яшчэ не чула пра свайго жаніха аніводнага дрэннага слова і цяпер кіравалася ў сталіцу, каб купіць усё неабходнае да вяселля.

Калі ў паліцыі заўважылі, што камера пустая, нехта ўспомніў іхнія гучныя пацеры, якія перад уцёкамі аглушылі ўвесь участак.

— Цікава, у якога гэта прарока яны выпрасілі адмычку?

Паліцэйскі не ведаў, што гэтым прарокам быў жаніх пабожнай удавы Коўру «мільянер» Ённі Лумперы.

*

А ў Тамперэ паліцыя хавала шматпакутныя астанкі Анці Піткянена. Яго аддалі зямлі пад імем Ённі Лумперы. Такім чынам, Малінен, замест таго каб нешта высветліць, заблытаў справу яшчэ болей.

Забастоўка працягвалася, і нескі труну на могілкі мусілі самі паліцэйскія. Сярод іх быў і Нуўцінен.

— Каго гэта мы цягнем? — спытаўся ён па дарозе ў паліцэйскага Імпінена, якога прызначылі старшым.

— Ды нейкага басяка з Хельсінкаў,— адказаў той.— А завуць яго Ённі Лумперы.

Нуўцінен груба вылаяўся.

— А каб на ім шэрсць курэла! Куды ні ступіш — усюды гэты нягоднік! І заўсёды я павінен цягаць яго на сваім карку!

Нарэшце яны прыйшлі на могілкі і паставілі труну на край магілы, якую надоечы раскапаў Ённі. І тут Нуўцінена агарнуў сумнеў.

— А можа, гэта не Лумперы,— кіўнуў ён на дамавіну,— а яшчэ хто?

Імпінен пераконваў яго, што ўсё ў парадку і ў труне ляжыць менавіта Ённі Лумперы, якога нядаўна ўскрывалі.

— Урэшце ёсць адпаведная папера,— сказаў Імпінен, каб развеяць апошнія сумненні свайго калегі.

Але Нуўцінен ніяк не мог даць веры, што ягоны мучыцель сапраўды сканаў.

— Папера паперай, але ён мог і выкруціцца. Гэта такі чалавек, што і з таго свету вернецца.

Па дарозе з могілак яны сустрэлі агента паліцыі Хюцінена, які гэтак спрытна завербаваў Ённі ў памагатыя. Агент падміргнуў Нуўцінену і таямніча намякнуў:

— Шукаю адну важную птушку. Трэба яе хутчэй пасадзіць у клетку.

— Я таксама тут важдася з адной птушкай, не ведаю толькі, ці ўдалося ад яе пазбыцца.

Абодва, не здагадваючыся, што гаворка ідзе пра аднаго чалавека, мелі на ўвазе Ённі, які дзейнічаў цяпер адразу ў некалькіх іпастасях, прычым не толькі на гэтым свеце, але і на тым.

Вярнуўшыся ў паліцыю, Нуўцінен атрымаў загад выехаць у гарадок Рыйхімякі, каб расследаваць справу пра крадзёж.

Тут трэба заўважыць, што нажабраваных грошай Ённі хапіла на білет толькі да гэтай станцыі. На ёй сышлі і вызваленыя бясюком тамперскія злодзеі.

Скарыстаўшыся з Ённевай адмычкі яшчэ раз, яны залезлі ў дом доктара Пуцілайнена і ўкралі ўсе дваццаць літраў каньяку, па які хадзіў Ённі, пакуль доктар ускрываў ягоны труп.

Калі махляры апынуліся на волі, уся іхняя вера ў госпада развеялася, як ранішні туман, і яны зноў узяліся за сваё. Займаючыся сваімі цёмнымі справамі,

яны кпілі з літасці боскай і нават са святога пісьма.

— Можа, гэта сам гасподзь і паслаў нам каньяк, каб мы не надта сумавалі, — здзекліва заявіў Анці Танака, калі злодзеі чысцілі запасы доктара Пуцілайнена.

На ўспамін аб візіце ў ягоны дом, а таксама замест платы за каньяк, злодзеі пакінулі доктару Ённеву адмычку.

Пра пагражу, што пазбавіла яго ўсіх запасаў акавіты, доктар Пуцілайнен даведаўся яшчэ ў Тамперэ, дзе затрымаўся пасля ўскрыцця, неабачліва адаслаўшы каньяк дадому. Кусаючы локці ад роспачы, ён адразу ж заявіў у паліцыю. Менавіта гэтае злачынства і загадалі расследаваць Нуўцінену.

На вакзале Нуўцінен сустрэўся з доктарам. Яны былі знаёмыя, бо падчас вучобы ва універсітэце Пуцілайнен жыў паблізу ад Нуўцінена. Доктар зарадаваўся, што расследаванне даручылі ягонаму знаёмаму, і ў сэрцы старога прыхільніка Бахуса прачнулася надзея.

— Толькі што зрабіў ускрыццё аднаго баяка з Хельсінкаў, — паведаміў ён паліцэйскаму. — Нейкі Ённі Лумперы. Памёр ад разрыву сэрца.

Такім чынам, Нуўцінен атрымаў пра смерць свайго мучыцеля самыя дакладныя звесткі. Да гонару паліцэйскага трэба сказаць, што гэтая навіна не ўсцешыла яго. Наадварот, добрая душа Нуўцінена напоўнілася жалем.

— Гэта ўсё таму, што Ённі вельмі любіў увесь свет, — прамовіў ён. — Не дзіўна, што сэрца не вытрымала.

Тут падышоў цягнік, і прыяцелі працягвалі размову ўжо ў вагоне. Ённева смерць надта ўзрушыла Нуўцінена. Ён увесь час прыгадваў чалавечыя вартасці нябожчыка і дзяліўся гэтымі ўспамінамі са спадарожнікам.

— Ённі быў вельмі жаласлівы. Не дзіва, што свет не змясціўся ў ягоным сэрцы і яно разарвалася. Ён быў як дзіця. Усім дапамагаў, а пакрыўдзіць не мог нават ката. Чаму такія людзі паміраюць так рана?

Смутак Нуўцінена быў шчыры і глыбокі. Размаўляючы пра нябожчыка і прывідныя радасці зямнога існавання, доктар і паліцэйскі няўзнак даехалі да сваёй станцыі.

У гэты час Ённі жабраваў грошы на далейшую дарогу да Хельсінкаў. Пражожыя нічога не давалі, і басяк зусім замаркоціўся. Ад няма чаго рабіць ён завёў гаворку з нейкім чалавекам і распавёў таму пра свае пошукі буйнога аферыста. Субяседнік, не тоячы захаплення ўдачлівым махляром, ахвотна падтрымаў гэтую тэму.

— Малайчына! Так падаіў гэтых тлустых буржуяў! Сапраўдны дзелавы чалавек!

Ённі таксама ахапіла зайздрасць да гэтага дзялка.

— Калі б гасподзь дазволіў мне схапіць багацце за чупрыну, я б тут грошы не кленчыў,— летуценна сказаў басяк.— Гэх, каб даў ён мне мільянерскі талент...

Да станцыі падышоў цягнік. На ім прыехаў з Вііпуры той самы Румпуліні, які меўся купіць у Ённі маёнтак. Яму не хапала яшчэ ста тысяч, і ён адбіў тэлеграму, што крыху затрымаецца, а тым часам спяшаўся ўпарадкаваць свае грашовыя справы.

Трэба сказаць, што Ённева з'яўленне ў гэтым гарадку не прайшло незаўважаным і выклікала падзэрні. Яны асабліва ўзмацніліся, калі Ённі занёс у лес сваю дамавіну. Нехта выказаў здагадку, што ў дамавіне быў схаваны ўкрадзены ў доктара Пуцілайнена каньяк, а таму з Ённі не спускалі вачэй.

Ну а басяк, не ведаючы пра гэта, па-ранейшаму спрабаваў здабыць грошай на дарогу. З гэтай просьбаю ён падышоў і да Румпуліні. Той паглядзеў на жабрака падазрона: калі ў цябе ў кішэні каля двух-

сот тысяч, міжволі зробішся асцярожны. Аднак жабрак выглядаў так дзіўна, што Румпулійні не мог не зацікавіцца ягонай асобаю.

— Відаць, ты не сапраўдны жабрак. Нядаўна жабруеш?

Ённі павагаўся і шчыра адказаў:

— Ага, нядаўна. Раней спекуляваў зямлёй. Быў і на кані і пад канём, а цяпер вось зусім галяк.

Румпулійні адказ спадабаўся. Няшчасны лёс гэтага чалавека крануў яго, і ён нават спачувальна павахкаў.

— Не трэба было займацца спекуляцыяй, — строга сказаў ён. — Калі ты ў ёй не разбіраешся, гэтая справа небяспечная. Прагарэць можна як піць даць.

Размова з незвычайным жабраком прыйшлася Румпулійні даспадобы, бо яна падымала яго ў сваіх вачах.

— Што да мяне, дык я ў такіх справах ве-ельмі асцярожны.

Ён зусім расчуліўся і пачаў распытваць жабрака, чым канкрэтна той займаўся.

— Калі прадаваў, калі купляў, — неакрэслена адказаў Ённі. — Каб атрымалася, што загадваў, жыў бы ўжо як у бога за пазухай. А так дайшоў вось да торбы.

— Ай-яй-яй, — спачувальна прамовіў Румпулійні. Ён ужо сапраўды ўпэўніўся, што перад ім былы камерсант, дый не з дробных.

— Пакуль шукаеш гэты мільён, дык як тая курыца — то там зярнятка дзюбнеш, то тут яйка знясеш, — наракаў на свой гаротны лёс Ённі. — Але ўсё кату пад хвост пайшло.

Румпулійні расчуліўся яшчэ больш. Перад ім стаяў жабрак у фракі і ў цыліндры. Гэты чалавек, безумоўна, ведаў лепшыя часіны. Румпулійні вырашыў дапамагчы бедаку, балазе падчас забастоўкі рабочую сілу знайсці было цяжка, а ў маёнтку яна магла спатрэбіцца. Ён паабяцаў Ённі дзесяць марак на дарогу,

калі той паслязаўтра прыедзе ў Тамперэ і знойдзе яго, Румпулійні, у гатэлі.

— Я купляю ў аднаго багацея вялікі маёнтак, і ты зможаш там сёе-тое зарабіць, — сказаў Ённеў дабрадзеі і на ўсякі выпадак пацікавіўся: — Ты калі-небудзь займаўся землянымі работамі?

Ённі вагаўся: схлусіць ці сказаць праўду? Але ён успомніў, што капаў магілы і гэта таксама называецца «земляныя работы».

— Займаўся, — адказаў ён. — Даводзілася мне мець справу з зямлёй. Быў і работнікам, і работадаўцам.

Асмьялеўшы, Ённі вырашыў паразважаць на магільныя і замагільныя тэмы.

— Вось выжыльваемся мы, каб закласці падмурак, а потым ідзе ўсё дымам. Але ўсё адно падмурак мусіць быць добры, бо калі ён слабы, дык і дах трасецца.

Румпулійні не ведаў, што Ённі гаворыць пра свой магільны вопыт заказчыка і далакопа ўадначас. Разумныя меркаванні гэтага згалелага камерсанта былі яму па душы, і Румпулійні падумаў, што такога спрактыкаванага і дасведчанага чалавека варта ўзяць да сябе ў маёнтак за аканомы. Ён даў Ённі дзесяць марак і, нібыта апраўдваючыся, сказаў:

— Даў бы і болей, дык жа купляю маёнтак, а з грашыма цяжкавата.

Ён згадаў сваю завочную дамову з «панам камерцыйні саветнікам» накіонт ста тысяч і дадаў:

— Я, ведаеш, і сам бяру тут у аднаго мільянера вялікую пазыку.

Ённі з разуменнем кінуў і, спачувальна ўздыхнуўшы, узгадаў свае прарочыя словы, сказаныя некалі Піткянену.

— Вось я і кажу аднойчы Піткянену, што багацеі павінны трымацца разам. Як кажуць, свой свайго пазнаў і на піва пазваў.

Ённі казаў шчырую праўду, бо багацеі Румпулій-

ні меўся купіць маэнтак, атрымаўшы пазыку ад багацея Лумперы.

Разжыўшыся грашыма, паарлелы басяк заспяшаўся ў лес, дзе пакінуў свой страхотны багаж. Перад тым як развітацца з Румпуліні, ён успомніў, што на датак можа яшчэ атрымаць прэмію за аферыста.

— У мяне яшчэ ёсць надзея...— пачаў ён.

Крануты ледзь не да слёз Румпуліні зразумеў гэта па-свойму.

— Ну вядома, — падбадзёрыў ён няздатнага камерсанта. — Ніколі не позна паспрабаваць ухапіць шчасце за хвост яшчэ раз.

Ённі зноў захапіўся ідэяй злавіць міжнароднага аферыста, гэта значыць самога сябе, а гарадок быў захоплены сваімі падазрэннямі наконт схаванага ў дамавіне каньяку і рыхтаваўся злавіць Ённі.

Басяк купіў кілбасы, падхарчыўся і падаўся ў лес. Увесь гэты час за Ённі сачылі дзсяткі вачэй, а таму, як толькі ў гарадок прыбыў Нуўцінен, ён атрымаў пра злачынцу самыя дакладныя звесткі.

Доктар Пуцілайнен выйшаў па сваіх справах у Хямеенліне. Ён павесялеў, бо па тэлефоне яму паведамілі, што злодзея ўжо высачылі, што той пайшоў у лес і яго вось-вось схопяць. Доктару адно рупіла, каб злачынец не паспеў выпіць увесь каньяк.

Тым часам паліцэйскія на чале з Нуўціненам працэсвалі густы ельнік ускрай гарадка. Неўзабаве вачам Нуўцінена адкрылася даволі дзіўнае і вусцішнае відовішча. На галявінцы стаяў прыхінуты да дрэва крыж, а пад ім сядзеў на дамавіне і лапіў боты нябожчык Ённі Лумперы, якога нядаўна ўскрыў доктар Пуцілайнен.

— Ённі, перкеле! — закрычаў Нуўцінен, на ўсякі раз трымаючыся воддаль. — Ты што, зноў уваскрэс?

— Ага! — радасна раўнуў Ённі. — А я ўжо быў засумаваў па табе. Дзе гэта, думаю, наш Нуўцінен.

Потым ён перайшоў на свой заўсёдны тон і як нічога ніякага паведаміў:

— Вось сяджу, лаплю боты.

Нуўцінен разважыў, што, калі б доктар Пуцілайнен папраўдзе зрабіў Ённі ўскрыццё, той не сядзеў бы пад крыжам верхам на труне і, прынамсі, не рапарываў бы свае падраныя боты. Паліцэйскаму ўжо абрыдла шкадаваць гэтага неўміручага нябожчыка, душа ў Нуўцінена ўзбунтавалася, і ён пачаў ляць Ённі на чым свет стаіць.

Разгублены Ённі паспрабаваў неяк улагодзіць даўняга знаёмага.

— Ну, вядома, Нуўцінен, даўся я табе ў знакі,— лісліва сказаў басяк.

Але падлабуніца да раз'юшанага паліцэйскага было немагчыма. Ён абзываў Ённі няўдзячным быдлам і крычаў, што з басяка ніколі не будзе чалавека, як бы той ні пнуўся з гразі ў князі.

— Цяпер і красці пачаў! — пагрозліва крыкнуў Нуўцінен.

Нарэшце з гэтых крыкаў і лаянкі Ённі сяк-так зразумеў, якую справу яму хочучь прышыць.

— Нуўцінен,— у распачы ўзбажыўся ён,— ты ж мяне ведаеш як аблупленага. Я ж ніколі не краў! Ну чаго ты лаешся? Ты ж ведаеш, што чалавечае жыццё — гэта гульня і латарэя. Нехта выйграў, нехта праіграў. Адзін зрабіўся мільянерам, другі застаўся басяком. Вось і я хацеў падацца ў мільянеры, ды толькі аблізнуўся. Але ж я ніколі не краў.

Пакрысе высветлілася, што Ённі тут і праўда ні пры чым. Нуўцінен перапрасіў, паціснуў яму руку і, падвёўшы басяка да вакзала, пасадзіў яго на цягнік.

— А я ўсё ж не памру, пакуль не нажыву свайго мільёна,— сказаў на развітанне Ённі, які ўжо зноў трымаў хвост дудкай.

Адправіўшы басяка ў Хельсінкі, Нуўцінен урупіўся

ў расследаванне. У пограбе, дзе быў украдзены каньяк, ён знайшоў пакінутую злодзеямі адмычку, тую самую, якую Ённі прынёс ім апоўначы ў паліцыю і паклаў на падваконне, так і не атрымаўшы абяцаных ста марак. На адмычцы было выбіта прозвішча слесара, што рабіў яе. Гэта была надзейная нітачка.

Нуўцінен знайшоў слесара ў Хямеенліне. Ён запатрабаваў ад яго прыкметаў чалавека, які купіў адмычку. Майстар намалюваў дакладны партрэт Ённі Лумперы. Нуўцінен не вытрымаў і пачаў лаяцца і праклінаць басяка.

Ідучы на вакзал, ашалелы ад злосці паліцэйскі пагражаў Ённі самымі страшнымі карамі. З гатэльнага акна яго заўважыў доктар Пуцілайнен.

— Ну, ці злавілі вы ў тым лесе злодзея? — нецярпліва спытаўся ён, як толькі Нуўцінен падняўся ў нумар.

— А як жа, злавілі, — змрочна адказаў паліцэйскі.

— Ну і хто гэта такі?

— Той самы Ённі Лумперы, якога пан доктар учора ўскрываў у трупярні.

Пуцілайнен нічога не зразумеў і, падумаўшы, што паліцэйскі проста кпіць з яго, пакрыўдзіўся.

— Не надта смешныя ў вас жарты, Нуўцінен.

Яны пачалі спрачацца, а потым і сварыцца. Пуцілайнен кінуў на стол свой празектарскі нож.

— Гэтым вось нажом я зрабіў ускрыццё партовага басяка Ённі Лумперы! Зразумела?

Тады Нуўцінен кінуў на стол адмычку.

— А вось гэтай адмычкай той самы Ённі Лумперы адчыніў ваш пограб і спёр каньяк! Зразумела?

Яны ніяк не маглі прыйсці да ладу. Пуцілайнен мераў нумар з кута ў кут і нешта разгублена мармытаў. Нуўцінен жа адразу вырашыў ехаць у Хельсінкі і арыштаваць Ённі.

У цягніку паліцэйскі сустрэў знаёмага і распавёў,

якую справу яму давялося раследаваць. Знаёмы падзяліўся навіною з сябрамі, і неўзабаве наваколле абляцела чутка, што Ённі Лумперы зноў уваскрэс. Такім чынам, гісторыя з Ённі і небаракам Анці Піткяненам так заблыталася, што ўжо амаль немагчыма было разабрацца, хто ж з іх памёр, а хто яшчэ жыве.

XIX

У хельсінкскіх газетах ужо з'явілася паведамленне пра Ённеву трагічную смерць ад атруты, і ягоныя сябры былі ў жалобе. Горка аплаквала Ённі і кілбасніца Лійса. Смерць жаніха дазвання зруйнавала ўсе яе разлікі і мары пра сямейнае шчасце.

— Добры ён быў усё ж чалавек, — выціраючы слёзы, казала Лійса сваці.

— Добры, — пагадзілася, пыхкаючы піпкаю, сваця і, каб суцешыць былую нявесту, дадала: — А калі добры, значыць, уваскрэсне, таму што душа ягоная цяпер радуецца на нябёсах. Там вы з ім і сустрэнецеся.

Такія суцяшэнні мала дапамагалі.

— Калі яшчэ гэта будзе, — бедавала гаротніца Лійса. — Пакуль той нябеснай радасці дачакаешся...

Яна сумавала па зямным каханні і зямной пяшчоце.

— Ты ж ведаеш, жанчына — што міркіль у градусніку: як пацяплее, так і падымецца, — усхліпваючы, казала яна сваці.

— Ну што тут, золатка, зробіш, — спагадліва азвалася тая. — Такая ўжо воля боская. Ніхто гэтай волі не міне.

А Лійса, успамінаючы сваё кароткае каханне з Ённі, плакала так няўцешна, як і належыць плакаць аўдавейай яшчэ да вяселля нявесце.

Ужо адслужылі паніхіду за ўпакой Ённевай душы.

— Трэба ж такое, толькі сабраўся чалавек новае

жыццё пачаць, а гасподзь яго і паклікаў,— наракала на лёс Лійса.

Яе швагер-кравец таксама расчуліўся.

— Неспасцігальныя шляхі боскія,— глыбакадумна заўважыў ён, памянуўшы нябожчыка Ённі, які толькі крыху не дажыў да таго, каб зрабіцца ягоным сваяком.

Яны, як і мае быць, справілі хаўтуры, дзе елі, гаварылі пра тое, якая гэта сур'ёзная справа — смерць, і спявалі жалобныя псалмы.

*

У гэты час нябожчык набліжаўся да Хельсінкаў. У цягніку Ённі прыйшло на памяць пасведчанне, што пакінуў доктар, які ратаваў яго ад атруты. Ённі знайшоў паперку ў кішэні і з тае прычыны, што не ўмеў чытаць, падаў яе суседу.

— Паслухай, што гэта тут напісана?

Сусед моўчкі прачытаў. Паперка сведчыла, што Ённі атруціўся і памёр. Сусед не ведаў, што пасведчанне паказаў яму сам атручаны, а таму падумаў, што Ённі хоча замовіць памерламу небараку магілу. Ён аддаў паперку і без лішніх тлумачэнняў сказаў:

— Занясі яе ў канцылярыю да пастара.

Цягнік спыніўся, Ённеў сусед паспешліва выйшаў, і прызначэнне гэтай паперкі так і засталася нявысветленым. Басяк усё ж вырашыў занесці яе ў царкоўную канцылярыю, каб даказаць, што ён уваскрэс і жыве на гэтым свеце.

У Хельсінках Ённі, спяшаючыся зацвердзіць сваё права на жыццё, падаўся ў канцылярыю проста з вакзала. Пастар моўчкі прачытаў пасведчанне і зрабіў адпаведны запіс пра смерць. Аддаўшы паперку Ённі, бо-жы служка коратка сказаў:

— Пакажаш яе на могілках.

Ён таксама падумаў, што наведнік хоча заказаць

магілу. Басяк пасунуўся да дзвярэй, але пастар запыніў яго.

— Пачакай хвілінку!

Пастар зусім лагічна разважаў, што калі ёсць нябожчык, дык спатрэбіцца і дамавіна. Трунар Конціайнен абяцаў пастару невялікі працэнт ад кожнай прададзенай з яго рэкамендацыі труны, а таму божы служба ўручыў Ённі картку з рэкламай пахавальнай канторы Конціайнена, дзе гандлявалі дамавінамі і іншым рыштункам для тых, хто адышоў у лепшы свет. Басяк засунуў картку ў кішэню і пайшоў прадаваць сваю труну. Што даў яму пастар, ён так і не ўцяміў.

Як толькі за Ённі зачыніліся дзверы, у канцылярыю прынеслі з пракуратуры яшчэ адно пасведчанне пра ягоную смерць, гэтым разам ужо ад разрыву сэрца.

— Някепска памёр гэты чалавек, — філасафічна зазначыў пастар. — Спачатку ад атруты, а потым яшчэ і ад разрыву сэрца.

Ён запісаў у царкоўную кнігу і другую прычыну Ённевай смерці. Калі пастар пайшоў, яго запіс прачытаў справавод, які быў таемным бязбожнікам.

— Гэты Лумперы ў судны дзень ужо ніяк не ўваскрэсне, таму што памёр сур'ёзна і грунтоўна — ажно два разы запар, — сказаў справавод.

А Ённі ў гэты час ішоў у багажню, каб атрымаць сваю труну. Аднак на дарозе ён сустрэўся з невядомай басяцкаю сябрынай і разам з ёю падаўся ў лес. За чаркаю і шчырымі размовамі неўпрыкмет прамінуў цэлы дзень.

Ённі з дзіцячым захапленнем апавядаў пра няўлоўнага тамперскага махляра, які нажыў мільёны ў Швецыі і ў горадзе Оўлу. Гэтая гісторыя гучала як чароўная казка не толькі для басякоў, але і для самога апавядальніка, зноў абуджаючы ў яго душы зайздасць і тугу па страчаных мільёнах.

— Гэта быў вялікі махляр, — казаў Ённі. — Ён і

ў Тамперэ хацеў нахапаць мільёнаў, але нарваўся на такога самага спрытнюгу. Як той казаў, чорт на нячысціка наскочыў.

Ённі зайздросціў гэтаму махляру, а таму помсліва дадаў:

— Але доўга ён на волі гуляць не будзе. Хутка сцапаюць.

У лесе сутунялася. Калі зусім сцямнела, Ённі ўзваліў на хрыбет сваю труну і пацягнуўся дадому. З дамавінаю на плячах і з прывязаным да яе крыжам ён выглядаў так страхотна, што рэдкія прахожыя з жахам прыціскаліся да сцен.

Пракуратура афіцыйна залічыла Ённі ў памерлыя і абвясціла пра яго смерць. Усе прызначаныя для жылых законы яго ўжо не датычыліся.

*

Ённевы сябрукі ўсё яшчэ шчыра бедавалі па ім. Ханку атрымаў ліст і запавет, паводле якога ён зрабіўся законным гаспадаром у нябожчыкавай хаціне.

Уступіўшы ў свае правы, Ханку першым чынам прадаў усе Ённевы рэчы, у тым ліку і стомаркавы шлюбны ложак. У хаціне засталіся толькі скрынка замест стала і некалькі цурбакоў, якія замянялі крэслы. На гэтых цурбаках цяпер і сядзела басяцкая сябрына, што сабралася памянуць нябожчыка, а за адным разам і ягоныя рэчы.

Над зямлёю панавала ноч. Акенцы Ённевай каморкі былі забітыя фанераю і заторкнутыя розным рыззём. Тут і ўдзень зазвычай было прыцемна, а цяпер па кутках стаяў густы непраглядны змрок. На скрынцы хліпала дымная газніца. Ад тытунёвага дыму морак рабіўся яшчэ гусцейшы, а сенцы, якія былі без акон, увогуле патаналі ў цемры. Адным словам, у хаціне было даволі вусцішна, і басякі, хоць і паспелі ўжо захмялець, усё адно пачувалі сябе не надта ўтульна.

Каб неяк змагчы сваю ніякаватасць, яны ўзяліся расхвальваць нябожчыка.

— Ённі быў сапраўдны мужык! Не які-небудзь там буржуй, хоць і забагацеў,— сказаў нехта, і бязладны хор галасоў пацвердзіў, што гэта — святая праўда.

— Ужо не вернецца ён да нас,— журботна прамоў Ханку, і ўсе пагадзіліся з гэтай слушнаю заўвагай.

— Адтуль ніхто не вяртаўся,— дадаў хтосьці.

Яны выпілі яшчэ па чарцы. Захмялелыя галовы гатовыя былі абмеркаваць праблему жыцця і смерці гэтаксама грунтоўна, як і любую іншую.

— Кажуць, што ўваскрэсенне...— пачаў Ханку, але выпусціў нітку сваёй думкі і крыху збянтэжана запытаўся: — Ну дык што? Ці ўваскрасаюць мёртвыя?

Думкі падзяліліся. Адны басыкі меркавалі, што ўваскрасаюць, другія былі настроены менш аптымістычна. Страсці распаліліся, і пачалася сварка.

— Ні халеры ты адтуль не вернешся! — крыкнуў нехта.

Калі ўсе стаміліся ад сваркі, пачала перамагаць думка, што ўваскрэсенне ўсё ж немагчыма.

— Не, ужо калі хто туды трапіў, дык гамон. Стаў крыж,— даводзіў найбольш зацяты спрэчнік.

Ханку схіляўся да такой самай высновы.

— Ага,— сказаў ён.— А то б толькі і цягаліся сюды-туды. Каму гэта трэба?

Такія мудрыя словы дазвання пагасілі спрэчку, і сябрына паставіла на Ённі крыж.

Ханку ўспомніў, як калісьці спрачаўся на гэтую тэму з самім Ённі і як той раззлавана крычаў, што калі гасподзь захоча пакараць грэшніка, дык падыме яго і з магілы.

На дварэ была глыбокая ноч. То адзін, то другі з басыкоў спотайку кідаў позірк на дзверы, за якімі знікалі ў мораку сенцы. Але гарэлка пакрысе брала сваё, і страх слабеў.

— Вось каб Ённі зараз прыйшоў, га? Каб даведаўся, што старыя сябры тут яго памінаюць, ды і прыйшоў бы кульнуць чарачку,— смела сказаў нехта.

— А што, і кульнуў бы,— у тым самым тоне працягваў Ханку.— За ўпакой сваёй душы.

З цёмных сенцаў пачуўся нейкі тупат і грукат. Усе змоўклі і ўтаропіліся на дзверы. На парозе паўстала даўгалыгая постаць Ённі ў цыліндры і з страшнаю ношаю на плячах.

Басякі залямантавалі ад жаху і, не чуючы пад сабою ног, рынулі паўз аслупянелага Ённі на вуліцу. У іх уваччу стаяў жудлівы прывід з крыжам і з труною, які яны выклікалі з таго свету.

Адбегшыся ад страшнай хаціны, басякі крыху ачомаліся і кінуліся да патрульнага паліцэйскага. Той ужо быў начуты пра Ённеву смерць, бо ў паліцыі толькі пра яе і гаварылі. Нядаўна Малінен прывёз пратакол ускрыцця і іншыя паперы, якія неабвержна сведчылі, што басяк Ённі Лумперы перасяліўся на той свет. Патрульны Мацікайнен добра ведаў нябожчыка.

— Ну ўсё, угамаваўся,— сказаў ён пра гэтую справу Малінену, заступаючы на дзяжурства.— Болей нам кроў псаваць не будзе.

І вось да гэтага самага Мацікайнена прыбеглі перапалоханыя п'яныя басякі. У Ённевай хаціне нібыта з'явіўся прывід. Становішча абавязвала Мацікайнена спраўдзіць гэтае дзіўнае паведамленне. Ён не надта верыў у прывіды і ў замагільны свет наогул, аднак вырашыў не рызыкаваць і на ўсякі выпадак паклікаў з сабою яшчэ аднаго паліцэйскага. Справа была сапраўды дзіўная і заблытаная. Мацікайнен на свае вочы бачыў пратакол аб Ённевым ускрыцці, але партовыя валацугі бажыліся, што гэты самы ўскрыты і двойчы пахаваны Ённі бадзяецца па Хельсінках.

Хаваючы адзін ад аднаго страх, паліцэйскія падкраліся да Ённевага жылга. У цёмных сенцах яны пе-

равялі дых, потым ціха, як мышы, наблізіліся да ўвахода ў пакой і, агаліўшы шаблі, рэзка адчынілі дзверы.

Пасярод пакоя, даядаючы і дапіваючы тое, што засталася ад ягоных памінак, ціхамірна сядзеў на веку труны Ённі ў ядвабным цыліндры.

— Што за нячысцікі тут завяліся? — загаварыў ён да паліцэйскіх.— Усё майно збэйсали. Нават ложка няма!

Паліцэйскія ашалела маўчалі. Нарэшце адзін з іх вылаяўся і спытаў:

— А ты што, яшчэ не памёр?

Ённі дастаў з кішэні атрыманую ў свой час ад доктара паперку. Басяк у сваёй прастаце меркаваў, што гэта даведка аб ягоным паправунку.

— На, чытай,— падаў ён паперку паліцэйскаму.

Той разгарнуў яе і ўголас прачытаў:

— «Партовы басяк Ённі Лумперы, ён жа Ёнс Лундберг з горада Хельсінкі, памёр ад атруты і можа быць пахаваны. Няхай засведчыць гэта і ўратуе маю душу і цела сам Гасподзь. Дата і месца. Доктар Нільс Ансельм Хюнен».

— Што?! — вырачыўся Ённі.

— Тут напісана, што ты памёр і гатовы да пахавання,— растлумачыў паліцэйскі.

Усе былі збітыя з панталыку. Дайсці да толку было цяжка, і, пакуль тое, Ённі запрасіў паліцэйскіх выпіць.

— Крыху паездзіў па гандлёвых справах,— сказаў ён і, кіўнуўшы на труну, дадаў: — Купіў вось рухомую маёмасць, каб збыць з наварам. Такая рэч у кожнай гаспадарцы прыдасца.

Паліцэйскія канчаткова паверылі, што перад імі жывы чалавек, і супакоіліся. Праўда, яны ніяк не маглі дапяць, за якімі справамі Ённі падарожнічаў.

— Камерцыі саветнік Лундберг параіў мне паспрабаваць шчасця ў спекуляцыі,— без хітрыкаў адказаў басяк.— Вось я і паехаў. Ды толькі не пашэнціла. З'еў,

як той казаў, дулю з макам. Адно што на тым свеце трохі пабыў ды вярнуўся.

Паліцэйскія развіталіся і пайшлі. Па дарозе яны вырашылі паведаміць пра падзеі гэтай ночы начальству. Аднак назаўтра ў іх выпадаў выхадны, і рапарт адкладваўся на цэлы дзень. З гэтае прычыны непаразуменні працягваліся.

*

Прыкладна ў той самы час другая Ённева нявеста, удава Коўру, прыехала ў Хельсінкі, каб набыць у сталічных крамах усё неабходнае для заручынаў і вяселля. Апрача таго, яна мела сякія-такія клопаты ў банку.

Трэба сказаць, што гэтая надзвычай прыстойная і пажоўная кабета трапіла ў даволі складанае становішча. Ёй карцела пабачыцца са сваім слаўным жаніхом, але яна баялася, ці не будзе ў такім візіце чагосьці грахоўнага. Пасля доўгіх і пакутлівых развагаў перамагло каханне. Да таго ж апрача ўзнёслых пачуццяў удава мела яшчэ адну важкую прычыну, каб сустрэцца з жаніхом. Адзін з хельсінкскіх банкаў падвысіў прыбыткі з укладаў на паўпрацэнта супроць таго банка, дзе ляжалі ўдовіны грошы. Такі дасведчаны чалавек, як камерцыі саветнік Ёнс Лундберг, мог даць у гэтай сітуацыі найлепшую параду, балазе ў самым хуткім часе іхнія капіталы мусілі зліцца ў адзін. Удава Коўру апанулася, як належыць багатай нявесце, і са святочнымі пачуццямі ў душы выправілася да камерцыі саветніка.

Ённевы прыгоды ўжо нарабілі Ёнсу Лундбергу шмат клопату. Калі да яго з'явіўся пан Пунтуры на конт продажу маёнтка, камерцыі саветнік выпытаў у яго прыкметы махляра і западозрыў, што гэта ягоны знаёмы і цэзка Ённі. Неўзабаве стары цалкам пераканаўся ў гэтым і пачаў бушаваць, зрываючы злосць на канторшчыках, а найбольш на сваёй ахмістрыні. Гэтая

жанчына праслужыла ў Лундберга ўсё сваё жыццё і ведала яго не горай за саму сябе. Калі ўсе астатнія хадзілі на пальчыках, яна смела заходзіла да гаспадара і нават не баялася спрачацца з ім. Тады стары шалеў і пачынаў праклінаць усіх баб на свеце.

— Усе жанчыны гэтакія ж прыдуркаватыя, як і ты! — крычаў ён ахмістрыні.

Магчыма, у гэтых словах і таіўся адказ на пытанне, чаму пан камерцый саветнік так і застаўся старым кавалерам.

Канторскія таксама някепска ведалі свайго гаспадара. Пачуўшы адрасаваныя Ённі страшныя праклёны, яны апускалі насы ў свае гросбухі і пісалі так ліхаманкава, што ў цішыні пачыналі жаласна рыпець пёры. Тады стары зноў спаганяў злосць на ахмістрыні. Ён страшэнна лаяўся, аднак кабета не змоўчвала і дала яму годны адпор. Старонняму чалавеку магло нават падацца, што гэта сварацца не гаспадар і ахмістрыня, а муж і жонка.

— Гэта ты ва ўсім вінавата, толькі ты, — адрэзаў незадаволены полуднем стары і дадаў: — Толькі праз цябе ўсё ў маім доме дагары нагамі.

Ахмістрыня пачырванела ад злосці і, не задумваючыся, адбыла:

— Гэта яшчэ невядома, хто вінаваты.

Яна прыгразіла, вядома, не зусім сур'ёзна, што запатрабуе разліку, і, бразнуўшы дзвярыма, пайшла на кухню.

— Во даў бог гаспадара, — паскардзілася яна кухарцы і пакаёўцы. — Праз нейкага басяка на сцены лезе.

Акурат тут адзін з канторскіх прынёс газеты. Ён штосьці таямніча шапянуў ахмістрыні на вуха, і тая расквітнела. Прабегшы вачыма паведамленне пра Ённеву смерць, яна з пераможным выглядам зайшла ў сталовую і кінула газеты перад камерцый саветнікам.

— Чытай! Падаўся твой басяк на той свет!

Пасля гэтых з'едлівых слоў яна з годнасцю вярнулася на кухню.

Застаўшыся сам-насам, камерцыі саветнік прагледзеў газеты, уважліва прачытаў пра смерць Ённі Лумперы і задумаўся. Гэтая навіна засмуціла старога. Да таго ж Ённі сканаў так трагічна — ад атруты і ў страшэнных пакутах. Наваліўшыся грудзямі на стол, стары Лундберг чытаў і перачытваў газетнае паведамленне.

— Ай-й-й, — ціха прамовіў ён і выцер слязу.

Яму захацелася памірыцца з ахмістрыняю, і ён паклікаў:

— Гэй, Сусана!

Але ганарлівая ахмістрыня абразілася і не пачула. Яна зайшла ў сталовую нібыта зусім па іншай справе.

— Недарэчная смерць. Недарэчная і жахлівая, — журботна прамовіў стары, аднак ахмістрыня з жаночаю ўпартасцю моўчкі састаўляла посуд у буфет.

— Жаніцца вам трэба, камерцыі саветнік, — нарэшце сказала яна, нібыта не чуўшы ранейшых слоў гаспадара. — Тады не будзеце па дробязях зелянець ад злосці.

Стары ўжо адпусціўся і зычліва адказаў:

— Ага, Сусана. Як рак на гары свісне, так і ажаюся.

Ён падсунуў да сябе талерку, але тут увайшла пакаёўка.

— Пана камерцыі саветніка хоча бачыць нейкая пані Коўру.

— Што ёй трэба? — незадаволена спытаўся стары.

— Кажа, што яна даводзіцца пану саветніку нявестай, — растлумачыла пакаёўка.

— Што? Нявестай?! — ашалела зароў стары Лундберг. Ён вырашыў, што нехта хоча пасмяяцца з яго, і,

нават не зняўшы сурвэткі, кінуўся да дзвярэй, каб расквітацца з жартаўніцай.

Аднак на парозе стары міжволі спыніўся. Перад ім стаяла прыстойная жанчына, лаяць якую не паварочваўся язык. Камерцыі саветнік моўчкі глядзеў на яе і не ведаў, што рабіць.

— Я хацела б пабачыць свайго жаніха камерцыі саветніка Лундберга,— ветліва сказала ўдава Коўру.

Старому заняло. Ахмістрыня з цікавасцю назірала за ўсёй гэтай сцэнай.

— Што ты тут робіш? — па-шведску гыркнуў на яе саветнік.

Калі Сусана пайшла, ён, знякавеўшы, выціснуў:

— Камерцыі саветнік Лундберг — гэта я.

Цяпер зарвала ўдаве. «Жаніх» і «нявеста» моўчкі глядзелі адно на аднаго.

— Вы гаворыце па-шведску? — нарэшце спытаўся стары. Ён баяўся, каб гэтая прыстойная жанчына не прыняла ягоную шведскую фразу за лаянку.

Удаву ўкалола кепскае прадчуванне. Яна пачала здагадвацца, што тут нейкае непаразуменне. Яна перапрасілася і хацела ісці, але ў гэтую хвіліну пачуўся ўсцешаны голас канторскага хлопчыка-пасыльнага:

— Ённі! Басяк Ённі ідзе!

Раней, чым хто-небудзь уцяміў, што здарылася, на парозе з'явілася каларытная Ённева постаць.

— Што?! — разгублена крыкнуў камерцыі саветнік, пазіраючы, як нябожчык заходзіць у пакой.

Ённі згледзеў удаву і хацеў ужо падмазаць пяты, але голас старога Лундберга спыніў яго.

— Каб цябе кадук! — вылаяўся саветнік, не саромеючыся ўдавы. Але той ужо не было. Ubачыўшы Ённі, яна знікла, як здань.

Старыя кавалеры засталіся з вока на вока, і між імі пачалася доўгая размова. На вялікі жаль, мы не маем магчымасці апісаць яе, бо прыход «нявесты»

страшэнна раз'ятрыў камерцыі саветніка і ён не шкадаваў адмысловых слоўцаў і выразаў. Можна сабе ўявіць, што было б, калі б Лундберг даведаўся, што Ённі прычыніўся і да візіту ўдавы.

Дасхочу накрычаўшыся і налаяўшыся, стары пакрысе пачаў разблытваць клубок гэтых неверагодных падзей. У прыватнасці, ён пацікавіўся Ённевай дзейнасцю на ніве камерцыі. Выслухаўшы шчыры расказ баяка пра ягоняя спробы зарабіць мільён, камерцыі саветнік расчуліўся і вырашыў дараваць небараку. Ённевы прыгоды нагадалі старому часы яго маладосці, калі ён толькі пачынаў свой шлях да багацця і таксама ішоў на розныя хітрыкі. Замілаваны саветнік адчуў у Ённі прысутнасць таго няўрымслівага бласлаўленага духу, што некалі перапаўняў яго самога.

— Ты занадта спяшаўся,— сказаў стары, частуючы Ённі.— Бег наперадзе цягніка, во і застаўся з носам.

І ён зрабіў свой прысуд:

— Не выйдзе з цябе мільянера.

— Вядома, пан саветнік лепей ведае,— пагадзіўся баяк.— Такіх разумных людзей, як пан саветнік, ва ўсіх Хельсінках, можа, не болей за тры члавекі набярэцца.

Вусны старога расплыліся ў лагоднай усмешцы, а чуйны Ённеў нос адразу пачуў магчымасць атрымаць грошы на выпіўку. Натхнёны гэтым хвалюючым прадчуваннем, баяк пачаў апавядаць пра свае хаўтуры і ўваскрэсенні.

— Такім чынам, я пабыў на тым свеце,— з усмешкаю бязгрэшнага дзіцяці скончыў ён.— Так бы мовіць, у царстве цемры.

Новы паварот размовы яшчэ болей зацікавіў старога, і Ённі, прагнучы хутчэй атрымаць на гарэлку, маляўніча і падрабязна распавёў пра тое, што адчувае нябожчык, якога гасподзь вырашыў уваскрэсіць і вярнуць з магілы на гэты свет.

Расчулены і пацешаны камерцыі саветнік паляпаў яго па плячы.

— Дадуцца табе, Ённі, гэтыя мільёны ў знакі.

— Мяне пераблыталі з Анці Піткяненам, — растлумачыў Ённі. — Але гасподзь разгледзеў памылку.

— Ай-яй-яй, — спачувальна прамармытаў стары і дадаў: — Увогуле людзей лёгка пераблытаць, бо яны мала чым розняцца.

Каб Ённі больш ні з кім не блыталі і каб ён заўсёды заставаўся самім сабой, камерцыі саветнік паабяцаў штотомсяц выплачваць яму пенсію ў дзесяць марак. Па праўдзе кажучы, стары найперш рупіўся не пра Ённі, а пра самога сябе, бо не хацеў, каб яго блыталі з нейкім валацугам.

— Паміж табой і мной усё ж ёсць розніца, — сказаў саветнік. — Лундберг і Лумперы — не адно і тое ж.

Ённі слухаў і маўчаў як пень. Настроены па-сяброўску стары загаварыў пра сваё жыццё, а потым і пра нечаканы візіт удавы Коўру.

— Бегае тут адна баба... відаць, без клёпкі ў галаве. У нявесты набіваецца.

Камерцыі саветнік не ведаў, што і ў гэтай справе не абышлося без Ённі, ну а басяку хапіла розуму перамаўчаць. Ён адчуваў нешта накшталт кавалерскай салідарнасці і да таго ж добра памятаў нядаўні гнеў старога.

— Закаханая баба — як сляпая, — сказаў басяк, каб з корнем вырваць магчымых падазрэнні. Яму прыйшло ў галаву ўдалае параўнанне, і ён дадаў: — Яна цвіце ад мужчынскай дабрыні, быццам бэз на плошчы ад вясновага цяпла.

Стары задуменна кіўнуў, і Ённі адчуў, што небяспека мінула.

На гэтым яны і развіталіся. Басяк вярнуўся дахаты, забраў труну і пайшоў яе прадаваць.

Нуўцінен, які з'явіўся, каб арыштаваць Ённі, уба-

чыў на дзвярах ягонай хаціны замок. Паліцэйскі спытаўся ў дворніка, дзе баяк, але дворнік пра Ённева вяртанне з таго свету не ведаў і таму адказаў:

— На небе ён ужо, на небе.

Тады Нуўцінен пайшоў у паліцэйскі ўчастак. Туды нядаўна прынеслі з пракуратуры паведамленне пра Ённеву смерць. Пачуўшы пытанне пра Ённі, прыстаў абвясціў:

— Лумперы ўжо бадзяецца па тым свеце.

Нуўцінен не даў веры. Тады яму паказалі афіцыйнае паведамленне з пячаткаю пракурора. Нуўцінен прачытаў гэтую паперыну і пачаў спрачацца.

— Ды я пазаўчора бачыў яго ў Рыйхімякі!

Прыстаў вырашыў, што просты паліцэйскі зашмат сабе дазваляе, і гыркнуў:

— Маўчаць! Знайшоўся разумны!

Адзін з прысутных старшых чыноў паспрабаваў прымерыць іх.

— Канстэблю Нуўцінену з'яўлялася ў Рыйхімякі здань таго баяка.

Нуўцінен маўчаў, і міратворца скончыў зусім лагодна:

— Так што давядзецца паверыць пракуратуры і згадзіцца, што Ённі памёр.

Збянтэжаны Нуўцінен выйшаў. У калідоры ён сустрэўся з панам Пунтуры, і той, думаючы, што Нуўцінен служыць у Хельсінках, пачаў скардзіцца яму на Ённевы штукарствы.

— Ённі Лумперы памёр,— лаканічна адказаў паліцэйскі.

Пунтуры зажурыўся.

— Шкада, што там яго паліцыя не дастане,— прамовіў ён, аднак падумаўшы пра вечныя пакуты, якія Ённі зарабіў шматлікімі грахамі, крыху супакоіўся і зласліва ўсміхнуўся.

Нуўцінен здзіўлена зірнуў на яго і пайшоў на ры-

нак. У рыначнай куламесе ён адразу згледзеў Ённі, які прадаваў сваю труну.

— Ённі! — крыкнуў паліцэйскі.— Гэта ж зямны рынак! Тут нябожчыкам гандляваць забаронена!

— А, Нуўцінен! — радасна загарлаў Ённі.— Чаго ты тут ходзіш?

Паліцэйскі пачаў лаяць яго за ўсю гэтую блытаніну з жыццём, смерцю і ўваскрэсеннямі.

— Дык ты сам паглядзі,— запярэчыў Ённі.— Я ж і сапраўды ўваскрэс!

Відаць, каб яшчэ больш пераканаць Нуўцінена ў сваім існаванні, ён павярнуў размову на зусім зямныя справы.

— Цяпер мне гэтыя начоўкі не трэба,— паказаў ён на дамавіну.— Вось і хачу іх збыць з наварам.

Але Нуўцінен успомніў сваю спрэчку з начальствам, а потым размову з Пунтуры і страціў усялякае цяпенне.

— Каб я скрозь зямлю праваліўся, калі захачу цябе ўбачыць яшчэ раз! — крыкнуў паліцэйскі.

— Давай будзем сябрамі, Нуўцінен. Мы ж заўсёды разам,— стараўся супакоіць яго Ённі.— Ну скажы, што б рабіла паліцыя, каб не было басякоў?

Аднак Нуўцінен, не зважаючы на Ённева красамоўства, схопіў яго за каўнер і пацягнуў у паліцыю.

Паслухаць пра дзівосныя і шматлікія смерці і ўваскрэсенні Ённі Лумперы народу сабралася багата. Калі басяк скончыў, паліцмайстар, які таксама прысутнічаў тут, уражана сказаў:

— Аднаму чалавеку перажыць усё гэта немагчыма. У табе, Ённі, нібыта сядзеў цэлы натоўп людзей.

— Так і ёсць,— глыбакадумна адказаў басяк.— Гэта толькі прашчур Адам быў у адным абліччы, ды і то, пакуль не з'явілася Ева. А ў кожным з нас сядзіць цэлы тувін розных людзей.

Потым прысутныя выслухалі Ённеў расказ пра яго-

ныя спробы зрабіцца мільянерам і канчаткова высветлілі, што ён сапраўды ўваскрэс з мёртвых. Паліцэйскія вырашылі аддзячыць Ённі за падараваныя ім вясёлыя хвіліны і паведамлілі баяжу, што ён праходзіць па спісе мёртвых, а значыць, прыцягнуць да адказнасці яго нельга. Зрэшты, так яно было і на самой справе.

Калі Ённі пайшоў, у паліцыі яшчэ доўга гаманілі пра ягоныя прыгоды і камерцыйны геній.

— Вось гэта сапраўдны дзялок,— сказаў нехта.— Не чакаў царства нябеснага, а вырашыў урваць смачны кавалак тут, на зямлі. Мільянерская галава ў гэтага валацугі!

XX

Ённева жыццё пакацілася па старой каляіне.

Неўзабаве ён усё ж прадаў труну і, прапіўшы грошы, вярнуўся да сваіх ранейшых заняткаў. Праўда, час ад часу да ягонага ціхага берага дабягалі хвалі былых штормаў. Дзялкі з ляснога таварыства, напрыклад, падалі на Ённі ў суд за махлярства. Яны мелі на гэта ўсе падставы, аднак хутка высветлілася, што махляр значыцца ў спісе мёртвых.

— Мы не маем права судзіць нябожчыка,— адказалі юрысты.— Гэта пярэчыць закону.

Лясное таварыства звярнулася ў вышэйшыя судовыя інстанцыі, але скаргу адхілілі, і для Ённі ўсё скончылася добра.

Аднак з тае прычыны, што ён працягваў лічыцца мёртвым, баяк меў і сякія-такія непрыемнасці.

— Нябожчыкаў нельга трымаць на працы,— з самым сур'ёзным выглядам казалі сябры, калі Ённі прыходзіў на разгрузку.— За гэта даюць штраф.

Ённева юрыдычнае становішча сапраўды было даволі складанае. Але, каб суд аднавіў мёртвага ў правах, трэба было падаваць на царскае імя адпаведнае

прашэнне, за якое носьбіт мусіў заплаціць сто марак.

Тут зноў дапамог камерцыі саветнік Лундберг. Стары заплаціў гэтую суму, і цяпер басяк чакаў афіцыйнага дазволу яшчэ нейкі час пажыць на гэтым свеце.

Камерцыі саветнік шчыра захапляўся прыгодамі свайго аднайменніка.

— Ты, Ённі,— сказаў аднойчы Лундберг,— уратаваў сябе, а значыць, уратаваў жывую душу. За гэта табе належыць медаль «За выратаванне чалавека».

Ён пусціў у ход свае сувязі, і Ённі неўзабаве сапраўды атрымаў гэты медаль. Зрэшты, узнагароджаны пачуваў сябе не надта ёмка.

— Лепей было б узнагародзіць Ханку,— сказаў басяк.— Ён жа выратаваў мяне цэлых два разы.

Саветнік расстараўся такі самы медаль і Ханку, і сябры з гонарам насілі свае сумленна заробленыя ўзнагароды на грудзях.

І тут Ённі зноў ублытаўся ў сумніцельную справу: аднаго разу ён прапіў самога сябе.

З нагоды свайго ўзнагароджання басяк мусіў наладзіць сябрам пачостку, але, як зазвычай, не меў ні пені. На рынку ён пачуў, што універсітэт купляе ў жывых людзей целы, каб потым, калі гэтыя людзі памруць, студэнты-медыкі маглі практыкавацца на іх у анатамічнай лабараторыі. У сваім жыцці Ённі ўжо перанёс адно ўскрыццё і не мог сказаць пра гэтую працэдуру нічога дрэннага.

— Прапіў кароўку, прапівай і вяроўку,— бесклапотна заявіў ён, ставячы пад дамоваю з універсітэтам свой крыжык.

Ённі атрымаў сто марак і ўсё да апошняга пені паклаў на шыкоўную вячэру. З смакам выпіваючы і закусваючы, ён з любасцю агледзеў самога сябе і сказаў:

— Ну вось. Прыйдзе пара, і паступлю ва універсітэт. Прайду там курс, каб на тым свеце мне было лепей, чым на гэтым.

На другі дзень прыйшла чаканая папера, у якой гасудар імператар літасціва дазваляў Ённі вярнуцца ў шэрагі жывых людзей. Даведаўшыся пра гэта, сябры сказалі:

— Позна, Ённі. Калі прадаў цела, дык табе ўжо ўсё роўна. Што жывы, што мёртвы — адна халера.

Гэтая думка падалася баяку разумнаю. Ён вырашыў, што ісці ў царкоўную канцылярыю, каб яго зноў адзначылі як жывога, няварта. Хопіць таго, што ён значыўся там як два разы памёрлы. Ённі нават усцешыўся, бо з яго і надалей не будуць браць падатак. Ён разважыў, што гэта цалкам законна, бо ён жа не меў цела, а меў адну вечную душу.

Калі ён узгадваў свае спробы зрабіцца мільянерам, дык зазвычай казаў:

— Мільёнамі я ўжо варочаў. Ды, калі разважыць, я і цяпер мільянер, бо што збіраць мільёны, што траціць — розніцы няма.

Такая глыбокая думка патрабавала тлумачэння, і баяк удакладняў:

— Марак можа плыць і на поўдзень, і на поўнач, але ён заўсёды марак.

Ённі ўжо не журыўся, што не здолеў атрымаць паўмільёна за буйнога аферыста, а значыць, за самога сябе.

— Усё ж аднаго прайдзісвета я сцапаў, — спакойна казаў ён. — І нават атрымаў за яго сто марак.

Ён меў на ўвазе сваю дамову з універсітэтам.

Сябры згаджаліся з ім і казалі, што такіх спрытных агентаў няма і ў тайнай паліцыі. Каб дагадзіць Ённі, яны назвалі яго мільянерам. Яны казалі, што ён прагуляў усё, што меў, і нават сваё цела і цяпер можа не плаціць падушнага падатку. Апошнія словы яны дадавалі не без зайздрасці, бо самі гэты падатак мусілі плаціць да самай смерці.

Адно, што не прапіў Ённі,— гэта крыж. Ён ашчаджаў яго для свайго сябра і выратавальніка Ханку, якога цяпер палюбіў яшчэ болей.

Калі Ханку памёр, Ённі паставіў на ягонай магіле крыж, на якім было напісана: «Тут спачывае ўрадзімец порта Хельсінкі Ённі Лумперы. Спі спакойна, пакуль не ўваскрэснеш».

Па хаўтурах Ённі нават схадзіў у царкву і прычасціўся, каб пасля сваёй смерці зноў уваскрэснуць. Потым ён задуменна карміў галубоў, з якімі апошнім часам дужа пасябраваў, і ўголас думаў:

— Нялёгка гэта справа — выбіцца ў мільянеры. Калі ўжо не пачаў з маладосці, дык на шостым дзесятку рабіцца камерцыі саветнікам Лумперы позна.

— Не лезьце ў мільянеры,— перасцерагаў ён галубоў.— Для такіх беднякоў, як мы з вамі, там занадта вялікі конкурс. Калі чалавек народжаны зрабіцца мільянерам, дык не ён гоніцца за мільёнам, а мільён за ім.

Потым адбыліся новыя падзеі, якія ўзнялі славу неўміручага хельсінскага басяка яшчэ вышэй. Нейкі Янне Лімперы шмат начуўся пра Ённеў дзівосны лёс і вырашыў пазнаёміцца з гэтым цікавым чалавекам. Ubачыўшы яго на свае вочы і даведаўшыся, што ўсе паказкі, якія ходзяць пра Ённі,— чыстая праўда, Янне Лімперы так захапіўся Ённевай жыццёвай філасофіяй, што захацеў купіць ягонае імя, каб насіць яго пасля смерці ўладальніка. Фінскія законы дазвалялі гэта зрабіць, і Янне, не валаводзячыся, заплаціў за імя тры маркі, якія Ённі імгненна прапіў.

Такім чынам, Ённева імя перайшло да новага ўладальніка. Трэба сказаць, што сябры басяка былі супраць гэтага продажу.

— Будзеш у царстве нябесным безыменным валацугам,— палохалі яны.

Аднак Ённі не спалохаўся і з годнасцю адказаў:

— У царстве нябесным я буду паліцэйскім агентам і знайду сабе такое імя, якое захачу.

Так ён забяспечыў сабе сталую працу ў замагільным жыцці. Але пазначаныя ў кнізе ягонага лёсу дзівосы яшчэ не скончыліся.

Згаданы вышэй Янне Лімперы займаўся ў сваім родным горадзе Котка дакладна тым самым, чым і Ённі ў Хельсінках. Тамтэйшыя паліцэйскія пягалі п'янага Янне на сабе гэтаксама, як некалі Нуўцінен цягаў Ённі. У дадатак да гэтага падабенства Янне, не дачакаўшыся Ённевай смерці, выступіў пад ягоным імем адразу.

Не здагадваючыся, чым гэта можа скончыцца, і нават не ведаючы пра Яннева самавольства, Ённі паранейшаму бавіў час у выпіўках і філасофскіх размовах з галубамі і са старымі сябрамі.

Калі ў вясёлую хвіліну прыяцелі нагадвалі Ённі, што, працуючы на тайную паліцыю, ён лавіў самога сябе, басяк адказваў:

— Ну дык што? Я і тады гаварыў, што гэты прайдзісвет круціцца недзе побач.

— Дык значыць, ты знайшоў самога сябе?

Сябры рагаталі, але Ённі не крыўдаваў.

— Ніхто не знойдзе сябе, пакуль добра не пашукае,— павучальна казаў басяк.— Вось я знайшоў сябе і цяпер ведаю, што я — гэта я. Цяпер я бачу ўсяго сябе як быццам у люстэрку. Што чалавеку яшчэ трэба?

Ённевы сябры лагодна пасмейваліся з гэтай філасофіі.

— Пакуль шукаў самога сябе, усё згубіў: і душу, і цела, а ў дадатак і імя. Адзін медаль застаўся.

— Ну так,— пагаджаўся Ённі,— пакуль шукаў сябе ды мітусіўся вакол гэтых мільёнаў, усё і згубіў.

Аднак з гэтае прычыны наш герой не засмучаўся. Ён меў медаль за выратаванне жывой душы і заўсёды насіў яго на сваім прададзеным целе.

— Душа ўсё ж важней за цела, — любіў паўтараць ён. — Ежа заўсёды патрэбная болей за пусты жывот.

Часам які-небудзь жартаўнік пытаўся:

— Ну як, Ённі, знайшоў самога сябе?

— Знайшоў і прапіў разам з магілай, — незласліва адказваў басяк. — Цяпер таго махляра пасадзілі на ўсё жыццё пад замок, ды пад такі, што нікуды ён не ўцячэ. — І Ённі задаволена тлумачыў: — Таму што сядзіць гэты прайдзісвет ува мне.

Калі неўміручы басяк сустракаўся з Лійсай, тая таксама дакарала яго, што ўсё прагуляў.

— Ну які б мільянер атрымаўся з такога валацугі? Прапіў і сваё цела, і сваё імя.

— Хто згубіў сябе, няхай знойдзе зноў, — адказваў басяк біблейскімі словамі. — А мільёнаў у бацькі нашага нябеснага ніхто не злічыць.

І ён казаў, што ў яго, у Ённі, такая самая натура, як у самога госпада бога, бо ён ягоны сын і траціць сваё багацце гэтаксама шчодро.

Пра камерцыі саветніка Лундберга Ённі заўсёды казаў з вялікаю пашанаю і дужа ганарыўся, што мае з такім чалавекам аднолькавае імя. Асабліва старанна ён услаўляў старога камерсанта ў апошнія дні месяца, калі атрымліваў сваю пенсію, якую адразу ж нёс у шынок. Басяк добра памятаў умову, з якой гэтая пенсія была прызначана, і, прапіваючы яе, папярэдзваў усіх, каб яго не блыталі з багатым аднайменнікам, хоць і розняцца яны толькі на нейкую пару літар.

Ённі любіў успамінаць сваё вяртанне з таго свету. Ён шчыра верыў, што менавіта так і было, і гэтую веру яшчэ болей умацоўвала лекарскае пасведчанне, якое басяк заўсёды насіў пры сабе. Ён паказваў заповітную паперку тым, хто сумняваўся ў ягоным уваскрэсенні, і скептыкі чыталі, што Ённі Лумперы «памёр і можа быць пахаваны...». Калі такога бясспрэчнага доказу ўсё ж не хапала, Ённі раіў свайму недаверліваму слу-

хачу звярнуцца ў пракуратуру, дзе было засведчана, што ён памёр ад разрыву сэрца, быў ускрыты і пахаваны, пасля чаго ў афіцыйным парадку зарэгістравалі ягонае ўваскрэсенне.

Часцяком Ённі сядзеў у порце на пустых скрынках, слухаў звон, які плыў па-над горадам з царквы святога Міколы, і думаў, як некалі ягоная душа ўзляціць у захмарную высачыню і зноў уваскрэсне.

*

А потым Ённі яшчэ раз памёр. Гэтым разам ён сапраўды памёр, і басяк Рыўку прыбег з сумнай навіною ў царкоўную канцылярыю. Пісар, той самы бязбожнік, пачаў рабіць адпаведны запіс і раптам згледзеў, што гэты чалавек ужо два разы адзначаны як мёртвы.

— Дык ён жа памёр ужо шмат гадоў таму,— сказаў пісар.— Нават два разы. Спачатку ад атруты, а потым ад разрыву сэрца.

Высвятленне гэтай дзіўнай справы цягнулася дагуль, пакуль Рыўку не растлумачыў:

— Дык ён жа тады ўратаваўся і ўваскрэс!

Разгублены пісар пачаў званіць па розных установах і нарэшце сяк-так звёў канцы з канцамі. Ён зрабіў трэці запіс пра смерць Ённі Лумперы і зласліва сказаў:

— Гэты чалавек усё сваё жыццё толькі і рабіў, што паміраў. Памёр раз, зрабілі ўскрыццё і ўсё, што належыць. Можна было б, здаецца, і супакоіцца, дык не, памірае зноў. У яго што, работа такая?

— А што? Можа, і работа,— з'едліва адказаў Рыўку.— І між іншым, не надта лёгкая. Жыллё — дрэнь, плацяць як кот наплакаў. Не кожны за такую работу і возьмецца.

— Калі хаўтуры? — злосна спытаўся пісар.

— Ну, спярша яго павязуць ва універсітэт на ўскрыццё, бо ён, калі быў яшчэ жывы, прадаў сваё цела, а тыя грошы прапіў,— растлумачыў Рыўку.

— Во шэльма! — абурыўся пісар.— Не, каб памерці як прыстойны чалавек. Не будзе ягонай душы паратунку.

На гэта Рыўку адказаў, што Ённі мае медаль за выратаванне чалавека, а значыць, уваскрэсенне яму забеспечана.

Лійса абмыла нябожчыка і аплакала яго. Грошай Ённі пасля сябе не пакінуў, і хавалі яго за скарбовы кошт. На той час паліцэйскі Нуўцінен перавёўся назад у Хельсінкі, і яму зноў давялося несці Ённі на могількі.

З горада Котка прыехаў на пахаванне басяк Янне Лімперы, які некалі купіў у нябожчыка ягонае імя. Янне так смуткаваў, што, не дачакаўшыся хаўтураў, напіўся да божае моцы.

Ённі пахавалі на тых самых могільках, дзе пад ягоным крыжам ляжаў Ханку. Спачатку іхнія сябры хацелі выкапаць крыж і паставіць яго паміж дзвюх магіл, тым больш што на крыжы стаяла Ённева прозвішча. Аднак потым яны ўсё ж здабылі новы крыж і напісалі на ім: «Тут спачывае сапраўдны Ённі Лумперы, які ўваскрэс з мёртвых і знайшоў самога сябе. Спі спакойна, дарагі сябар».

Пасля хаўтураў Ённевы сябры сабраліся ў ягонай хаціне. Яны ўспаміналі, як калісьці спраўлялі тут першыя памінкі і як Ённі перапалохаў іх, з'явіўшыся сярод ночы з крыжам і з дамавінаю.

— Ну, цяпер ён ужо не ўваскрэсне,— журботна казалі басякі.

Што да Нуўцінена, дык той пасля пахавання ўскаціў на Ённеву магілу вялізны камень.

— Ну, цяпер ужо не ўваскрэсне!

Вярнуўшыся ў паліцыю, ён з палёгкаю сказаў прыставу:

— Нарэшце я пазбавіўся ад гэтага Ённі!

Заняты пісанінаю прыстаў слухаў не надта ўважліва.

— А, Нуўцінен,— азваўся ён.— Толькі што званілі з начлежкі. Просьцяць забраць аднаго басыка, здаецца, Ённі Лумперы. Цягні яго сюды.

Нуўцінен аслупянеў. Ён хацеў вылаяцца, але замест лаянкі з грудзей вырваўся стогн.

— Няўжо гэты басык ніколі не ўгамуецца? Не паспелі занесці на могількі, як зноў цягні яго на сваім карку.

Нуўцінен успомніў, што Ённі ўжо два разы ўскрывалі, і злосна дадаў:

— Хоць бы яго парэзалі на дробныя кавалкі, а то заўтра зноў нап'ецца і будзе на мне ездзіць.

Па дарозе ў начлежку паліцэйскі яшчэ раз вылаяўся і задуменна прамовіў:

— Няўжо ён і праўда неўміручы?

АД ВЯЛІКАГА РОЗУМУ

РАЗДЗЕЛ ПЕРШЫ

На падворку Сакары Колістая было так ціха і пустэльна, як і павінна быць апоўдні ў летнюю пільніцу. Адно пад плотам раскашавала чародка белых парасятаў ды раз-пораз палохалі цішу і спакой певень і квактуха, што ніяк не магла ўгамавацца пад ганкам.

Гэтаксама пуста было і ў хаце. Праўда, на лаўцы каля стала хроп парабак Ісакайнен. Ён кагадзе папа-луднаваў, і ягоная велізарная кучаравая галава, падобная на расшкumatаны мех воўны, неяк сама сабою апусцілася на стол, прычым нос уткнуўся проста ў лыжку.

— Ану падымайся, лежань! — уваходзячы ў хату з вядром вады, гыркнула на парабка гаспадыня, жонка Сакары Анна-Лійса. Адразу было відаць, што яна вельмі раззлаваная.

Ісакайнен не пачуў гэтага грознага воклічу і паранейшаму спаў як пшаніцу прадаўшы.

— З такім ёлупам хутка і сама глузданешся,— злосна прабурчала Анна-Лійса, бразгаючы вёдрамі. Гэтыя словы датычыліся не парабка, а яе мужа Сакары, выбрыкі якога апошнімі днямі ўжо выйшлі за межы ўсякага цяплення.

Ісакайнен нарэшце прачнуўся. Ён пазяхнуў, намацаў на сталі лыжку, старанна аблізаў яе, уторкнуў у шчыліну на сцяне і, перасунуўшыся на сярэдзіну лавы, зноў захроп. Яго вялізная кудлатая галава хілілася ўсё ніжэй, і здавалася, лайдак вось-вось бразнецца лбом аб падлогу.

Гаспадыня ўжо махнула на парабка рукой і адда-

лася сваім невясёлым думкам. «Трэба было б парасят злягчаць, але дзе ж тут за ўсім паспееш», — мільганула ў яе заклапочанай галаве.

*

Анну-Лійсу вельмі непакоілі паводзіны яе мужа: Сакары раптам усвядоміў сваю страшэнную грахоўнасць. Ён спасціг яе, як спасцігае ўвесь цяжар ранейшых грахоў неафіт, і з гэткаю ж прагаю кінуўся шукаць паратунку. Ну а калі дакладней, дык Сакары дайшоў да разумення сваёй мудрасці, і гэта было жакліва, бо пастар Пёндзінен, нястомна тлумачачы святое пісанне, адважна і настойліва вучыў, што ўся мудрасць — ад нячысціка і праз яе чалавек трапляе на вечныя пакуты ў пекла. Не менш смела божы служба сцвярджаў, што спасцігнуць і растлумачыць справы зямныя можна толькі праз веру. Так пастар назаўсёды вырашыў галоўную праблему чалавецтва — праблему мудрасці. Цяпер лёгка можна было справіцца і з іншымі праблемамі: рэлігіі, навукі, мастацтва, спорту, а таксама з пытаннямі жаночай эмансіпацыі, кахання і з усім астатнім, пачынаючы ад забытанай Балканскай праблемы і канчаючы пытаннем фінскага народнага тэатра. Усе галаваломкі цывілізацыі Пёндзінен вырашыў у два мігі. Праз веру ён развязаў усе вечныя пытанні і нават пытанне вечнага рухавіка, бо цяпер дастаткова было паверыць, што, як казаў адзін вядомы мудрэц, «усё-ткі яна круціцца».

Такім чынам, самае вострае і балючае пытанне — пытанне чалавечай мудрасці — было вырашана. Усялякую мудрасць трэба выкінуць з галавы, і тады замест адвечнага тлуму і гармідару там усталуююцца цішыня і спакой, не раўнуючы як у свінушніку, калі адтуль выкінуць галоднае віскотнае парася.

— Пракляты Пёндзінен! — лаялася Анна-Лійса, якая з тых казаняў нічога не ўцяміла.

Дык вось, як мы і казалі, пад дабратворным уплывам пранікнёных казаняў пастара Пёндзінена наш Сакары Колістая нібыта прагнуўся ад нейкага сну. Пачуўшы, якія пакуты чалавек можа зазнаць ад сваёй мудрасці, ён з жахам адкрыў у сабе лішкі розуму і пачаў шукаць выратавання. Першым чынам сумленні і пакорліва, як і належыць кожнаму, хто ўсвядоміў сваю грахоўнасць, Сакары прызнаў перад усім светам, што ён занадта разумны. Ён нават не спрабаваў схаваць ці як-небудзь прыхарошыць свой грэх. Сябры і сваякі дарэмна спрабавалі суцешыць Сакары тым, што якраз розуму ў яго не так ужо і багата і наўрад ці набярэцца столькі, каб ён быў асуджаны на вечныя пакуты ў пекле. Сакары Колістая пускаў усё гэта міма вушэй.

— Не тое вы кажаце, — адпрэчваў ён спакусу вярнуцца ў свой бесклапотны сон. — Пастар Пёндзінен — чалавек разумны. Калі ўжо і верыць каму, дык толькі пастару і ягоным казаням.

І Сакары як сапраўдны хрысціянін нястомна прызнаваўся, што ён занадта разумны, а значыць — страшэнны грэшнік. Д'ябал увёў Творцу ў зман — гэта Сакары Колістая зразумеў адразу. Цішком, за плячыма Творцы, ён падсунуў Сакары лішак розуму, асудзіўшы яго на вечныя пакуты. Пекла ўжо раскрыла перад ім вогненную пашчу.

І ніадкуль няма ніякай дапамогі! Сябры і сваякі ўжо не супакойвалі, а паціху шапталіся, што адкрыццё Сакары ніякае не адкрыццё, а проста дурнота. Праз гэта Сакары маркоціўся яшчэ больш і часам выкідваў такія конікі, якія чалавеку са звычайным розумам маглі толькі прысніцца.

Аднойчы, калі Анны-Лійсы не было дома, ён вырашыў наліць хату вадою. Сакары дзень навывёт цягаў вёдрамі ваду і выліваў яе ў комін. Другога разу ён

наняў людзей, каб памяняць ваду ў сваёй студні, і тыя за некалькі кіламетраў вазілі ваду са студні ў возера, а з возера — у студню. Праз колькі дзён ён целяшом залез на хату і, седзячы на вільчыку, спяваў псалмы, апавяшчаючы наваколле, што ён не Сакары Колістая, а сам цар ізраільскі Давыд. У спякотныя летнія дні яго асабліва турбавала, што ад пажару можа загарэцца і згарэць разам з рыбаю да дна лясная азярына. Ён спрабаваў застрахаваць азярыну, але чыноўнікі са страхавой кампаніі адмовіліся. Тады на выпадак пажару ён нацягаў на бераг вогнетушыцеляў і прывёз бочку вады. Вялікі розум Сакары падштурхнуў яго і на многія іншыя ўчынкi, дзіўнаватыя з пункту гледжання не надзеленых грахоўнаю мудрасцю людзей.

Так ён і жыў, і словам і чынам абвяшчаючы ўсяму свету пра свой незвычайны грэх — задужа вялікі розум. Сваёкі раілі Анне-Лійсе здаць мужа ў вар'ятню. Яна і сама думала пра гэта, але пабойвалася, што бальнічны догляд будзе каштаваць занадта дорага. Да таго ж дома Сакары быў даволі цiхі, часту размаўляў зусім як звычайны чалавек, і ў такія хвіліны ніхто не даў бы веры, што гаворыць з каралём мудрацоў.

Анна-Лійса спрабавала лекаваць мужаву галаву без дактароў. Паводле добрага старога звычайу яна звярнулася да тамтэйшых кастаправаў і зельнікаў. Сакары расціралі, пускалі яму кроў, аднак нічога не дапамагала. Калі пасля ўсіх гэтых працэдур Анна-Лійса з надзеяю пыталася: «Ну што, баліць?», муж пакорліва адказаў: «Баліць».

*

Калі чалавек усведамляе сваю грахоўнасць, ён пачынае дбаць і пра тое, каб адкрыць вочы іншым, перасцерагчы іх ад граху і пазбавіць ад вечных пакут і паклёну. Гэтак здарылася і з Сакары, у якім абудзі-

лася жаданне ўратаваць людзей ад той бяды, што прычынілася з ім самім — ад вялікага розуму. Як мы ўжо казалі, Сакары Колістая меў даволі вялікую сялібу, аднак дзеля выратавання людзей, задаўленых грахоўнай мудрасцю сяброў і адназемцаў, ён выракся дому і гаспадаркі, выракся жонкі і, калі б меў дзяцей, адмовіўся б, відаць, нават ад іх.

— Трэба выгнаць дурное парася са свінушніка,— абвясціў ён і, заклапочаны будучыняй чалавецтва, падаўся да пастара Пёндзінена па дазвол прапаведаваць.

*

Пастар, які так рашуча выступіў у казанях супроць чалавечага розуму і прасвятліў душу нашага грэшнага героя, з першых сваіх дзён у новым прыходзе захапляўся пабожнасцю Сакары Колістая. Шчыра кажучы, гэта ён і натхніў Сакары зрабіцца прапаведнікам вучэння пра грахоўнасць чалавечай мудрасці. Аднак пакуль што весткі з глухой лясной вёскі, дзе жыў наш герой, яшчэ не дапялі вушэй пастара, і той не ведаў, што яго ўдзячны вучань ужо абвясчае пра сваю бяду на ўвесь белы свет.

А цяпер колькі слоў пра справы царкоўнага прыхода.

Вядома, што новы пастар Пёндзінен быў спачатку просты царкоўны прапаведнік, а большая частка прыхаджан — добрапрыстойныя вернікі. Пробст¹ Пёўхенен, што нядаўна перасяліўся ў лепшы свет, каля дзесяці гадоў таксама быў прапаведнікам, аднак, калі трапіў у вялікі прыход, адразу ж далучыўся да большасці прыходскіх праведнікаў, якія і забяспечылі яму неабходную колькасць галасоў падчас выбараў пастара. Апрача таго, ён ажаніўся з дачкой свайго папярэдніка

¹ Старшы пастар у лютэранаў.

Амаліяй і цяпер, пасля смерці, пакінуў болей за сто тысяч марак, моцную царкоўную гаспадарку, шэсць-дзсят кароў і дзесяць коней, добрую мэблю, вялікую, аздобленую срэбрам піпку, дзве кнігі казаняў і маладую ўдаву. У казанях Пёўхенен таксама не надта ўслаўляў чалавечы розум, але і не лаяў яго з такім запалам і нянавісцю, як спадкаемец ягонага прыхода і ўдавы пастар Пёндзінен. Свае казані новы пастар лічыў выклікам рацыяналізму, які ўсё болей пашыраўся ў Еўропе. Пёндзінен зацята змагаўся супроць грахоўнай веры ў мудрасць, што атручвала чалавечыя душы.

Вось такі чалавек і абудзіў Сакары Колістая да яго шматстайнай дзейнасці. Між іншым, пастар Рудольф Пёндзінен ніколі не шкадаваў, што выракся розуму, бо цяпер быў пэўны, што большасць галасоў у прыходзе будзе за яго. Апрача таго, ён ужо заручыўся з багатай удавою свайго папярэдніка Амаліяй, якая была кабета не толькі пабожная, але і гаспадарлівая. Малады пастар прыйшоўся ёй даспадобы, бо таксама быў чалавек гаспадарлівы і памяркоўны, да таго ж разлічваў не на такую драбніцу, як чалавечы розум, а на нешта вечнае, дадзенае ад бога.

Назаўтра пасля заручынаў да пастара і прыйшоў Сакары Колістая. Ён хацеў атрымаць дазвол хадзіць і прапаведаваць новае вучэнне.

РАЗДЗЕЛ ДРУГІ

Над пастаравай сядзібаю панавала цішыня летняга поўдня. Усе, нават кухонная прыслуга, былі на сенажаці. Адно падобны на вялізны мех парабак Туомас, расцягнуўшыся на пузе, спаў пасля абеду пасярод двара, і з куточка яго вуснаў цягнулася нітачка салодкай асцы. Парабак раскінуў рукі, шапка з ягонай галавы звалілася. Пад плотам на распаленай зямлі ляжалі дзве вялікія свінні, прычым лыч адной упіраўся ў за-

кручаны хвост яе сяброўкі. Каля варот, звесіўшы галаву так нізка, што здавалася, яна можа адарвацца ад шыі і ўпасці на дол, стаяў стары пастараў конь. У гэтай цішыні насустрач Сакары выскачыла аднекуль маленькае, не больш за добрага пацука, віславухае шчання. Яно адразу ж зацікавілася канём. Напэўна, шчання падумала, ці не адваліцца ў канякі галава, і з гэтае прычыны развесялілася. Яно ўзрадавана цяўкнула і падскочыла, каб ухапіць каня за адвіслы грыб, аднак той акурат шлёпаў у сне губамі, і атрымалася так, нібыта ён хацеў ухапіць назолу. Віславухае шчання спалохалася, жаласна завішчала і, падціснуўшы хвост, кінулася пад ганак. Відаць, шчаню падалося, што каняка якраз і мераўся адкусіць яму хвост. Але стары конь ціхамірна спаў.

*

Завітаем у пастараву гасцёўню, якая была ўадначас і кабінетам.

Пёндзінен сядзеў у старым фатэлі-гушкалцы, піў каву і курыў срэбную піпку свайго папярэдніка па службе і па шлюбe з Амаляй. Уся прыслуга была на сенакосе.

— Вунь, здаецца, ідзе Сакары Колістая, — сказаў пастар нявесце і дадаў: — Ужо зразумеў сваю грахоўнасць.

Абое паглядзелі ў акно. Сакары спыніўся і пазіраў на свіней. Яго вельмі зацікавіла, што хвост адной з іх упіраўся ў лыч другой. Сакары глядзеў на гэтае відовішча даволі доўга.

— Што ён так разглядае? — спыталася пані Амаля са звычайнай жаночай цікаўнасцю.

— Відаць, свіней... Там, у яме, спяць, — азваўся пастар.

Нарэшце Сакары, нагледзеўшыся дасхочу, рушыў

далей. Каля варот ён вырашыў праверыць, ці ўкормлены ў пана пастара конь. Сакары тыцнуў жывёліну пальцам у азадак. Укормленасць была нішто сабе. Конь па-ранейшаму спаў. Ён, праўда, адчуў, што нехта яго даследуе, але прагнуцца паленаваўся. Няхай сабе лезуць! Калі-небудзь адчэпяцца!

*

Стары насценны гадзіннік доўга і хрыпата адлічваў дванаццаць удараў, хоць стрэлкі паказвалі ўжо дзве гадзіны. Так ён біў яшчэ з часоў нябожчыка пробста.

Сакары ўжо атрымаў ад пастара дазвол прапаведаваць, і цяпер божы служба разважаў з госцем пра святое слова. Сакары, як і належыць прасветленаму душой неафіту, слухаў настаўленні пакорліва і ціхмяна, і гэта вельмі расчуліла пані Амалію. Яна была ў захапленні ад таго, што ў яе мужа такія цудоўныя прыхаджане. У душы яна была ўдзячная Сакары і хацела сказаць яму што-небудзь добрае.

— Паглядзім, паглядзім, гаспадар Колістая, як яно будзе, бо народ тут у нас разбэшчаны...— казаў пастар, рыхтуючы Сакары да прапаведніцкай дзейнасці.— Разбэшчаны, а да таго ж яшчэ і не абуджаны.

— Дык няўжо яны не абудзяцца, калі пачну ступаць ды грукаць сам я, Колістая¹,— упэўнена сказаў будучы прапаведнік.

Душа пані Амаліі, якая пасля заручын зрабілася надзвычай чуллвай, зусім растала.

— Вядома...— сур'ёзна і спагадліва падбадзёрыла яна Сакары.— У справе божай чалавеку няма чаго і сумнявацца, а трэба смялей ступаць і грукаць.

¹ Гульня слоў: Колістая — грукатун (*фінск.*).

Цяпер ужо расчуліўся і пачаў збянтэжана круціць у руках свой капялюш сам Сакары.

— Справа божая — святая справа, — падтрымаў размову пастар. — Калі б царква і яе апосталы не абудзілі чалавецтва грукатам ды стукатам, як кажа гаспадар Колістая, мы б яшчэ і сёння блукалі ў цемры.

— У цемры непрасвяцімай, — пацвердзіў Сакары. — А яе мудрасцю не разгоніш.

— Дык смела стукайце і грукайце, гаспадар, і не бойцеся кпінаў і знявагі, — сказала пані Амалія. — Справа ваша дагодная госпаду.

Пані Амалія і сам Пёндзінен нецярпліва чакалі, пакуль Сакары пойдзе. Гутарка з будучым прапаведнікам здоўжылася, і гаспадыня нават запыталася ў пастара па-шведску:

— Калі ўжо ён сыдзе? Ты ж яшчэ не дапісаў казань.

Тым часам Сакары, зусім не збіраючыся сыходзіць, заглыбіўся ў багаслоўскія разважанні і ўжо дапяў да самай сутнасці пытання — да чалавечай мудрасці. Пастар яму падабаўся, і Сакары захацелася зрабіць свайму настаўніку што-небудзь прыемнае, каб узвысіць яго ў вачах нявесты.

— Ну, табе розуму гасподзь даў не дужа багата, — пачаў госць.

Вочы ў пані Амаліі акругліліся і застылі. Запанавала цяглае маўчанне. Прыгаломшаны пастар хацеў быў штосьці сказаць, але яму заняло. Гасподзь даў яму мала розуму! І гэта пачула Амалія! Ратуй, божа! Пры нявесце прыхаджанін абзывае яго дурнем! Пастар бездапаможна пакерхаў у кулак.

— Значыцца, нам не давядзецца шкадаваць, што выбралі занадта разумнага пастара, — казаў далей задаволены сабою Сакары.

Пані Амалія пачырванела і закашлялася. У пакоі зноў усталявалася цішыня. Са сталовай чулася няспеш-

нае таканне старога гадзінніка. Каўнер раптам сціснуў пастару шыю, і ён адчуў, што задыхаецца.

— Амаля... Любая Амаля... Гэты каўнер... Я задыхаюся...— прамармытаў пастар.

— Увесь прыход, а найперш мы, праведнікі, ведаем, што лішняга розуму ў пана пастара няма,— працягваў Сакары.

— Крый божа! — прашаптала Амаля. Ёй таксама зрабілася млосна.

Пастар бездапаможна падняўся з фатэля і зазірнуў за кухонныя дзверы, хоць добра ведаў, што там нікога няма. Ён хацеў, каб нявеста пакінула іх з Сакары самасам.

— Прыслуга нешта там шуміць. Можа б, ты дапамагла, Амаля?

Аднак Амаля засталася ў гасцёўні. Пакінуць жаніха з гэтым Сакары? Хто ведае, як той яго яшчэ абразіць! Госць разявіў рот, каб працягваць, але тут пані Амаля кінулася жаніху на дапамогу:

— А што вы там па дарозе так доўга разглядалі?

Гэта была памылка, бо Сакары вырашыў расказаць гаспадарам пра дзвюх свіней і пра тое, што адна з іх казытала хвостом лыч другой. Успомніўшы пра свіней, ён задаволена і летуценна ўсміхнуўся. Пастар адразу скеміў, што іх чакае, і зусім разгубіўся. Словы ўжо круціліся ў Сакары на языку. Небарака Пёндзінен, безупынна торгаючы свой каўнер, чакаў новых абразаў. Але раптам ён даўмеўся, як можна перашкодзіць гаваркому госцю.

— Любая Амаля,— павярнуўся ён да нявесты,— там у пакоі на версе засталася мая казань. Зрабі ласку, прынясі яе.

Пастар разлічыў дакладна. Праклінаючы Сакары, пані Амаля пайшла па казань, а Пёндзінен зноў узяўся настаўляць госця на шлях ісціны.

Пастару было цяжка і крыху боязна папражаць самага пабожнага гаспадара ў прыходзе. Пёндзінен пакерхваў, хадзіў сюды-туды і шукаў першае слова. Ён кінуў позірк у акно і ўбачыў там сына Торапаўнена. Той заехаў на двор на сваім задрыпаным тарантасе, прывязаў нядэшлага коніка да плота, выцер нос даўжэзным рукавом і ўтаропіўся на акенца пад страхою свірна. Там сядзела і лавіла лапкамі канец вяроўкі кацяня. Хлопец захоплена сачыў за гэтай небяспечнай гульнію.

— Ну дык вось... Калі мы...— пачаў нарэшце пастар. Ён пачуваўся як перад пачаткам важнага набажэнства. Ад багатага і пабожнага прыхаджаніна Сакары залежала, за каго аддадуць вернікі галасы, выбіраючы пасрэдніка паміж сабою і госпадам.

— Калі б мы пачалі...— няўпэўнена працягваў пастар.

Па твары Сакары яшчэ блукала народжаная ўспамінам пра свіней салодкая ўсмешка, а Торапайнен паранейшаму глядзеў, як у акенцы пад страхою забаўляецца кацяня.

І ўсё ж пастар мусіў неяк пачынаць.

— Там гэты свавольнік сын Торапайнена нешта разглядвае,— сказаў ён.— Напэўна, прыехаў сказаць, што памерла ўдава Хілтунен.

Такім чынам размова завязалася, і неўзабаве пастар кадышоў да галоўнага.

— Што да майго розуму, дык...

На гэтым яго запал скончыўся. Патрэбныя словы ніяк не ішлі на язык, аднак абражаны пастар, як і належыць пакорліваму хрысціянину, трымаўся з годнасцю.

— Дзякуй айцу нашаму нябеснаму, калі... калі... ён і не даў мне гэтулькі розуму, як тым...— хоць пастар і

скарываўся, але яму карцела падкалоць гэтага ганарліўца Сакары, і, уздыхнуўшы, ён з'едліва дадаў: — як тым, хто непамерна заганарываўся сваім розумам.

Сакары слухаў з пабожнаю ўвагаю.

— Так, непамерна заганарываўся! — Ён знясілена і пераможна адкінуўся ў фатэль і пачаў гушкацца.

— Ну што ты бядуеш? — супакоіў яго Сакары. — Не так ужо ў цябе гэтага розуму і шмат.

Пасля такога суцяшэння пастару адабрала мову.

— Увесь прыход ведае, — пачціва гаварыў Сакары, — што галоўнае парасё ў тваёй галаве не вішчыць. Карацей, вялікага розуму ў цябе і не начавала.

Пастар глядзеў на яго застылымі вачыма.

— Наш прыход вырашыў аддаць галасы таму, у каго ў галаве сядзіць самае бязгрэшнае парася, — паведаміў госьць.

Значыць, на выбарах яго праваляць! Пастар зразумеў словы Сакары менавіта так і спалохана закашляўся. Згодна з матрыкулам абшчына давала 10 973 маркі даходу, але папраўдзе — значна болей. Да таго ж пастар больш спадзяваўся не на бога, а на Сакары. Вось і дачакаўся!

Божа літасцівы! Пастар цяжка ўздыхнуў. Сын Торапайнена нарэшце зайшоў у кабінет, спыніўся каля парога, сцягнуў з галавы шапку і замест прывітання сказаў:

— Дык, гэта самае, у нас удава памерла. Бацька прасіў адзначыць у царкоўнай кнізе...

Навіна давала пастару невялікі перадых. Ён зрабіў пра смерць удавы адпаведны запіс і сказаў хлопцу:

— Ну, добра. Перадай бацьку, што я ўсё зрабіў.

— Ага, — азваўся сын Торапайнена. Ён разгублена прайшоўся па пакоі, плюнуў у плявальніцу і, цягнучы за сабой даўгія рукавы, ужо з-за дзвярэй гукнуў: — Бывайце!

Цяпер усё даводзілася пачынаць спачатку, бо пастар што б там ні было намерыўся абараніць сваю зямную мудрасць, якая паводле царкоўнага матрыкула ацэньвалася ў 10 973 маркі за год. Але госьць, захоплены жаданнем улесціць пастара, зацята стаяў на сваім.

— Не, тут твая душа няхай будзе спакойная. Ліш ку розуму ў цябе няма,— сказаў Сакары.

Гэта было ўжо занадта, і пастар раззлаваўся. Дайшло да таго, што ён нават узяўся бараніць ад Сакары мудрасць, якую госьць пасля казаняў ненавідзеў усім сваім хрысціянскім сэрцам.

— Дзякуй богу, што ў тваёй галаве анічога няма,— адказаў божы чалавек Сакары.

Пастару здалася, што з яго ўжо здзекуюцца. Ён пачырванев, як рак, і, падняўшыся, прасіпеў:

— Што ты сабе дазваляеш?..

Пёндзінен бегаў па кабінеце і даводзіў, што ён не вар'ят і нават не дурань.

— Я здаў экзамен на духоўны чын...— І ён пералічыў усе свае высокія адзнакі, адну з якіх завысіў на цэлы бал.

Пасля гэтага Пёндзінену ўдалося ўтаймаваць сябе, і ён зноў загаварыў спакойна і ўрачыста, як і належыць пастару. Цяпер ён шукаў дапамогі ў Бібліі.

— Жыў калісьці чалавек, які захацеў пакрыўдзіць бліжняга,— маючы на ўвазе свайго крыўдзіцеля, па чаў пастар.

Але Сакары адразу ж скіраваў гамонку зусім у іншы бок:

— Дык жа ад ягоных грахоў розуму ў цябе не прыбавілася.

Небарака пастар падумаў, што гасподзь назаўсёды пакінуў яго, аддаўшы ў рукі гэтаму злому насмешніку.

— Я чалавек без хітрыкаў і заўсёды кажу праўду

ў вочы,— дзеўб сваё Сакары.— Я вакол праўды хадзіць, як кот вакол пірага, не буду.

На шчасце, у гэты момант прачнуўся парабак Туомас. Яшчэ не ачомаўшыся ад сну, ён уваліўся ў дзверы, нацубіў на галаву шапку, выцерся рукавом і, абапёршыся на вушак, прамовіў:

— Калі ўжо пастар тут за гаспадара, дык...

Тае ж хвіліны з іншых дзвярэй выйшла гаспадыня, што ўвесь гэты час падслухоўвала, і нарэшце вырашыла ўмяшацца.

— Тут пастар кажа,— апярэдзіў пані Амалію Сакары,— што ў яго, не раўнуючы як у нас, бедных прыхаджан, зашмат розуму, але я сказаў яму ўсю праўду.

РАЗДЗЕЛ ТРЭЦІ

Прыход Туомаса і пані Амаліі паспрыяў таму, што Сакары Колістая ступіў на цяжкі шлях прапаведніцкай дзейнасці трохі раней, чым можна было б чакаць. Ён развітаўся так хутка, што пастар нават не паспеў сказаць свайму вучню апошніх слоў.

З дому Сакары выправіўся, не сказаўшы нікому ні слова, і жонка разам з суседзямі ўжо шукала яго ў навакольных лясах. Анна-Лійса думала, што яе звар'яцелы муж хаваецца менавіта там, і гэтая пагалоска абляцела ўсю ваколіцу. Аднавяскоўцы меліся звярнуцца ў паліцыю.

— Гэта ж трэба, такі сур'ёзны і разумны гаспадар глудануўся! Верыць, што ў яго зашмат розуму! — спачувальна ўздыхалі суседзі.

А тым часам Сакары Колістая спакойна набліжаўся да месца сваёй прапаведніцкай дзейнасці. Ён кіраваўся туды, адкуль нядаўна прыйшоў Пёндзінен. Людзі там былі яшчэ бесклапотныя, і пастар разлічваў, што Сакары здолее пасеяць у іхніх сэрцах зерне праў-

дзівай веры. Між іншым, пастар ужо падрыхтаваў іх да прыходу новага прапаведніка.

— Гэты чалавек разумны і ўвішны ў справах боскіх,— казаў Пёндзінен сваім колішнім адназемцам.

Не дзіва, што яшчэ да з'яўлення Сакары чутка пра яго незвычайны розум абышла ўвесь прыход.

Між тым сваякі Анны-Лійсы параілі ёй неадкладна звярнуцца ў суд, каб узяць прыдуркаватага мужа пад апеку. І яны мелі рацыю, бо, з'ехаўшы з глузду, Сакары мог прадаць дом або ўчварыць яшчэ што-небудзь. Сёй-той нават намякаў Анне-Лійсе, што, калі муж звар'яцеў, жонка можа падаць і на развод. У галаве ў гаротнай жанчыны ўсё пераблыталася, яна разгубілася і гатовая была рабіць немаведама што.

*

Візіт Сакары ў пастараў дом стаўся сапраўднай бядою. Шчасце, у якім жылі дагэтуль заручаныя, разбілася. Праўда, Пёндзінен і пані Амалія стараліся прыхаваць злосць і няёмкасць, але праз гэта злаваліся яшчэ болей.

Хоць у матрыкуле стаялі іншыя лічбы, пастарскі даход складаў усе дванаццаць тысяч марак, да таго ж пані Амалія зусім не хацела перабірацца адсюль куды-небудзь яшчэ. Але самае кепскае, што сярод прыхаджан ужо пайшла пагалоска, нібыта іхні пастар — дурань. Яшчэ можна было трываць, каб казалі, што ён блгі прапаведнік, але сумнявацца, што ў яго разумная галава... І ўсё гэта чула Амалія!

Нервова пакерхваючы, пастар яшчэ імкнуўся неяк усё ўладзіць, Амалія ж адно бязладна мітусілася па доме. Застаўшыся з нявестаю з вока на вока, ён паспрабаваў загаварыць да яе, але неяк адразу асекся і стаў глядзець у акно. Акурат у гэты час стары конь падышоў да слупа, што тырчаў пасярод двара. На слу-

пе вісеў звон, якім усіх насельнікаў дома склікалі палуднаваць. Вяроўка ад звона цягнулася да самага долу. Тым часам каня ўтнуў авадзень, але стары лайдак нават не павярнуў галавы, каб пачухацца, а замест гэтага ўхапіў губамі вяроўку. Звон ляніва брынкнуў, і задаволены конь пацёгся на выган.

Амалія ўзялася вязаць панчошу, але не змагла.

— Што ты там выглядаеш, Рудольф? — з дрэнна прыхаванай злосцю запыталася яна.

— Я... тут... — прамармытаў пастар, якому было неяк няёмка прызнавацца, што ён віжаваў за старым канякам.

Раззлаваная пані Амалія падышла да другога акна і таксама зірнула на двор. Гарэзлівае шчаня брахала на котку, якая, не зважаючы на яго, спакойна мылася. Шчаня ўсцешана брахала і падскоквала, ягонья вялікія вушы весела матляліся.

— Налле, гэі, Налле! — усхвалявана і строга крыкнула пастарыха і забарабаніла па шыбіне.

Але шчаня і не думала сунімацца. Пані ўстурбавалася яшчэ больш, яна была пэўная, што котка ўрэшце раззлуецца і выдрапае шчаняці вочы.

— Зараз... яна... яна... абдзярэ яго! — у роспачы закрычала пані Амалія. — Рудольф, дарагі!

І сапраўды ў тую самую хвіліну котка пырхнула, драпнула шчаня па пысе і вокамгненна ўзяцела на ліхтарны слуп. Шчанюк з віскатам кінуўся на кухню. Пераможца, распушыўшы хвост, пагардліва назірала за гэтымі ўцёкамі.

— Божухна! — Пані Амалія таксама пабегла на кухню.

Туды ж якраз прыйшла з сенажаці распараная служанка Лійса ў завязанай на макаўцы хустцы.

— Лійса! — напусцілася на яе гаспадыня. — Што гэта ты забываешся на свае абавязкі?! Зусім ужо не глядзіш няшчаснага Налле!

Лійса здзівілася: якая гэта муха ўкусіла пані Ама-
лію? Карацей, усчалася невялікая сварка.

— Лійса! — прыкрыкнула гаспадыня.

— У мяне сваіх спраў па завязку! Не хапала яшчэ
шчанюка пасвіць!

— Лійса!

Але служанка, не зважаючы на пагрозлівы гаспа-
дынін тон, грымела начыннем.

— Няма чаго крычаць,— сурова і з годнасцю ад-
рэзала яна.— Прыслуга — таксама людзі.

Тут да пастара прыйшлі, каб ахрысціць дзіця, муж
і жонка Хепакайнены. Гэта спыніла сварку, і пані Ама-
лія з пабожным выглядам пачала дапытвацца, колькі
часу дзіця жыве на свеце.

— Ды тут вось, на пачатку сенакосу і нарадзіла-
ся,— адказаў злёгка збянтэжаны бацька.

*

Дзень хіліўся да вечара. Над зямлёю разлягалася
летняя ціша. На даўгой жардзіне самотна драмаў у
сінечы неба бляшаны певень-ветраўнік.

У доме таксама было ціха. Пастарыха зварыла ка-
ву, але зрабіла гэта ўжо не з такім задавальненнем, як
апоўдні. Накрыты тоўстым ватным каўпаком кавярнік
стаяў на сталі. Пані Амалія нервова вязала. Раз-пораз
яна падхоплівала петлі, прычым накідвалася на іх з та-
кім імпэтам, як галодная курыца на ячмень. Тады ў
ціхім пакоі чуваць быў бразгат вязальных пруткоў.

Пастар моўчкі хадзіў туды-сюды і часам бездапа-
можна пакерхваў. Пані Амалія працягвала хуценька
працаваць пруткамі.

На стол ускочыла котка. Яна ўладкавалася ля ка-
вярніка з яўным разлікам на тое, што атрымае
вяршкоў.

— Апік! — крыкнула гаспадыня і спіхнула кот-
ку далоў.

З кухні пачуліся галасы парабчанак. Пані ўжо не магла трываць і скіравала туды, каб было на кім спагнаць злосць.

Дзяўчаты мылі на беразе бялізну, а памыўшы, склалі яе ў порткі і ў кашулю нябожчыка пробста. Кашуля разбухла і выдавала на вялікі гарбуз, а штаны нагадвалі сапраўдны прывід. З гэтае прычыны пані Амалія і пачала сварку. Ад лаянкі яна яшчэ болей раззлавалася і вярнулася ў пакой чырвоная як бурак. Увечары, пяшчотна пацалаваўшы пастара, яна пайшла ў спальню і там дала волю слёзам.

У гэты час Пёндзінен стаяў у сваёй спальні каля акна і глядзеў на ноч. Ціха прашалясцеў крыламі кажан. На асноведзі звечарэлага неба, як і раней, тырчаў незварушны ветраўнік. Недзе ў полі дзёрся драч. На пастаравай душы ляжаў камень. Думкі ў галаве ледзьве крталіся. Божы служка адкашляўся і зноўку ўтаропіўся ў цёплую летнюю ноч. Ён трохі супакоіўся толькі тады, калі засвярбела правая нага.

Пастар пачухаў нагу і ўсцешліва адчуў, як ягоную істоту пакрысе напаўняе бадзёрасць. Ён узгадаў пра свой розум і пачаў маракаваць, якім чынам яшчэ да выбараў абвергнуць усе брыдкія плёткі, што хадзілі пра яго па наваколлі. Прысеўшы каля стала, Пёндзінен задумаўся. Перад ім была прынесеная нявестаю гронка вінаграду. Побач з ёю на стале ляжаў вялікі скрутак з прасвіркамі, які прывёз з горада царкоўны служка. Пастар пакаштаваў спачатку вінаград, потым прасвіркі, і на яго душу зляцеў супакой. Так ён сядзеў і жаваў да позняе ночы, пакуль не пачаў правальвацца ў сон.

Пастар распрануўся і зняў свае ваўняныя шкарпэткі. На зэдліку, што стаяў пры ложку, ён змеціў яшчэ адну пару шкарпэтак, якія раней належалі пробсту і якія падаравала яму, Пёндзінену, нявеста. Яна заўважыла на іх дзіркі і адклала шкарпэткі, каб зацы-

раваць. Пастар уважліва агледзеў падарунак з усіх бакоў і зрабіў выснову, што гэта — сапраўды дар боскі. Затым ён, не спяшаючыся, зрабіў усё, што належыць рабіць перад сном, лёг тварам да сцяны і аддаўся волі гасподняй, заснуўшы моцна і цяжка, як калода.

РАЗДЕЛ ЧАЦВЕРТЫ

У тым прыходзе, дзе збіраўся прапаведаваць Сакары Колістая, была даволі сучасная вар'ятня. Раней ёю кіравала адна жанчына, якую звалі Эўлаліна, але цяпер хворых стала так шмат, што ёй вырашылі даць памагатага — мужчыну. Менавіта Эўлаліне пастар Пёндзінен і даручыў сустрэць Сакары Колістая і паклапаціцца пра яго.

Загадчыца вар'ятні сур'ёзна рыхтавалася да сустрэчы з новым прапаведнікам. Па-першае, яна была адданай паслядоўніцай вучэння пастара Пёндзінена. Па-другое, Эўлаліна заўсёды ставілася да яго вельмі прыязна, настолькі прыязна, што, маючы сякія-такія грошы, частку дапамагала Пёндзінену разлічыцца з пазыкамі тады, калі ён яшчэ не быў пастарам.

Са сваёй духоўнай вучаніцай пастар паводзіў сябе вельмі прыстойна. Ён не маніў і не сватаўся да яе. Вядома, ён гаварыў пра шлюб, але толькі ўвогуле. Ён тлумачыў, што ў такой важнай справе, як шлюб, трэба скарыцца волі боскай і, калі надыдзе час, гасподзь сам знойдзе табе абранніцу. Пёндзінен спадзяваўся, што Эўлаліна зразумее: усе ягонья гутаркі на такія тэмы — гэта абавязак духоўнага настаўніка і суцяшальніка.

Гэтую палітыку ён праводзіў і пазней, калі выплочваў Эўлаліне даволі вялікія працэнты. Ён казаў пра апостала Паўла, які цалкам аддаўся царкве і давеку застаўся нежанаты, пра тое, што дзеля госпада трэба

адрачыся ад усяго: ад жонкі і дзяцей, ад зямлі і ад жывёлы.

Скарыўшыся са сваім лёсам, Эўлаліна чакала працэнтаў і новага прапаведніка. Яна дзейнічала рашуча і ўжо рыхтавала Сакары адпаведную пасаду, пераконваючы дырэкцыю, што наглядчыкам у вар'ятні трэба зрабіць не першага-лепшага мужыка, а Сакары Колістая, якому даў найлепшыя рэкамендацыі сам пастар Пёндзінен.

Апрача таго, Эўлаліна мела тут і свой інтэрас. Яна даўно ўжо хацела выйсці замуж, але дагэтуль у яе нічога не атрымлівалася. Вінаватая ва ўсім была, відаць, вялізная дзічка, што сядзела ў Эўлаліны на носе. Мужчынам гэтага краю не вельмі падабаліся жанчыны з дзічкамі на носе. Да таго ж на падбароддзі ў яе раслі валасы.

Эўлаліна чамусьці вырашыла, што Сакары — чалавек нежанаты. Сапраўды, прапаведнікі зазвычай былі нежанатыя. Яны часта суцяшалі пабожных старых дзеў і ўдавіц і часам — так ужо вялося ў тым прыходзе — менавіта сярод іх знаходзілі сабе сябровак жыцця.

Дырэкцыя вар'ятні давярала рэкамендацыям пастара Пёндзінена, і пасада наглядчыка ўжо чакала Сакары.

Сакары Колістая набліжаўся да межаў свайго прыхода ў спякотны і парны дзень. Каб скараціць дарогу, новы прапаведнік ішоў па лясной сцежцы, бліз якой пятляў маленькі ручай. Праўда, гэта быў ручай толькі па назве: вады ў ім засталася так мала, што сям-там ужо выступіла дно.

Наваколле дыхала блізкай навальніцай. У сухой леташняй лістоце прашамацела яшчарка. Сакары спыніўся паглядзець на яе. Яшчарка таксама замерла і ўтаропіла вялізныя вочы на чалавека. Гэта вельмі за-

цікавіла прапаведніка. Ён доўга глядзеў на маленькую лясную істоту, а потым загаварыў да яе:

— Давай пагуляем з табой у глядзелкі. Ну, хто каго перагледзіць.— І ён упіўся позіркам у яе вочы.

Нейкі час доўжылася маўклівае змаганне. Сакары не мог папусціцца і аддаць перамогу.

Міма праходзіў сын Тыпурынена, ужо амаль дарослы мужчына ў вялікай бацькавай світцы на тоўстым і нейкім вялым целе. Ён запытаўся, што гэта там Сакары выцкоўвае. Завязалася размова. Прапаведнік загаварыў пра біблейскіх цмокаў, якіх ён успомніў, гледзячы на яшчарку.

— Ты баішся цмокаў? — спытаўся ў хлопца Сакары.

— Не, цмокаў не баюся,— выхваляючыся, адказаў бамбіза.— А вось быка Хортанайнена хто хочаш забаіцца, такі ён аграмадны і злосны.

Сакары не пагадзіўся. Як чалавек, дасведчаны ў святым пісанні, ён адразу ж пачаў даводзіць, што той, хто спадзяецца на госпада, не збаіцца нават ільва. Пачалася сварка, якая магла ператварыцца ў бойку.

— Што леў! — пагардліва кінуў хлопец, дастаючы з кішэні тытунь.— Быка Хортанайнена ты спалохаешся, нават калі схавашся за самога госпада бога!

— Гэй, хлопец! — закіпеў ад гэткага блюзнерства Сакары. Ён мусіў растлумачыць, якая гэта надзейная абарона — гасподзь бог.

— Боская абарона,— сказаў Сакары,— гэта як велічэзная хвоя. Залезеш на яе — і ніякі бык не страшны.

— Хвоя! Гаўно ўсё гэта! — расхадзіўся хлопец.

Сакары таксама ўпёрся і вырашыў бараніць божую справу да канца, але бамбіза не даў яму і рот разявіць.

— Не еўшы ты на той хвоі і тыдзень не выседзіш! Толькі з тваім трыбухом там і сядзець.

— Слухай, хлопец, а ці не зашмат верацёнаў круціцца ў тваёй галаве? — закрываў Сакары.

— Што?!

— А тое, што занадта ўжо ты разумны! — адрэзаў прапаведнік.

— А ты доўбня з чортавай хвой,— імгненна адказаў хлопец.

На адвітанне ён яшчэ раз вылаяўся і пайшоў некуды па сваіх справах, зацягнуўшы, каб пазлаваць ворага, непрыстойную песню.

*

Лясная сцежка вяла Сакары далей. Перад яго вачыма няспешна, быццам дзяўчаты ў вальсе, праплывалі летнія пералескі. За хвойнікам адкрывалася воку сонечная галявіна, за ёю — урачысты бярозавы гай з белымі як снег стаўбурамі. Заяц жаваў траву, а вавёрка, распушыўшы хвост, цікавала зверху і нібыта мералася папусціць у чалавека шышкаю.

Нарэшце падарожнік выбраўся на бальшак. На неба выпаўзала чорная навальнічная хмара. Усё змоўкла.

Пры самай дарозе, нібыта пакліканы сынам Тыпурынена, стаяў за плотам аграмадны і злы бык Хортанайнена. Ён стаяў нерухома і пагрозліва казеліўся на Сакары. Каб падзвіцца на жывёліну, той спыніўся акурат насупраць. Позірк быка ён упадабаў болей за позірк яшчаркі. Тым часам навальнічная хмара рабілася страшнейшаю, а разам з ёю ўсё страшнейшы рабіўся і бык Хортанайнена. Сакары радасна засмяўся.

У прыродзе нешта зыначылася. Аднекуль з-пад чэрава хмары падзьмуў ціхі вецер. Жаночыя кашулі, што сушыліся на вяроўцы, затрапяталіся і памкнуліся ўзляцець у неба. Хмара разбухала, запаўняла нябесную прастору, і ўадначас з гэтым бычыныя вочы наліваліся шалам. Сакары зноў засмяўся.

І раптам неба раскалоў пярун. Бык выдыхнуў паветра, падняўся на заднія ногі і, сцэбануўшы сябе хвостом, рынуўся наперад. Плот затрашчаў, і абломкі жэрдзя павіслі на страшных бычыных рагах. Сакары нема закрычаў і на злом галавы панёсся прэч. Бык імчаў следам. Здавалася, ён вось-вось дагоніць Сакары і выпусціць з яго дух.

Па дарозе Сакары трапілася чарада свіней, якія перапалохаліся і таксама кінуліся бегчы. Вялікая, ашалелая ад страху свіння схапіла ў рот жмуток саломы і паляцела яшчэ хутчэй. Салома матлялася, быццам доўгія жоўтыя вусы.

Божа! Сакары праклінаў свіней, што заміналі яму бегчы на ўсю змогу. Ён наддаваў і наддаваў, але ніяк не мог апярэдзіць гэты авангард. Грымеў гром, але дажджу яшчэ не было.

І зноў на дарозе трапілася салома. Яшчэ адна свіння паспрабавала на хаду ўхапіць сабе жмуток, але не ўтрымалася на нагах і з віскатам пакацілася ў канаву. Сяброўкі гэтай бядачкі беглі далей. Яна вылезла з канавы і прыпусціла следам.

Гром грымеў усё мацней. Сакары, бегучы разам са свіннямі, наблізіўся да хаціны Тыйлікайна, што стаяла на паваротцы. Свінні зніклі ў хлёўчуку, а прапаведнік кінуўся да драбіны і са спрытам, якім бог надзяляе толькі геніяў і вар'ятаў, у момант вока ўскараскаўся на страху. Ён схваўся за комін і толькі тады насмеліўся агледзецца. Быка не было, і ўцякач вырашыў, што яго вораг стаіць унізе пад страхою.

Тым часам бык, скінуўшы з рагоў абломкі жардзін, хадзіў па лясной галявіне і злосна рыкаў. Ён злаваўся на навальніцу, рыў зямлю, раздзьмуваў ноздры і мараўся перавярнуць рагамі пень.

Гэты выпадак моцна ўразіў жыхароў хаціны. Калі дождж скончыўся, яны ніяк не маглі пераканаць Сакары, што быка паблізу няма. Прапаведнік не даваў

веры і па-ранейшаму хаваўся за комінам. Урэшце ён, прамокшы да ніткі, пад спачувальнае вохканне ўсё ж злез са страхі і расказаў людзям пра свае пакуты.

— Дзіўны чалавек, — хітаючы галовамі, казалі яны, калі Сакары рушыў у дарогу.

Неўзабаве ён праходзіў паўз царкву, дзе пастар акурат чытаў казань. Прыслухаўшыся, Сакары пачуў, што чалавек павінен вырачыся ніваў і жывёлы, жонкі і дзяцей і ахвяраваць жыццё богу. «А хто пакладзе руку сваю на плуг і азірнецца назад, той яшчэ не дагодны госпаду нашаму».

Гэтыя словы настолькі кранулі Сакары, што ён адразу вырашыў адмовіцца ад жонкі і прысвяціць жыццё справе гасподняй. Ён забыўся на жонку, нібыта той ніколі і не было на свеце. Сакары пачуваўся так, як у тыя бласлаўленыя часы, калі ён быў яшчэ малады і нежанаты. Ён успомніў апостала Паўла. Калісьці нежанаты апостал выправіўся ў свет прапаведаваць слова боскае. Сакары прысягнуў ніколі не глядзець на жанчыну, каб не апаганіць сябе грахам пажадлівасці.

РАЗДЗЕЛ ПЯТЫ

Нарэшце Сакары дабраўся да свайго прыхода. Перайшоўшы яго мяжу, новы прапаведнік неадкладна распачаў барацьбу з розумам. Праўда, Сакары яшчэ не прапаведаваў перад натоўпам, а толькі размаўляў з людзьмі сам-насам.

Аднаго разу ён наважыў зайсці да Юсі Пуніту, каб суцешыць гэтага чалавека і прынесці яму слова боскае. Каля хаціны на Сакары наляцеў ашалелы пасля нядаўняй бойкі з катом сабака. Аднак прапаведнік ні на каліва не спалохаўся, а, наадварот, пачаў у захапленні клікаць сабаку да сябе. Уражаны сабака яшчэ крыху пабрахаў, а потым усё ж саступіў і патрухаў прэч. Сакары рушыў наперад. Па дарозе яму заманулася за-

зірнуць у дзірку, дзе схаваўся кот. Злосна натапырыўшыся, той пырхаў і яўна мераўся выдраць чалавеку вочы. Сакары старанна прыцэліўся, плюнуў на ката, а потым вылаяўся і падаўся да хаціны, каб выканаць свой абавязак прапаведніка.

*

Гаспадары, муж і жонка Пуніту, былі дома. Між іншым, Юсі лічылі адным з самых дурных мужыкоў у прыходзе. Яго так і звалі — дурань Юсі.

Сакары загаварыў да гаспадароў, але Юсі, не зважаючы на гэта, займаўся сваёй справай. Ён папраўляў плуг, дыміў піпкаю і нешта мармытаў. Сакары быў для яго проста невядомым прахожым. Тым часам прапаведнік старанна выконваў свой абавязак. Надышла хвіліна, калі ён адкрыта спытаўся:

— Паслухай, а як у цябе наконт мазгоў?

Юсі так улёг у працу, што не падняў галавы.

— Ці не зашмат у цябе розуму? Чуеш? — не адступаўся Сакары.

— Адкуль у такой беднасці лішні розум? — адказала замест мужа гаспадыня, што пякла хлеб.

Тут прачнуўся і сам Юсі.

— Гэта ты пра розум? — спытаўся ён і, скончыўшы курыць, казаў далей: — Тут усё цікава закручана. Вось глядзі: багацце і грошы. Кожнаму здаецца, што грошай у яго мала, і кожны наракае на бога.— Ён уважліва агледзеў плуг.— А што да розуму... Розуму ў кожнага хапае. Ніхто яшчэ не жаліўся.

Юсі ўзяўся раўняць у плузе нейкі цвік. Нарэшце Сакары дапяў, што перад ім бесклапотныя грэшнікі. Такія адносіны да яго слоў абразілі прапаведніка, і ён нечакана накінуўся на жонку гаспадара Майю:

— Слухай ты, баба, не хваліся!

Прыгаломшаная Майя не магла ўцяміць, пра што Сакары гаворыць, а той гнеўна працягваў:

— Ты, баба, хвалішся, што занадта вялікага розуму ні ў кога няма. Сама не ведаеш, што вярзеш!

— Ды што гэта зрабілася з гасцем? — здзівілася Майя.

— Рана ты зафанабэрылася, рана! Чуеш? Рана пачала нос задзіраць! — лаяўся Сакары.

— Крый божа,— сумеўшыся, прамармытала Майя.— Што гэта гасць кажа? Ніхто тут нос і не задзірае.

— Гэта ў цябе ад грахоўнай бесклапотнасці! Кажаш, няма занадта разумных? Калатоўка чортава ў тваёй душы, вось што!

Майя да таго разгубілася, што перастала садзіць хлеб у печ.

— Занадта разумных тут няма...

— Не зазнавайся! — настойваў Сакары.— Не брашы, кажу табе!

Цяпер ужо залавала і сама Майя.

— Сярод нас ёсць адзін занадта разумны! — узвысіў голас Сакары, але яму ўдалося ўтаймаваць гнеў, і ён пакорліва дадаў: — Я не саромеюся прызнаць сваю бяду. Няспраўная ў мяне галава: зашмат у ёй розуму, вось што.

— Ага, значыць, ты і ёсць занадта разумны, а папросту кажучы — дурны? — умяшаўся ў размову Юсі.

Сакары падскочыў як уджалены. Ён — дурны?! Так яго абражалі ўпершыню ў жыцці. Дурны! Не, дараваць такога ён не мог.

— Не плявузгай! — крыкнуў прапаведнік, але Юсі яго словы былі што сцяне гарох.

— Не мялі языком! — яшчэ гучней гаркнуў Сакары.

— Значыць, не малоць языком? — спакойна запытаўся Юсі Пуніту і ўзяўся распыхкваць люльку.

Сакары зусім ашалеў.

— Калі ў Іакава высахла студня, ён цягаў ваду ажно з Іардана!

Дзіўны чалавек! Раззлаваная і заўсёды гатовая да сваркі Майя Пуніту з'едліва пацікавілася:

— Адкуль ты ведаеш усе гэтыя біблейскія справы?

Яна мясіла цеста так рашуча, што яе задніца хадзіла ходырам.

— Занадта разумны! А ў самога ў галаве гэтага тавару і напарстак не набярэш! Ану давай лахі пад пахі і прэч адсюль! — скончыла Майя.

Прапаведнік мусіў пайсці. Ён пакрыўджана нацубіў шапку, закінуў на плячо кайстру і з парога прыгразіў гаспадыні:

— Пачакай! Пачакай, баба, давядзецца і табе вады пацягаць! Тады не так запянеш.

У дарозе ён крыху супакоіўся, але забыць абразу ўсё ж не мог.

*

Перш чым працягваць аповесць, трэба сказаць пра сякія-такія справы прыхода, куды заявіўся новы прапаведнік.

Ленсман¹ гэтага прыхода Рэйнхольд Каксінайнен прагнуў трапіць у дэпутаты сейма. Гэтае жаданне падагравалі яго дзядзькі — арцыбіскуп і сенатар, якім было не даспадобы, што іхні сваяк — усяго толькі ленсман. Дзядзькі нястомна дзяўблі нябожжу, што, калі той даб'ецца абрання ў сейм і зробіцца дэпутатам, яго заўважаць, а потым сваякі, не зважаючы на ягоны дрэнны атэстат, ператвораць ленсмана ў фогта², а зрабіцца з фогта сенатарам гэтаксама проста, як пеўню ўско-

¹ Прадстаўнік паліцэйскай і падатковай улады ў прыгарадах і ў сельскай мясцовасці.

² Службовая асоба, якая загадвала адміністрацыйнай акругай.

чыць на плот. Жонка ленсмана чакала мужавага шча-
сця з хваравітай нецярплівацю. Яна паходзіла з ары-
стакратычнага роду і меркавала, што ёй не пасуе па-
міраць жонкаю простага ленсмана. У сваю апошнюю
дарогу яна хацела б выправіцца, прынамсі, сената-
рыхай.

Выбары ў сейм набліжаліся. Ленсман быў сябрам
праўлення вар'ятні. Дачуўшыся, што ў прыходзе з'явіў-
ся новы прапаведнік, ленсман вырашыў пазнаёміцца з
ім. Як вядома, у такіх важных справах, як выбары,
прапаведнікі могуць моцна паўплываць на выбаршчы-
каў. Маючы гэта на ўвазе, ленсман адразу ж падтры-
маў прапанову Эўлаліны запрасіць Сакары на месца
наглядчыка вар'ятні. Пасада дапамагала Каксінайнену
давесці іншым сябрам праўлення, што лепшага на-
глядчыка яны ніколі не знойдуць. Ленсман вельмі
спадзяваўся на Сакары.

Апрача таго, ленсман паслаў селяніна Піецілайне-
на ў суседні прыход праводзіць перадвыбарчую кам-
панію. Піецілайнен быў адтуль родам і мог забяспе-
чыць ленсману галасы сваіх знаёмых і сваякоў. Па
дарозе гэты чалавек сустрэўся з Сакары.

— Адкуль родам будзеш, гаспадар? — запытаўся
Піецілайнен і, пачуўшы адказ, працягваў: — А ў на-
шым прыходзе чакаюць адтуль аднаго вялікага і муд-
рага прапаведніка. Былы наш пастар Пёндзінен абяцаў
прыслаць.

Сакары ўзрадавана абвясціў, што ён і ёсць той са-
мы чаканы прапаведнік.

— Тут у вас людзі зусім патанулі ў грахах,— пе-
раканана сказаў ён.— Як мухі ў мёдзе.

— Ага,— пагадзіўся Піецілайнен.— А каяцца ні-
хто і не думае. Кожны прагне зямных уцехаў.

Яны памаўчалі, і ленсманаў пасланец дадаў:

— Праўда, ёсць і вернікі. Пастар Пёндзінен тут нас
крыху разварушыў.

Потым Сакары пачуў, што ў яго суразмоўніка вялікая сям'я і гэткія ж вялікія падаткі, да таго ж гандаль на рынку ідзе кепска. Карацей, часу на боскае слова няшмат.

Узрушаны Сакары пачаў выкрываць жыхароў прыхода ў іхніх грахах, прычым асабліва перапала Юсі Пуніту.

— Гэта ад розуму, — кіпеў прапаведнік, — усе грахі ў той хаціне ад розуму. Але я выкіну яго адтуль!

Піецілайнен зрабіўся яшчэ больш сур'ёзны.

— Ага... — прамовіў ён. — Калі нявыкрутка, дык і грахоўны розум не вытрымае.

Як бачым, Сакары ўдалося хутка давесці, якая гэта ненадзейная рэч — чалавечы розум.

Ахоплены жаданнем адпомсціць Юсі Пуніту, Сакары прыгразіў:

— Калі слова боскае не дапаможа, я залезу на страху і праз комін пачну грукаць так, што гэтыя грэшнікі ўсё ж прагнуцца.

Піецілайнен падумаў, што тут хаваецца намёк на нейкую біблейскую прыпавесць, але Сакары меў на ўвазе менавіта комін Юсіевай хаціны.

— Вазьму рондаль ды калатушку, — усё больш захапляючыся сваёй ідэяй, казаў прапаведнік, — залезу на страху і пачну малаціць у самую нечаканую хвіліну. Пачну крычаць: «Прачніцеся, прачніцеся!», і сыдзе на іх літасць боская.

Піецілайнен слухаў надзвычай сур'ёзна. Гэта гучала так сурова і па-біблейску! Развітаўшыся з Сакары, ён паведамляў усім сустрэчным, што Пёндзінен прыслаў у прыход вялікага прапаведніка.

*

Сустрэча з Піецілайненам умацавала прапаведніцкі дух Сакары Колістая і абудзіла ў яго неадольнае жаданне дзейнічаць.

Было горача і бязлюдна. Людзі працавалі на сенажацях або рабілі іншую пільную работу. Сакары не мог больш трываць. Непадалёку ад дарогі ён убачыў хату з развешаным каля яе нератам. Побач валяўся кінуты рыбакамі дзіркаты саган. Натхнёны Сакары хапіў саган, залез на дах і, шалёна замалаціўшы па сагане паленам, пачаў сваю першую казань, якая ўвайшла ў гісторыю пад найменнем настрэшнай.

— Прачніцеся! Прачніцеся! Я грукаю не ў гэтую жалезіну, а ў вашыя душы! Прачніцеся і пакайцеся ў грахах вашых!

Грукат разлягаўся ў цішыні летняга дня, як звон нябесны. Ён ляцеў над зямлёю, а ўслед яму нёсся са страхі грамавы голас Сакары:

— Выракайцеся розуму, бо гэта ваш самы цяжкі грэх. Абудзіцеся! Пачуйце голас мой!

І шмат хто сапраўды пачуў яго. Людзі на сенажацях кінулі касіць і грэбці і прыслухаліся. Яны ніяк не маглі даўмецца, хто і адкуль крычыць.

А Сакары ляпаў паленам па сагане і гарлаў:

— Выракайцеся розуму, бо ён забаўляецца з чалавекам, як вецер з кашуляй, якую павесілі сушыць! Адрачыцеся ад яго і вы ўбачыце, як адна рука твораць тое, чаго не ведае другая! Гэта розум зацягвае нас у вір вусцішных грахоў!

Для слухачоў гэта было ў навіну. Яны ніяк не маглі ўзяць у сэнс, што тут да чаго. А голас натхнёнага прапаведніка грывеў і грывеў:

— Як брудны цыган-шылахвост, як галодны абадранец, розум няспынна строіць у нашай галаве свае падкопы і круціць там д'яблавы жорны. Быццам доўгі чортаў нос, розум вытыркаецца з душы нашай!

— Ён што, сапраўды прыдурак ці прыкідваецца? — пытаўся адно ў аднаго людзі.

— Іаан быў першы, а я толькі працягваю грукат ягоны! — абвяшчаў Сакары.— Бо нам, фінам, не трэ-

ба розуму! Мы мацуемся толькі верай і словам! Святым словам і хлебам мацуемся мы здаўна, а не розумам! Слова — наша зброя, а хлеб — жыццё наша! Словам і хлебам пракладваем мы дарогу! Дык будзем нястомна каваць сваё слова дзеля госпада нашага, будзем каваць яго без задняй і без пярэдняй думкі! Прыпадобнімся да ціхмянных кратоў і будзем выкопваць новыя і новыя словы, каб гучалі яны з цемры і абвяшчалі ўсяму свету, што мы — народ слова, а не народ справы, і сіла нашая — слова веры! Мы, фіны, славім госпада словам сваім, мы грэем ім бліжняга свайго і абуджаем свет, бо мы — народ-грукатун, народ-будзіцель! У імя госпада і светлага слова ягонага, аман!

Незвычайная казань ляцела над зямлёю і водамі. І нарэшце першая душа абудзілася: у зацішным кутку, куды дапяў грукат і лямант, прачнуўся парабак, які дрыхнуў, схаваўшыся ад работы.

— Во мязротнік! — злосна вылаяўся лайдак на Сакары. — Схапіў саган, быццам арфу нябесную, і малоціць як шалёны. Не, каб людзі паспалі!

РАЗДЗЕЛ ШОСТЫ

У жыцці жонкі Сакары Колістая надышлі цяжкія дні. Анна-Лійса была ў роспачы. Яна так добра жыла за Сакары, і вось шчасце скончылася.

А тут яшчэ і парасятаў не палягчалі. Дзеля гэтага яна запрасіла старога Кікілайнена і, чакаючы яго, збірала свіней. Быў чудоўны летні вечар. Каровы ціхамірна жавалі жвайку. Каля ног Анні-Лійсы церлася вясёлая чародка парасятак, якіх яна прывучыла ў гэты час карміцца. Аднак мужава знікненне настолькі збіла Анну-Лійсу з тропу, што яна раптам злосна крыкнула на сваіх ружовых пестуноў, палохаючы іх старым Кікілайненам. Парасяты разбегліся. Без мужа ўсё жыццё ішло наперакасяк.

Задаволены такім паваротам справы быў толькі парабак Ісакайнен. Ад знаёмага судовага засядацеля ён неяк чуў, што закон дазваляе разводзіцца з такімі занадта разумнымі мужамі нават без доказаў іхняй нявернасці. Акрамя таго, ён меркаваў, што ў гэтым доме выгадней быць не за парабка, а за гаспадара, а таму пакрысе пачаў рыхтаваць Анну-Лійсу да свайго прызнання ў каханні.

Вось і цяпер ён зноў завёў гаворку пра тое самае. Засмучаная гаспадыня тупалася на хаце, збіраючы посуд пад вячэрняе малако. Ісакайнен спакойна курыў і, прымружыўшы вочы, назіраў за нявестаю.

— Ведама ж, прапаў ён наvekі,— прамовіў парабак.— Гаспадар наш, значыцца...

Анна-Лійса не азвалася. Ісакайнен, трымаючы люльку ў левым кутку рота, выпусціў з правага дым.

— Ды і каб вярнуўся — што з таго? Такую хваробу не вылечыш,— падступна казаў ён далей, робячы выгляд, што размова яго зусім не цікавіць.

Гаспадыня моўчкі завіхалася. Ісакайнен выпусціў дым праз правую наздрыну.

— Калі ўжо такая хвароба да каго прыстане, яе і цэпам не выб'еш.

Парабак задаволена выцягнуўся на ложку. Анна-Лійса выдавала ўсё больш занепакоенай. Хітры Ісакайнен смактаў прыгасную люльку і прыкідваўся, што думае пра нешта надзвычай важнае.

— Во дзіва! — пачуўся яго голас.— Гэтая мудрасць — такая драбніца, а столькі месца займае ў жыцці. А калі яшчэ галава слабая...

Набліжаўся самы адказны момант у яго сватанні.

— А вось мая галава які хочаш розум вытрымае,— нібыта жартам прамовіў ён.

Парабак не зманіў. Яго вялізная ўскудлачаная галава сапраўды была страхалюдная.

— Нейк на кірмашы,— ляніва працягваў Ісакай-

нен,— цыркачы так яе ўпадабалі, што клікалі мяне з сабой. Вось толькі не старгаваліся...

Гэта таксама была праўда. Парабак задаволена смактаў піпку і прыкідваў у сваёй аграмаднай галаве, колькі каштуе сядзіба Сакары. Потым ён надзеў шапку і падаўся да судовага засядацеля, каб даведацца, праз які час пасля разводу жанчына можа зноў выходзіць замуж.

*

— Вось гора! Хоць бы ўжо стары Кікілайнен прыйшоў! Дзе яго чэрці носяць? — Цяпер Анну-Лійсу злавала ўсё на свеце.

Яна працадзіла малако і наліла кату яго долю. Той ляніва выхлябтаў, аблізаўся і, прыжмурыўшыся, паचाў мыцца. Але неўзабаве яму здалося, што малака было мала. Анна-Лійса яшчэ тупалася з даёнкай, і кот вырашыў папрасіць дабаўкі. Ён падышоў да гаспадыні і, выгнуўшы спіну, мяўкнуў. Калі гэта не дапамагло, кот зноў мяўкнуў і пацёрся аб гаспадыніны ногі. Аднак Анна-Лійса адно раззлавана гыркнула:

— Досыць! Вантроба ненажэрная!

Мала бяды, дык яшчэ кот лезе! Анна-Лійса шпурнула ў яго лучынай. Спалоханы кот ускочыў на печ і зашыўся ў цёмны куток. Ён натапырыўся і пырхаў так злосна, што здавалася, ягоныя вусы зрабіліся даўжэйшымі.

— Чортава стварэнне! Будзеш там мне пырхаць!

Кот ашчэрыўся, наставіў вусы і падрыхтаваўся бараніць свой гонар.

— Ах ты, нячысцік! Вось зараз прыйдзе стары Кікілайнен з нажом! — прыгразіла Анна-Лійса.

Думкі ў гаротніцы зусім зблыталіся, і яна вырашыла адпомсціць не вінаватаму ні ў чым кату.

— Табе стары Кікілайнен трэба болей, чым парся-

там! Глядзі, дачакаешся,— паабяцала яна, канчаючы ўходжвацца.

І, калі Кікілайнен нарэшце прыйшоў, першым чынам, хоць у гэтым не было аніякай патрэбы, Анна-Лійса загадала злягчаць ката.

*

Скончыўшы сваю настрэшную казань, Сакары злез на дол і са спакойнай душой пайшоў далей. Пасля казані над зямлёю запанавала цішыня, у якой чуваць было, як б'юцца аб халявы п'ексаў¹ завязкі. І — дзіўная рэч! — цяпер прапаведніку здавалася, што ён сапраўды нежанаты хлопец, таму што «выракся жонкі і дзяцей, зямлі і жывёлы». Ён ішоў у самоце і спрабаваў зразумець, які нячысцік спакусіў яго ажаніцца. «Гэта ж ад вялікага розуму!» — даўмеўся нарэшце Сакары. Менавіта ён, розум, змушае мужчын глядзець куды не след. Праз гэта і цягне іх на баб, як ката на вяршкі. Вось і атрымліваецца, што нячысцік раскашуе ў галовах слабых людзей, як праведнік у раі. І Сакары вырасыў сабраць на змаганне з падступным спакуснікам усю сваю веру. Не, д'ябал не падмане яго так, як некалі цмок падмануў Еву.

Тым часам прапаведнік падышоў да вар'ятні, дзе, па словах пастара Пёндзінена, яму маглі дапамагчы і даць добрую парадку.

Быў цёплы і ціхі дзень. Сонца пякло на ўсю змогу. Пасярод гасцінца, што ішоў паўз вар'ятню, спаў невялікі авечы статак. У недалёкім рэдкім бярэзніку мірна сушылася бялізна, драмалі светлыя цені дрэваў.

Гэтаксама ціха і супакойна было ў двары вар'ятні. Людзі пахаваліся ад спёкі, адно ў смецці капаліся дзве курыцы і нядэшлы певень. Сакары, як зазвычай, спыніўся, каб назіраць за імі.

¹ Фінскі абутак з загнутымі ўгору наскамі.

Старэйшая і худзейшая курыца знайшла ячменнае зярнятка і збіралася ўрачыста праглынуць яго. Яна не зводзіла вачэй са здабычы, кудахтала і кружляла вакол зярнятка, быццам кот вакол прыдушанай мышыны. Нарэшце курыца выцягнула шыю і наважылася дзюбнуць. «Дзюбне ці не?» — думаў Сакары і чакаў. Але старая курыца чамусьці марудзіла. Нібыта рыхтуючы ўбор да святочнага полудня, яна залопала крыламі і, яшчэ больш выцягнуўшы шыю, зноў закудахтала. «Дзюбне ці не?»

Аднак тут у справу ўмяшаўся задрыпаны, але фанабэрысты певень. Ён падскочыў да курыцы і сам пагаспадарску дзюбнуў зярнятка. Курыца, жаласна наракаючы на сваё жыццё, пабегла прэч, каб супакоіцца дзе-небудзь у зацішку. Певень ганарыста прайшоўся па двары і ўладарна кукарэкнуў. Сакары ўсміхнуўся, зайшоў у вар'ятню і спытаўся пра загадчыцу Эўлаліну.

РАЗДЗЕЛ СЁМЫ

Сакары Колістая прыйшоў у вар'ятню акурат тады, калі засядала яе праўленне. Новы прапаведнік зрабіў на сяброў праўлення добрае ўражанне: адразу было відаць, што чалавек гэты сціплы і неганарлівы. Нездарма яго рэкамендаваў сам пастар Пёндзінен.

Калі пасяджэнне скончылася, у тым самым пакоі засталіся старшыня праўлення Віхавайнен, Сакары і Эўлаліна. Гаворка пераскоквала з аднаго на другое.

— Усё ж такі патрэбна ваша ўстанова... — нібыта між іншым зазначыў прапаведнік.

— Але, — пагадзіўся старшыня, склейваючы асцой пашкоджаную цыгару. — На свеце заўсёды ёсць вар'яты, а ім трэба прытулак.

Эўлаліна збянтэжана маўчала і кідала на Сакары патаемныя позіркi.

— Мы ў нашай воласці, — казаў далей старшы-

ня,— стараемся быць на ўзроўні часу, хоць ад гэтага і растуць падаткі.

Эўлаліна, апусціўшы вочы, церабіла фартух.

— У воласці шмат вар'ятаў,— развіваў сваю думку Віхавайнен.— Шкода глядзець, як яны мадзююць у сваякоў, асабліва калі тыя жывуць у нястачы.

— Але разумных усё ж болей,— сказаў Сакары, маючы на ўвазе грахоўнасць свету.

— Вядома,— пагадзіўся старшыня, зразумеўшы словы прапаведніка па-свойму.— Іначай што б гэта за жыццё было.

Тут ён перавёў гаворку на іншае і запытаўся:

— Ці ж мае гаспадар сваю сялібу?

— Маю чвэртку надзела,— абвясціў Сакары.

Эўлаліна сціпла кашлянула. Яны крыху пагаманілі пра земляробства, і старшыня запытаўся:

— А сам гаспадар... удавец ці жанаты?

— Калі паклаў ужо руку на плуг, дык ні на якіх жанчын не гляджу,— адказаў Сакары.— Дзеля справы боскай я адмовіўся ад усяго.

Значыцца, нежанаты. Сарамлівая Эўлаліна гладзіла на каленях фартух. Сам бог паслаў ёй гэтага новага прапаведніка. Яе сэрца поўнілася ўдзячнасцю да госпада і да пастара Пёндзінена.

Старшыня Віхавайнен загаварыў пра шлюбы сярод беднякоў.

— У нашы цяжкія часіны лепей было б, каб беднякі не жаніліся, пакуль не падумаюць, ці могуць яны пракарміць сям'ю. А то ад такіх шлюбаў толькі дзіцячых прытулкаў болей. І падаткі на іх у воласці растуць і растуць, хутка да шасцідзiesiąці тысяч дойдуць.

Сакары кіўнуў: жаніцца так легкадумна сапраўды нямажна.

— Але гонар і мудрасць зямная каго хочаш зацягнуць у той нерат,— дадаў ён.— Розум і тут разбэсціў людзей.

Гамонка мірна ішла далей. Эўлаліна зварыла пшанічную каву. Свет быў утульны і сонечны. На ложку дрымотна варкатаў кот. На акне рдзелі кветкі бальзаміны. З лугавіны раз-пораз далятаў звон касы.

Наступнага дня праўленне прапанавала Сакары Колістая заняць месца наглядчыка вар'ятні. Прапаведнік згадзіўся і праз колькі дзён павінен быў ужо прыступіць да працы. Вольны час ён вырашыў аддаць сваёй галоўнай справе — чытанню казаняў супраць зямной мудрасці.

Асабліва ўпадабаў новага наглядчыка вар'ятні ленсман Каксінайнен. Ён пагутарыў з Сакары пра тое, як добра было б выбраць у сенат сваіх людзей, ужо крыху знаёмых з палітычнай дзейнасцю, а таксама юрыстаў. Прапаведнік з дзіцячай непасрэднасцю верыў усяму, што чуў. Ад сяброўства з такім выдатным чалавекам, як ленсман, Сакары зусім растаў. Што да Каксінайнена, дык таго ўжо апанавала светлая мара пра сенатарскае крэсла. У час выбараў прапаведнік, які мае над вернікамі, а значыць, і над выбаршчыкамі такую ж вялікую ўладу, як пастух над авечкамі, мог бы вельмі паспрыяць кандыдату.

Эўлаліна ж была ў абладзе салодкіх лятункаў аб шлюбе. Яна не ведала, што Сакары ўжо прысягнуў сабе ніколі не жаніцца і цалкам аддацца богу.

*

А ў доме Сакары Колістая ўсё зусім забыталася. Уцекача нідзе не знайшлі. Сакары быццам скрозь зямлю праваліўся. Анна-Лійса і суседзі ламалі над гэтай загадкаю галовы, а пастар і ягоная нявеста ўсё ведалі, але маўчалі. Не дзіва, што ў Анны-Лійсы рукі зусім апусціліся. Усё, што яна чула і бачыла, толькі давала ёй зласлівасці.

Таго вечара ленсман абяцаў прыслаць да яе фогта, але гэта не надта суцяшала Анну-Лійсу, бо за пошукі

мужа-валацугі трэба было плаціць. Чакаючы фогта, яна надумала перагнаць бычка на выпас, каб трохі адкарміць перад продажам. Бычок надта ж худы, а за такую сухарэбрыну добрыя грошы не возьмеш.

І зноў на зямлю апусціўся цёплы летні вечар. На плот узляцеў певень. Ён з годнасцю пракукаракаў і стаў віжаваць, як Анна-Лійса цягне на вяроўцы наравістага бычка. Той, думваючы, што гаспадыня хоча навязаць яго, натурўся і брыкаўся. Воддаль стаяў пры плоце і ляніва смактаў піпку Ісакайнен.

Прыгнуўшыся, Анна-Лійса злосна тузала за вяроўку. Шыя ў бычка выцягвалася, здавалася, яна вось-вось лопне. Певень, нахіліўшы галаву, пазіраў на ўсё гэта і раз-пораз лопаў крыламі.

— Каб на цябе ваўкі! — крычала Анна-Лійса.

Певень быў у такім захапленні, што, калі гаспадыня з бычком падышла да яго, усцешана заспяваў. Гэта зусім раззлавала Анну-Лійсу, і, замахнуўшыся на пеюна вяроўкай, яна папярэдзіла:

— Глядзі, даспяваешся!

Певень імгненна зляцеў з плота і ўскочыў на ночвы, дзе, нібыта назло гаспадыні, зноў фанабэрліва закукаракаў.

— Бачыш, як трэба ў гаспадарцы мужчына, — падаў голас Ісакайнен, які па-ранейшаму падпіраў плот. — Хіба паддасца на бабскія ўгаворы разумны здаровы бык?

На шчасце, тут прыйшоў фогт. Ён прапанаваў даць аб'яву пра знікненне Сакары ў газеты, а таксама паведаміць пра гэта ў цэрквы суседніх прыходаў. Анна-Лійса мусіла згадзіцца.

— Кожны чалавек лічыць сябе разумным, — горка скардзілася яна. — Але такога, каб нехта абвясціў сябе занадта разумным, я яшчэ не чула.

— Бог няроўна дзеліць, — хмыкнуўшы, прамовіў фогт. — Аднаму поўныя прыгаршчы, другому — як кот

наплакаў. Розум — тое самае, што і вера. Колькі веры — столькі і розуму.

Калі фогт сабраўся ісці, абражаны певень яшчэ тупацеў па ночвах, лопаў крыламі і ганарыста задзіраў галаву. Ён праспяваў услед прадстаўніку ўлады сваё адвечнае пераможнае «кукарэку», якое далёка разлеглася ў светлым лёгкім паветры і заціхла дзесьці ў далёкім лесе.

І зноў зямлю агарнула вечаровая цішыня. Ісакайнен, неадчэпна думаючы пра свае любоўныя справы, прылёг на маладую траву і нечакана заснуў. Карова задуменна назірала, як па ночвах ганарліва пахаджае певень. Авечка карміла ягнят, але калі тыя пачалі штурхаць маці, яна забляяла і падалася ад няўдзячных дзяцей прэч. Пад плотам, ужо забыўшыся на сваё няшчасце, спалі парасяты. А вось кату ў празрыстым вечаровым святле не спалася. Ён сядзеў на слупе пасярод двара і гаротна варушыў доўгімі вусамі. Пасля сустрэчы са сваім ворагам Кікілайненам ён стаў нечым падобны да старога школьнага настаўніка.

Наваколле засынала, і яго спакой, седзячы на высокай жардзіне, вартаваў даўгалыгі певень-ветраўнік.

*

У доме пастара Пёндзінена надышлі нярадасныя дні. Пасля апошняй сустрэчы з Сакары забыталіся адносіны не толькі паміж пастарам і пані Амаліяй, але і паміж прыслугай. Парабак Туомас недзе пачуў, што Сакары памёр. Хітры хлопец пакуль што пакінуў навіну пры сабе, але ў думках пачаў ужо прымервацца да багатай удавы Анны-Лійсы. З гэтае прычыны ён меў размову са сваёй нявестай пастарскай пакаёўкаю Ійдай.

— Хопіць мне кахаць адну і тую ж, — бязлітасна абвясціў Туомас, ахутаўшыся тытунёвым дымам.

Душа Ійды абурылася.

Пакаёўка злавалася, пані Амалія капрызла.

Набліжаліся выбары. Пастарскі дом усё больш нагадваў асінае гняздо.

Зняважаная жаніхом Ійда часам дазваляла сабе недаравальныя для пакаёўкі ўчынкі. Вось і зараз яна зняла сухую бялізну, а пастаравы споднікі як быццам знарок пакінула на плоце. Калі гэта быў жарт, дык зусім недарэчны, бо споднікі яскрава сведчылі пра напружаную разумовую працу пана пастара: на самым цікавым месцы там была вялізная дзірка. Прычым споднікі віселі так, што дзірка сама лезла ў вочы.

Святы божа! Ubачыўшы гэткае відовішча, пані Амалія залілася чырванню і накінулася на Ійду. Далікатная пастарава нявеста пра споднікі змаўчала, а чахвосціла парабчанку за тое, што куры перасталі несціся.

Ійда саступаць гаспадыні не збіралася. Спачатку ад злосці заплакала пані Амалія, а ўслед за ёю і парабчанка. І тут Ійда выкінула яшчэ аднаго коніка. Ubачыўшы на падворку курэй, яна вырашыла адпомсціць за знявагу. Дзяўчына схапіла палена і пачала ганяць невінаватых птушак.

— Дзе вашы яйкі? — крычала яна, махаючы паленам.

Куры ўзнялі вэрхал. Гаспадыня пабегла іх бараціць, але Ійда не аддавала палена і пагражала ганяць курэй, пакуль тыя зноў не пачнуць несціся. Жанчыны змагаліся за палена, і Ійда нявінным голасам, але даволі з'едліва прыгаворвала:

— Вось я ім і памагу знесціся! Можна, і падкінуць лішняе яйка.

Пастар ледзьве здолеў разбараніць іх. Тым часам шчанюк, змеціўшы падштанікі, радасна забрахаў і, матляючы вялізнымі вушамі, падбег да плота. У гэтую хвіліну на двор заехалі госці — сям'я ленсмана. Пані Амалія ўспыхнула ад сораму, але здымаць споднікі было ўжо позна.

На шчасце, у акно выглянуў сам пастар. Ён адразу згледзеў штаны з дзіркаю на задніцы і зразумеў, у якое становішча трапіла яго нявеста. І тады са шчыраю пакораю хрысціянкі ён выткнуўся ў акно і гучна выракся сваіх споднікаў, якія так добра сведчылі пра яго напружаную разумовую працу.

— Гэй, Туомас! — закрычаў ён да парабка.— Што там за рызэ на плоце? Забяры сабаку, а то брэша на іх, не раўнуючы як на злодзея.

РАЗДЗЕЛ ВОСЬМЫ

Жыццё ў пастарскім доме рабілася ўсё больш невясёлым. Пра Сакары ніхто нічога не ведаў, а распытваць прыхаджан Пёндзінен баяўся, бо да іхніх вушэй магла дайсці пагалоска, што ён — дурань.

Каб неяк падтрымаць сваю рэпутацыю чалавека разумнага, пастар зноў узяўся вывучаць старажытна-яўрэйскую мову.

— Калі чытаеш Біблію на мове арыгінала, дык... ну, так бы мовіць, яна пахне зусім іначай,— сказаў ён пані Амаліі.— Нейкі іншы водар...

Нявеста ўсхвалявана вязала, а пастар яшчэ больш мудрагеліста працягваў:

— Старыя даследчыкі Бібліі выказвалі тыя ці іншыя думкі, але...

Ён хацеў здавацца спакойным і абыякавым, а таму адкінуўся на прыслон фатэля і ціха гушкаўся.

— Дык вось... Некаторыя славутыя вучоныя сцвярджаюць, што найглыбей спасцігнуць рэлігійныя пытанні дапамагае арыенталістыка, але мне нешта не верыцца.

Ён трохі пагойдаўся і зірнуў на жанчыну: ці падзейнічала?

— Гістарычную частку рэлігіі яшчэ можна вывучаць гэтакім чынам, што ж да самой сутнасці веры,

дык яе можна спасцігнуць толькі праз сапраўднае вывучэнне Бібліі.

Аднак усе захады пастара Пёндзінена былі марныя. Пасля ягоных слоў у пакоі запанавала напятае маўчанне. Пруткі ў руках пані Амаліі скакалі і нервова абганялі адзін аднаго. З агідным рыпеннем пачаў біць гадзіннік. Гіра апусцілася зусім нізка і замерла. Удаве зрабілася душна, і яна нервова расшпіліла каўнер.

— Яшчэ і каўнер душыць...— прамовіла пані Амалія.

Пастар зажурыўся. Нейкі час ён моўчкі гушкаўся. Ну што тут рабіць? Засмучаная ўдава пайшла да сябе. На зямлю апускаўся вечар. Пёндзінен падышоў да акна. Мужчыны — хто ў адным споднім, хто без кашулі — няспешна вярталіся з лазні. Парабак Туомас, відаць, не хадзіў мыцца. Ссунуўшы на вуха капляюш, ён сядзеў на ганку і яўна чакаў пары, калі можна будзе выправіцца ў начную вандроўку. Паўз яго, часта перабіраючы босымі нагамі, прайшла парабчанка. Туомас плюнуў перад ёю на дол.

— Гэй ты! Плююцца тут розныя! — крыкнула дзяўчына, але Туомас нібыта і не пачуў. Ён у глыбокім одуме смактаў патухлую піпку і пазіраў некуды ў пра-стору.

Пёндзінен доўга стаяў каля акна. Нарэшце ён журботна ўдыхнуў і пачаў ладзіцца нанач.

Сяліба патанула ў таемнай і цёплай цямрэчы.

*

А ў Сакары Колістая, наадварот, усё ладзілася. У гэты самы час Эўлаліна сядзела з ім у сваім пакойчыку. Яна і раней давала Сакары зразумець, што ён ёй па сэрцы, а сёння наважылася давесці справу да канца. Спачатку яна пагаварыла пра слова боскае, потым паведаміла, што прапаведнік Тупінен пабраўся з

нейкай удавою. Эўлаліна ўхваліла такое рашэнне: маўляў, калі прапаведнік не жэніцца, дык толькі злым языкам занятак.

— Ён жа мае справу і з жанчынамі,— растлумачыла яна, прыкінуўшыся засаромленай і нават паспрабаваўшы пачырванець.— І з вока на вока з імі застаецца, як на споведзі. Нічога дрэннага ў гэтым няма, але брудныя языкі і тут паласуюцца.

Карацей, Эўлаліна добра разумела, што нежанатыя гаспадары з чацвартным надзелам трапляюцца не кожны дзень. Яна гаварыла ўсё ясней, і нарэшце Сакары ўцяміў, што тут да чаго.

— Вядома, яно лепей, калі ёсць жонка,— пагадзіўся ён.— Вось і біблейскія патрыярхі ды іншыя мужыкі з Бібліі спрэс былі жанатыя.

Усё ішло ладам. Эўлаліна салодка буркавала, нясмела ўсміхалася і бясконца папраўляла на каленях фартух.

— Ну калі самі патрыярхі...— прамовіла яна і, закінуўшы нага за нагу, кінула на суразмоўніка спакуслівы позірк.

— Слухай,— сказаў Сакары.— Выходзь за мяне.

Эўлаліна ўспыхнула ад шчасця.

— Але я чалавек грэшны,— папярэдзіў жаніх.— Не забайся?

— Што мне да тваіх грахоў...— мармытала шчаслівая нявеста.

— Я занадта разумны! — абвясціў прапаведнік.

Эўлаліна адно ўсміхнулася. Як ён жартуе! Як цудоўна ён заляцаецца да яе!

— Дык чуеш, Эўлаліна, калі чалавек залішне разумны, гэта самы страшны грэх.

— Тае бяды! — бесклапотна адказала нявеста.— Не было б чаго іншага!

— Іншых зямных грахоў не маю,— запэўніў Сакары.

Але тут іхнюю размову перарвала ўстурбаваная работніца. Адзін вар'ят, Таркілайнен, які ўжо з месяца быў у лякарні і выдаваў сябе за доктара прамудрасці, забраў у галаву нешта новае: пачаў казаць усім, што ў яго сем галоў, а на кожнай галаве — сем ратоў. Эўлаліна напалохалася, а Сакары, наадварот, зацікавіўся.

— Навошта яму гэтулькі галоў? — задуменна прамовіў ён.

Наступнага дня Эўлаліна паехала дахаты, у суседнюю воласць, каб падрыхтаваць пасаг і ўсё неабходнае да вяселля. Яны з Сакары дамовіліся, што згуляюць вяселле ў доме ў жаніха. А пакуль прапаведнік застаўся кіраваць вар'ятняй.

*

Усё ішло сваім парадкам. Новы загадчык яшчэ не браўся за працу, з вар'ятамі спраўляліся работнікі.

Аднаго разу, праязджаючы міма, у вар'ятню завітаў Юсі Пуніту. Убачыўшы, што цяпер тут кіруе Сакары, госць вельмі здзівіўся і збянтэжыўся. «Пэўна, гэты нягоднік усё ж не зусім дурны, — прамільгнула ў галаве ў Юсі. — З гэтым розумам зусім заблытаешся». Пуніту разгублена смактаў люльку.

Сакары адразу пазнаў госця і ўзгадаў, як той абразіў яго, абазваўшы дурнем. Надышоў час расплаты!

— Юсі Пуніту! — пагрозліва закрычаў прапаведнік. — Гэй, Юсі Пуніту!

Небарака моўчкі зацягнуўся.

— А як ты запяеш, калі табе давядзецца ехаць па розум аж да самага Іярдана, га? — зларадна спытаўся Сакары.

Такое трапнае біблейскае параўнанне канчаткова збіла Юсі з панталыку.

— Ну дык ці давязе адтуль твая каняка бочку розуму, га? — наступаў прапаведнік.

— Значыцца, поўную бочку розуму? — прамармытаў Юсі і толькі падцвяліў Сакары.

— Глядзі! Глядзі, Юсі Пуніту, якой меркаю вымяраецца чалавечы розум: сваёй ці той, што бог даў! — крычаў ашалены прапаведнік. — Ты ганарышся сваім розумам, але памятай, Юсі, што чалавек, якога распірае лішні розум, падобны на кашэчы хвост, настаўбураны ад злосці. Але падзьмеш на яго і ўбачыш адны косці. Дык будзеш яшчэ зваць мяне дурнем? Глядзі, адкажаш за свае словы па законе!

Крый божа, і сапраўды давядзецца адказваць. Загадчык вар'ятні лічыўся не абы-якім панам. Юсі Пуніту пачуваўся як расціснутая на сцяне блашчыца.

Тут, нібыта на выклік, з'явіўся судовы прыстаў. Прагнучы помсты, Сакары вырашыў адразу ж расквітацца за свае крыўды. Прыстаў неадкладна ўзяўся за гэтую справу, і тады Юсі зусім зажурыўся.

— Дык што тут такога? Нічога я і не казаў. Ну, запытаўся, ці не дурны наш новы прапаведнік... Вось і ўсё.

— Гэта і называецца абразай,— спакойна зазначыў прыстаў.

Сакары пакінуў іх з Юсі з вока на вока, і прыстаў працягваў тлумачыць:

— З такімі рэчамі, як розум, трэба быць абачлівым. Розум — гэта дарунак божы, ён быццам свечка ў нашых руках. Тут жартаваць нельга.

— Гы! — выдыхнуў Пуніту і, спалохаўшыся пакарання, узяўся апраўдвацца: — Ды я і ні пры чым. Гэта жонка неяк балбатнула загадчыку, што ён таго... без клёпкі ў галаве. Ды і яна незнарок.

І тут усталявалася такая ж гнятлівая цішыня, як і ў доме пастара. Каб не засмучаць Юсі Пуніту яшчэ больш, судовы прыстаў перавёў гаворку на іншае: спытаўся пра ўраджай, а потым увогуле пачаў збіраць з дубу вецце.

Так Сакары адпомсціў крыўдзіцелю. Пагроза штрафу атруціла Юсі ўсё жыццё. Неяк дацягнуўшыся на лядачых калёсах дадому, ён абвінаваціў ва ўсім жонку.

— Баба заўсёды ўсё сапсуе! — лаяў ён Майю, як некалі спаганяў сваю злосць на Еве Адам.

У Юсіевай хаціне жыць стала гэтаксама няўтульна, як у доме пастара і ва ўсіх дамах, дзе прапаведаваў Сакары Колістая. Майя затужыла. Увесь набытак сям'і мог пайсці на штраф.

Вечаровая цішыня, што панавала ў хаце, пагражала вось-вось выбухнуць сваркай.

Скруціўшыся пасярод хаты ў клубок, гаўкнуў сабака. Кот, ягонь заўсёдны спадужнік па бойках, драмаў на прыпечку. Юсі, змрочна нахіліўшы галаву, пускаў клубы густога дыму.

Яны з жонкаю ўжо вярнуліся з лазні. Раней яны заўсёды парыліся разам, але сёння хадзілі ў парыльню паасобку.

— Хто цябе цягнуў за язык называць яго прыдуркам? — пачала Майя. — Апошнюю карову давядзецца на штраф пусціць!

— Сама на сваю галаву і наплявузгала! — гыркнуў Юсі.

— «Сама, сама»! — перакрывіла яго Майя і дала сабаку выспятка.

Сабака завішчаў, а потым, уладкаваўшыся на парозе, пазяхнуў і зноў знерухомеў. Тут яго ўтнула ў нос муха. Спрабуючы злавіць яе, сабака, не прачынаючыся, ляснуў зубамі. Нічога не атрымалася. Ён лягнуў зубамі яшчэ раз і супакоіўся. Муха апусцілася на лоб Юсі Пуніту і балюча ўкусіла яго. Каб пацвяліць жонку, раззлаваны Юсі не варушыўся, і нахабная жамрыца калола яго сваім хабатком-іголкаю і прагна смактала ягоную кроў.

Стаяла цяжкая цішыня. Нарэшце Майя, лаючыся, распранулася і легла ў ложкак. Змрочны Юсі яшчэ колькі часу курыў, а потым выбіў попел і таксама лёг. Але ён лёг не побач з Майяй, як звычайна, а — на лаўцы, падклаўшы пад галаву світку. Муж і жонка ўпершыню спалі паасобку.

Сабака так і сядзеў на парозе, бо ленаваўся прачнуцца і пашукаць лепшае мясціны.

Недзе блізка паўночы ён усё ж адолеў ляготу, змеціў вольнае месца на ложку і, ускочыўшы туды, заснуў за спіною гаспадыні, там, дзе зазвычай спаў Пуціту.

РАЗДЕЛ ДЗЕВЯТЫ

У вар'ятні ішло надзвычайнае пасяджэнне праўлення: трэба было тэрмінова вырашаць справу аб прыёме новага пацыента. Ленсман выступіў супраць. Расходы вар'ятні ўвесь час павялічваліся, і ён прапанаваў прымаць новых хворых, толькі добра ўзважыўшы ўсе акалічнасці.

— Будзем прымаць толькі буйных і асабліва небяспечных, — казаў ён, выціраючы насоўкаю пот. — Таму што ўсе ціхія — гэта тыя ж разумныя.

Старшыня праўлення павярнуўся да доктара, але той пасля выпіўкі быў не ў гуморы і падтрымаць ленсманаву прапанову не захацеў.

— Калі ў каго мазгі не ў той бок перакруціліся, дык тут трэба дактары філасофіі, а не эскулапы, — нахабна і з'едліва зазначыў лекар.

Пасяджэнне працягвалася. Каб не памыліцца, ленсман загадаў прывесці самога хворага. Перад сябрамі праўлення стаяў і моўчкі грыз шапку звычайны з выгляду мужык.

— Ну, дык ці праўда, што ты звар'яцеў? — далікатна спытаўся старшыня.

— Ды не, паночку. Ніякі я не глуздануты,— борзенька адказаў мужык.

— Не слухайце вы яго! — умяшаўся ў размову сваяк, які і прывёў яго сюды.— Няўжо не памятаеш, што ў лазні было,— тузаў ён небараку за рукаў.— Як на палку духу паддаваў, а парыцца ў прымыльнік бегаў?

Праўленне абмеркавала гэты выпадак. Ленсман, які перад выбарамі хацеў паказаць сябе ашчадным гаспадаром, па-ранейшаму стаяў на сваім:

— Калі так і далей пойдзе, дык у нас у прыходзе ніводнага разумнага не застанецца. Усе сюды плішчыцца будуць, на добры догляд ды на дармовы наедак. Не знойдзем, каго ў праўленне выбраць.

Становішча сапраўды было складанае, і сябры праўлення захацелі пачуць, што скажа пра хворага новы загадчык.

— Калі ўзважым усё на шалях, што даў нам гасподзь,— велягурыста сказаў Сакары,— дык убачым, што мазгоў гэтаму чалавеку не бракуе. Ёсць на свеце і больш цяжкія грахі,— дадаў ён, маючы на ўвазе свой занадта вялікі розум.

Думку Сакары прынялі да ведама, і праўленне адмовілася ўзяць хворага на ўтрыманне, параіўшы сваякам лекаваць яго дома.

*

Пасля пасяджэння прысутныя не разыходзіліся. Праўленне абмяркоўвала сямія-такія навiны, а галоўны герой гэтай кнiгi гаварыў пра розум, сабака Пудэ, які выславiўся сваiм розумам i добрымі манерамі, паклаўшы галаву на пярэднiя лапы, ляжаў каля парога i з надзвычайнаю ўвагай слухаў людзей. Гэты Пудэ быў красою i годным прадстаўніком усяго сабачага роду.

Спачатку, вядома, пагаварылі пра вар'ятаў, але неўзабаве ленсман павярнуў гамонку да выбараў у сейм.

— Ну, як вам на новай пасадзе? — пацікавіўся ён, патрактаваўшы Сакары цыгарай.

— Ды нішто сабе...— адказаў улешчаны такой увагаю прапаведнік.— А як маецца сам пан ленсман?

— Калі ўмееш гаварыць з вар'ятамі...— падбадзёрваючы Сакары, пачаў ленсман. Ён абрэзаў сцізорчыкам канец цыгары і, раскурыўшы яе, казаў далей:— Калі ўмееш гаварыць з імі, дык тады ўсё ў парадку. Тады яны не горшыя за разумных людзей. Тут усё залежыць ад таго, хто з імі гаворыць — дурань ці чалавек разумны.

Ленсман шпарка хадзіў сюды-туды па пакоі. Ён падышоў да каміна і выкінуў туды тытунёвы ліст, які адарваўся ад цыгары. Штаны на ім былі такія вялікія, што Сакары, убачыўшы, як яны матляюцца на ленсманавай задніцы, вельмі зацікавіўся.

Нарэшце загаварылі пра перадвыбарчую кампанію. Ленсман быў вельмі заклапочаны, каб яго вылучылі кандыдатам у дэпутаты сейма.

— Трэба, каб у сенат выбіралі людзей сапраўды здольных,— сказаў ён,— такіх, якія даб'юцца, каб урад дапамагаў лекаваць нашых вар'ятаў, а не звальваў усе выдаткі на воласць.

Ён крануў самую важную праблему, бо кожны з сяброў праўлення даўно ўжо сніў шчаслівыя сны пра павелічэнне дзяржаўных выдаткаў на іхнюю ўстанову. Такая перадвыбарчая праграма забяспечыла ленсману поўную падтрымку.

— Мяркуем выставіць на выбары ў сейм кандыдатуру нашага ленсмана,— выказаў агульную думку старшыня праўлення.

Будучы кандыдат з важнецкім выглядам гушкаўся ў фатэлі.

— А што скажа на гэта новы загадчык? — спытаўся старшыня.— Ці падабаецца яму наша кандыдаатура?

Сакары рваўся хутчэй аддзячыць свайму добрачынніку за цыгару і зрабіў гэта найлепшым чынам:

— Калі ўжо пасылаць у сейм чалавека, які не грэшыць лішнім розумам, дык нікога лепшага за пана ленсмана не знойдзем.

У пакоі павісла разгубленае маўчанне. Ленсманавы вочы акругліліся і бяздумна застылі. Загадчык вар'ятні зрабіў замах на яго запаветную мару зрабіцца сенатарам.

— Я чалавек шчыры,— лісліва ўсміхаючыся, казаў далей Сакары,— і чуццё мяне не падводзіць. Я нават у цемры чалавека разгадаю і ўсю праўду яму выкладу.— Ён хацеў яшчэ раз падлабуніцца да ленсмана.

У пакоі было так ціха, што ўсе пачулі, як праляцела муха. Пудэ падняў галаву, і муха ўкусіла яго за нос. Сабака паспрабаваў злавіць яе, але муха не далася, і Пудэ, трымаючы лапу на носе, пачаў уважліва сачыць за ёю.

Ленсман гойдаўся ў фатэлі, але такога важнага выгляду, як раней, ужо не меў. Раз-пораз ён злосна бліскаў вачыма на Сакары.

Калі б яго абазвалі здзіршчыкам і рабаўніком, самым горшым на свеце ленсманам, ён бы, відаць, пакрыўдзіўся меней, чым пасля слоў гэтага нахабніка Сакары, які сказаў, што ён, ленсман, не надта разумны, а значыць, проста абазваў яго дурнем. А гэта ў Фінляндыі азначала моцны ўдар не толькі па самалюбстве, але і па нацыянальнай годнасці. Хто ва ўсёй краіне не абразіўся б, каб пачуў, што яму бракуе таго, чаго ў Сакары Колістая ажно зашмат,— розуму?

І собіла ж гэтаму выхаванцу пастара Пёндзінена выткнуцца акурат цяпер, перад самымі выбарамі! Няўдатны кандыдат у дэпутаты сейма задыхаўся ад

злосці. Сам жа дапамог Сакары заняць пасаду загадчыка! Пот бег па тоўстай ленсманавай шыі цэлай ручаінаю. Бядак вырашыў спагнаць злосць на не вінаватым ні ў чым сабаку.

— Пудэ, нягоднік! Пайшоў прэч!

Пудэ, сапраўдны разумнік, палічыў за лепшае прызнаць права гаспадара і дзяржаўнага чыноўніка аддаваць яму загады, а таму спакойна падняўся, штурхнуў лапаю дзверы і з годнасцю выйшаў. Пасля гэтага ён праверыў на кухні запасы мяса, абнюхаў усё, што ўвогуле можна абнюхаць, і пачаў забаўляцца з мясцовым сабакам.

— Гэта шчанюк ад сучкі былога фогта,— ляў свайго Пудэ ўзмакрэлы і расстроены ленсман.— Ад яе ён і пераняў брыдкія звычкі.

Сябры праўлення пачуваліся зусім ніякавата. Старшыня паспрабаваў выправіць становішча і замірыць ленсмана з Сакары.

— Відаць, мы не зусім зразумелі, што меў на ўвазе наш паважаны загадчык,— сказаў старшыня.

Але яго словы толькі забыталі справу, бо Сакары з яшчэ больш сур'ёзным і нават крыху пакрыўджаным выглядам працягваў хваласпеў у гонар ленсмана.

— Я, дзякаваць богу, спазнаў сваю грахоўнасць, а таму ніколі не нагаворваю ні на сябра, ні на ворага. Рэжу праўду-матку, і ўсё тут.

Гэта было ўжо сапраўдным здзекам, аднак божы чалавек Сакары, упэўнены, што робіць ленсману прыемнасць, ніяк не мог угамавацца.

— Нават калі б давялося пайсці да госпада і ўскласці рукі на святое пісанне, я і тады сказаў бы, што лішніх шрубак у галаве ў пана ленсмана няма.

Праўленцы збянтэжана пераглядаліся, пакерхвалі і маўчалі. Ленсман выглядаў так, быццам кагадзе выскачыў з парыльні. Ён глянуў у акно і крыкнуў:

— Куды, Пудэ? Каб на табе шэрсць курэла!

Сябры праўлення на радасць ленсману пачалі разыходзіцца. Той наважыўся што б там ні было адпомсціць Сакары.

*

Нарэшце яны засталіся сам-насам. Ленсман патузаў зачыненыя дзверы і з нянавісцю паглядзеў на Сакары.

— Ну што, чортаў латрыга? — з усёй ленсманайскай уладнасцю прахрыпеў ён. — Зараз мы з табой пагаворым!

Сакары здзівіўся і ўжо разявіў быў рот, каб нешта адказаць.

— Заткніся! — апырэдзіў яго ленсман. — Як ты пасмеў назваць мяне ненармальным?!

Думкі ў Сакары зблыталіся, ён нічога не разумеў

— Зарубі сабе на носе, я — нармальны! Чуеш? Нармальны! — бушаваў ленсман. Ён паведаміў прапаведніку, што сам рэкамендаваў яго на пасаду ў вар'ятню і абурана крыкнуў: — Як табе не сорамна!

Сакары не сказаў на гэта ні слова, ды, пэўна, ён і не здолеў бы нічога сказаць, бо ад такога наступу зусім ачмурэў. Ленсман зноў падышоў да дзвярэй і спраўдзіў, ці шчытна яны зачыненыя.

— Але я яшчэ вазьму рэванш! — прыгразіў ён. — І юрыдычны, і маральны! — Ягонья вочы гарэлі нянавісцю.

Ленсман паабяцаў распачаць у праўленні барацьбу супраць Сакары і працягваць яе, пакуль таго не скінуць з пасады загадчыка. Калоцячыся ад злосці, ён выскачыў на вуліцу, брыдка аблаяў свайго сабаку і пашыбаваў дадому.

*

Праз гэтую справу Сакары Колістая хутка выславіўся на ўвесь прыход. Простыя людзі толькі пра тое

і казалі, што загадчык вар'ятні, дарма што сам чыноўнік і важны пан, паўстаў супраць іншых паноў і нават супраць самога ленсмана. Прыхаджане былі страшэнна ўражаныя, бо чулі пра такое ўпершыню. Усе службоўцы зазвычай ацраліся сярод паноў і ўсяляк імкнуліся ўбіцца да іх у ласку.

— Нарэшце ў вар'ятні справядлівы загадчык, — казалі то тут, то там. — Калі б такія людзі на ўсіх пасадах былі, дык простаму чалавеку, можа, і дыхалася б вальней.

Народ у прыходзе заварушыўся, як быццам атрапаючыся ад сну. Натхнёныя прыкладам Сакары, людзі таксама ўзяліся крытыкаваць чыноўнікаў. Так прапаведнік абудзіў шырокія масы прыхаджан да палітычнага жыцця. Жыхары воласці ўсвядомілі свае правы і пачалі патрабаваць іх ажыццяўлення.

— Разумны мужык! — казалі пра Сакары ў вёсках і дадавалі: — Дый дзіва што! У яго ж усе прыдуркі пад рукой!

*

У жыцці ленсмана Каксінайнена надышлі чорныя часіны.

Прыляцеўшы пасля размовы з Сакары дадому, ён доўга лаяўся, а потым не вытрымаў і сказаў пра сваю бяду жонцы.

— Так пры ўсіх і абазваў мяне ненармальным, — скрушліва прамовіў ён.

— Божа-божа, — жажнулася жонка. — Ад такой навіны проста галава расколваецца.

Спачатку яна не ўсё як след зразумела, а дапяўшы да сутнасці справы, жажнулася яшчэ болей. Мара зрабіцца сенатарыхаю ўвачавідкі блякла і развейвалася, як ранішні туман.

— Калі сам загадчык вар'ятні так гаворыць, — ус-

турбавана сказала яна,— дык усе прыхаджане паве-раць.

Тады жах апанаваў і самога ленсмана. І сапраўды: калі б яго назваў ненармальным хто-небудзь іншы, дык гэта можна было б яшчэ звесці на жарт, але ж тут сам загадчык вар'ятні, спецыяліст па прыдурках. Вядома, людзі могуць даць яму веры. Няўжо мроі заняць крэсла ў сенаце застануцца толькі мроямі? Апрача таго, ён мусіў жыць са страшэннаю абразою. А як выконваць свае службовыя абавязкі, калі людзі маюць цябе за прыдурка?

Самым вялікім жаданнем ленсмана было адпом-сціць.

Цяпер атмасфера ў ленсманавай сям'і мала чым рознілася з той, што панавала ў доме пастара Пёндрзі-нена і ў хаціне гарапашніка Пуніту. Становішча было такое далікатнае, што ні ленсман, ні яго жонка не ад-важваліся гаварыць пра свае нягоды адкрыта. З гэтае прычыны іхняе жыццё стала яшчэ больш складанае і змрочнае. Пані ленсманіха пачала нават саромецца мужа, і, наогул, яе агарнулі нейкія незразумелыя па-чуцці. Прыкладна тое самае чынілася і з гаспадаром.

Цень гэтай няпэўнасці і трывогі лёг на ўсіх насель-нікаў дома. Паслугачка Кайса-Лійса была заручаная з чалавекам, якога звалі Какілайнен. Аднак той, наслу-хаўшыся казаняў пастара Пёндрзінена, пачаў абуджаць і падчас начных спатканняў з нарачонай зрабіў вы-снову, што некалі ў маладосці Кайса-Лійса саграшыла. Пачуцці Какілайнена пачалі астываць.

Шчыра кажучы, да Кайсы-Лійсы заляцаўся яшчэ і стары канавал Цірынен, але ён быў голы як бізун і меў толькі старую хату. Усе гэтыя перажыванні зра-білі Кайсу-Лійсу такой зласлівай, што яна адважвала-

ся вадзіцца нават з гаспадыняй, праўда, усю сваю злосць спаганяла потым на гаротніку Пудэ.

Усе ў ленсманавым доме гатовы былі сварыцца ад відна да відна. Да таго ж гаспадыня атрымала ліст ад самой жонкі арцыбіскупа і ад цёткі Расаліны. Паважныя кабеты віншавалі ленсманіху з нагоды выбарнага мужа ў сенат і абяцалі неўзабаве заявіцца на гасціны і выказаць сваю радасць асабіста. Толькі гэтага і не хапала!

Узрушаная ленсманіха нервова шыла.

— Мышы там разбегаліся, ці што? — загаварыў, каб што-небудзь сказаць, ленсман. — Шамацяць і шамацяць.

Папраўдзе гэта шамацела газета, якую ён чытаў.

Гаспадыня зласліва маўчала. На падлозе, непрыстойна рассунуўшы заднія лапы, ляжаў Пудэ. Ён нешта там нюхаў і шукаў блохі. Нарэшце цяргненне ў ленсманіхі высілілася, і яна закрычала на кухню:

— Гэй, Кайса-Лійса! Чуеш? Кайса-Лійса!

Паслугачка з'явілася ў дзвярах, і гаспадыня пачала яе чахвосціць:

— І ты — лайдачка, і ўсе вы такія! Тут пад падлогаю мышы скрабуць, а табе хоць бы хны!

— Мышы? Якія яшчэ мышы? — злосна і недаўмежна азвалася Кайса-Лійса.

— Ну мышы, мышы, мышы! — закрычала гаспадыня. — Шэрыя, на чатырох лапах, з зубамі!

— Ніякіх там мышэй няма, — запырчыла пакрыўджаная паслугачка.

— Калі ленсман сказаў, што ёсць, значыць, ёсць! Ты, Кайса-Лійса, не думай, што такая ўжо разумная. Ленсман лепей разбіраецца.

— Схадзі, Кайса-Лійса, у лаўку да Юпурынена, — мусіў уступіць у размову сам гаспадар. — Схадзі, — прымірэнча працягваў ён, — купі там тузін ці лепей два тузіны пастак і пастаў іх у падполлі.

Зноў павісла цяглае маўчанне. Ленсману было сорамна перад жонкаю, і гэта вельмі злавала яго. Да таго ж Пудэ зноўку пачаў кусаць сябе за задніцу.

— Пудэ, скаціна! — знайшоў выйсце сваёй злосці гаспадар. — Сораму ў цябе няма!

Сабака падняўся, з разгону піхнуў дзверы і выскачыў на кухню. Там ён уладкаваўся пад сталом, яўна збіраючыся працягваць свой бессаромны занятак. Ад гэткае сабачае непрыстойнасці Кайса-Лійса зусім ашалела.

— Ану прэч пайшоў! Брыдота! — Яна плюнула і выцягла сабаку нагой.

Але папускацца нейкай там паслугачцы Пудэ не збіраўся. Ён ашчэрыў зубы, злосна завурчаў і выразна паглядзеў на Кайсу-Лійсу, потым падняўся, выйшаў на сярэдзіну кухні і, разлэгшыся там, зноў узяўся за свой амаральны занятак. Змагацца за высокае маральнае аблічча сабакі паслугачка болей не асмелілася. Дый наогул ёй бракавала на гэта часу. З незадаволеным бурчаннем яна задзерла прыпол спадніцы і спуціла панчоуху.

— Якая зараза там кусаецца? Ці не скачкі завяліся?

Акурат тут на кухню зайшоў яе нарачоны Какілайнен. Ён па-ранейшаму падазраваў сваю нявесту, а таму, закурыўшы люльку, заступіўся за Пудэ:

— Вось бачыш. Калі хто хоць раз збочыў з праведнага шляху, дык нават сабаку не можа сказаць словамі апостала, што перад чыстым усе чыстыя!

Зноў пачуўшы ад жаніха абрыдлыя ўжо ёй намёкі, Кайса-Лійса адно пагардліва пырхнула.

— Ну што маўчыш? — змрочна гаварыў змучаны падазрэннямі жаніх. — Праўду кажучь, калі хто адкусіў хоць раз ад забароннага плода, той ужо ведае, што добра, а што дрэнна. Яму, нават калі сабака чэшацца, фігавы лісток давай.

— Нячысцік ты паганы! — кінула Кайса-Лійса, устрымаўшыся ад грубейшае ляянкі.

Але каханне ўжо разбілася. Кайса-Лійса ўжо хвалілася, што мае на прыкмеце добрага мужчыну — старога Цірынена, у якога і хаціна ёсць, і заробак добры, бо ён лечыць скаціну. Так Сакары Колістая з дапамогаю Пудэ ператварыў спакойнае жыццё Цірынена, Кайсы-Лійсы і Какілайнена ў цікавы любоўны раман.

Увечары Кайса-Лійса пайшла ў лаўку да Юпурьнена і купіла там два тузіна пастак. На роспыты лавачніка яна адказала, што так загадаў сам ленсман, і дадала:

— Зусім ужо з глузду з'ехаў.

Тым часам пагалоска, што новы загадчык вар'ятні прызнаў ленсмана прыдуркам, дакацілася і да вёскі, дзе той жыў. Дзіўная навіна ўсхвалявала ўсіх вяскоўцаў. Як зазвычай, з мурашкі рабілі мядзведзя. Хтосьці прыгадаў нават, што ў ленсмана быў сваяк, які хварэў на белую гарачку. Не дзіва, што вяскоўцы не абмінулі ўвагаю і пакупку буйной партыі пастак на мышэй, адразу ж звязаўшы яе з весткаю пра ленсманаву вар'яцтва. Калі раней у вёсцы хто-небудзь і купляў пасткі, дык не болей, чым адну ці дзве. Да таго ж дасведчанья людзі сцвярджалі, што ніякіх мышэй у ленсманавым доме няма. Чуткі раслі, як грыбы пасля дажджу.

— Бач ты, якое вока вострае, — з ухвалаю казалі пра Сакары вяскоўцы. — Так адразу і змеціў, што ленсман наш не пры сваім розуме.

— Ды і як бы ён без такога вока вар'ятамі загадваў? — дадаваў нехта.

Слава пра мудрасць Сакары Колістая ляцела па воласці навыперадкі з весткаю пра тое, што ленсман Каксінайнен здурнеў.

На шчасце, той прыдумаў, як адпомсціць Сакары: якраз захварэў адзін з прысяжных, і ленсман прапанаваў суддзі ўзяць на яго месца Юсі Пуніту, зацятага

ворага Сакары. Праўда, Пуніту, як мы ўжо, здаецца, казалі, у наваколлі часцей звалі Юсі-дурань, але ленсман чуў, што новы суддзя не надта раіцца з прысяжнымі і цікавіцца толькі тым, каб іхняя колькасць адпавядала ўстаноўленай законам норме, што ж да іхніх разумовых здольнасцяў, дык гэта суддзю не абыходзіла. Ленсман вырашыў, што Пуніту павінен абавязкова стаць прысяжным. Ён разумеў: зрабіўшыся такой важнаю птушкаю, Пуніту таксама захоча паквітацца з Сакары.

РАЗДЕЛ ДЗЕСЯТЫ

Тым часам законная жонка Сакары Колістая пачала афармляць над мужам апеку, паводле якой распараджацца домам і гаспадаркаю павінна яна сама. Фогт паабяцаў праз колькі дзён прыйсці да Анны-Лійсы са сведкам, каб апісаць маёмасць.

Самае dziўнае, што ў пастарскім доме яшчэ нічога не ведалі ні пра тое, што Сакары знік і яго шукаюць, ні пра яго занадта вялікі розум. Напэўна, гэта здарылася таму, што пастар з нявестаю адаліліся ад людзей і замкнуліся ў сваім горы. Ім было няёмка і сорамна сустракацца з прыхаджанамі. Дзіва што! Каму ахвота паказвацца на людзях, калі цябе маюць за дурня, амаль за вар'ята.

Але час выбараў пастара няўхільна набліжаўся, і Пёндзінен мусіў нешта рабіць. Ціхімі вучонымі размовамі з царкоўным старастам Таканенам пастар спрабаваў давесці, што ён, Пёндзінен, зусім нармальны і цалкам прыдатны для духоўнай дзейнасці. Вось і зараз ён нібыта па нейкай патрэбе паклікаў старасту і завёў з ім размову.

— Я з радасцю пераканаўся,— абвясціў пастар,— што тут, сярод вашага несапсаванага народа, рэлігія трымаецца толькі на чыстым і святым слове Бібліі.

Ён прыняў паважны выгляд і гаварыў далей:

— Сучасная навука толькі засмечвае рэлігію. Гэтыя вучоныя дадумаліся ўжо да таго, што саму сутнасць рэлігіі хочуць растлумачыць, зыходзячы з дадзеных гісторыі, натурфіласофіі, арыенталістыкі, астралогіі і іншых навук, пра якія можна сказаць толькі адно: Non erat hic locus¹.

Уражаны такой вучонасцю, царкоўны стараста слухаў пастара гэтаксама пашанотна, як і ўдава былога пробста. Пёндзінен ямчэй уладкаваўся ў фатэлі, пагушкаўся і працягваў:

— Чым далей я заглыбляўся ў філасофію і іншыя зямныя навукі, тым болей пераконваўся, што non erat hic locus. Зямныя навукі ні-ко-лі не змогуць вытлумачыць сутнасць рэлігіі нават у негатывным сэнсе.

Царкоўны стараста далікатна керхануў у кулак.

— І тады я звярнуўся да Бібліі. Я спасціг тыя мовы, на якіх яна напісана — старажытнаяўрэйскую і грэчаскую...

— Во як! — уразіўся стараста. — Дык пастар чытае Біблію на гэтых святых мовах?

— Пастар чытае на святых мовах так, што ад зубоў адскоквае, — адказала замест Пёндзінена яго нявеста.

— Усё ад зямной мудрасці нашай, — сціпла зазначыў Пёндзінен. — Ад святых моваў няма аніякай карысці, калі вывучаць іх, як гэта часта бывае, толькі каб здаць іспыты. Я ж паглыбіўся ў іх па-сапраўднаму і толькі тады спасціг усю іхнюю веліч і каштоўнасць.

— Вядома, калі Біблію чытаць на мове арыгінала, яна ўспрымаецца зусім іначай, — усхвалявана ўставіла свае тры грошы шчаслівая пані Амаля.

Царкоўны стараста пакорліва ўздыхаў і папраўляў каўнер кашулі. Ён і не ўяўляў, як яшчэ можна трымацца сярод такіх вучоных людзей.

— Вось і пробст-нябожчык таксама... — зажурыў-

¹ Тут ім не месца (лац.).

шыся, прамовіла пані Амаля.— Ён не ведаў святых моў і вельмі шкадаваў, што не можа далучыць прыхаджан да ўсіх каштоўнасцяў Бібліі.

У пакоі ўсталяваўся нейкі дзіўны настрой.

— Але,— сказаў пастар Пёндзінен, нібыта згаджаючыся з нябожчыкам.— Аднак той, хто ўзначальвае прыход, павінен вышэй за ўсё ставіць не мовы і мудрасць зямную... *Linguae cessabunt et sapientia abolebitur*, бо *solum per Fidem intelligimus*¹. Вера вышэй за ўсё. *Per Fidem maenia Iericho conciderunt*².

Ён адкінуўся ў фатэлі і трохі перадыхнуў.

— А што да навук, дык адны кажуць: *Nam et ipsa scientia potestas est*³, а другія: *Nec scire fast est omnia*⁴.

Задаволены сабою пастар замаўчаў і з выглядам пераможцы пачаў гушкацца.

— Гэта вялікае шчасце, калі гасподзь даў такую добрую вучоную галаву,— пакорліва прамовіў царкоўны стараста і, зноў пакашляўшы ў кулак, развітаўся з гаспадарамі.

Пасля гэтага ў пастаравым доме запанавалі цішыня і нябесны спакой. Пёндзінен пацалаваў нявесту і наважыўся сказаць ёй штосьці боскае, але ў той самы момант жаласна вяўкнуў кот, які дагэтуль спаў на канаве. Прачнуўшыся, кот з асалодаю пацягнуўся, выгнуў спіну і пачаў мыцца.

*

Але вернемся да Сакары.

Ён яшчэ не прапаведаваў публічна, але шмат хто з вернікаў ужо прыходзіў да яго пагутарыць. Сакары

¹ Мовы знікаюць, і мудрасць загіне, толькі вераю мы спасцігнем сутнасць рэчаў (лац.).

² Вера разбурыла сцены Ерыхонскія (лац.).

³ Навука — гэта сіла (лац.).

⁴ Не трэба ведаць усяго (лац.).

гаварыў з імі сам-насам і некалькімі словамі суцяшаў кожнага. Слава пра яго мудрасць пасля выпадку з ленсманам разнеслася па ўсім прыходзе. Некаторыя нават казалі, што Сакары Колістая — прапаведнік лепшы за самога Пёндзінена. Аднак Сакары, як і належыць вернаму вучню, заўсёды бараніў рэпутацыю духоўнага настаўніка.

— Не, мне да Пёндзінена яшчэ далёка, — шчыра гаварыў ён. — Слава вялікаму прапаведніку Пёндзінену! Яго вера — гэта жалезная баба, што апускаецца на самае дно душы і вызнае гэтую душу даастачы.

Такая хрысціянская пакора і адданасць таксама былі прыхаджанам даспадобы. Многія сталі паслядоўнікамі Сакары яшчэ раней, чым пачулі яго першую казань. Каласы паспелі. Трэба было пачынаць жніво.

*

Нарэшце Сакары ўспомніў, што ён загадчык вар'ятні і павінен як след выконваць свае абавязкі. Дзень, калі да яго прыйшла гэтая разумная думка, быў туманны і бязветраны. Усё навокал выглядала нейкім шэрым і лянівым. Насупраць вар'ятні стаяла на пагорку хаціна Коёнена, і высока над ёю тырчала жардзіна з ветраўнікам.

Работнікі з вар'ятні пад кіраўніцтвам Сакары зграбалі сена. У лагчыне, што аддзяляла вар'ятню ад хаціны Коёнена, з'явіліся калёсы з бёрнамі, якія вёз малы сын Малінена. Стары каняка, які цягнуў два непамерна доўгія бярвяны, выглядаў гэтаксама бездапаможна і жаласна, як і сам хлопчык у старой світцы. Але ва ўсім гэтым відовішчы Сакары зацікавілі толькі даўжэзныя бёрны. Калёсы загразлі, і каняка марна спрабаваў зрушыць іх з месца. Бярвёны, гэтакія ж незварушныя, як жардзіна з ветраўнікам над хацінаю Коёнена, звісалі да самага долу.

Сакары зарагатаў. Ён паклікаў да сябе ўсіх сваіх людзей і загадаў:

— Кідайце работу! Будзем глядзець, як гэты хлопец выцягне бяргвенне!

Людзі здзівіліся, аднак паслухаліся і пачалі глядзець.

Сакары зноў засмяяўся і растлумачыў:

— Доўга ж гэта трэба выцягваць такія бяргвенны, у якіх і канцоў не відаць.

Жанчыны недаўменна пазіралі на Сакары і на хлопчыка, які цягнуў каня за аброць і хвастаў яго лейцамі. Конь выжыльваўся, але воз нібы прырос да месца.

— Гэй, хлопец! Цягнем-пацягнем, выцягнуць не можам! — гарлаў Сакары, і над наваколлем разлягаўся ягоны рогат.

Нарэшце сыну Малінена ўсё гэта надакучыла. Ён кінуў вобзем рукавіцы і таксама закрычаў да Сакары:

— А ты хто такі? Думаеш, акрамя цябе, ва ўсім прыходзе і разумнікаў няма?

Ледзьве не заплакаўшы ад злосці, ён кінуў калёсы і падаўся прэч. Конік задрамаў. Бяргвенны ляжалі, як вялізныя кілбасы. Сакары са сваімі падначаленымі да самага вечара ўжо нічога не рабіў — адно глядзеў на пакінутыя калёсы.

Увечары адна з жанчын зашаптала другой на вуха:

— Слухай, ці ў сваім наш загадчык розуме? У самую пільніцу загадвае цэлы дзень дзівіцца на нейкае бяргвенне.

Сёй-той з мужчын падтрымаў гэтае падазрэнне. Але падзёншчык Анці Хіпелайнен, якому выгадней было лайдачыць, рашуча запярэчыў:

— Не быў бы ён тады загадчыкам. Ну, калі б шрубкі ў галаве не хапала.

На гэтым абмеркаванне скончылася. Для некаторых жанчын няўцямныя паводзіны Сакары так і за-

сталіся загадкаю. Але ці ж мала таямніц на белым свеце? Затое Анці Хіпелайнен вельмі ўпадабаў новага загадчыка і зрабіў усё дзеля таго, каб чутка пра дзівацтвы Сакары не дайшла да вушэй праўлення. Ён вельмі баяўся страціць добрага загадчыка, які дазваляў яму так прыемна бавіць час.

*

Па праўдзе кажучы, Сакары сумаваў па Эўлаліне. Ён нават напісаў ёй, што хутка прыедзе і возьме яе з сабою, каб паглядзець яго сялібу. Ён абяцаў Эўлаліне павянчацца, як толькі будзе абвешчана пра іх шлюб. А пакуль тое, Сакары займаўся сваімі справамі ў вар'ятні.

Аднаго разу ён пачаў рабіць агляд хворых. Найбольш яго зацікавіў чалавек, які лічыў, што мае сем галоў.

— А дзе астатнія шэсць? — запытаўся Сакары.

— Схаваў, — адказаў хворы.

Сакары ўзяўся спотайку назіраць за гэтым чалавечкам, каб пабачыць, як той будзе даставаць свае схаваныя галовы. Так загадчык і хворы пасябравалі.

— Ты вар'ят? — пацікавіўся Сакары.

— Не. А ты?

— І я не, — адказаў загадчык вар'ятні. — Проста я занадта разумны.

Сямігаловы хворы зарагатаў.

— А што гэта такое — «занадта разумны»? — запытаўся ён, паказаўшы два радкі белых зубоў.

— Занадта разумны — гэта той, каму нячысцік падкінуў у галаву лішніх мазгоў, — зажурыўшыся, растлумачыў Сакары.

— Брэшаш! — засумняваўся сямігаловы.

— Не. — Сакары вельмі хацеў, каб новы сябра паверыў яму. — Ніхто не лічыць сябе занадта разумным, пакуль гасподзь не прасвятліць яго.

Вар'ят зноў зарагатаў і смяяўся вельмі доўга.

— А ты ведаеш, што бывае з тым, хто занадта разумны?

Хворы не ведаў.

— А з ім бывае тое, што і з быком, калі ён пойдзе за сваім хвостом. Хвост будзе цягнуць яго назад, пакуль бык не праваліцца да нячысціка ў апраметную.

Сямігаловы быў у захапленні. Засунуўшы рукі ў кішэні падраных порткаў, ён пахаджаў па палаце і напяваў:

Дрэва спаліла агонь.
Вада выпіла чалавека.
Стрэльба пальнула па чалавеку.
Вада плавае ў рыбіне.
Піпеліс, хіпеліс, тара-ра-пух!

Хворы, спыніўшыся насупроць загадчыка, выгукнуў гэтак «пух!» так нечакана, што Сакары схамянуўся. Сямігаловы задаволена скрывіў твар і высалапіў язык. Сакары шчасна засмяяўся.

— І я так умею! — пахваліўся ён.

Прыязна развітаўшыся з вар'ятам і зачыніўшы за сабою дзверы, загадчык адкрыў глядзельнае вочка і паведаміў:

— А ў мяне ў роце сем языкоў!

З таго дня ён і сам паверыў, што мае сем языкоў. Ён казаў пра гэта ўсім вернікам, і тыя пачалі яшчэ больш захапляцца розумам прапаведніка, бо зразумелі навіну так, што Сакары размаўляе на сямі мовах.

РАЗДЗЕЛ АДЗІНАЦАТЫ

Такім чынам глеба для прапаведніцкай дзейнасці Сакары была гатовая. Да таго ж казані пра жажлівую грахоўнасць зямной мудрасці чытаў тут некалі і пастар Пёндзінен. Яшчэ тады жыхары адной з глухіх вёсак крыху абудзіліся і зразумелі сваю грахоўнасць.

Цяпер неафіты з нецярплівасцю чакалі сустрэчы з Сакары.

Не дачакаўшыся прапаведніка, яны адправілі па яго самага пабожнага аднавяскоўца — Пюкялайнена. Найперш гэтыя добрыя людзі хацелі параіцца з Сакары, каго ім выбіраць у сейм. Самі ж яны думалі вылучыць ленсмана, бо чутка, што ён з'ехаў з глузду, у той мядзведжы куток воласці яшчэ не дайшла.

І вось аднойчы Пюкялайнен павёз Сакары да сябе ў вёску. Найболей прагнула ўбачыць новага прапаведніка пабожная ўдава Хайвенінена Ційна. Яна яшчэ не ведала, што Сакары заручыўся з Эўлалінай, і таксама лічыла яго ўдаўцом, маючы ў сувязі з гэтым сякія-такія спадзяванні. Карацей, жыццё ішло сваім парадкам: думваючы пра справы боскія, людзі не забывалі і зямных клопатаў.

Спачатку нашы падарожнікі ехалі моўчкі, потым возчык узяўся апавядаць пра жыццё-быццё ў прыходзе і неўзабаве перайшоў да выбараў у сейм.

— З боскай дапамогаю ў нас тут ужо сёе-тое намячаецца...— І Пюкялайнен кінуў падазроны позірк на каня, які меў благую звычку раз-пораз задзіраць хвост і чыніць розныя непрыстойнасці. Крыў божа, калі гэтаму агідніку заманецца вычварыць нешта падобнае і зараз, перад такой важнаю персонай, як новы прапаведнік, якога Пюкялайнен меў амаль што за прарока.

— Дык вось, кажу, з боскай дапамогаю ў нас ужо сёе-тое...— зноў пачаў возчык, але паводзіны каня яшчэ больш насцярожылі яго. Пюкялайнен з намёкам тузануў лейцы. Конь здагадаўся, аднак ад сваіх ганебных намераў не адмовіўся, відаць, проста вырашыў прычакаць зручнейшага моманту.

— Раней, вядома, былі мы тут усе цёмныя...— сур'ёзна казаў далей возчык.

Ён баяўся, што Сакары заўважыць непрыстойныя

паводзіны каня, і не зводзіў з жывёліны вачэй. Каняка таксама не драмаў і абдумваў свой паганы план.

Нарэшце возчык адважыўся загаварыць пра кандыдата ў сейм. Толькі цяпер Пюкялайнен даведаўся, што Сакары абвясціў ленсману вар'ятам. Яшчэ пільней гледзячы на свайго разбэшчанага каня, возчык пачаў распытваць прапаведніка пра гэтую дзіўную справу.

— Усё праўда, — пацвердзіў Сакары. — Хутчэй блыху на рыбіне знойдзеш, чым кропельку розуму ў галаве ў пана ленсману.

Пюкялайнен даў веры і надта засмуціўся, што ленсман так цяжка захварэў.

— Добра было б, каб гасподзь падказаў нам каго разумнейшага, — прамовіў ён. — Там, у сейме, трэба ўсё ж у зямных справах штосьці петрыць.

— Дык выбірайце Юсі Пуніту, — прапанаваў Сакары.

Пюкялайнен, ведаючы, што гэта зацяты вораг пана прапаведніка, спачатку вельмі здзівіўся. Але Сакары, каб адпомсціць Юсі Пуніту, упарта паўтараў, што той — чалавек надзвычай разумны.

— Ён аж занадта разумны. Яму сам д'ябал сваёй меркаю розум адмераў.

Толькі тады ў галаве ў пабожнага Пюкялайнена прасвятлела, і ён зразумеў хрысціянскую высакароднасць і ахвярнасць прапаведніка: той не проста казаў добрыя словы пра свайго страшэннага ворага, але нават прапаноўваў абраць таго ў сейм. Гэта не звычайны прыхаджанін, які зычыць ворагу толькі кепства і сніць у снах, як звесці з ім паражункі. Вазак глядзеў на Сакары, як на святога. Ён паверыў усяму, што пачуў ад прапаведніка, і вельмі баяўся, што бязбожны конь зганьбіць яго, Пюкялайнена, перад гэтым святым чалавекам. Ён раз-пораз пастукваў каня пугаўём па хвасце, каб агіднік не надта задзіраў яго.

— Такая ўжо грахоўная прырода ў чалавека, — пабожна і пакорліва сказаў Пюкялайнен. — Станеш яго будзіць, дык не разбудзіш да спраў боскіх аніколі.

— Можна абудзіць, можна! — упэўнена сказаў Сакары. — Трэба толькі грукаць мацней.

Пюкялайнен важна пагадзіўся.

— Я таксама абудзіўся, толькі калі добра загрузаталі, — зазначыў прапаведнік.

Каб прыспаць пільнасць Пюкялайнена, яго стары конь прыкінуўся зусім прыстойным, але гаспадар адразу ж раскусіў гэтую хітрасць і сачыў за брыдкай жывёлінай яшчэ больш уважліва.

— Я спярша не верыў ні ў бога, ні ў чорта, — казаў далей Сакары. — А вось як пачуў з усіх бакоў стукат і грукат, тады і прагнуўся. Толькі тады і дапяў, які гэта страшэнны грэх — залішні розум.

— Тпру, тпру! — закрычаў Пюкялайнен, баючыся, каб конь не зняславіў яго.

— Залішні розум? — перапытаў вазак.

Так яны дапялі да самага галоўнага.

— Калі паставіць мяне побач з пастарам Пёндзіненам, — гаварыў Сакары, — дык я чалавек маленькі. Але там, дзе трэба стукат і грукаць, я пудла не дам!

Пюкялайнен мусіў паверыць і тут.

— У нас у прыходзе розуму хапае, — падтрымаў ён гаворку. — У школах жа вучаць. — І, памаўчаўшы, сур'ёзна дадаў: — А цяпер вось і новую вар'ятню завялі. Усё як у людзей.

Але тут у размову ўмяшаўся конь. Ён высока задраў хвост і даказаў сваё засведчанае тысячагоддзямі права рабіць тое, чаго вымагае ад яго прырода. Няхай сабе седаком будзе хоць сам арцыбіскуп, а фурманам — ганаровы сябра таварыства высокай маралі «Сіняя стужка», ніхто не пазбавіць яго, каня, права задзерці хвост і зрабіць усё, што робіцца ў такіх выпадках.

Які сорам! Відаць, Пюкялайнен не здолеў бы рас-
тлумачыць, чаму ён так засаромеўся і раззлаваўся.
Намаганнем волі ён утаймаваў гнеў, але дома, калі
Сакары побач ужо не было, усё ж спагнаў злосць на
гарапашнай жывёліне, якая так зняславіла яго перад
божым чалавекам. Распрагаючы каня, ён выцяў яго
аброццю і з нянавісцю выгукнуў:

— Каб з цябе жывога скуру злупілі!

Конь таксама ўшалеў. Адскочыўшы ад гаспадара,
ён павярнуўся да яго задам і адказаў непрыстойным
гукам, прычым такім моцным, што не пачуць яго маг-
лі толькі глухія. Потым ён злосна махнуў хвостом і,
нібыта збіраючыся брыкацца, пагрозліва павіляў азад-
кам. Пасля адбегаў яшчэ далей і пачаў хапаць ашчэ-
ранай зяпаю траву.

*

Абуджаным да веры людзям з глухой вёскі казань
Сакары падалася даволі цікавай. Быў цудоўны пагод-
лівы вечар, і двор выглядаў быццам куток дзе-небудзь
на краі Эдэма. Непадалёку, на пашы, ціхамірна жавалі
жвайку каровы, сярод якіх ляжаў вялізны бык. Ён
злосна казеліў вочы на адну карову, і гэта трохі пару-
шала ідылію.

— Калі ў клеці спіць бесклапотная кабета,— пра-
паведаваў Сакары,— дык яна не прачнецца, пакуль
хто-небудзь не прыйдзе і не пастукае.

Святары ніколі не казалі так, каб чалавек невучо-
ны іх адразу ж зразумеў, а словы новага прапаведніка
былі простыя і ясныя, як вада і хлеб.

— Але калі я прыйду і пастукаю ў дзверы, яна
прачнецца,— працягваў Сакары.

Гаспадарскі сабака спакойна разлёгся сярод двара
і таксама слухаў казань.

— Калі ж яна не прачнецца з першага разу, я па-
стукаю зноў.

Удава Хайвенінен чхнула. Яе мары пачыналі здзяйсняцца.

— А калі ізноў не пачуе, я буду стукаць, пакуль яна не падымецца,— красамоўнічаў Сакары.

Во-во. Не так лёгка нас, грэшных, разбудзіць. Лянівныя папы, што стукаюць абы-як, проста таму, што ім плоцяць за гэта грошы, нас не разбудзяць. Прыкладна такія думкі нараджала ў галовах у людзей гэтая вечаровая казань. Усё навокал было ціхамірна-бязгрэшна, адно раззлаваны бык па-ранейшаму касавурыўся на карову.

— Калі ж баба не прачнецца пасля стукату, я пачну грукаць!

Тут таксама ўсё было зразумела. Простыя і пранікнёныя словы адразу даходзілі да людскіх сэрцаў.

— Спачатку пагрукаю ціха, а як не дапаможа, пачну грукаць мацней і мацней.

Во як! Каб жа ўсе папы былі такія ж руплівыя!

— Ну а калі і гэта будзе марна, пачну грымець і грукаець так, што пазакладае вушы! — натхняўся Сакары.

Усё так! Пастар Пёндзінен, калі заязджаў сюды, таксама казаў пра тры ступені чалавечага абуджэння да слова боскага.

— Буду грукаць у дзверы і ў сцены...— плыло ў вечаровым паветры.— Не дапаможа простая палка — вазьму даўбешку і буду грукаць далей. Буду малаціць, пакуль тая баба не прачнецца. А калі яна ўсё адно будзе дрыхнуць, пачну крычаць: «Гэй ты, пыхлівая і фанабэрыстая! Прачніся, бо я стукаў і грукаў ноч на вылёт і, калі ты не адчыніш мне дзверы, буду грукаць яшчэ адну ноч!»

Голас прапаведніка ўзмацнеў:

— І тады жанчына падымецца. Няхай толькі паспрабуе спаць! Нават калі заткне вушы, каб не чуць, усё адно прачнецца і зразумее, што яе душа мусіць

прачнуцца, каб госпад замест фанабэры і мудрасці ўдыхнуў туды што-небудзь лепшае... Бо навошта чалавеку лішні розум?

Як моцна і як праўдзіва!

— Розум — гэта толькі ганарлівы певень, — грывеў прапаведнік. — Ён пнецца заляцець куды-небудзь вышэй, няхай сабе нават на кучу гною, а там выцягвае шыю, тупоча нагамі, лапоча крыламі і крычыць, які ён разумны. Але калі ты падыдзеш да яго гэтаксама, як Давыд да Галіяфа і да льва, і скажаш: «Ану-ткі выходзь на барацьбу, як Іакаў, пакажы сваю дужасць, калі ты такі гарласты», вось тады, тады... Тады, гарлаючы і лапочучы крыламі, ён пабяжыць ратавацца пад мост і будзе замятаць сляды свае смеццем і гноем!

Якія зразумелыя і моцныя параўнанні! Парасткі веры ў душах у слухачоў мацнелі і выпростваліся.

— Няхай розум кукарэкае, няхай колькі хоча крычыць пра сябе. Усё адно ганарысты певень не здолее знесці яйка. Толькі вера, гэтая пакорлівая курыца, можа несці яйкі, спяліць вінаград і раздаваць яго людзям!

У душах вернікаў, нібы птушаня ў галубіным кубле, пачала нараджацца сумота.

— Толькі словам і вераю ўратуецца фінскі народ! — Сакары быў у экстазе. — Толькі тады, як адпрэчыць мудрасць зямную і зрасцецца каранямі з чыстай вераю і шчырым словам, знойдзе ён дарогу ў рай. Той жа, хто давярае свайму розуму, ідзе спіною да Сіёна, і кампас яго ў гэтым свеце паказвае толькі на тлустую кілбасу. І не прасвятліць гасподзь душу яго, а пашле яму замарачэнне, бо розум патрэбны тут гэтаксама, як прусак у супе, а пазнанне — гэтаксама як скачка на шлюбным ложы.

Сэрцы ў слухачоў трымцелі, быццам націнкі пад ветрам. Такія магутныя біблейскія параўнанні ўтаймоўвалі нават самых ганарлівых. Жанчыны расчуле-

на хіталі галовамі. Хтосьці плакаў. Зачараваны казанню натоўп сядзеў, нібыта перад уваходам на Сіён, а прапаведнік працягваў:

— Праўду кажу вам! Розум фінскага народа — тое самае што камень на дарозе: калі коціцца — шмат ад яго шуму, але захочаш уцяміць нешта і адкусіць ад яго кавалак, дык толькі зубы абламаеш! А таму розум твой, о фінскі народзе, ва ўсім свеце маюць за камень, які адкідваюць прэч! Не дазваляй асуджаць розум твой! Не пускай абабранных дзяцей тваіх у шлюбныя пакоі караля, бо страхалюднымі будуць там дзеці твае! Праўду кажу вам! Праўду кажу вам, што розум фінскага народа — тое самае што рогі на галаве ў быка. Розуму з іх не высмакчаш. Толькі вера, пакорлівая вера, паставіць цябе, о фінскі народзе, на праведны шлях. І прывядзе цябе шлях гэты да райскае брамы, як прывозіць туды асёл гаспадара свайго на спіне, бо спіна асліная — найлепшы трон чалавецам. І тады дарога твая будзе высыпана пальмавым лісцем і спрыяць табе будзе сам гасподзь, які нясе цяжар грахоў нашых.

Цудоўна! Зусім як па Бібліі! Слухачы былі зачараваныя, а прапаведнік тоўк сваё:

— О фінскі народзе, дбай болей пра чэрава, а не пра мудрасць сваю і тады не заблукаеш і не стомішся на дарозе ў рай — калі толькі ёсць у цябе слова і вера, бо моцная вера — адзіны паратунак, што даў табе гасподзь наш. Аман!

Палымяны прапаведнік Сакары Колістая яшчэ доўга ганьбіў і бэсціў мудрасць зямную, на біблейскіх прыкладах даводзячы, што яна прычынілася да ўсіх нягод і няшчасцяў фінскага народа. Сакары заклікаў слухачоў адпрэчыць грахоўны розум і кіравацца толькі вераю. Усім тым, хто пойдзе за ім і адмовіцца ад розуму зямнога, ён дакляраваў шчасце на небе. Сэрцы вяскоўцаў расталі, як масла на патэльні. Новая вера пасеяла зярняты нават у самых бесклапотных душах.

Удава Хайвенінен таго ж вечара запрасіла прапаведніка суцешыць яе і атрымала згоду. Выслухаўшы суцяшэнні, удава загаварыла сама. Яе красамоўства не саступала красамоўству Сакары, і ў той самы вечар аднавокая ўдава зрабілася яго нявестаю. Іншыя слухачы казані таксама не драмалі. Дзейнасць Сакары пачала даваць багаты плён.

*

Праведныя адносіны Сакары да яго лютага ворага Юсі Пуніту моцна ўразілі нават самыя абыякавыя сэрцы. Не дзіва, што лік вернутых да бога людзей рос дзень пры дні. Па прыходзе прайшла магутная хваля абуджэння. Тыя, чые душы яшчэ ўчора спалі, сёння славілі пабожнасць і бездакорныя паводзіны новага прапаведніка.

Каб аддзячыць Сакары, вернікі пастанавілі вылучыць Юсі Пуніту кандыдатам у дэпутаты сейма. Яны ўзяліся за справу вельмі чынна, але так пакрыёму, што нічога не ведаў нават сам кандыдат. Пра хрысціянскую высакароднасць і ўсёдаравальнасць прапаведніка яго злоснік павінен быў даведацца нечакана. Грэшнікі ўбачаць, якая вялікая сіла хаваецца ў веры.

Болей за ўсіх старалася новая нявеста Сакары ўдава Хайвенінен. Яна не толькі рашуча падтрымала кандыдатуру Пуніту, але і даведалася аднекуль, што ленсман і суддзя хочучь прапіхнуць Юсі ў прысяжныя засядацелі. Гэта, несумненна, паспрыяла б кандыдату і на выбарах у сейм.

«Калі паны цягнуць гэтага мужыка ў прысяжныя, дык, відаць, ён і сапраўды не абэлтух», — разважалі некаторыя. Але і тут першае слова сказалі не паны, а Сакары, бо пра розум Юсі Пуніту людзі ўпершыню пачулі ад новага прапаведніка.

Такім чынам, слава Сакары Колістая расла як на

дражджах, а разам з ёю пайшлі ўгору і акцыі Юсі Пуніту. Яго ўсё радзей называлі Юсі-дурань, бо цяпер важылі на новых вагах ¹.

*

А ў доме пастара Пёндзінена ўсё дашчэнтую забыталася. Абражаная падступнасцю Туомаса Ійда пакінула гаспадароў: яна не магла нават жыць пад адной страхою з гэтым мярзотнікам.

— Падумаеш, ён да мяне астыў! — пагардліва сказала яна Туомасу на адвітанне.— Няхай бы ты зусім скарчанеў. Такіх, як ты, вешалак на штаны — хоць вазамі вазі!

Цяпер Ійда працавала ў пана пісара і нават паспела ўжо заручыцца з яго парабкам. Замест яе Пёндзінен узяў за прыслугу нетутэйшую дзяўчыну Херту і адразу займеў сабе новы клопат.

Клопат быў маленькі, але даволі прыкры. Туомас аднекуль дачуўся, што Сакары Колістая зусім не памёр, а толькі з'ехаў кудысьці і неўзабаве вернецца. Значыць, ажаніцца з яго жонкаю ўвішны парабак ужо не мог. Шчыра кажучы, Туомас не надта засмуціўся. Ён з прыемнасцю пачуўся вольным чалавекам і вырашыў сысціся з Хертай, балазе тая паглядала на яго даволі прызна.

І вось аднойчы, гадзін каля дзвюх ночы, пастару Пёндзінену заманулася напіцца вады, і ён, стараючыся не шумець, зайшоў у кухню, дзе спала Херта. Ён хацеў адно папрасіць простаі зямной вады, каб наталіць смагу.

І тут ён з жахам убачыў, што Херта не адна. Калі б высокамаральны чытач быў, як некалі наша прамаці Ева, няздатны чырванец і не меў бы патрэбы ў

¹ Гульня слоў: punittu — узважаны (фінск.).

фігавым лістку, я без выкрутаў сказаў бы: Херта ляжала ў Туомасавых абдымках. Пастар жажнуўся і па чаў ушчуваць парабка, але як чалавек далікатны ён гаварыў вельмі ціха, бо баяўся разбудзіць пані Амалію.

Туомас, вядома, зараўнаваў і не зважаў ні на якія папрокі. Калі ж пастар Пёндзінен прыгразіў парабку пакараннем, той спакойна напіўся вады з дзежкі і дзёрзка адказаў:

— А мне напляваць! Я таксама язык навязваць не буду. Няхай усе ведаюць, як пастар у адным споднім краўся да Херты сярод ночы.

— Туомас! — бездапаможна вырачыўся Пёндзінен. — Ты... ты... Ты ж сам быў на кухні!

Аднак Туомас плюнуў скрозь зубы і запырэчыў: маўляў, калі ідзе гаворка пра мараль, дык тут, на кухні, парабак мае перад пастарам вялікую перавагу.

— Калі ў ложка да пакаёўкі кладзецца парабак — гэта адно, а калі пастар — зусім іншае, — ляніва, але ўпэўнена адказаў ён.

Пёндзінена напаткалі новыя пакуты. Пастара ўвесь час тачыў страх, што Туомас праз сваю злосць або праз дурасць раззвоніць аб яго начных прыгодах на ўвесь прыход. І гэта цяпер, перад выбарамі! І ў дадатак якраз тады, калі Сакары абвясціў яго прыдуркам. Карацей, пастар трапіў у нявыкрутку.

*

Мінулася некалькі дзён. Выбарчая кампанія набірала размаху. Пасля Туомасавых пагрозаў пастар Пёндзінен лічыў сваё становішча амаль безнадзейным. Аднак ён не склаў рук і старанна рыхтаваў перадвыбарную казань, спадзеючыся, што красамоўства дапаможа яму ўратавацца.

Тэмаю казані было, вядома, блізкае пастараваму сэрцу пытанне веры. Пастар меў на мэце яшчэ раз да-

весці, што спасцігнуць чалавечую душу можна толькі праз веру.

Казань пачыналася словамі: «О чалавек! Вочы і вушы здрадзяць табе, а вера — ніколі». Далей ішло даўжэзнае і мудрагелістае тлумачэнне гэтага тэзіса. Пастар меўся сказаць, што чалавек почасту несправядліва асуджае бліжняга свайго. На падставе адных толькі пушчаных несумленнымі людзьмі плётак ён можа палічыць бліжняга свайго дурным, сквапным, злым і нават распусным. «Але калі мы паглядзім на чалавека праз чыстае акно веры, — гаварылася ў казані далей, — дык убачым, што ў яго зусім іншае сэрца, іншыя думкі і мары». Пастар крыху падумаў і працягваў: «Шмат хто з тых, каго людзі маюць за дурняў, аказваюцца перад госпадам мудрымі, як прарокі. Вядома, калі ў іх ёсць сапраўдная хрысціянская вера, якая не хавае ў сабе аніякага сумніву». Гэтая думка падалася яму найбольш удалаю. «Злыя языкі пасыпаюць брудным пяском дарогу бліжняга свайго, аднак калі ў нашых сэрцах ёсць шчырая вера, дык мы ўбачым пад гэтым брудом сапраўдны шлях свой». Тут у пастара з'явіліся некаторыя сумненні. Яму здалося, што думка выказана даволі туманна. Пёндзінен доўга думаў і чухаў патыліцу. Ён хацеў па-хрысціянску любіць бліжняга свайго Туомаса, але штосьці замінала яму пранікнуцца такой любоўю. Неўпрыкмет пастараву душу зноў агарнула безнадзейнасць.

*

Быў позні вечар. Пані Амалія ўжо пацалавала пастара і сказала «дабранач», а ён яшчэ сядзеў у задуменні. Атрыманне прыхода здавалася яму цяпер справаю сумніцельнай, і пастар Пёндзінен пачаў ужо думаць пра іншы занятак на ніве гасподняй.

Ён зноў успомніў прыход Іса-Тулас¹, пра які марыў у гады вучэння, просячы госпада паслаць яго, Пёндзі-нена, менавіта туды. У царкоўным матрыкуле, гэтай сапраўднай Бібліі фінскага Сіёна, у гэтай прыемнай і суцязальнай кнізе, значылася, што даходы пастара ў прыходзе Іса-Тулас складаюць толькі 26 745 марак 69 пёні, хоць папраўдзе яны былі на дзесяць тысяч марак вышэй.

На жаль, пробст гэтага прыхода быў яшчэ жывы. Але, на шчасце, яму было ўжо 78 гадоў, прычым яго бацька памёр акурат у такім самым веку. Каб жа знайсці ў сенаце добрага знаёмага ці якога сваяка...

Абдумваючы сваё невясёлае становішча, пастар успомніў раптам, што Сакары пайшоў прапаведаваць слова боскае ў воласць ленсманна Каксінайнена, адзін з дзядзькоў якога быў сенатарам, а другі — біскупам. Пёндзінен ведаў і тое, што ленсман хоча прайсці на выбарах у сейм, а адтуль трапіць у сенат. Нявызнаныя шляхі дапамогі боскай, але кожнаму зразумела, што сенатар — гэта не першы-лепшы прыхаджанін з пустымі кішэнямі.

Дзіўныя дзеі твае, божа! У гэтую горкую хвіліну смутку ў пастаравай душы нарадзілася жаданне дапамагчы на выбарах бліжняму свайму ленсману Каксінайнену. Царкве было б выгадна мець паболей удзячных ёй людзей.

Пастар Пёндзінен неадкладна сеў пісаць ліст да Эўлаліны, нявесты Сакары — каб тая папрасіла жаніха падтрымаць ленсманна на выбарах. «Нагадай яму, — пісаў пастар, — што выбранне ленсманна ў сейм надзвычай важна для царквы, а значыць, гэтая справа дагодная богу». Пастар адправіў ліст і самому ленсману. «Ведаючы тваё добрае стаўленне да спраў духоўных і маючы надзею, што ты будзеш спрыяць царкве і да-

¹ Вялікі даход (фінск.).

лей,— пісаў ён,— я загадаў місіянеру Сакары, сыну Анці Колістая, зрабіць усё, каб твае выбары прайшлі добра. Цвярдыня нашая — гасподзь, але не павінны мы забывацца і на дапамогу адзін аднаму і на ўдзячнасць бліжняму за добрыя справы. Кожны мусіць памятаць, што найлепшая падзяка — гэта карысная паслуга, якая можа спатрэбіцца не толькі чалавеку, але і вечнасці. Няхай заўжды будзе з табою, любы брат у Хрысце, літасць боская і мір. Вечна твой Ёган Рудольф Пёндзінен».

На зямлю апусцілася ноч. Пастар распрануўся. Пані Амалія падаравала яму споднікі нябожчыка пробста. Пёндзінен падумаў, што яны будуць завялікія, але ўсё ж надзеў іх. Няхай сабе і вялікія. Затое вельмі моцныя. Той, хто паслаў гэтыя споднікі, калінебудзь пашле яму і адпаведную таўшчыню.

*

У доме ў ленсмана ўсе былі як хворыя. Кайса-Лійса злавалася, што зусім знялюбела Какілайнену і яе планы наконт замужжа пайшлі дымам. Да таго ж і гаспадары прыдзіраюцца на кожным кроку!

Ці трэба казаць, якія цяжкія часіны надышлі ў жыцці нашага знаёмага Пудэ? Нават сам ленсман, уступаючы ў кантакт з навакольным светам, штораніцы бязлітасна тузаў сабаку і гнаў яго прэч. Праўда, той асабліва не крыўдаваў, бо глядзеў на сур'ёзны чалавечы свет вачыма вясёлага шэльмы. Паводле леташняга спіса і прэйскуранта светапогляд Пудэ меў нумар 1374 — гэткая фінская вынаходка, як і ўвогуле ўсе светапогляды, лапці і курныя лазні. А таму Пудэ бесклапотна бегаў да сваіх сябровак у вёску. Людзі казалі, што ленсманаў сабака парушае царкоўны спакой, але, да гонару нашага героя, трэба сказаць, што, убачыўшы ў руках у служкі палку, ён адразу ж прызна-

ваў мудрую сутнасць царкоўных законаў і гэтым вельмі нагадваў нас, хрысціян.

Дык вось, пастар Пёндзінен імкнуўся выратаваць сваю славу разумнага чалавека ў сваім прыходзе, а ленсман Каксінайнен займаўся тым самым у падведанай яму воласці. Падсвядома ён адчуваў, што ўдачу хапае за хвост не той, хто сапраўды мудры, а той, каму пашэнціць пераканаць у сваёй мудрасці ўсіх астатніх. Вядома, ленсман лютаў нянавісцю ненавідзеў Сакары і рабіў усё магчымае, каб знішчыць уплыў гэтага саматканага прапаведніка-баламута. Каксінайнен быў вельмі ўсцешаны, што на ягоны бок пачаў схіляцца сам пробст, якога напалохаў нечуваны размах распачатага Сакары вяртання да веры.

Надзвычайная папулярнасць Сакары пагражала аўтарытэту духавенства, і ленсман вырашыў прыцягнуць прапаведніка да адказнасці за пашырэнне ерасі. Вось і зараз ён сядзеў у пробста і чысціў усіх прапаведнікаў без духоўнага звання.

— Проста-такі бяда, брат пробст, з гэтымі блазнамі,— казаў ленсман.

З двара пачуўся шалёны брэх: Пудэ распачаў там шыкоўную бойку.

— Чортава псіна! — вылаяўся ленсман, убачыўшы, што вычварае яго сабака, і пробстава жонка пашпешліва зачыніла акно.

— Разумею, брат ленсман, разумею,— спагадліва падтрымаў размову аб прапаведніках пробст.

Раней ён ніколі не чыніў іншадумцам і ерэтыкам ніякіх уціскаў і цяпер слухаў ленсмана са здзіўленнем. Але трэба сказаць, што да гэтага здзіўлення дамешвалася і радасць, бо стары хацеў быць у сваім прыходзе адзіным духоўным настаўнікам і валадаром. Ленсман думаў угаварыць пробста выступіць супраць Сакары і абвясціць таго ерэтыком.

— Калі ў справы веры палезуць розныя невукі і

прайдзісветы, дык атрымаецца не каша, а адзін грэх, таму з такімі прапаведнікамі добрай кашы не зварыш.

— Дапраўды, дапраўды,— пагадзіўся гаспадар.

Ён паабяцаў грунтоўна вывучыць дзейнасць Сакары і, калі толькі яму ўдасца выявіць тут ерась, данесці на прапаведніка ў кансісторыю.

— Калі кансісторыя падтрымае нас, я гатовы быць абвінаваўцам,— сказаў задаволены ленсман.

Ён цешыўся поспехамі і чакаў прыезду новага судзі, каб зрабіць Пуніту прысяжным засядацелем і яшчэ бліжэй наблізіцца да расплаты з Сакары. Ён яшчэ не атрымаў ад пастара Пёндзінена ліст, дзе той паведамаў, што просіць прапаведніка Сакары Колістая дапамагчы яму, ленсману, на выбарах. Акрыялы кандыдат у дэпутаты сейма не ведаў, што ў яго ўжо з'явіўся небяспечны канкурэнт Юсі Пуніту, кандыдатуру якога прыхаджане выставілі па рэкамендацыі яго заклятага ворага Сакары.

РАЗДЗЕЛ ДВАНАЦАТЫ

Жыццё ў ленсманавым доме было змрочнае, напружанае і нялёгкае. Вось і зараз пані ленсманіха збіралася ісці на заняткі гуртка па вышыванню, але не мела на тое аніякае ахвоты: лепей ужо быць жонкаю злачынцы, чым жонкаю дурня ці нават вар'ята.

А тут яшчэ з'явіліся новыя клопаты. Сёння пані ленсманіха атрымала ліст ад жонкі свайго родзіча сенатара і ад баранесы Вуорыківі. Яны віншавалі будучага дэпутата сейма, будучага фогта і будучага сенатара з поспехамі ў палітычнай кар'еры і абяцалі неўзабаве выказаць яму віншаванні асабіста. Гэта ж не будзе куды вачэй падзець, калі такія госці прыедуць і пра ўсё даведаюцца. Які сорам!

Расхваляваная пані са змрочным выглядам штосьці шыла. Сам ленсман, паспаўшы пасля абеду, спра-

баваў чытаць газету. Пудэ, гэты непাপраўны агіднік, разваліўся пасярод пакоя і, задраўшы ўгору лапы, бессаромна выставіў напаказ усю сваю гаспадарку. Ён нешта вычварыў у вёсцы, уцёк ад расправы і цяпер шчасна адпачываў.

Кайса-Лійса прынесла каву. Выходзячы з пакоя, яна заўважыла амаральную паставу Пудэ і спынілася.

— Цьфу! — плюнула яна і абурана прабурчала: — Не могуць ужо сабаку прывучыць да людскіх паводзін.

Гаспадары збянтэжана перамаўчалі. Пані, урупіўшыся ў работу, шыла.

— Ва ўчарашняй ці ў нядзельнай газеце пішуць, што... — прамармытаў ленсман, гартаючы газетныя старонкі. — Ага, гэта за аўторак. Дык вось, тут пішуць, што ленсмана з Яалу, майго аднакласніка Кнуута Бернхарта Пімпооніуса, прызначылі фогтам. Між іншым, калісьці мы лічылі яго даволі дурным. У нашым класе ён быў па паспяховасці дзевятнаццаты, а я — чацвёрты.

Ён паглядзеў на жонку. Якая яна прыгожая, яго Еню Сесілія!

— Дык вось... я быў чацвёрты. Праўда, не адразу. Гэта пасля таго, як Хінка Парала памёр, а Хуга Рогеруса выгналі за п'янку. Потым яшчэ чатырох выключылі. Вось тады я і зрабіўся чацвёртым. Каб выгналі і тых трох, што стаялі перада мной, дык быў бы і першы. Шкада, што яны нічога такога не вычварылі і засталіся вучыцца.

Пані ленсманіха цяжка ўздыхнула, і ў пакоі зноў павісла цішыня.

— Ну што, Еню Сесілія... — пачаў гаспадар, але адказу не дачакаўся.

На шчасце, Пудэ быў, як зазвычай, побач.

— Ах ты, паганец! — закрычаў ленсман, схапіўшы кій. — Зноў выставіў сваё багацце!

Пудэ ніколі не меў чыстага сумлення, а таму заў-

сёды трымаўся напагатове. Ubачыўшы кій, сабака імгненна знік пад канапаю.

— Злягчаць гэтую поскудзь трэба, — сурова сказаў ленсман. — Тады і звычкі зменяцца. — І ён адразу загадаў Кайсе-Лійсе прывесці свайго жаніха старога Цырынена, даўняга ворага ўсёй мужчынскай часткі вакольных сабак, катоў і іншай жывёлы.

Тут мы зноў мусім нібыта адхіліцца ад асноўнай сюжэтнай лініі, але гэта толькі здаецца, бо папраўдзе мы якраз набліжаемся да яе, каб пазнаёміцца з вынікамі дзейнасці галоўнага героя нашай мудрай кнігі.

Стары Цырынен заўсёды лічыў, што адклад не ідзе на лад. Прыбыўшы да ленсмана з усімі сваімі прычындаламі, ён выняў ніштаваты кавалак мяса і пясяброўску падміргнуў Пудэ. Наш герой выдатна ведаў, хто такі Цырынен і чым можна заплаціць за яго пачастунак. Але мяса выглядала такім смачным, што адмовіцца ад яго было проста немагчыма. У галаве Пудэ імгненна склаўся план. Сабака дазволіў падступнаму Цырынену падысці да сябе і ў апошні момант выхапіў мяса ў старога з рук. Калі ж той паспрабаваў злавіць Пудэ, сабака балюча ўкусіў ворага за нагу і ўцёк. Стары брыдка вылаяўся і прыгразіў, што падасць на ленсмана ў суд. Аднак справу ўдалося замяць, бо ленсман паабяцаў заплаціць за лекі і за візіты доктара і даць яшчэ сто марак.

У гонар свайго выратавання Пудэ наладзіў вялікае свята. Ён абабег вёску, сабраў усіх сяброў і сапернікаў на доктараў падворак і ўчыніў там такую велізарную бойку, што ў яе мусілі ўмяшацца не толькі доктар з сямейнікамі, але і тыя, хто прыйшоў на заняткі вышывальнага гуртка. Найбольш перапала пісарчуковаму сабаку, які, між іншым, даводзіўся Пудэ сынам. Запрасіўшы сына на бойку, Пудэ па-бацькоўску адматлашыў яго, потым сцягнуў па дарозе дамоў кавалак смажанай курыцы, што прыгатавалі ў пастаравым

доме да прыезду губернскага пробста, а папалуднаваўшы, ціхенька прабраўся ў спальню і разлёгся на гаспадарскім ложку дакладна ў такой самай непрыстойнай паставе, якая надоечы абурыла пана ленсмана.

Трохі пазней ён спакусіў сучку свайго зласліўца Цырынена, што па часе прывяла старому чацвярых шчанюкоў. На выставе ў сабачым клубе кожны з іх атрымаў першую прэмію: залаты медаль і трыста марак. Пазней стары Цырынен прадаў шчанюкоў разам з медалямі па семсот марак за кожнага нейкім гарадскім панам і зарабіў на ўсім гэтым чатыры тысячы марак.

Пакінутая Какілайненам Кайса-Лійса выйшла замуж за Цырынена. Абое зрабіліся прыхільнікамі новай веры Сакары Колістая і жывуць шчасліва, бо стары (хоць па рамяству ён і вораг роду мужчынскага) сумленны грамадзянін і свае мужчынскія абавязкі выконвае гэтаксама старанна, як і службовыя.

*

Час ішоў, і тых, хто быў ублытаны ў гэтую дзівосную гісторыю, чакалі новыя неспадзяванкі.

Прыехаў новы суддзя Пека Лакінен, і ленсман праіў яму ўзяць у прысяжныя засядацелі Юсі Пуніту. Суддзя захацеў спачатку пазнаёміцца з кандыдатам і паклікаў яго да сябе. Назаўтра ленсман зайшоў да Лакінена, каб даведацца пра вынікі той размовы. Суддзя быў згодны.

— Дурнаваты мужык гэты Пуніту, — прамовіў ён, смакуючы грог, — але нашы засядацелі, як і царкоўныя старасты, ніколі не былі мудрацамі.

Такім чынам, яны зноў загаварылі пра мудрасць.

— Ды і навошта лішні розум простаму чалавеку? — казаў далей суддзя. — Абы ўмеў смаркачы з-пад носа выцерці і вывезці на поле свае смярдзючкі, а ўсё

астатняе... Ну, браце, за тваё здароўе!.. Так п'ецца, што аж ікаецца...

— На здароўе!

— Дык вось,— ікнуўшы, працягваў суддзя.— Народу гэтая раскоша не трэба. Я кажу пра розум. За народ усё вырашаюць чыноўнікі і вышэйшыя саслоўі. Ды яны, мужыкі, каб паразумнелі, дык зусім звар'яцелі б: пачалі б ад вялікага розуму скакаць ды трэсці азадкамі. На, браце, выпі!

Ленсман з сур'ёзным выглядам выпіў. Тэма размовы яму не надта падабалася, і ён маўчаў.

— Весці за сабой сапсаванага розумам селяніна,— усё адно што цягнуць за рогі натурыстага быка,— значыў, запаліўшы цыгару, суддзя.

Дома ленсмана чакаў ліст ад пастара Пёндзінена. Добры ленсманаў гумор умомант знік. Пёндзінен паведамляў, што загадаў Сакары ўсяляк садзейнічаць яму на выбарах. Ленсман вылаяўся. Собіла ж яму настроіць пробста супраць свайго памагатага! На шчасце, ленсман яшчэ не ведаў, што ў перадвыбарнай барацьбе ў яго з'явіўся небяспечны сапернік — Юсі Пуніту, якому ён сам паспрыяў, уладкаваўшы Юсі прысяжным засядацелем, а значыцца, падняўшы яго аўтарытэт у выбаршчыкаў. Так ленсман трапіў у свой жа нерат. Калі б небарака пра ўсё гэта даведаўся, далібог, ён і сапраўды даў бы веры прапаведніку Сакары, які пусціў па прыходзе чутку, што бог не надзяліў пана ленсмана лішнім розумам.

*

Тым часам стары пробст Саарнанен старанна рыхтаваў абвінавачанне Сакары ў ерасі. Дзейнасць прапаведніка вельмі непакоіла пробста, і ён аддаўся гэтай справе ўсёй душою.

Быў вечар. Пробст пачаў распранацца, яго жонка

ў зручным светлым каптурыку і з акулярамі на кончыку носа яшчэ чытала «Новую Генавеву». Яны кагадзе гаварылі пра вучэнне Сакары і Пёндзінена, а таксама пра іншыя праблемы веры.

— Калі прапаведнік ерасі ступіць на мой мазоль, дык гэтыя мудрацы толькі смяюцца,— сказаў пробст.— А калі дапачэ самім, як гэтаму ленсману, тады, каб уратаваць свой палец, пачынаюць рупіцца і пра маю нагу.

— Дапраўды так, любы Рэйна Ансельмі! — сказала жонка, адарваўшыся ад кнігі і пазіраючы на пробста вялікімі, украй поўнымі пабожнасці вачыма.— Як бачыш, у часы клопату свайго звяртаюцца моцныя людзі зямлі да бога і да слуг ягоных.

І яна зноў загаварыла пра вучэнне Сакары і Пёндзінена:

— Усе... Усе вакол асуджаюць недаўгавечную мудрасць. Адна толькі вера можа быць жыццядайнай.

Стары акурат сцягваў штаны.

— Няхай асуджаюць! — без асаблівых разваг і ваганняў адказаў ён.— Мудрасць таксама дарунак божы, а таму вера і мудрасць жывуць...

Тут ён нахіліўся, каб сцягнуць правую калашыну.

— ...вера і мудрасць,— упарта працягваў ён,— жывуць у гэтым тленным свеце, як два браты, і разумнейшы вядзе за сабою дурнейшага.

Пробст нарэшце сцягнуў калашыну з нагі.

— Усё ад бога,— дзеўб ён сваё, шукаючы цвік, каб павесіць нагавіцы.— І вера, і мудрасць — ад бога, таму і жывуць разам, як дзве калашыны. Куды адна, туды і другая. Іначай гэты створаны госпадам нашым свет быў бы аднаногі і паўштанны.

Нарэшце стары знайшоў цвік.

— Няхай вісяць! Як вера, так і мудрасць! — закончыў пробст, павесіўшы нагавіцы.

Ён у адным споднім дакльыпаў да ложка і хутка

заснуў. Пробстава жонка яшчэ крыху пачытала «Генавеву», потым дастала карты і ўзялася варажыць, спрабуючы даведацца, што выйдзе з гэтага вучэння Пёндзінена і Сакары. Стары кот ускочыў на стол і пачаў сачыць за картамі, не раўнуючы як заўзяты варажбіт. У пакоі панавала праведная цішыня. Пробст ціха пасопваў, стары гадзіннік мірна адлічваў хвіліну за хвілінай.

РАЗДЗЕЛ ТРЫНАЦАТЫ

Увесь свой час Сакары аддаваў вар'ятні. Новы загадчык падабаўся ўсім работнікам, але асабліва яго ганараваў лайдак Хіпелайнен, які захапляўся Сакары яшчэ з тае пары, калі на сенажаці яны сачылі за «цягнем — пацягнем». Хіпелайнен упадабаў загадчыка не таму, што вызнаў яго шчырую душу, а з тае прычыны, што меркаваў цяпер зарабіць разы ў чатыры болей, чым раней.

Вернікі пачалі падносіць Сакары дарункі. Абуджаныя казанню людзі неслі духоўнаму настаўніку шкарпэткі, рукавіцы і нават споднікі. Менавіта новыя споднікі перадаў сёння для Сакары ад яго другой нявесты, удавы Хайвенінен, ужо знаёмы нам пабожны селянін Пюкялайнен. Яны з Сакары прыселі на ганку і завялі няспешную размову, да якой неўзабаве далучыўся лайдак Хіпелайнен.

— Добра, што пабудавалі гэтую вар'ятню, — сказаў Пюкялайнен. — Карысная ўстанова.

— Ага, — ляніва пагадзіўся Хіпелайнен. — Прынамсі, адразу відаць, хто разумны, а ў каго тут не хапае. — Ён пакруціў пальцам каля скроні. — Адны на волі, другія за сцяной. А каб не вар'ятня, дык усе б перамяшаліся.

Вось так яны і гаманілі — пра мудрасць, пра вар'яцтва і пра іншыя не менш цікавыя рэчы. Пюкялайнен

шкадаваў бедакоў, якія трапілі за сцяну, і радаваўся за сябе і за ўсіх, хто вольна хадзіў па зямлі.

— Мы не павінны фанабэрыцца,— прамовіў ён,— што гасподзь даў нам у літасці сваёй столькі розуму, каб не трапіць за сцяну.

— Чаго ўжо тут фанабэрыцца,— пагадзіўся Хіпелайнен.

— Калі гасподзь дзяліў мудрасць, ён адмерваў нам большаю меркай,— развіваў думку Пюкялайнен.

Ён павярнуўся да Сакары і запытаўся:

— А што думае пан загадчык? Ці праўда, што на кожнага чалавека гасподзь мае адмысловую мерку, і на мудрасць нашую — таксама?

— Вядома, мае,— пацвердзіў Сакары і ўпэўнена дадаў: — А вось шалі ў яго адны.

Такім чынам высветлілася, што ніякага падману і круцельства з боку госпада тут няма.

— Калі адмерваюць розум, галоўнае, каб аднолькавыя шалі былі,— казаў далей заўсёды гатовы выступіць у падтрымку госпада Сакары.— Тады бацька нябесны нас не падмане. А шалі, шалі ніколі не падвядуць...

Бомкнуў звон, і яны падняліся. Неўзабаве Сакары змеціў, як у пустую пуню прабіраецца курыца. Загадчык вар'яцні адразу ж раскусіў яе намер знесці яйка і вырашыў прасачыць за гэтым цікавым відовішчам.

Ад дзвярэй пуні ён гукнуў спачатку Хіпелайнена, а потым, аднаго за адным, і ўсіх астатніх работнікаў.

— Паглядзім, як знясецца курыца,— растлумачыў ён.

Падзёншчык Хіпелайнен быў у захапленні.

Яны стаялі каля дзвярэй, глядзелі і, вядома, заміналі курыцы, якая не несла яйка, а, сярдзіта кудактаючы, бегала па пуні.

— Пакуль не знясецца, нікуды не пойдзем,— папярэдзіў Сакары, які так расхваляваўся, што ажно дры-

жэў. Хіпелайнен уладкаваўся на траве і таксама чакаў. Курыца кудахтала ўсё гучней. Сакары смяяўся. Ён быў па-сапраўднаму шчаслівы.

Мінула гадзіна, за ёй другая і трэцяя. Надышоў адвячорак, і здавалася, што гэтае чаканне ніколі не скончыцца. Курыца ўжо зусім ашалела: злосна сака-тала, драпала зямлю і намагалася ўзляцець. У дадатак з пачуцця салідарнасці страшэнны шум паднялі яе сяброўкі, да якіх далучыўся і певень, які, стараючыся перакрыць увесь гэты вэрхал, крычаў быццам недарэзаны. Над сялібаю разлягаўся такі жахлівы крык, што можна было з'ехаць з глузду. Сакары заходзіўся ад рогату.

Урэшце курыца знайшла паратунак: яна ў распачы ўскочыла на нейкую жэрдку, адтуль — на гарышча і там, схваўшыся за смеццем, хуценька зрабіла сваю справу. Пасля гэтага гаротніца закудахтала ціха і спакойна. Пакрысе ўгамаваліся і яе сяброўкі з пеўнем. На падворку запанавала цішыня.

— Падымайся, не паспееш на вячэру! Падымайся, кажу табе! — Гэта жонка Хіпелайнена спрабавала раскатурхаць свайго чалавека, які соладка спаў, расцягнуўшыся на мяккай траве.

І сапраўды пара было ачынацца: працоўны дзень акурат закончыўся.

— Падымайся! А то спознішся легчы спаць!

*

У роднай вёсцы прапаведніка лічылі, што Сакары бясследна прапаў, заповітраў і ніколі ўжо не вернецца. Звычайны чалавечы розум, які панаваў тут, не мог дайсці да думкі, што якраз гэтым часам Сакары Колістая зрабіўся неўміручым. Жонка, суседзі і службоўцы, што афармлялі апеку, гатовыя былі прызнаць яго не проста прыдуркам, але нават вар'ятам, у якога не засталася ні кроплі розуму, аднак Сакары зрабіўся

неўміручым менавіта праз сваю адмысловую мудрасць, што, як месяц да зямлі, заўсёды была павернута да людзей толькі адным бокам.

Тым часам надзелены звычайным чалавечым розумам парабак Ісакайнен спасціг усе перавагі, якія мае перад работнікам ягоны гаспадар. Не дзіва, што ён працягваў заляцацца да Анны-Лійсы і ўсё больш настырна імкнуўся прысватацца.

Вось і цяпер ён чакаў вячэру, курыў і, нахіліўшы велізарную ўскудлачаную галаву, падобную да капы сена, спадылба віжаваў, як Анна-Лійса завіхаецца на падворку.

— Узяла б ты мяне за мужыка, — сказаў ён. — Пра Сакары і почуту няма.

Анна-Лійса схілялася да таго, каб прыняць парабкаву прапанову. У такой вялікай гаспадарцы без мужа сапраўды была нявыкрутка. Яна не мела нічога супраць кахання Ісакайнена, балазе той, апрача ўсяго, быў добры работнік.

— За мяне можаш не хвалявацца, — смокчучы люльку, пахваліўся ён. — Я занадта разумным не стану.

Ісакайнен казаў святую праўду.

Ён ляжаў на падлозе на кучы бярозавага вецця і, спакушаючы гаспадыню, спрабаваў нават жартаваць.

— Бывае, у чалавека мазгі выпіраць пачынаюць. Тут ужо трэба моцная галава. А ўвесь наш род акурат з такіх цвёрдагаловых. Таму пра занадта разумных у нашай радзіне ніколі і не чулі, — пахваліўся парабак. — Казалі, мой дзед меў галаву, быццам жалезны механізм — усё ў яго было разлічана да секунды.

Анна-Лійса паціху здавалася.

— Не надта задзірай нос, — не адрываючыся ад працы, кінула яна, калі Ісакайнен задужа расхваліўся. — Нічога такога асаблівага ў мужыкоў няма. Хіба што штаны на нагах ды... га-га-га...

— Ну а вы, бабы, і такога козыра не маеце,— абараняўся закаханы парабак.

На зямлю апусцілася ноч. Анна-Лііса заснула. Кот, які ўжо дараваў гаспадыні ранейшыя крыўды і зноў аддана службы ёй, сеў вартаваць яе жаніха.

Ісакайнен спаў на бярозавым веці. Зусім побач з калматай парабкавай галавой была шчыліна, праз якую ў хату мерылася ўскочыць мышына. Кот пільнаваў яе ледзь не палову ночы. Як толькі мышыная галава вытыркалася са шчыліны, кіпці ўжо былі нападатове. Раз-пораз кот ваяўніча натапырваў вусы і наогул трымаўся як бывалец.

*

Чытач, магчыма, ужо заўважыў, што Сакары ў яго місіянерскай дзейнасці ўвогуле шанцавала. Ды гэта і не дзіва, бо прапаведнік быў шчыры, як дзіця, а такія людзі заўсёды маюць вялікі ўплыў на іншых. Няма нічога дзіўнага і ў тым, што неяк уначы яму пашанцавала і ў адной надзвычай далікатнай справе.

Тае начы Сакары, як зазвычай, выправіўся да сваёй другой нявесты, удавы Хайвенінен. Зразумела, ён хацеў суцешыць яе словам божым. Была і яшчэ адна нагода: прапаведнік збіраўся аддзячыць ёй за падарунак і дзеля гэтага прыхапіў з сабою ядвабную хустку Эўлаліны.

Такой цёплай парою ўдава Хайвенінен заўсёды спала ў адрыне, куды і прывяла Сакары знаёмая сцежка. Але як на тое напярэдадні ўдава з'ехала па выбарчых справах — агітаваць за кандыдата ў дэпутаты сейма Юсі Пуніту. За гаспадыню ў доме засталася дачка Лепялайнена Кайса, якая нанач таксама ўладкавалася ў адрыне.

Сакары падышоў да адрыны і пастукаў, як ён звычайна рабіў, каб разбудзіць адступнікаў і бесклапот-

ных грэшнікаў. Дзверы ў момант вока адчыніліся. Кайса сумавала, чакаючы начных гасцей, і гатова была абудзіцца ў любую хвіліну. Убачыўшы Сакары, яна здзівілася. Той таксама быў уражаны, але не разгубіўся.

— Я прыйшоў суцешыць цябе, — паведаміў прапаведнік.

Хоць Кайса і не належала да прыхільнікаў абвешчанай Сакары новай веры, але яна аднойчы слухала ягоную казань, а таму адразу ж зразумела сутнасць справы і прапусціла гасця ў адрыву. Сакары сеў на край ложка, закурыў і задумаўся. Ён маўчаў, маўчала, лежучы за яго спіной, і Кайса. Нарэшце Сакары ацаніў становішча, выцягнуў з запазухі ядвабную хустку Эўлаліны, якую меўся падараваць удаве Хайвенінен, і сунуў яе Кайсе.

— На вось, прынёс табе падарунак.

Потым ён моўчкі прытуліў Кайсу да сябе.

— Ці любіш ты такое суцяшэнне? — запытаўся ён, мацней прыціскаючы жанчыну да грудзей. Кайса маўчала, і Сакары працягваў: — Калі ў маладосці чалавек не пагарджаў словам боскім, залішні розум не будзе мучыць яго цела і душу.

Неўзабаве Сакары зрабіў Кайсу сваёй трэцяй нявестай. Яна не здолела ўстаяць, бо, як вядома, жанчыны аднолькава слабыя і падатлівыя і перад банкірамі, і перад прапаведнікамі.

*

Але тут прычынілася маленькае няшчасце: да Кайсы прыйшлі вясковыя хлопцы. Пастукаўшы і не пачуўшы адказу, яны вырашылі, што Кайса адна, і смела ўламіліся ў дзверы. У ложку разам з Кайсаю ляжаў мужчына. Хлопцы пазналі прапаведніка, і гэта толькі прыспорыла іхнюю зласлівасць.

Пачалася сварка, якая хутка ператварылася ў бойку. Хлопцы пералічылі Сакары ўсе скабы, выкінулі яго на двор з адрыны і зачыніліся. Кайса збегла ад начных візітантаў у лазню, але Сакары вырашыў, што яна засталася ў адрыве, і пачаў грукаць у дзверы. У адказ пачуўся здэклівы мужчынскі рогат.

Быдла! Ніякай павагі да прапаведніка слова божага!

Сакары не ведаў, што яго крыўдзіцелі — спартоўцы. Яны вызнавалі сваю веру, галоўным і адзіным дагматам якой была пракаветная мудрасць: у здаровым целе здаровы дух. Вядома, чакаць ад гэтых людзей павагі было марна.

Хлопцы, якія зачыніліся ў адрыве, лічылі, што найлепшы сродак змагання з падкопамі д'ябла і з усім іншым сусветным злом — гэта спорт. Хтосьці шукае жыццёвую сілу і мудрасць, даследуючы «Калевалу», хтосьці вывучае надмагільныя помнікі, старажытныя аб'едкі і іншую археалогію. Кайсіны знаёмыя шукалі паратунак ад усіх нягодаў у спорце. Яны нават не здагадаліся, што жыццядайны толькі розум, гэта вечна-зялёнае дрэва з пладамі шчырай веры. Не дзіва, што хлопцы, заходзячыся ад рогату, параілі Сакары кінуць бескарыснае лячэнне чалавечых душ бязглуздымі казанямі, а таксама іншымі зёлкамі Сіёна і перайсці да такіх найноўшых сродкаў, як трайны скачок ці французская барацьба.

Блюзнеры! Сакары жажнуўся і загрузкатаў у дзверы яшчэ мацней. Потым, ашалеўшы ад злосці, ён схапіў палена і пачаў утрапёна малаціць па сценах. Падняўся страшэнны шум, але дзверы ўсё адно не адчынялі.

І тады Сакары прыдумаў. На падворку вісеў пад паветкаю паміж двух слупоў вялікі звон, якім склікалі людзей на полудзень. Сакары схапіў вяроўку, і начную цішу скаланулі першыя ўдары. Цяпер ужо гэтыя нахабнікі вылезуць з адрыны!

Сакары званіў на ўсю шчырасць. Вяскоўцы папрачыналіся і вырашылі, што ва ўдавы Хайвенінен здарылася нешта благое. Хутка вакол дома вірыўся вялікі збой устрывожаных людзей.

Развар'яваны Сакары нястомна званіў і званіў. Людзі здзіўлена азіраліся і непаразумела глядзелі на слыннага прапаведніка.

— Гэта я званю! — растлумачыў ім Сакары і працягваў тузаць за вяроўку. — Нават уначы не сплю, а стукаю і грукаю, а калі не дапамагае, дык б'ю ў званы, каб кожны прачнуўся.

Людзі не адразу здолелі даўмецца, пра што каза Сакары, але нарэшце ўцямілі, што ён мае на ўвазе абуджэнне да веры. Сэрцы гэтых простых людзей напоўніла радасць. Дбаць у такую пару пра выратаванне грэшных душ, званіць сярод ночы ў звон і казаць людзям словы суцяшэння мог толькі сапраўды святы чалавек.

Так пачалася яшчэ адна славутая казань Сакары Колістая, якая ўвайшла ў гісторыю пад назваю начной. Трэба прызнацца, што людзей бесклапотных і абыякавых да веры ў натоўпе было болей, чым вернікаў, аднак паслухаць казань засталіся ўсе.

*

— Калі гадзіннік праб'е дванаццаць разоў, надыходзіць поўнач! — прапаведаваў Сакары. — Тады ўсе засынаюць, і некаторыя спяць так моцна, што храпам замінаюць бліжнім сваім. Яны спяць, як птушкі на галінах. Стамлёныя працаю і змораныя, як дзеці, яны засынаюць у ложку і проста на голай зямлі. Але я не сплю!

Гэта было так цудоўна і чулліва! Поўнач, бязмежны спакой, у якім заснулі нават зоркі, і ў мігатлівым святле ідзе па зямлі нястомны чалавек з вандроўніц-

кім кіем у руцэ і з неўтаймаванаю прагаю абуджаць людзей — у сэрцы.

— І тут я пачынаю біць у зvon! — казаў далей Сакары.— У гэтую сціхотную пару, калі спяць лясы і засынаюць рэкі, я цягну за вяроўку і званю быццам перад канцом свету.

Слухачы зразумелі з гэтых слоў, што набліжаецца вялікае няшчасце.

— Нават калі зvon разляціцца на тысячу кавалкаў, я ўсё адно буду званіць!

І слухачы здагадаліся, што іхні духоўны настаўнік не адыдзе ад звона і тады, калі неба абрынецца на зямлю.

— Прыйдзе бяда! — натхнёна прапаведаваў Сакары.— О людзі, маленькія небаракі! Некаторыя нават не паспеюць знайсці штаны і выскачуць целяшом. Нібы бязгрэшныя напалоханыя дзеці, кінуцца яны шукаць дапамогі ў начной цішыні. А дапамогі не будзе! Ніхто не прыйдзе, каб уратаваць іх. Толькі праглядная ноч і маўклівыя цёмныя воды будуць панаваць навокал. І тады ў гэтай глухой цемры пачуецца зычны голас пастарскага звона, які разарве цемру промнем святла праўдзівай веры. Няшчасныя людзі адусюль пойдучь на гэты заклік і, сабраўшыся вакол звона, убачаць свайго вернага пастара. Яны зразумеюць, што небяспека мінулася, і ўздых палёгкі вырвецца з іхніх слабых грудзей.

— І тады...—голас Сакары звінеў, як напятая струна.— Тады я скажу: глядзіце! Глядзіце і слухайце ўсе! Вось перад вамі мудрасць зямная! Вось перад вамі гэтая фанабэрыстая, але бясплодная жанчына, што кладзецца з першым сустрэчным! Яна рыхтуе сабе ложа ў ваших галовах і раскашуе там, як пыхлівая дачка Ерусаліма. Яна жыве там у страшэннай распусце, але нарадзіць дзіця яна не можа.

Цудоўна! Ад такіх параўнанняў на слухачоў паве-
ляла біблейскім духам.

— Фінскі народ вядомы сваёй дурасцю. Абвясціў-
шы сябе найразумнейшым у свеце народам мудрага
Вяйнямёйна ¹, фіны нагадваюць цяпер саган з бо-
бам або гаршчок з гароховым супам. Але гэты гар-
шчок толькі кіпіць ды булькоча пра мудрасць, карыс-
ці ж ад яго — адна лужынка супу, што вылілася на
падлогу. Праўду пра сябе фінскі народ можа сказаць
толькі вуснамі вар'ята! Таму што падступны мудрэц
спрытна схавася сваё зло і ўбоства пад кошык і будзе
казаць пра сябе ўсякую небывальшчыну, а калі прый-
дзе дзень расплаты, ён збярэ пастару дарункі і запло-
ціць госпаду дзесяціну мякінаю, а чысты хлеб зжарэ
сам. Гэта розум — бацька ўсіх хітруноў і самахвалаў,
гэта розум — сейбіт тых атрутных думак, ад якіх гіне
вера і хістаецца пасад Хрыстовы. Праўду кажу вам!
Толькі веру і сухую скарынку могуць разгрызці твае
зубы, о фінскі народзе! Мудрасць для цябе — занадта
цвёрды арэх. Дрыжы, фінскі народзе! Дрыжы і кала-
ціся! Ты абвясціў сябе народам мудрага Вяйнямёйна-
на, ты назваў сябе самым мудрым народам на свеце,
але я асвятлю тваю жахлівую мудрасць святлом слоў
сваіх! На агні слоў сваіх падсмажу я цябе за твой лі-
шні розум, бо калі мудрасць выйшла з цябе ў свет
жабрачкаю, дык няхай скіне і астатнія рызманы, каб
паказацца людзям ва ўсім сораме і шукаць сабе пара-
тунку, як, ратуючыся ад ката, шукае дзірку няшчас-
ная мышына. Дрыжы і ўздыхай у жалобе, народ мой!
Вераю ператварыў ты цудоўны і святы град Веліял у
боскі град Ерусалім. З цэгля і жалезабетону, з гліны і
з цэменту ты пабудаваў яго і паставіў там тэлефонныя
слупы і слупы для ліхтароў, падобныя на велічныя сі-
ёнскія калоны. Ты нацягнуў правады і развесіў там

¹ Герой карэла-фінскага эпасу «Калевала».

цудоўныя электрычныя лампы і дугавыя свяцільні, яркія, як зоркі ў кароне Казерога. Ты зрабіў пляцы і бульвары, пасадзіў сады і пабудоваў выгбы, вакзалы і іпадромы, падобныя да віфлеемскіх, каб Веліял прыпадобіўся да града Давідава і каб, граючы на арфах, дзяўчаты славілі госпада, каб прыгожыя жанчыны сядзелі з кантэле¹ на каленях, а сам ты граў на цымбалах і на фартэпіяна і каб усе гукі зліваліся ў велічны хваласпеў. Дзеля гэтага ты з вераю ў сэрцы і пабудоваў святы Веліял, град веры.

Дзеля гэтага ты падрыхтаваў грамафоны, дудкі, жалейкі і віяланчэлі, ты падрыхтаваў катрынкі з Рыма і з Капернаума і гармонікі са святога града Саратава. Ты прагнуў, каб твой Веліял быў святы і велічны, каб там, хвалячы госпада, гучалі толькі твае жалейкі і органы. Ты прагнуў гэтага, але розум здрадзіў табе. Здрадзіў, бо розум фінскага народа, як той злы бык з завязанымі вачыма, да якога ты, о фінскі народзе, пайшоў у цяжкую хвіліну прасіць парады і шукаць разумення. Таму ты і не можаш жыць бязгрэшна, як і не можаш жыць без баб. А калі ты просіш парады ў мудрасці, гэтая падступніца раіць табе: «Ідзі ў той вялікі град Веліял, ідзі да ягоных гоных дачок, да кірпатых дэвотак з бліскучымі вачыма, ідзі і скажы ім: ясачкі вы мае, галубкі вы мае».

Гора табе, о фінскі народзе! Гора табе, бо ты, пагарджаючы верай маёй, ідзеш прасіць параду да мудрасці, да гэтага быка з завязанымі вачыма! А калі ты з вераю ў сэрцы яшчэ будзеш сумнявацца ў гэтай парадзе, ён падступна шапяне табе: «Глядзі, жаночая пяшчота табе даражэй за мёд і бярозавік!» І ты, фінскі народзе, паверыўшы свайму грахоўнаму розуму, пабег да бабы ў горад Веліял. Ты пабег туды, а ў Веліяле авечкі былі цнатліва пастрыжаныя, і бараны злегча-

¹ Фінскі музычны інструмент.

няя, як і вымагае вера, і валасы твае былі прычэсаныя; для жарабкоў там стаялі стайні, а для парабкаў — хаціны, зусім як у часы патрыярхаў. Ты прыйшоў, бо ўлада веры ў Веліяле была яшчэ магутная, як Іакаў у час барацьбы. Ты прыйшоў і з вераю ў сэрцы пабудоваў на вуліцах Веліяла піўніцы і корчмы, дзе быў парадак, нібыта ў саборы ў старога біскупа. Ты славіўся дабрадзеянасцю і вераю, о небясны фінскі народзе, і вера твая была чароўнаю, як разумная гаспадыня ў прыгожым фартуху. О зачараванне веры! Калі ты прыйшоў у Веліял, вера цвіла там, як вясновая вішня, і ўсе вуліцы былі чыста падмеценыя. Але вось прыйшоў ты. Ты з'явіўся з розумам, з гэтым д'яблавым рогам Вельзевула, якога тры разы судзілі за распусту і за гандаль віном. Ты прыйшоў, і ў Веліяле скончылася доўгая эпоха веры і пабожнасці, калі краты ціха жылі па сваіх норах, а ты, фінскі народзе, зберагаў святасць і сурова караў распусных дачок тваіх, калі яны нараджалі байструкоў, калі ты не рабіў злачынстваў і суровасць, з якой ты спаганяў з ліхадзеяў, дапамагала табе пазбегнуць вечных пакутаў.

Пад зоркаю веры зямля твая квітнела, добром поўніліся храмы і свірны твае.

Гора табе, бо тыя часіны незваротна мінуліся!

Гора табе, бо ты паверыў у мудрасць сваю, зрабіўся распуснікам у Веліяле і пайшоў да прыгожай жанчыны, а душы сваёй сказаў: «Будзь жа разумная, душа, і гэтая жанчына падаруе табе асалоду».

Гора табе, фінскі народзе, бо ў вялікім градзе Веліяле трапіў ты ў абдымкі да вяляжанкі, якая падступна злавіла цябе ў нерат свой. Вялікі плач і лямант яшчэ будзе праз гэта, і безліч грэшнікаў будзе з'яўляцца між нас, бо, наслухаўшыся мудрасці, паслухаўшыся д'яблавай парады, ты шукаў асалоды ў распуснай дачкі Веліяла, ты цешыўся з ёю ўдзень і ўначы, і яна была табе і ясачкай, і галубкаю, і, забыўшыся на веру і на

святое слова, ты шаптаў ёй на вуха: «Золатка маё, адчыні мне дзверы і сагрэй мяне сваёй незямной пяшчотаю. Адчыні мне дзверы, анёлак мой, і падаруй мне жаночую ласку ў гэтым нябесным горадзе Веліяле...»

Гора табе!

Гора табе, о фінскі народзе! Хоць ты і навучыўся скакаць, быццам горны казёл, і бегаць хутка, як заяц, ты не ўцячэш ад залішняга розуму, ты не збяжыш ад выляжанкі з Веліяла і не паспееш збегчы ад граху, бо ён здагоніць цябе, як аэраплан, як вялізны цэпелін, што лётае па небе, грэх здагоніць цябе, і ўсе твае рэкорды і ўся твая вера ў цудадзейную сілу ног знікне, нібы ранішні туман. Як насмеліўся ты ў гэты час думаць, што толькі ногі выратуюць цябе? Як адважыўся ты казаць: «Калі пагражае зло і злыбеда, калі насоўваецца на мяне голад і шугае вакол полымя пажараў, мяне выратуюць ногі мае?» О фінскі народзе! Мазольнай працаю ты зарабіў сабе толькі пару бязгрэшных ног, як гасподзь атрымаў у ахвяру двух галубкоў. І гэта ўвесь твой набытак. Каб не заблукалі ногі твае, калі бяжыш ты, гнаны сваёй грахоўнай мудрасцю, ты збудаваў ім круглыя ахвярнікі і стадыёны, але яны не ўратуюць цябе ад празмернага розуму. Не, не ўратуюць, бо калі ты прыбег на сваіх хуткіх нагах да жанчыны ў Веліял, твае ногі сталі ватнымі і ты прыпадобніўся да Самсона, якога Даліла зрабіла слабым, як дзіця. І нічога болей у цябе не засталася, апрача падступнай мудрасці тваёй. Ты аддаўся гэтай жанчыне Веліяла і ў тумане сладастраснасці не бачыш падзення свайго. Ты жывеш з мудрасцю, як з жонкаю, і пыхліва абвяшчаеш пра свой грэх: аэраплант.

Гора табе!

Гора табе, о фінскі народзе, бо ў Веліяле ты сустрэў жаночую ласку і забыў пра веру. Ты пачаў пасвіць чэрава сваё і пхаць у трыбух салодкую ежу Веліяла. Ты выдзьмуваеш з трубы непрыстойныя зямныя гукі,

а духоўныя інструменты адкінуў прэч. І няма табе паратунку, бо, як толькі ты ўспамінаеш пра дабрывню і веру, злы розум шэпча табе: «Паглядзі, старая жонка робіць тваё жыццё пькельнаю пакутай, і ад тваёй праведнасці і пабожнасці адно растуць жываты ў папоў, твой жа жывот высыхае».

Гора табе, жудасны сын Веліяла!

Гора табе, бо ты ніколі не забядуеш, і не затрывожышся, і не пойдзеш пасвіць свінні. Не, ты нахвальваеш народ мамону і цяжкую працу, а сабе шукаеш бестурботнага жыцця, ты ўслаўляеш вёску, а сабе ладзіш цёплае і ўтульнае пекла ў Веліяле, бо ў галаве тваёй сядзіць рагаты розум. Ён не можа закрыць свой сорам бычыным хвостом, а таму шэпча табе: «Лепей быць з чароўнай дзяўчынаю ў пекле, чым трымаць на нябёсах цяжкі папоўскі жывот на сваіх каленях».

Ты не стамляешся грашыць, а проста пераварочваешся на другі бок і пыхліва кажаш: «Радуйся, Веліял, што мне так добра тут у цябе, пакуль краты маўчаць і рыюць зямлю. Я перасцерагаю іншых ад грахоў і абжорства, а сам весялюся і пасу сябе ў раскошы». Ты прарочыш, быццам прарок Іярэмія, ізноў чуеш шэпцік паганага розуму: «Табе лягчэй быць прарокам, чым ягоным аслom, бо косці прарокавы цяжкія, а сядло прыладжана як след». І ты за грошы абвяшчаеш сябе прарокам. Праз свой жахлівы рагаты розум ты ўсё болей грашыш і абжыраешся. Гора табе, сын Веліяла, бо твой трыбух патрабуе ўсё больш ежы і ты за грошы прадаеш усё і абвяшчаеш: «Я сын Веліяла». Каб выратаваць душу сваю, ты не робіш нічога, акрамя таго што адбіраеш грошы ў бліжняга свайго, нібы той, хто легчыць ката, каб асвятціць пост і не парушыць шостаі заповедзі божай.

Гора табе!

Гора табе, бо ты імкнешся трапіць на неба, а сам спраўляеш з распуснай жанчынаю свята блудадзей-

ства, п'янства і абжорства і кпіш з тых, хто дбае пра выратаванне душы. «Прэч сумоту,— кажаш ты ім,— бо штаны ў майго ката чыстыя, а жонку бліжняга майго выгналі з адрыны, каб яна не саграшыла». І, нажыўшы багацце казаннямі і лягчэннем катоў, ты таемна, як прачка мурына, лезеш на неба, а ў тваіх кішэнях звяняць грошы, якія ты набыў, абабраўшы бліжняга. Ты маеш грошы, хоць і пальцам не варухнуў, каб зарабіць іх, бо ў цябе ёсць твой паганы розум і ты, як цырульнік, можаш жаць і касіць там, дзе не сеяў.

Ты, фінскі народзе, прыйшоў у Веліял са сваім розумам, каб жыць не вераю, а сківіцамі. Там ты прадасі свае сківіцы на рынку, а ногі на стадыёне. А калі твой гаманец зноў зробіцца поўным, ты зноў накупляеш сабе віна і розных прысмакаў для чэрава і купіш жаночую пяшчоту для душы, і зноў у Веліяле загучыць музыка і яго цнатлівыя дочки ператворацца ў бессаромных распусніц. Яны памянялі псалмы і веру на распусту, яны павесілі святых кантэле на вербы і на тэлеграфныя слупы, яны пазакладалі ў ламбардах цымбалы і купілі сабе грамафонныя пласткі з новымі песнямі, якія спакушаюць цябе, але ты не пярэчыш, а толькі весялішся. Ты, сын Веліяла, нібы мужык, распутнічаеш з жанчынамі і, поўны юру і сладастраснасці, не выходзіш з іхніх спальняў. У храмах ты п'еш дэнатурат і дарагое салодкае віно, спяваеш непрыстойныя песні і чытаеш Маю Ласіла. Ты б'еш вокны ў трамваях, страляеш з рэвальвера, балбочаш з жанчынамі па тэлефоне, пасылаеш хлусліваю тэлеграму жонцы, апрагэстоўваеш вэксалі, ездзіш на аўтамабілі, на гэтай касілцы смерці, бунтуеш супроць уладаў, прадаеш гадзіннік, спяваеш і весялішся, пыхліва б'еш сябе кулаком у грудзі і крычыш: «Я — пуп зямлі!»

Гора табе!

Гора табе, о фінскі народзе, бо святы Веліял, гэты Ерусалім у фінскім Сіёне, загіне, і ўратуецца толькі

абшчына тых, хто абудзіўся, каб зберагчы праўдзівае слова веры. Ты не ўратуешся. Можаш наймаць санітараў і паліцэйскіх з сабакамі, але яны не дапамогуць табе, як не дапамогуць табе і твае хуткія ногі, бо ад вялікага розуму ты прымусіў іх бегаць па крузе. Не, ніколі не забагацее той, хто, як ты, о фінскі народзе, заграз у грахах праз сваю мудрасць і купляе старыя і дзіркатыя рэчы. Ты загінеш, бо няма ў цябе нябеснай птушкі-дырыжабля, на якім ты мог бы ўратавацца з гэтага Садома.

Праўду кажу табе: ты загінеш, бо з'явіліся ўжо ў небе над зямлёй тваёй і над Веліялам знакі, што вяртаюць скоры канец твой, бо нават твае жанчыны прагнуць грэшнага розуму і прыгаршчамі чэрпаюць мудрасць з атручаных д'яблам крыніц. Яны, дочки твае, народжаныя дзеля праведнага і пабожнага жыцця, ужо адчыняюць дзверы не жаніхам, юрлівым агідным быкам, якія пакрываюць іх і равуць ад асалоды. Гэта знакі хуткай пагібелі, бо нічога не дасць табе жаночы розум, нічога добрага не прычакаеш ты ад жанчыны, ад гэтага караючага бізуна, які ты сам старанна звіў на пакуты самому сабе. О, чаму ў маладосці ты не змусіў тую, што створана з твайго рабра, прырошчваць твае прыбыткі. Тады б ты ўратаваўся з Веліяла, як Лот з Садома. А цяпер ужо позна.

Гора табе!

Гора табе, бо ў Веліяле жанчыны загаварылі там, дзе ім трэба маўчаць — у святых абшчынах. А калі жанчына адкрые рот — хто змусіць яе змоўкнуць?

Гора табе, фінскі народзе!

Гора народу, дзе бабы прарочаць, як Іярэмія, і голас іхні падобны да гromу ерыхонскіх труб. Гора народу, жанчыны якога здымаюць спадніцы, што так цешаць мужчынскае вока, і надзяваюць порткі, што ператвараюць дачок Евы з прыгажуняў у страхалюдныя сухадрэвіны. Знікае жаночая прыгажосць і пяшчота,

і з усіх дзірак у Веліяле вылазяць пацукі, бо няма ўжо там дадзенай госпадам чароўнай жанчыны ў спадніцы, няма там жанчыны, якая сагравала б пасцель і сэрца мужчыны і адганяла б ад яго маркоту і блох. Няма такой гаспадыні, а замест яе застаецца нам вусцішнае стварэнне, што, адарваўшыся на хвіліну ад кнігі, казельца на мужчыну праз свае акуллары.

Гора табе, Веліял!

Гора табе, о змучаны жаночай мудрасцю фінскі народзе, бо праз жанчыну, што адкусіла ад д'яблага яблыка мудрасці, мужчына ператвараецца ў пусты дзіркаты мех, які яна бессардэчна выкіне на сметнік і ад якога адвернецца гасподзь наш. А калі мех дзіркаты і пусты, з чаго тады мы зварым наша піва? Вера знікне, жанчына высахне на трэску, і род чалавечы перарвецца, бо трымаць фінскі народ у парадку можа толькі добрая гаспадыня, а жанчына разумная сама паўстае на свой род і мудрасцю нішчыць яго пад корань. Ты спакусіўся яе песнямі і пяшчотнымі поглядамі, ты называў яе ясачкай і буркаваў з ёю, як з галубкаю, ты трактаваў яе віном і цукеркамі, а яна за гэта паўстала супраць цябе.

Яна паўстане і прысягне ісці супраць цябе датуль, пакуль не пераможа, і тады па ўсёй Фінлянды і ў горадзе Веліяле загарыцца агонь, які будзе вешчаваць канец свету, бо ад вялікага розуму жанкі і дзяўчаты, якія хацелі мець цябе за жаніха, пайшлі на цябе вайною. Яны разбураць твае фартэцы, і ў гэтай вялікай вайне шлюбны хаўрус змяшаецца з хаўрусам ваенным, і ўсё пераблытаецца, і ўсё перамяшаецца, як гарох у супе. І тады ты ўбачыш сваю пагібель, якая прыйдзе да цябе ад вялікага розуму, а прыйдзе яна ў абліччы бабы, аслеплай ад злосці і ад грахоўнай мудрасці. Гора табе, о сын Веліяла!

Дык плач, наша зямля, бо ад вялікага розуму плоць твая знікне ў агні.

Плач і стагні, надзень жалобны ўбор і пасып галаву пылам са сваіх дарог, о фінскі народзе! Ты спадзявайся на свой вялікі розум, а ён падрыхтаваў табе бяздонную яму. Ратуй цябе, божа! Хутка, хутка ўжо мы ўсе правалімся туды і прыйдзе канец свету.

Канец свету! Свет загіне ад вялікага розуму — так зразумелі словы Сакары ягоняя слухачы. Чалавека напаткае пагібель праз яго розум, бо ўратавацца можна толькі вераю.

Сакары Колістая суцяшаў вернікаў, і пасеяныя ім зярняты ўзыходзілі. І сапраўды, хіба можа розум дапамагчы разабрацца, дзе чорнае, а дзе белае? Калі б гэта было магчыма, хіба палічылі б людзі дурня Юсі Пуніту за чалавека не толькі разумнага, але і вартага быць дэпутатам сейма? Не, адкрыць сапраўдную сутнасць рэчаў можа толькі вера.

Абуджаныя Сакары прыхаджане пачалі, на радасць духоўнаму настаўніку, дзейнічаць. Яны падтрымлівалі кандыдатуру Юсі Пуніту, які пра гэта нават не здагадаўся, і даволі паспяхова вялі перадвыбарную кампанію. Але і прыхільнікі ленсmana таксама не спалі. На карту быў пастаўлены лёс народа і дзяржавы, а таму абедзве партыі дзейнічалі надзвычай самааддана і вынаходліва.

На палітычнай арэне нечакана з'явілася жанчына, якую ў наваколлі ведалі пад мянушкаю Партыя Майя. Языкатыя і дзёрзкая, яна выславілася тым, што клалася ў ложка з першым-лепшым мужчынам. Наважыўшы ўступіць у палітычную барацьбу, яна запіхнула ў кішэню саматканай спадніцы пляшку гарэлкі і пачак тытуню і пайшла ў скокі. Яна нашэптвала сваім кавалерам, што тыя павінны адрачыся ад радзімы, каб не загубіць яе, а любіць трэба толькі адну жанчыну: Партыю Майю. Скокі і любоўныя ўцехі працягваліся, і па загаханых было відаць, што ў спёку вада і сапраўды салатзейшая за мёд.

У віры перадвыбарнай барацьбы прыхільнікі Юсі Пуніту, даводзячы дурасць пана ленсманна, яўна перабралі меру. Яны адкапалі сярод ленсманавых сваякоў некалькіх прыдуркаў і даводзілі, што гэты род ніколі не вылучаўся лішнім розумам. Затое мудрасць Пуніту рабілася ўсё больш відавочнаю, і неўзабаве месца Юсі на ганебнай лаве дурняў канчаткова заняў ленсман са сваёй раднёй.

*

Тым часам з боку капітула над даляглядам падымалася цёмная хмара. Атрымаўшы ліст пробста з абвінавачаннем Сакары ў ерасі, арцыбіскуп Тайванен неадкладна пачаў расследаванне. Тут трэба сказаць, што гэты Тайванен, па-першае, даводзіўся ленсману родным дзядзькам, а па-другое, евангелісты з прыхода Іса-Тулас некалі правалілі яго на выбарах. Не дзіва, што арцыбіскуп не надта гарнуўся да веры, якую прапаведаваў пастар Пёндзінен, ну а калі ўжо казаць усю праўду, дык Тайванен меў гэтае вучэнне за небяспечную ерась.

У дадатак да ўсяго ён даведаўся, што чынная дзейнасць Пёндзінена і Сакары пагражае не толькі службоваму становішчу любімага пляменніка, але і рэпутацыі ўсяго іхняга роду.

— Хіба можам мы дасягнуць сапраўднага шчасця толькі праз веру? — разважаў арцыбіскуп. — Хіба можна тут абысціся без розуму і закону?

У гэты самы час адбылася адна нечаканая падзея. Арцыбіскупаў сын чытаў перадвыбарныя казані ў прыходзе Сууры-Палка¹, жыхары якога заўсёды цікавіліся сваімі кандыдатамі. Акурат тады ў гэтым прыходзе гасцяваў нейкі прыхільнік вучэння Сакары Колістая, які распавёў прыхаджанам пра спадчынную дурноту

¹ Вялікая плата (фінск.).

пана ленсмана. Арцыбіскупаў сын, які належаў да таго ж роду, адразу трапіў у вернікаў на падазрэнне. Пакалупаўшыся ў генеалогіі арцыбіскупа, прыхаджане знайшлі сярод яго продкаў двух надзвычай няздарных і аднаго алкаголіка. Сёй-той прыгадаў, што прыкметы дурасці ёсць і ў самога галавы капітула. Затым высветлілася яшчэ і тое, што адзін са сваякоў арцыбіскупа, далёкі родзіч яго швагра, нядаўна з'ехаў з глузду. Гэты арцыбіскупаў сваяк прысвяціў жыццё мовазнаўству і, атрымаўшы дзяржаўную стыпендыю, паехаў у Азію даследаваць паходжанне азіяцкіх моў і карані некаторых іхніх слоў. У спякотных кіргізскіх стэпах яго напаткаў сонечны ўдар, і вучоны не паспеў сабраць патрэбныя яму карані ў адну кучу. Праўда, замарачэнне хутка мінулася, але сонечны ўдар, які замуціў розум гэтага чалавека, стаўся яшчэ адным важкім доказам спадчыннай дурноты пана ленсмана і моцна пахіснуў рэпутацыю ўсяго мудрага арцыбіскупавага роду.

Пра ўсё гэта арцыбіскуп даведаўся ад сваёй жонкі. Ён падумаў, што цень падазрэння цяпер будзе ляжаць не толькі на ім, але і на яго нашчадках, і, вельмі засмуціўшыся, вырашыў сур'ёзна пагутарыць пра веравучэнне Пёндзінена і Сакары з сакратаром капітула.

— Я мяркую,— сказаў ён,— што, адмаўляючы чалавечую мудрасць, Пёндзінен і яго вучань адмаўляюць самае дасканалое з таго, што стварыў гасподзь.

Яны задумаліся.

— Маючы розум,— працягваў арцыбіскуп,— мы прыпадабняемся да ўсемагутнага госпада і павінны пакорліва дзякаваць яму за мудрасць, за гэтую зорку, якую ён даў нам, каб паказаць дарогу.

Карацей, тут пахла вельмі небяспечнай ерассю, і багасловы ўзяліся вывучаць законы, якія дазволілі б прыцягнуць Пёндзінена і Сакары да суровай адказнасці.

Але — дзіўная рэч! — пасля вывучэння законаў усё

яшчэ больш забыталася. Выявілася, што можна адмаўляць усё на свеце: і розум, і ўсё тое, што існуе і што мы бачым на свае вочы. Нельга было адмаўляць толькі бога, якога ніхто і ніколі не бачыў. Некалі розум стварыў законы, якія абаранялі бога, а цяпер гэты абаронца божы апынуўся ў доме, пабудаваным на пяску: за яго не мог заступіцца ніводны пункт закону.

Але што будзе, тое няхай будзе! Капітул даручыў двум святарам праверыць новае вучэнне, і над ім навісла пагроза гібелі. Пёндзінена і Сакары чакаў цярновы вянок пакутнікаў.

РАЗДЗЕЛ ЧАТЫРНАЦАТЫ

Пастар Пёндзінен быў няўпэўнены ў сваёй светлай будучыні, а таму вырашыў схадзіць у суседні прыход да варажбіткі. Людзей, абазнаных у гэтым рамястве, можна было знайсці ў сваім прыходзе, аднак пастар мусіў дбаць не толькі пра будучыню, але і пра рэпутацыю сярод паствы.

Найбольш яго турбавала пагроза парабка Туомаса. Пёндзінен паспрабаваў неяк падлабуніцца да гэтага небяспечнага чалавека. Ён падараваў парабку ўсе падранныя споднікі, пакінутыя нябожчыкам пробстам, і яшчэ даў цэлую марку на лапікі. Уадначас ён спрабаваў абудзіць душу Туомаса і павярнуць яе ад бесклапотнага існавання да веры. Вось і цяпер, застаўшыся з парабкам сам-насам, пастар пачаў тлумачыць яму неабходнасць веры і ўгаворваць вярнуцца да яе.

Туомас ляніва слухаў і з пагардлівым выглядам курыў. Атрымаўшы ад Пёндзінена падарунак, ён усё адно раўнаваў Херту. Недзе ў душы ён верыў, што падступны пастар у тую ноч шукаў на кухні зусім не вадуду. У начной спрэчцы ён удала выкарыстаў перавагу свайго становішча, зазначыўшы, што ў пытаннях маралі парабак — гэта зусім не тое, што пастар. Аднак

цяпер, па часе, Туомас зразумеў, што жанчына на гэтую справу можа зірнуць зусім іначай: маўляў, пастар і сапраўды не тое самае, што нейкі там парабак. Яго мучыла падазрэнне, што сваім падарункам Пёндзінен хацеў проста неяк замяць гэтую справу.

Не дзіва, што, паслухаўшы пастаравы настаўленні, Туомас зацягнуўся, пагардліва плюнуў і абьякава сказаў:

— А што, можна паспрабаваць і веру.

Пёндзінен адразу адчуў, што гэтыя словы ідуць не ад сэрца. Ён паспрабаваў растлумачыць парабку, што лекаваць душы падапечных — гэта пастарскі абавязак, аднак апанаваны рэўнасцю Туомас глыбока зацягнуўся і недаверліва адказаў:

— Невядома яшчэ, ці варта яе лекаваць, маю душу. Як у ейных хваробах разабрацца, калі яе самую ніхто ніколі не бачыў. Шмат ужо такіх было, што лекавалі яе за грошы. І ўсё кату пад хвост.

Парабак плюнуў і даволі з'едліва дадаў:

— Дый хто ведае, ці трапяць туды, у душу, значыцца, вашыя лекі...

Гэта была насмешка, і пастар Пёндзінен засмуціўся. Яму праглася неяк неўпрыкмет вызнаць, што думаюць і кажуць пра яго іншыя прыхаджане, і дзеля гэтага ён, крыху захварэўшы, загадаў паклікаць масажыстку.

Але пастарава спадзяванне нешта даведацца не спраўдзілася, бо масажыстка была жанчынаю негаваркою і абачлівай. Пёндзінен казаў ёй пра бога, пра тое, як па-іншаму можна ўбачыць чалавека, калі глядзець на яго з вераю ў сэрцы і не зважаць на грахоўныя плёткі.

— Га! Дык і праўда бывае з двайным дном! — адказала масажыстка. — Невядома, якой і верыць.

— Калі веруеш па-сапраўднаму, не зблытаешся, — паспрабаваў пераканаць яе Пёндзінен. — Трэба заўсёды

верыць тым, хто служыць слову боскаму, а не слухаць розных парабкаў накшталт Юсі або Туомаса, якіх хлебам не кармі, адно дай выліць на чалавека балею броду.

Масажыстка зусім збянтэжылася.

— Дык адкуль расціраць? З пахвіны? — запыталася яна.

— Можна і з пахвіны,— пагадзіўся расчараваны Пёндзінен. Ён ужо зразумеў, што нічога болей з гэтай кабеты не выцягне.

Аднак тая была добраю масажысткай, і ўвечары пастар пачуваўся выдатна. Да таго ж пані Амалія згатавала смачнейшую, чым зазвычай, вячэру. Задаволены і амаль шчаслівы Пёндзінен успомніў і аб здароўі бліжніх. Найбольш яго цікавіла, натуральна, здароўе старога пробста з прыхода Іса-Тулас.

Пастар сеў за стол і напісаў старому ліст. Спачатку ў ім ішлі разважанні аб справах веры, а заканчваўся ліст так:

«Дарагі мой дзядзечка ў Хрысце, я заўсёды турбаваўся пра тваё духоўнае і плоцкае здароўе. Напішы мне, як ты пачуваешся, ці не прыціскаюць цябе твой раматус і тваё хворае сэрца. Усё ў руцэ боскай, але не пагарджай тымі сродкамі, якія гасподзь паслаў хворым дзеля іхняе палёгкі, і часцей рабі сабе ачышчальныя ванны.

Няхай пашле табе гасподзь літасць сваю, супакой і доўгі век.

Твой у Хрысце Ёган Рудольф Пёндзінен».

Пастараву сялібу і ўсё наваколле ахінула ціхая, як дзявочы сон, цёплая ноч. Пёндзінен ляжаў на спіне ў ложку і гладзіў сябе па жываце. Пасля масажу ён быў повен незвычайнага спакою і ўпэўненасці. Усе яго клопаты да часу зніклі. Ён гладзіў сябе па жываце, пакуль не заснуў пад абаронаю боскаю, і спачываў гэтаксама ціхамірна, як вялікі цяжкі мех са збожжам, што ляжаў на падлозе пастаравага свірна.

Але вернемся ў вар'ятню, якой мудра кіруе Сакары Колістая.

Наш герой вырашыў днямі выправіцца да сваёй нявесты Эўлаліны, а пакуль тое, рабіў абходы і чула гаварыў з хворымі. Як мы ўжо казалі, Сакары асабліва ўпадабаў чалавека з сямю галовамі, які зрабіўся яго сапраўдным сябрам.

Вось і цяпер прапаведнік зайшоў пераведаць і сцешыць яго.

— Давай сядзем і парагочам! — прапанаваў узрадаваны хворы.

— Давай.

Яны селі адзін насупраць аднаго і зарагаталі.

— Давай, хто каго перасмяе, — сказаў хворы.

— Давай! — пагадзіўся Сакары.

Спаборніцтва пачалося. Сябры прысядалі, ірвалі смехам бакі і ўвогуле стараліся на ўсю шчырасць.

Раптам Сакары пакінуў смяяцца і пахваліўся:

— А я жанюся з загадчыцай гэтай вар'ятні.

— Праўда?! — Сямігаловы быў у захапленні. — Я падарую табе на вяселле сваю сёмую галаву.

Сакары ледзь не самлеў ад шчасця і пачаў натхнёна разважаць пра чалавечую мудрасць.

— Розум — гэта чортавы яйкі. Чорт знёс іх у галаве ў людзей, і цяпер яны сядзяць на гэтых яйках і фанабэрыста кудахчуць, хоць з іх ніколі не выйдуць кураняты, ды і наогул, каб сапраўдныя куры і пеўні не займаліся сваёй справай, на ўсім свеце не было б ніводнай курыцы.

— А чаму з гэтых яек не выходзяць кураняты? — зацікавіўся вар'ят.

— Ды таму, што яйкі — каменныя!

Пачуўшы такі зразумелы адказ, хворы радасна, як дзіця, засмяўся.

Надышла ноч. Работнікі і ўся вар'ятня ўжо спалі.

Сталася так, што ў начной цішыні прапаведніка зноў апанаваў прарочы імпэт, і ён пачаў казаць сябру казань. Спачатку Сакары казаў, як шмат ён зрабіў у Веліяле, і ўвогуле пра сваю місіянерскую дзейнасць.

— За гэта гасподзь узнагародзіць мяне багаццем, славаю і вялікім сямейным шчасцем, — пахваліўся ён сямігаловаму. — Ён ужо даў мне адразу тры нявесты за тое, што я выкрыў жыхароў Веліяла і сказаў, што фінскі народ саграшыў перад небам, адрынуў веру і, выбраўшы розум, заўсёды падыходзіць да прыгожай жанчыны з падступнай і грахоўнаю мэтай, як падпаўзаў да Евы цмок або як крадзецца да смятаны памаўзлівы кот.

— А як ён падыходзіць да гэтай прыгожай бабы? — вар'ят разявіў рот ад цікаўнасці.

— А так, што ў галаве ў яго розная лухта, а ў сэрцы каханне і пяшчота. Але я ўжо выратаваў гэты няшчасны народ.

— Як жа гэта табе ўдалося?

— Мая доўгая казань паўзла, не раўнуючы як поўз у рай сам д'ябал у абліччы цмока. Спакусіўшы Еву, ён усталяваў сваю ўладу, што трымаецца на розуме і на жаночай падатлівасці. Але мая казань дапаўзла да чортавай улады. Мая казань падкралася да чалавечых душ, як цмок да Евы, і пачала шаптаць мужчынам: «Ратуй свае штаны, о фінскі народзе, бо жанчына не дасць табе ні шчасця, ні асалоды, і ты будзеш разумнейшы, калі замест чаплі выгадуеш курыцу». І народ пачуў, паверыў мне і выракся розуму і жанчын. Мужчына выракся чаплі і збярог сваю курыцу, і цяпер у дамах шчырых вернікаў у Веліяле ўжо не чуваць ні плачу, ні скрыгату зубоўнага. За гэта гасподзь узнагародзіў мяне трыма нявестамі, як некалі Лаван аддаў Іакаву дзвюх дачок, каб яго дабрабыт і

шчасце падвоіліся. Такаў меў дзве нявесты, а мне гасподзь даў ажно тры.

— За што ж ён даў табе адразу тры? — пацікавіўся сямігаловы.

— За тое, што разам з мудрасцю я перамог у Веліяле і жахлівую ўладу плоці, — ахвотна растлумачыў Сакары. — Плоць фінскага народа, якая раней была такой ганарыстаю, ходзіць цяпер галодная і пакорлівая і стукае ў дзверы да жанчыны ўкрадня, як начны бадзяга. Гэта таму, што я адабраў у бадзягі пашпарт і метрыку і паклаў у яго торбу Біблію і вагі — каб ён запабягаў перад жанчынаю, старанна слугаваў ёй і спакушаў яе.

Сямігаловы, засунуўшы рукі ў кішэні падраных портак, слухаў як зачараваны, а прарочы імпэт Сакары мацнеў, быццам вецер перад бураю.

— Калі я, Сакары Кюлістая, пачну стукаць і грукаць, падымуцца нават мёртвыя. Я абвясціў фінскаму народу: утаймуі плоць, як абжора ўтаймоўвае смак да ежы, а жлукта — неспатольную смагу. А калі гасподзь здзіўлена паглядзеў, паслухаў і запытаўся, хто гэта зрабіў свой народ такім праведным і пабожным, я сказаў яму: «Ідзі адпачывай, божа, і няхай нічога табе не рупіць, бо слова маё як доўбня, і я навяду гэтаю доўбняю спакой і парадак у тваім доме, я зберагу вяршкі ад коткі, а жанчыну ад грахоўнае спакусы».

Сакары натхняўся ўсё болей.

— І тады гасподзь умілаваў мяне і сказаў: «Ты сапраўдны прарок і будзіцель, і, як Такаву, трэба табе забагацець і зрабіцца гаспадаром, і род твой будзе адзначаны маёй міласцю, бо словам сваім ты знішчыў злыбеду, грахі і хваробы і выгнаў з Веліяла розум. Аман!»

— Аман! А што гэта за аман? — запытаўся сямігаловы.

— Аман — значыцца «на здароўе», — ахвотна растлумачыў Сакары. — Калі верыш, дык на здароўе.

І тут ён даўмеўся, што яму, як апосталу Пятру, гасподзь даў ключы ад царства нябеснага, а таксама права адпускаяць грахі.

— Адпускаю табе і ўсім вар'ятам грахі вашыя! — урачыста абвясціў Сакары. — Дарую вам усе грахоўныя сувязі з жанчынамі! Кожны з вас атрымае на небе крышталёвую карону, а таксама дванаццаць пульхных жонак і дзевак-пакаёвак, каб слугавалі вам... І яшчэ кожны з вас атрымае там фатэль для сябе, крэслы для жонак, а таксама па дзежцы гарэлкі, адпаведную колькасць кілішкаў і вялікае кантэле. А за тое, што вы выракліся розуму, я павяду вас на неба ўрачыстым маршам.

— Вядзі! — зарадаваўся вар'ят, рагочучы на ўсю глотку. — Вядзі нас на неба, ды хутчэй, так, каб аж пыл курэў!

Такім чынам, план у Сакары быў гатовы: каб выратаваць грэшнікаў, ён павядзе ўсіх насельнікаў вар'ятні проста ў рай. Па дарозе ён завітае да Эўлаліны, згуляе з ёю вяселле і, забраўшы жонку з сабой, рушыць разам з усёй грамадою далей, на неба. Потым ён выкліча туды сваіх астаніх нявест і будзе жыць радасна і шчасліва.

— Там, на небе, усе нашыя нягоды кончацца і пачнецца вечная радасць і вясёлы вэрхал, — пераконваў ён сямігаловага сябра. — Мы прыйдзем туды вясёлым маршам, і кілішкі нашыя будуць поўныя чароўнай веры, як соты — мёду.

*

Вар'ятня загула, нібы патрывожаны вулей. Сакары сабраў усіх падапечных і аб'явіў, што павядзе іх на неба. Усе былі згодныя вырушыць у гэтую ж ноч. Тут

Сакары ўспомніў ленсманавы словы пра тое, што мудраю гаворкай можна зрабіць вар'ята разумным, і вырашыў скарыстацца з гэтае нагоды.

— Усе вы тут вар'яты...— пачаў ён.

— І я? — прастадушна пацікавіўся нехта.

— І ты, і ты,— супакоіў яго Сакары і казаў далей: — Але, калі завезці з вар'ятамі разумную гаворку, яны зробяцца зусім як нармальныя.

Усе радасна засмяліся.

— Дык вось, калі я завёў з вамі разумную размову, вы павінны паразумнець.

Натоўп паразумнелых вар'ятаў шчыра радаваўся.

Да паходу на неба ўсё было гатова. Сакары заставалася адно навесці парадак і растлумачыць, як трэба сябе паводзіць у раі.

— Спачатку мы пралезем праз ігольнае вушка, потым пройдзем праз жамчужную браму, а чацвёрэ самых вялікіх лайдакоў застануцца на падворку, каб дапамагаць анёлам граць на жалейках і спяваць святочныя песні. Самыя прыстойныя з вас пойдучь са мною ў вялізную залу з рубінаў і сапфіраў, дзе Давід грае на арфе для Саламонавай маткі, а прарокі Білеам, Аўраам, Ісаак і Іакаў сядзяць у фатэлях і таксама слушаюць, прычым абাপал Іакава стаяць дзве яго жонкі... Мы пройдзем праз гэтую залу і спынемся ў вялізнай, светлай і прыгожай зале, дзе пры сценах сядзяць, трымаючы на каленях кантэле, прыстойныя жанкі, дзе чырванеюць, стоячы каля дзвярэй, абвешаныя тысячама каштоўных камянёў дзяўчаты, а ў кожнай з тысячы жырандоляў гарыць па тысячы агнёў. З дзвярэй той бакоўкі, дзе царскія дочки націраюць Лазара мёдам і святым бальсанам, на нас будзе ласкава глядзець пажылая Сара. Але мы трапім у светлыя пакоі толькі пасля таго, як жанчыны спяюць алілюю і зашморгнуць фіранкі, пасля таго, як пачне сутоньвацца і ў гэтым таямнічым прыцемку дзяўчаты з лямпамі ў руках не-

куды знікнуць, а святыя жанкі пачнуцца шаптацца ім услед. Вось тады нашы пакоі будуць гатовыя.

Натоўп вар'ятаў уважліва слухаў.

— Усё гэта кожны з вас мусіць ведаць так, каб ад зубоў адскоквала, таму што на небе парадак такі самы, як у войску.

Вар'яты зноў зарадаваліся і зашумелі, а Сакары натхнёна казаў далей:

— І вось калі мы будзем жыць ужо на небе, на сёмуху я пашлю фінскаму народу па сем языкоў у кожны рот, каб яны служылі слову боскаму і не забываліся памінаць у малітвах мяне, Сакары Колістая. Аман!

Перад самым ужо адыходам ён растлумачыў вернікам, як лёгка трапіць на неба.

— Трэба толькі адмовіцца ад розуму і спакусіцца верай. Тады адразу зазьяюць перліны нябесныя, і ты ўжо не саб'ешся з дарогі, нават калі будзеш ісці з завязанымі вачыма. І тады адступяцца ад нас усе непамыслоты зямныя, і плач, і скрыгат зубоўны.

Натоўп быў шчаслівы. Вар'ятам праглася трапіць на неба як мага хутчэй. Сакары даў каманду, і грамада выступіла ў свой векапомны паход. Спярга трэба было зайсці да Эўлаліны, потым павярнуць да сялібы Сакары, ад якой да неба ўжо зусім блізка.

Навакольныя жыхары заўважылі, што вар'ятня апусцела, толькі наступнае раніцы. Калі высветлілася, у які бок накіраваліся хворыя разам з загадчыкам, наўздагон паслалі конную пагоню. Як усё адбылося і якую ролю адыграў тут Сакары? Адказу на гэтыя пытанні пакуль што не было.

Так закончылася дзейнасць адзінага фінскага прарока, магутнага абаронцы веры прапаведніка Сакары Колістая, які нястомна змагаўся супраць празмернай мудрасці свайго народа. Ён раскатурхаў і абудзіў безліч людзей, якія — вядома, кожны на свой капыл —

пачалі ратаваць душу. Адны шукалі і баранілі свой розум, другія ўадначас рупіліся і пра чужы, і кожны лічыў страшэннаю абразою, калі пра яго казалі, што ён не такі разумны, як Сакары Колістая. Праўда, была адзіная істота, якая не клапацілася пра розум ані звання. Гэтай адзінаю на свеце істотай, што атрымала не толькі розум, але і здольнасць карыстацца ім, быў галоўны герой нашай аповесці ленсману сабака Пудэ.

Цяпер ужо ўсё вядома. Удзячная бацькаўшчына заўсёды з пашанотаю будзе ўзгадваць свайго выдатнага сына Сакары Колістая, які да ўсіх яе нягучных і заслужаных тытулаў, такіх, як «радзіма праўды, рунаў, мудрасці, сарамлівага выхваляння і сціплай самасвядомасці», дадаў яшчэ адно найменне: «радзіма вялікага Сакары Колістая, магутнага грукату і слоўнага грому». Гэта зямля, да якой мы толькі праз адны заслугі Сакары імкнёмся адусюль, як багамольцы да зямлі заповітай. Гэта зямля, якой мы прысягаем на вернасць і вечную адданасць, сядоучы на параход, які назаўсёды павязе нас у Амерыку, у краіну сала і долараў.

РАЗДЗЕЛ ПЯТНАЦЦАТЫ

Хаціна Юсі Пуніту стаяла акурат на тым гасцінцы, па якім вырушыў на неба Сакары са сваёй хеўрай. Не дзіва, што прарок, завяршаючы зямную дзейнасць, вырасыў завітаць да Юсі, які некалі страшэнна зняважыў ягоную годнасць.

У хаціне гэтага кандыдата ў дэпутаты сейма было нявесела. Юсі і Майя не ведалі, ці вялікі штраф давядзецца заплаціць судоваму прыставу. А раптам прыстаў забярэ апошнюю карову? Як жыць тады? Гаспадары былі змрочныя, як дзве навальнічныя хмары.

Вось і цяпер кагадзе заціхла сварка. Майя, хоць і не была пабожнаю, заспявала нейкі псалом. Зрэшты,

яна заспявала яго, каб пазлаваць мужа. Сам Пуніту сядзеў у куце і курыў.

Псалом скончыўся. Гадзіннік прабіў палову другой, і яго ўдары ўпалі ў густую цішыню. Майя прала і нібыта сама сабе бурчала:

— Такае ды стукае гэты гадзіннік як ашалелы. А людзям тут хутка не будзе чаго на зуб пакласці.

— Не трэба было мянціць языком! Ды яшчэ разумнага чалавека вар'ятам абзываць.

Майя вырашыла адпомсціць мужу маўчаннем. Такая ідэя прыйшла ёй у галаву ўпершыню і вельмі спадабалася. Няхай Юсі хоць на сцены ад злосці лезе, яна не прамовіць ні слова. Яна падцяла вусны і, сярдзіта наморшчыўшы лоб, круціла калаўрот.

Аднак яе маўчанне толькі падбздзёрыла Юсі.

— Лепей бы замест языка ў рот гасподзь даў табе розуму ў галаву, — зацягнуўшыся, прамовіў ён.

Майя змоўчала. Яна наморшчыла лоб і яшчэ хутчэй пачала ганяць калаўрот.

— Хоць бы якая курыца знесла табе ў галаву што-небудзь разумнае, — падазрона касавурачыся на жонку, гнуў сваё Юсі. — Можа, тады б ты не совала язык куды не след.

Ён зноў скасавурыўся на жонку, але тая моўчкі прала. Гэта пачынала яго злаваць.

— Калі ўжо ў каго галава пустая, дык і язык у роце боўтаецца, быццам жук-гнаввік...

Майя нахмарыла бровы і зацята маўчала. Такого здзеку Юсі трываць болей не мог.

— Ты што, з галадухі язык праглынула? — шалёна зароў ён.

І тут здарылася зусім нечаканае. Дзіка гарлаючы, у хаціну ўварвалася хеўра чалавек на сорок. Гэта быў Сакары са сваімі вар'ятамі. Кожны з іх трымаў пад пахаю па адным, а то і па два парасяці, якіх яны па загаду свайго правадыра налавілі дарогаю.

— Парасятаў — шаноўнаму Пуніту! — закамандаваў Сакары, і ўмомант вока на падлозе радасна завішчэлі сорок чатыры парасяці.

Вар'яты рагаталі і цешыліся.

— Ну дык што ты нам скажаш, Юсі Пуніту? — з'едліва запытаўся Сакары.

— Божа-божа... — з жахам паўтарала Майя, а муж прабіраўся да яе, каб, калі спатрэбіцца, абараніць ад няпрошаных гасцей.

Сакары зноў адчуў сябе абражаным прарокам і з імпэтам сапраўднага прапаведніка ўзяўся ўзвядлічваць свае заслугі.

— Спачатку я змярцвіў свой розум і пайшоў у вялікі град Веліял, каб прапаведаваць і прарочыць, — бессаромна хваліўся ён. — Там я абскуб розум яго на роду, быццам курыцу. Ну дык рыхтуйся, Юсі Пуніту!

Уваччу ў Юсі пацямнела, а Сакары пагрозліва кажаў далей:

— Хоць праўда горкая, нібы хрэн, хоць яна сушыць наша жыццё і робіць з мужчыны старую бабу, я скажу табе ўсю праўду пра тое, як я нястомна карчаваў у Веліяле розум.

— Божа-божа... — распачна паўтарыла Майя.

— Не лезь, цётка! — перабіў яе Сакары.

— Я не хвалюся, а толькі паведамляю табе, Юсі, усю горкую праўду, бо выхвалянне маё — гэта песня гнаевіка, які марна б'ецца галавой аб сцены, гэта яго салаўіны спеў, які людзі не разумеюць і тлумачаць кожны на свой капыл. А таму, кажучы, што я выкарчаваў у Веліяле ўсю грахоўную мудрасць, я не хвалюся, а папярэджваю. Я папярэджваю цябе, Юсі!

Душа Сакары напоўнілася верай і сілаю, і ён плёў далей:

— Калі я выкрываў розум, я прынёс у Веліял веру і слова і выратаваў гэты вялікі горад, бо народ слухаў мяне, як Ніневія — прарока Іёну. Цяпер жанкі-верні-

цы сядзяць там, нібыта квактухі, што хаваюць пад крыламі яйкі ад усяго свету, і з агідаю глядзяць на ўсе грахі вакол сябе, а на ўсе заляцанні пеўняў адказваюць ледзь прыкметным пагардлівым узмахам хваста.

— Ну дык што, Пуніту? — перадыхнуўшы, помсліва запытаўся верхавод вар'ятаў.

Перапалоханая сям'я Пуніту пачувалася перад утрапёным прарокам прыкладна так, як разбураная Ніневія перад сваімі ворагамі.

— А што будзе, калі да веры дадаць яшчэ і слова, га? — выгукнуў Сакары.— А тое, што ў Веліяле я сабраў народ словам, бо зацугляў гэтае слова, як баявога каня, на якім мужы Веліяла з імем Саваофа на вуснах нападаюць на падступны розум, каб яго чорныя справы не павылазілі, як хохлікі, з цемры на белы свет. Твой розум, Юсі Пуніту, таксама трэба ўзважыць на шлях веры, і тады я памераю яго сваёй меркаю.

Майя ўжо калацілася як у ліхаманцы.

— Ды што тут ўзважваць,— паспрабаваў залагодзіць небяспечнага госця Юсі.— Можна сказаць, што і нечага...

— Ты мяне не блытай,— перабіў яго Сакары.— Раней чым на небе ўзйдзе вечарніца і жанчына з'явіцца перад мужчынам, як чароўны херувім, розум твой будзе ўзважаны і скінуты з шалю, як некалі былі разбураны агідныя ахвярнікі Ваала. Розум твой я выстаўлю на пляцы перад усім народам, як старую кабету, што намазалася румянамі і бяліламі і падманула гэтым увесь свой народ і ўвесь горад. Табе было б лепей, Юсі Пуніту, каб, думаючы пра бліжніх, ты павесіў бы на шыю свайму розуму званочак. Але цяпер ужо позна, бо час літасці мінуў. Гора табе, Юсі Пуніту!

І Сакары ўзяўся помсліва апавядаць пра сваю перамогу ў змаганні з розумам.

— Словам і чынам я стварыў магутную абшчыну абуджаных да сапраўднай веры! — грымеў ён.— Гэтая

абшчына не хаваецца на стрэхах ад быка Хортанай-
нена, а жыве пад магутнаю абаронай майго імя. Казані
выляталі з маіх вуснаў, як галубы, і я стварыў новую
веру, веру абуджаных грукатам і ўратаваных ад паку-
таў. А цяпер заспявайма псалом! — загадаў Сакары
паплечнікам.

Пад парасячы віск вар'яты даволі суладна выво-
дзілі:

І няма ў суставах болю,
І душа не ные болей.
У сэрцы радасць і спакой
Веры чыстай і святой.
Весьляцца вера й шчасце,
Быццам парасяты ў хаце.
Гэтак шчыра весьляцца
І быка ўжо не баяцца,
Бо ад новай нашай веры
Бык не бачыць ні халеры!¹

У хаціне запанавала ўрачыстая царкоўная цішыня.
Сакары перамог сваёй прарочаю сілай. Поўны веры і
пагарды да гаспадароў, ён закамандаваў: «Пух!», і
ўвесь кагал знік гэтаксама хутка, як і з'явіўся.

Юсі і Майя сядзелі і прыгаломшана маўчалі. Мож-
на было падумаць, што ўсё гэта ім толькі прыроіла-
ся, але ж на падлозе гарэзалі і напаўнялі хату вясёлым
рохканнем сорак чатыры парасяці.

А неўзабаве гаспадароў чакала новая неспадзяван-
ка: дэлегацыя вернікаў прыйшла паведаміць, што Юсі
Пуніту вылучаны кандыдатам у дэпутаты сейма.

Спісы кандыдатаў ужо разаслалі прадстаўнікам
улады, і змяніць што-небудзь было цяпер немагчыма.
Тут трэба дадаць, што спіс кандыдатаў — гэта такая
хітрамудрая вынаходка дэмакратычнай выбарчай сіс-
тэмы, што Юсі Пуніту быў бы выбраны дэпутатам сей-
ма нават тады, калі б атрымаў толькі адзін голас. Каб
прывабіць выбаршчыкаў, прыхільнікі Юсі казалі, што

¹ Пераклад Якуба Лапаткі.

той патрабуе павелічэння дзяржаўнай дапамогі вар'ятам. Выбаршчыкам такая праграма была да душы, бо хто гэта адмовіцца пакінуць пры сабе лішнюю марку, якую цяпер трэба аддаваць на патрэбы вар'ятні. Між іншым, гэткую ж праграму меў і ленсман, але зорка яго палітычнай кар'еры пагасла, не паспеўшы ўзысці.

Так Юсі Пуніту зрабіўся дэпутатам сейма. Ён старанна выконваў усе свае абавязкі, але, памятаючы перадвыбарнае абяцанне, найбольш рупіўся пра вар'ятні. Адночы сейм павінен быў размеркаваць некалькі мільёнаў дзяржаўных грошай. Акурат тады Юсі і выславіўся сваёй страснаю прамоваю. Ён падняўся, высмаркаўся, плюнуў сабе пад ногі і сказаў:

— Прапаную ўсе мільёны аддаць на будаўніцтва вар'ятняў. А то там так цесна, што галаву няма куды прыхінуць. А галовы ж вымагаюць догляду і апрацоўкі. Балазе шмат якія з іх ужо пустыя, бо розум канчаецца.

Прадстаўнік іншай партыі, Хайсэвайнен, абараняў інтарэсы народнай асветы і хацеў забраць усе мільёны на будаўніцтва школ. Прапанова Пуніту вельмі раззлавала яго, і ён вырашыў, што гэтаму новаспечанаму дэпутату не зашкодзіць добрая пстрычка. Хайсэвайнен устаў і адкашляўся.

— Выслухайшы прапанову дэпутата Юсі Пуніту наконт вар'ятняў, я прызнаю, што ён мае рацыю. З тае прычыны, што дэпутат Пуніту наракае, што яму няма куды прыхінуць галаву і што яна патрабуе асаблівага догляду...

— Я не пра сваю галаву клапачуся! — абразіўся Юсі. — Я толькі хацеў падкрэсліць важнасць праблемы мастацкімі сродкамі.

Пачалася парламенцкая сварка, сварка са звычайным падкусваннем і падколваннем. Праціўнікі стараліся на ўсю шчырасць, але тут слова ўзяў прадстаўнік партыі цэнтра.

— Пытанне розуму — гэта з пункту гледжання важнасці справы не толькі цэнтральная справа, але і пытанне хлеба надзённага, — як заўсёды высакамоўна і туманна пачаў ён, а затым прапанаваў раздзяліць грошы пароўну, бо, маўляў, і школы, і вар'ятні спрыяюць выпраўленню і развіццю розуму грамадзян.

Апрача таго што Юсі Пуніту атрымаў крэсла ў сейме, ён быў абраны прысяжным засядацелем. Усе заўважылі, што гэта адразу прыбавіла яму розуму. Цяпер Юсі багаты гаспадар і вельмі паважаны чалавек. Усяго гэтага ён дасягнуў нястомнай працаю свайго розуму, а таксама розуму сваіх шматлікіх прыхільнікаў. Сёння Юсі ведаюць ва ўсёй Фінляндыі. Так вера і розум дапамаглі разгледзець у «Юсі-дурню» светача нацыі.

Тым часам Эўлаліна ў маркоце чакала жаніха, бо ўжо даўно атрымала ад яго ліст, дзе Сакары паведамляў, што хутка прыедзе.

Сустрэча набліжалася, таму што Сакары наважыў трапіць на неба толькі пасля вяселля. А пакуль тое, жаніх з падапечнымі бег, падымаючы пыл, па дарозе і, бегучы, апавядаў вар'ятам пра райскае жыццё.

— Нябёсы! Я стварыў іх словам сваім.

Нехта, не спыняючыся, радасна замычаў.

— Нібыта гасподзь, які стварыў зямлю, я знішчыў розум і словам сваім стварыў рай. Я паставіў там божы трон і фатэлі дзеля прапаведнікаў, я павялічыў на тысячу колькасць анёлаў радасці, дабавіў дзве дывізіі райскіх прыслужнікаў і на тры з паловаю палкі павялічыў войска анёлаў, якія змагаюцца з плоцкімі спакусамі. Апрача таго, я ўстанавіў асобную пасаду анёлаў пяшчоты.

— Праўда? — усцешыўся сямігаловы, які бег поруч з Сакары.

— Ага,— задыхана пацвердзіў Сакары.— А ў карону кожнаму праведніку я дадаў яшчэ па чатыры каштоўныя камяні і па восем смарагдаў, кожны з якіх каштуе сто марак, і яшчэ па адной перліне за трыста марак і па рубіну за тысячу марак. Я раздаў анёлам кантэле і жалейкі, а Давід ужо напісаў ім псалмы.

Вар'яты якраз беглі праз поле, дзе некалі злому быку Хортанайнена ўдалося пахіснуць магутную веру Сакары, калі прапаведнік упершыню з'явіўся ў гэтых мясцінах. Цяпер быка не было відаць, і Сакары смела растлумачыў:

— Калі чалавек кіруецца на неба, сэрца яго не затрымціць, нават калі насустрач яму выскачыць цэлы полк быкоў, таму што...

Тут у яго пачалі звальвацца порткі. Сакары падшмаргнуў іх і закончыў думку:

— Таму што рай нябесны створаны маім словам і заснаваны маімі сківіцамі. Хто зможа забараніць нам увайсці туды, хто зачыніць перад намі райскую браму, якая разам з усімі замкамі і завесамі нарадзілася ў нашых вуснах і сілаю веры і слова нашага заўсёды адчынена нарощеж...

Яны кіраваліся на неба, не ведаючы, што апрача пагоні капітул выпусціў на іх яшчэ аднаго «злоснага быка» — камісію, якая пачала расследаваць місіянерскую чыннасць Сакары Колістая і якая магла зачыніць райскую браму не толькі перад хеўраю вар'ятаў, але і перад самім пастарам. Падступны розум хацеў, каб абодва носьбіты новай веры — і Сакары, і Пёндзінен — загінулі і каб паўсюль усталявалася ўлада грахоўнай мудрасці, паўсюль, дзе рэлігія, як ціхая квактуха, стараецца сабраць куранятаў пад свае крылы. На новую веру, нібыта раз'ятраны бык Хортанайнена, якога назаўсёды запомніў Сакары, насоўвалася пагібель.

Пасланая капітулам камісія найперш павінна была шукаць не Сакары, а небараку Пёндзінена, бо новую,

надзвычай моцную і небяспечную веру заснаваў менавіта ён. Загіне гэтая вера ад яе ж разбуральнай сілы або пераможа сваіх суперніц — пакажа час. Ну а наша кніга набліжаецца да канца.

Пакуль што небяспека далёка, і гурма вар'ятаў весела нясецца па фінскай зямлі прамютка да райскае брамы. Сакары ўжо забыў, што калісьці бэсціў ногі фінскага народа ў начной казані. Па дарозе на неба яму адкрылася ўся чароўная сіла чалавечых ног, і, не збаўляючы хуткасці, ён растлумачыў сваім спадарожнікам:

— Ногі, якія даў нам літасцівы гасподзь, дапамогуць нам не спазніцца да нябеснае брамы і ўратуюць ад грахоўнага розуму, ад гэтага пасланага д'яблам жудаснага быка...

— Га-га-га! — зарагатала хеўра.

— Лішні розум, як п'яны сусед, адстаў ад нашае грамады ўжо недзе на першай мілі і цяпер не здагоніць нас, нават калі будзе бегчы высалапіўшы язык. А перад тым як праскочыць праз ігольнае вушка, мы так прыпусцім, што ад усіх чортавых нератаў застаюцца адно шматкі. Мы праскочым праз вушка і зачынём жалезную браму раней, чым туды дапрэ задыханы розум. І тады ў гучным хваласпеве, які мы зацягнем, будзе красаваць толькі вера...

Усе зноў зарагаталі, і дарога яшчэ мацней загуззела ад тупату дзесяткаў ног. Перад вачыма ўцекачоў ужо цвілі эдэмскія сады, у засень якіх вучні Сакары імкнуліся трапіць на крылах сваёй незацверджанай капітулам, а значыцца, незаконнай веры.

*

Хуткасць і тэмп бегу паступова выраўняліся. Сакары ўзяўся падсумоўваць сваю місіянерскую чыннасць і наогул усе зямныя справы.

— Вось мая місія і закончылася,— казаў ён.— Рай я вам стварыў. Цяпер усё гатова.

Хтосьці з вар'ятаў пацвердзіў яго словы непрыстойным гукам.

— Калі мы прыбяжым на неба, дык убачым, што мудрацы жывуць там горай за ўсіх, бо на зямлі яны граблі да сябе не тое, што было ім дазволена, а ўсё, што траплялася пад рукі. А таму яны не маюць у раі ні трона, ні зэдліка. Затое людзі, што з агідаю адпрэчылі розум, ходзяць на небе і ў Веліяле, які я паставіў на шлях праўдзівай веры, горда, нібы жоравы, і з каронамі на галовах. Яны мірна сядзяць і пыхкаюць люлькамі, і кожны з іх тоўсты, як кадушка, і кожны — багаты гаспадар, бо розум прайшоў праз іх, быццам вада праз рэшата.

Вар'яты пачалі задыхацца ад бегу. Нехта загігатаў, як конь. З Сакары зноў ледзь не зваліліся штаны. Ён падцягнуў іх і стаў апавядаць, што вычварыў розум у ягонай галаве, пакуль ён, Сакары, не скруціў гэтаму чортаваму пеўню шыю.

— Нарэшце я разлаваўся і адкінуў залішні розум, быццам непатрэбную палку. І тады вера закружыла ў маёй галаве, як завея, і літасцівы гасподзь даў мне грамавое слова...

Тут у гаворку ўступілі ўсе астатнія, бо кожны з вар'ятаў меў да розуму асабістыя прэтэнзіі і прагнуў абысціся з гэтым няшчасным так, як мяснік з заколатым япруком. Сакары паскардзіўся, што нават цяпер розуму ў ягонай галаве яшчэ зашмат.

— А ты выпусці лішкі,— параіў яму сямігаловы доктар мудрасці Таркілайнен.

— Чалавек, хоць і захоча, не можа зусім пазбыцца розуму,— запярэчыў Сакары,— бо розум і галава гэта адно і тое ж, і раздзяліць іх нельга.

— Няўжо і сякерай не раздзеліш? — зацікавіўся нехта з бегуноў.

— І сякерай, — пацвердзіў Сакары. — Чалавечы розум — быццам крыж, які трэба несці ўсё жыццё, але ўзяць у рукі няможна.

— А чаму?

— Ды таму, што ён сядзіць у галаве ціха, як курыца на яйках, і ніяк ты яго не знойдзеш.

— Чаму ж ён сядзіць так ціха?

— Бо баіцца, што нічога добрага не выседзіць, баіцца, што людзі будуць глядзець на яго і здэкавацца. Таму чалавек і не ведае, ёсць у яго розум ці няма. Шукалі яго, шукалі — усё адно не знайшлі, — растлумачыў Сакары.

Раптам сямігаловы сябра Сакары спасціг сутнасць розуму і ўзрадавана пачаў апавядаць пра сваю барацьбу з гэтым д'яблавым насланнем. Ён паведаміў, што, доўгі час даследуючы вытокі розуму, зарабіў адно дзірку ў кішэні ды яшчэ дзірку ў галаве. З расказу сямігалолага вынікала, што той з'ехаў з глузду на дваццатым годзе працы. Ідучы па добра ўбітай нацыянальнай сцяжыне, ён дайшоў ужо не толькі да Вяйнямёйна, але нават да вядомага фінскага абжоры і гурмана Антэра Віпунена. Дзесьці там ён канчаткова збіўся з тропу, дасягнуўшы не болей за ўвесь фінскі народ, які пад кіраўніцтвам мудрага Вяйнямёйна прыйшоў да высновы, што мудрасць трэба шукаць якраз у чэраве старога праглота Віпунена.

Усё гэта, вядома, варта жалю, бо глыбінны карань розуму прыдаўся б, каб усё-ткі высветліць, што такое Сампа¹, гэтая адзіная сапраўдная каштоўнасць, створаная фінскім народам з дапамогаю розуму, гэтая вяршыня інжыернага генія, якая мае толькі адну загану: ніхто не ведае, што гэта такое. Ніхто не ведае, што гэта за надзвычай каштоўная і практычная прылада, бо яна развалілася на кавалкі яшчэ да першага

¹ Назва чароўных жорнаў у «Калевале».

выпрабавання. Як сцвярджаў гарапашны доктар мудрасці Таркілайнен, Сампа загінула ў бітве са злоснай і няўдзячнаю бабай Лоўхі. Гэтая подлая жанчына выкупіла ў мужыкоў жорны, каб быць іхняй адзінаю гаспадыняй. Праз тое і пачалася бойка — адзіная вайна, у якую дазволіў уцягнуць сябе мудры фінскі народ. Але высветліць, што такое Сампа, так і не ўдалося.

Што да Таркілайнена, дык той здабыў сабе з чэрава, адтуль, дзе ўгнездаваўся розум фінскага народа, толькі сем наладаваных розумам галоў, значыцца, яму засталася адно сабраць ураджай таго насення, якое кінуў у свой трыбух фінскі народ, што кладзе туды мудрасць, быццам грошы ў ашчадную касу.

Як мы ўжо казалі, рупнасцю нястомнага прапаведніка і носьбіта веры Сакары Колістая сямігаловы спасціг сапраўдную сутнасць мудрасці.

— Розум — гэта тое, што жыве ў стукаце і грукаце, а на шлях анічога не важыць! — урачыста абвясціў Таркілайнен.

*

І тады да Сакары прыйшло вялікае натхненне, у абладзе якога ён прачытаў сваю апошнюю казань, вядомую ў гісторыі пад назваю «развітальная». Ён спыніў грамаду, залез на камень і, аточаны натоўпам палечнікаў, пачаў:

— Той, хто ўратаваўся ад граху, называе сябе ўратаваным, значыцца, той, хто абудзіўся ад стукату, мусіць называць сябе прыстукнутым. Гэта адпавядае майму прозвішчу і будзе спрыяць пашырэнню новай веры, якую я заснаваў. Аман!

Вар'яты слухалі разявіўшы раты. Сакары адчуў, што неба паслала яму магутны прарочы дух. Напачатку дух загадаў яму ўтлумачыць гэтым людзям вялікую значнасць сваёй персоны.

— Аман! Ува мне слова фінскага народа зрабілася плоццю, розум ператварыўся ў цякучую ваду, а вера зрабілася цвёрдаю, як костка.

Дык будзь жа смелы!

Будзь смелы, о фінскі народзе, бо калі ты дапяў, што розум — гэта сутнасць тваёй душы, ты адразу ж ператварыў мудрага Вяйнямёйна ў прадстаўніка сваёй мудрай сутнасці і сказаў: няхай так і будзе!

Але ці спасціг ты, о фінскі народзе, сапраўдную сутнасць розуму, калі напхаў ім сваю галаву? Бо мудры Вяйнямёйнен, як і ты ў сваёй сівой мудрасці, о фінскі народзе, выракся розуму і прысягнуў служыць слову, гэтаму цудоўнаму дарунку боскаму. Паверыўшы ў сілу слова, ты пачаў выціскаць з патаемных куткоў душы толькі слова, чыстае і нічым не заплямленае. Так ты сабраў вялікую скарбніцу слоў дзеля нашчадкаў — каб тым было чым напоўніць свірны і засеяць палеткі божыя. О фінскі народзе, цяпер ты, як і мудры Вяйнямёйнен, будзеш прамаўляць маім голасам і маім голасам тлумачыць усю падступнасць розуму. Праз мяне ты спазнаў усю падступнасць розуму і цяпер будзеш паўсюль выкрываць яго, каб, узважаючы твае грахі і твой розум, людзі казалі б, што ўсё гэта — тло.

Гэта тло, бо я, о фінскі народзе, я — твая сутнасць паўсюль і заўсёды: у грахах, і ў радасцях, і ў ачышчэнні ад грахоў, я не пакіну цябе і заўсёды буду дражджамі ў тваім цесце. Дык не бойся! Не бойся, о фінскі народзе, я не пакіну цябе, я заўсёды буду шукаць самога сябе і паказваць на сябе пальцам, як на вялікага грэшніка, бо мой залішні розум — гэта самае жажлівае на свеце, гэта атрутны язык цмока і рогі на лбе нячысціка. На курасадні Веліяла я сяджу вышэй ад усіх і таму самы вялікі нават у грахах сваіх. Дык ганарыся, што я — твой!

Ганарыся, бо хоць я слабы і грэшны, але няма нікога, хто быў бы больш велічны, чым я, Сакары Ко-

лістая, які сілаю слова здолеў разбурыць твой святы град Веліал, здолеў скарыць і выратаваць яго ад пагібелі. Нават сам мудры Саламон не мог прапаведаваць так пранікнёна, як я, бо я — адзіны, хто паказаў розум у яго сапраўдным абліччы, я адзіны, хто прымусіў зіхцець веру, хто ачысціў слова так, што яно зрабілася чысцейшае за курапатку, я адзіны, хто ўзняў слова на вяршыню народнай славы, узняў так высока, што яно прыпадабнілася да хваста, які пыхліва задраў жарабок, што пасвіцца на лугавіне каля сцен Веліяла і радасна гігоча. Аман!

Ацаніўшы сябе і сваю ролю ў гісторыі фінскага народа, Сакары перайшоў да самой казані. Гэтым разам ён выступіў не толькі супраць розуму, але і супраць пыхлівай саматканай веры фінскага народа, што падобная да кривога люстра, у якім чалавек з вялікім чэравам выдае худым як трэска. Сцежка гэтай веры вядзе да няправільнага разумення мудрасці і далей, у бездань грахоўнай, занадта вялікай разумнасці. Пазбегнуць гэтага граху можна, толькі адкінуўшы сваю саматканую веру і далучыўшыся да веры, створанай ім, Сакары Колістая.

Слухачы лавілі гэтыя мудрыя словы вушамі, сэрцамі і разяўленымі ратамі. Казань абмывала іхнія душы, быццам магутная рачная плынь.

— Аман, о фінскі народзе, о вячысты дуб у фінскім Сіёне, о векавечная хвоя на яго старажытнай зямлі! Аман, бо не будзе вялікай бяды, калі фінскі народ застанеца без розуму, а вось калі ён страціць чэрава або калі яму не хоціць хлеба, вось тады гамон, таму што ў дзень Страшнага суда фінаў уратуе не напханая розумам галава, а наеты трыбух і вера. Толькі трыбух і вера дапамогуць нам свойчас дабегчы да нябеснае брамы, а розум можа адно падставіць нам падножку. О фінскі народзе, калі ў цябе забаліць живот і вера пакіне месца сваё, калі ты стомішся па дарозе на неба,

не давярай розуму, бо ён не дапаможа табе трапіць у засень райскіх садоў. Аман!

Аман, бо ніякае віно, а хмельны розум і пагатоў, не паспрыяюць табе. Бойся іх, бо, калі даверышся гэ-таму д'яблаваму насланню, перад людзьмі ты будзеш дзівам, а перад госпадам нашым — страшыдлам. І та-ды ж пазбавішся сілы, і жанчына спакусіць цябе. Ты будзеш магутны, як злягчаны бык, і непахісны перад спакусамі плоці толькі тады, калі галава твая не будзе напханая розумам, а ў ложку тваім не будзе бабы. І калі б у галаве тваёй было паменей розуму, а на па-летках паболей збажыны і гародніны, калі б ты меў веру і прыстойна пастрыжаную галаву, а ў руках тры-маў кантэле, каб спяваць псалмы, ты быў бы шчаслі-вы, о фінскі народзе, і жыццё тваё было б таннае, як у раі. Аман!

Аман, бо калі кіндзюк вытрымлівае ціск свайго змесціва, дык галава твая, о фінскі народзе, не вытры-мае, бо гасподзь стварыў яе для веры і сказаў ёй: «Будзь моцнай!»

Праўду кажу вам! І калі паганцы напоўняць гало-вы розумам, а лбы ўвянчаюць мудрасцю, дык ты, о фінскі народзе, пакліч на дапамогу сабе веру і скажы: «Прэч, прэч ад мяне, д'яблава спакуса! Прэч ад мяне, бо лепей з поўным страўнікам і з пустой галавою тра-піць у рай, чым з пустым страўнікам і з поўнаю гала-вой праваліцца ў пекла!» Аман!

Аман, бо розум, гэтае злое і сквапнае стварэнне Люцынара, наладаваў бы голаў фінскага народа роз-най лухтой, а сэрца напоўніў бы цягаю да вечна ма-ладых чароўных істот, як некалі любамудры і правед-ны Саламон ад вялікага розуму пасяліў у сваіх гарэ-мах дзве тысячы пышных дачок паганскіх народаў, хоць вера, як вядома, жанчына вельмі прыстойная і можа задаволіцца дзвюма словамі «аман», нібы галуб-ка двума яйкамі. Дык пазбягай, о фінскі народзе, розу-

му, які напаўняе галаву тваю хмяльным зеллем, і яна пачынае гудзець, абвяшчаючы па ўсёй краіне канец свету, а ты, стукаючы і грукаючы разумнымі словамі, як гарошынамі ў бразготцы, пырхаеш, нібыта задаволены пыхлівы бык на пашы. Ты не граеш на кантэле, на гэтай ціхай шчупаковай сківіцы¹, а равеш на ўсю глотку. Аман!

Аман, бо лямант твой — гэта марны лямант у пустэльні, бо прарок тут не з'явіцца і Саламон тут не народзіцца, і калі ты сам прыйшоў на свет у нашым фінскім мядзведжым кутку, дык няма чаго вынаходзіць веру і абвяшчаць сябе грэкам. Усё адно агонь у тваім храме ледзьве кволіцца, бо сапраўднае сонца ніколі не скажа пра сябе: «Глядзі, я свячу!» А ты, напханы сваёй саматканаю верай, ідзеш няправедным шляхам і падымаеш веру сваю, як вулічны гандляр падымае над галавой бурдзюк з поліўкай. Будзь задаволены, о фінскі народзе, будзь задаволены гатовай вераю і пакорліва жуй бацькоўскую спадчыну. Тады скончыцца гвалт, і з гатоваю вераю ў сэрцы ты знойдзеш сабе правільны шлях і спазнаеш самога сябе. Аман!

Аман, бо ніколі бык не напіша Бібліі, асёл — Евангелля, а фінскі народ не створыць сапраўднае веры. Марна імкнецца ён прасвятліць душу і сэрца сваё чужой вераю і дарэмна думае, што ўзбагаціў сабою свет. Фінскі народ паварочвае не на тую сцяжыну, але тут яму дапамогуць творцы праўдзівае веры, якія пакажуць яму шлях да самапазнання. Яны даводзяць, што там, дзе прарочаць сапраўдныя прарокі і сапраўдныя цары Давіды граюць на арфах, там пыхлівы псалом гучыць, як піскаць немаўляці, і яго, як гэтага неразумнага дзіцёнка, пасадзяць на крэсла з дзіркаю, а сапраўдныя цары будуць сядзець на троне, граць на ар-

¹ Паводле «Калевалы» першае кантэле Вяйнямейнен зрабіў са сківіцы вялізнага шчупака.

фах і пагардліва глядзець на таго, хто разам са сваёй саматканаю вераю сядзіць над дзіцячым гаршком і надзьмуваецца ад вялікага розуму. Аман!

Пазнай сябе праз гатовую веру, о фінскі народзе, бо саматужная вера, якая крычыць пра сябе на фінскай зямлі, гэта не чыстае віно, а брыдкая брага, якую ты прыдумаў ад мудрасці сваёй, каб голас твой не згубіўся сярод галасоў іншых народаў свету.

Ты стварыў сабе гэтае падманнае віно, гэтую самаробную веру, якая толькі ганьбіць цябе і робіць табе балюча. Яна падымаецца хутчэй за самае лепшае цеста, вылазіць з дзяжы, ірве абручы... Твая вера зробіць з цябе, о фінскі народзе, тое, што ляжыць пасярод дарогі вялізным брыдкім блінам і нагадвае прахожым, што тут прайшла нехайная карова або прабег юрлівы бык. Вось куды прывядзе цябе твая вера, калі ты не захочаш адпрэчыць яе.

Ты толькі злуешся на таго, хто знаходзіць горкія плады тваёй разумнай працы ў Веліяле і раіць табе ўзяць за прыклад абжору Віпунена з яго чэравам, таму што твая вера — гэта бык, якога ты нястомна корміш, а ён, не азіраючыся назад, адно па-царску надзьмувае пысу. А таму, о фінскі народзе, ты можаш есці толькі свой хлеб, а веру мусіш купляць гатовую, каб твая пыса не надзьмувалася, быццам у зласлівага быка, і каб усюды быў справядлівы падзел працы. Аман!

Аман, бо толькі жанчына можа нарадзіць, а ты не можаш. Толькі шавец можа пашыць добрыя боты, і толькі стваральнік веры можа даць табе добрае духоўнае адзенне, а ты — майстра толькі ў полі, дзе са сваімі дужымі рамянамі ты падобны да прарока сярод народа Ізраілевага.

Ты, о фінскі народзе, прарок там, дзе трэба магутныя плечы, а не там, дзе трэба гаварыць і абвяшчаць слова боскае. Плечы ж твае ніколі не зганьбілі цябе ні на роднай зямлі, ні ў слаўнай зямлі Алімпа, ні ў

пакрытым шэранню новым Ерусаліме, дзе пасвяцца быкі, плечы твае прымушалі дрыжаць рымскага папу і сыноў Вельзевула. Плечы твае пакуль што не пабіла моль, і яны яшчэ не абнядужылі ад вялікага розуму і ніколі не даводзілі цябе да бяды. Толькі дужымі плячыма ты можаш нечага дасягнуць, а калі ты бярэшся ствараць новую веру, дык у цябе атрымліваецца тое самае, што ў гусака, які бярэцца рабіць сабе кубло. Дык пакінь ствараць веру і не спадзявайся на розум! Толькі рамёны разам з гатоваю верай зрабяць цябе прарокам, бо як казаў святы Самсон: «Рамёны — мая сіла і мой розум, і нікуды не пайду я з поля свайго, не буду я прагнуць славы і не заблытаюся ў зямных грахах, і не пахіснецца вера мая».

Дык няхай жа і табе будзе наканавана зрабіцца наймагутнейшым прарокам палёў і рамёнаў. Пакінь мудрагеліць, і няхай займаецца гэтым той, хто забіў галаву грахоўнымі імкненнямі, якія не прызнаюць там, дзе не прызнаюць розуму і адчыняюць райскую браму перад сілаю плячэй. Але ж вера патрэбна табе, а таму дазволь ствараць яе рахманым майстрам, чыстым, як слязінка немаўляці. Дазволь стварыць яе гэтым людзям, о фінскі народзе, о наймагутнейшы бык веры ў Сіёне. Аман!

Аман, бо бык жарэ салому або нарыхтаваную загадзя сечку. Дык няўжо ты, о фінскі народзе, не хочаш прыняць ужо гатовую веру, якую з любасцю падрыхтавалі табе самыя лепшыя дзеці твае, няўжо ты хочаш узваліць на плечы цяжар розуму і зламаць зубы аб каляную салому, няўжо хочаш пайсці са свайго палетка і, забыўшыся на раздзяленне працы, пакінуць нястомных служак слова боскага без кавалка хлеба? Не! Рыбе не трэба мыцца, і табе не трэба ні розуму, ні свайёй веры, бо цябе сытна кормяць слугі боскія. Вось у чым сэнс святой веры, якую стварыў твой сын Сакары Колістая, адзінай веры, якая прынясе табе дабро.

Няхай загіне спакуслівы розум, няхай застанецца толькі слова і ўмацуецца нашая вера! Аман!

Няхай «аман» будзе тваім адзіным словам, бо калі ты, о фінскі народзе, дадасі да яго яшчэ нешта, дык абавязкова атрымаецца якая-небудзь бязглуздзіца, як бывае з тым, хто, узляцеўшы на высокую курасадню, крыкам сваім помсціць суседзям за сваю нікчэмнасць. Аман!

Аман, бо рогі гасподзь стварыў для быка, а для галавы фінскага народа створана вера, гэтаксама як для вуснаў ягонных створана слова «аман». Дык пакінь марныя пошукі розуму, пакінь іх, таму што ў пошуках гэтых ты не знойдзеш нічога, апроча дзіркі ў штанах. Няхай разумнікі разумнічаюць, а ты з усёй велізарнай сілаю свае веры кажы тое, што толькі мацуе яе: «аман!»

— Аман! — натхнёна зараўла хеўра вар'ятаў, і адданыя паслядоўнікі Сакары пабеглі далей, да дома яго нявесты Эўлаліны.

Калі Эўлаліна ўбачыла жаніха на чале натоўпу вар'ятаў, у яе ў галаве ўсё змяшалася, і яна ледзь не самлела. Але Сакары спакойна расказаў ёй, што ленсман Каксінайнен раіў лекаваць вар'ятаў разумнымі словамі, і Эўлаліна пакрысе ачомалася. Яна даведалася, што Сакары ўзяў іхніх пацыентаў у падарожжа на неба, і зусім супакоілася.

— Божа літасцівы! — паўтарала закаханая жанчына, захапляючыся розумам і арганізатарскімі здольнасцямі жаніха. Якое шчасце, што па яе пратэкцыі вар'ятня атрымала такога выдатнага кіраўніка!

Супакоеная і шчаслівая, яна пачала збірацца ў дарогу і хутка склала ўсё патрэбнае. Тым часам запрэглі каня. Эўлаліна з жаніхом селі на калёсы, астатнія пайшлі пешшу.

Цяпер наперадзе была сяліба Сакары, ад якой, як вядома, пачынаўся шлях непасрэдна на неба.

РАЗДЕЛ ШАСНАЦТАТЫ

У гэтай не першай, але ўсё ж самай таленавітай і самай мудрай фінскай кнізе — а мудрую кнігу нельга напісаць нідзе, апроча Фінлянды,— у гэтай выдатнай кнізе мудрасці, на вялікі жаль, няма апошняга раздзела. Але ў прышласці, калі створаць вялікую гісторыю мудрасці, дзе будзе тысяча тамоў па тысячы старонак у кожным, як у напісаных ужо гісторыях навукі, шлюбу, развядзення бульбы, у гісторыях мастацтва, дзяржавы, стварэння гною і ў гісторыях іншых такіх самых нікчэмных рэчаў, калі створаць гэтую вялікую гісторыю, тады можна будзе напісаць і заключны раздзел нашай кнігі. Напэўна, тады ўвесь цывілізаваны свет і прызнае, нарэшце, велізарныя заслугі выбітнага барацьбіта з розумам Сакары Колістая. Дый хіба не за службу ў прызнання чалавек, які, стараючыся для ўсяго чалавецтва, узяў такі смелы стукат і грукат?

*

Як мы ўжо казалі, падарожнікі шумна рухаліся да сялібы Сакары і былі ўжо зусім блізка ад яе. Вар'яты не адставалі ад каня, а сёй-той нават абганяў калёсы, дзе сядзелі шчаслівыя Сакары і Эўлаліна.

Заснавальнік новай веры не спыняў дзейнасці ні на хвіліну. Найчасцей ён заводзіў размову з сямігаловым.

— Гэй, паслухай! — крычаў ён да сябра. — Не забывай, што твая сёмая галава ў мяне. Заблудзіш ці адстанеш — застанешся без галавы.

— Не адстану! — упэўнена адгукаўся вар'ят.

«Божа, які ён мудры! Якімі разумнымі словамі ён змушае вар'ятаў слухацца!» — здзіўлялася закаханая Эўлаліна. Яна не прыдумала б нічога такога, нават калі б вельмі старалася.

Падарожжа працягвалася. На плоце каля нейкага дома сушыліся кадушкі з-пад малака. Хтосьці з ванд-

роўнікаў успомніў, што Сакары абяцаў ім на небе кожнаму па кароне. Раз-два — і кадушкі ператварыліся ў кароны. Вар'яты, якім яны дасталіся, ажно вішчэлі ад захаплення.

Пад гару пабеглі яшчэ хутчэй. Насустрач гэтаму кагалу ехаў, вяртаючыся ад варажбіткі, пастар Пёндзінен. Пастараў конь з перапуду памчаў, і фурману ледзьве ўдалося спыніць яго на ўзбочыне. Амаль непрытомны пастар праводзіў няўцямнымі вачыма Сакары з яго хеўраю. Пралятаючы міма свайго духоўнага настаўніка, Сакары памахаў рукою і закрычаў:

— Дастукаўся! Дастукаўся і абудзіў!.. Адпрэчылі розум і абудзіліся да веры!..

Але зразумець гэтыя словы і ўсё гэтае відовішча не дапамагла прыгаломшанаму пастару нават шчырая вера, якая жыла ў яго сэрцы. Пані Амаліі ён вырашыў на ўсякі выпадак нічога не казаць.

Пёндзінен зусім збіўся з панталыку. Праўда, варажбітка прадказала, што ўсё скончыцца добра, але здзіўнае і зусім неспадзяванае вяртанне Сакары міжволі насцярожыла пастара. Ён у одуме пахаджаў па пакоі. «А ці не божы гэта знак?» Незвычайныя паводзіны пастара вельмі здзівілі пані Амалію, але што-небудзь запытацца яна не насмелілася.

Увечары, калі яна прыйшла аддаць пастару дабра-нач, ён надзвычай сур'ёзна загаварыў:

— Любая Амалія, нам не варта грэбаваць тым багаццем, якое літасціва паслаў нам гасподзь. У нашым падарожжы па гэтым грэшным свеце мы павінны заўсёды памятаць, што...

Ніколі раней пані Амалія не чула, каб пастар гаварыў так сур'ёзна.

— ...у нашым падарожжы па гэтым грэшным свеце,— з цяжкасцю падбіраў словы пастар,— мы не павінны забываць, што розум чалавечы — гэта нішто, бо...

Амалія здзіўлялася ўсё больш, а пастар казаў далей:

— ...бо сапраўдная мудрасць — як сцвярджаў пра-рок, ніколі не ператворыцца ў вар'яцтва.

Яны развіталіся так дзіўна, што, кладучыся спаць, пані Амалія крыху паплакала, а потым на ўсякі выпадак паклала пад падушку здымак нябожчыка пробста.

Пастар хадзіў па пакоі і думаў да глыбокае ночы. Толькі калі гадзіннік адлічыў дванаццаць удараў, ён зусім супакоіўся, разуўся і, застаўшыся ў адных шкарпэтках, асцярожна прабраўся ў сталовую. Там ён узяў з буфета ніштаваты кавалак пірага і, вярнуўшыся ў спальню, з'еў яго, дажаваўшы рэшту ўжо ў ложку.

Аднак надзвычайная важнасць праблемы розуму прымушае нас зноў, насуперак усім правілам і нормам эстэтыкі, перапыніць аповесць і высветліць некаторыя цёмныя моманты.

Па часе гэтая забытаная гісторыя пачала з дапамогаю веры разблытвацца. Пастар Пёндзінен не надта любіў узгадваць Сакары, а калі рабіў гэта, дык казаў прыкладна так:

— Ага, справу Сакары Колістая сапраўды цяжка зразумець і растлумачыць, бо стыхійныя бедствы зда-раюцца і ў бласлаўленыя часіны.

Перадвыбарная казань дапамагла Пёндзінену. Ён так удала распрацаваў тэму бруднага пяску, што прыхаджане зноў паверылі яму і абралі на пасаду пастара. Ад абвінавачання ў ерасі ён уратаваўся вялікай прамоваю, з якой выступіў у капітуле.

— Уважаючы на асаблівую сур'ёзнасць справы і на вострую патрэбу неўміручасці душы, я праверыў сваё веравучэнне ў адпаведнасці з зямным розумам і

цяпер прызнаю, што часам розум бывае і карысны — у пытаннях абуджэння да веры і кіравання вернікамі, а таксама ў пытаннях мастацтва. Але вера павінна ўмець растлумачыць і тое, што не можа спасцігнуць чалавечы розум. На гэтым я стаю і буду стаяць. Няхай дапаможа нам гасподзь наш! Аман!

І гасподзь дапамог. Гэтая прмова ў духу Лютэра зрабіла на сяброў капітула моцнае ўражанне. Пёндзінену далі прыход, і ён нядрэнна кіраваў ім: атрымаў у спадчыну ад папярэдніка сто тысяч марак, шэсцьдзсят кароў, дзесяць коней, дзве кнігі казаняў, піпку і ўдаву, а пакінуў спадкаемцу дзвесце тысяч марак, сто дваццаць кароў, дваццаць коней, дзве піпкі і адну кнігу казаняў. Другую ён згубіў падчас нейкага падарожжа, але замест яе пакінуў наступніку другую сваю жонку, якая была ў два разы маладзейшая за тую, што засталася пастару Пёндзінену ад пробста.

Такім чынам, калі пастар сканаў, усе ў прыходзе былі задаволеныя.

Трэба таксама паведаміць чытачам, што ленсман Каксінайнен закончыў свой зямны шлях сенатарам. Каб выратаваць яго ад страшэннага абвінавачання ў дурасці, уплывовыя сваякі ўзялі ленсмана пад рукі і паступова перастаўлялі яго з прыступкі на прыступку палітычнай кар’еры. Так удалося аднавіць думку пра вялікі розум Каксінайнена, а заадно і пра выдатныя разумовыя здольнасці ўсяго ягонага роду. Пасля смерці сенатара ўдзячны народ застаўся вінаваты яму 189 тысяч 745 марак і 93 пені. Менавіта столькі каштавалі памінкі і пастаўлены сваякамі надмагільны помнік.

*

Аднак вернемся да галоўнай сюжэтнай лініі.

Некалі гнаны гаспадыняю кот Сакары ўжо зусім ачуняў, растлусцеў і хадзіў па хаце сур’ёзна і самаві-

та, не раўнуючы як стары пастар, які ўжо мае памочніка. Ката болей не вабілі грахоўныя ўцехі. Такого душэўнага спакою ён дасягнуў праз чалавечы розум і асабліва праз веравучэнне Сакары і Пёндзінена. У праведнасці кату ўдалося перасягнуць нават гаспадара, бо, як вядома, прапаведнік Сакары Колістая ў бясконцых нястомных вандроўках, прыпадабняючыся да цара Саламона, наведваў і суцяшаў многіх жанчын. Што да яго ката, дык той пасля сустрэчы са старым Кікілайненам дарэшты ўтаймаваў сваю плоць і пачаў замест Сакары берагчы чысціню і праведнасць дома.

Ісакайнен пайшоў купляць новыя боты, віно і ўсё астатняе, што трэба свату.

Тым часам і Анна-Лійса ўладзіла апякунскія справы. Фогт акурат падпісваў паперы. Сведкамі былі судовы засядацель і яшчэ нейкі мужык. Анна-Лійса паставіла свой крыжык, і ўсе фармальнасці закончыліся. Сакары Колістая зрабіўся бесхацінцам, а Анна-Лійса — гаспадыняю дома. Каб хутчэй высахла чарніла, фогт высыпаў на афіцыйную паперыну попел з піпкі.

У гэты самы момант да дома падбегла зграя вар'ятаў. Сярод іх сядзелі на калёсах Сакары і Эўлаліна. Усе аслупянелі, і ў вусцішы пачуўся крык Анны-Лійсы:

— Са-ка-ры!

Сакары з нявестаю ў атачэнні вар'ятаў заехалі на падворак. З высачыні на ўсё гэта глядзеў бляшаны певень-ветраўнік. Ён ганарыўся тым, што гаспадар вярнуўся дахаты так шыкоўна. Перапалоханья куры кінуліся ратавацца пад свіран. Спалохаўся і жывы певень. Ён узляцеў на вялікі перакулены чоп і жаласна кукаракнуў. І ўсё ж, калі Сакары саскочыў з калёсаў, певень сабраў усю смеласць і прывітаў гаспадара звонкім спевам.

Праз колькі хвілін дом напоўніўся шумам, жыццём і радасцю. Кадушкі з галоў вар'ятаў з грукатам паляцелі на стол. Толькі двое вырашылі, што яны — быкі

з дошкамі на рогах, і пачалі злосна басціся. Фогт і засядацель зашыліся ў кут і сядзелі ціха, як мышы пад венікам. Анна-Лійса вохкала і галасіла. Спалоханы кот ускочыў на печ, выгнуў спіну і, натапырыўшыся, ваўніча ашчацініў вусы. Сакары шчасліва рагатаў.

— Сакары... — нясмела пачала Анна-Лійса і не стрымалася: — Няўжо?.. Няўжо ты зусім звар'яцеў?

— Што?!

Сакары закіпеў ад злосці.

— Слухай, Анна-Лійса, не абзывайся! — Ён павярнуўся да сямігаловага і папрасіў: — Скажы гэтай бабе, што я не вар'ят.

— Ён не вар'ят, — са шчаслівай усмешкаю пацвердзіў сямігаловы, засунуўшы рукі ў кішэні.

— Слухай, Анна-Лійса! — пераможна закрычаў Сакары. — Каб больш я нічога такога не чуў. Зарубі сабе на носе: той, у каго розуму зашмат, і той, у каго не хапае клёпкі — не радня. А я разумны, і аж занадта. Праўда ж, я занадта разумны? — паглядзеў ён на сямігаловага.

— Святая праўда!

— Чуеш?!

І Сакары пачаў чытаць жонцы казань.

— Ты, Анна-Лійса, — жанчына занадта пыхлівая і ганарыстая ў сэрцы сваім. Ты не ведаеш, што, калі гасподзь адмяраў такім бессаромным бабам розум, ён схітраваў. Ты не ведаеш, што розум бывае двух гатункаў — сапраўдны і падманны.

— Сакары, дык, можа, ты... — занепакоілася жонка.

— Не перапыняй! — вызверыўся той і казаў далей: — Розум, асабліва жаночы, заўсёды фальшывіць. Вось калі б ты визнавала веру Пёндзінена, твой гадзіннік заўсёды паказваў бы правільны час.

Потым ён з глыбокай перакананасцю загаварыў пра веру свайго настаўніка.

— Пёндзінен заўсёды спадзяецца на веру, як балагол на свайго каня, а таму яго кайстра заўсёды поўная добрай ежы, быццам у вандроўніка, што сабраўся ў далёкую дарогу. Іншыя ж хаваюць свой розум, нібыта глян з самагонкаю, а самі хмялеюць ад яго і пачынаюць танчыць, хоць кайстра іхняя пустая.

Эўлаліна прыгаломшана слухала і ніяк не магла раскумекаць, што тут чыніцца. Вырачыўшы вочы, яна азіралася на бакі і нічагуткі не разумела. Вар'яты гарлалі на ўсе застаўкі. Тыя двое, што мелі сябе за быкоў, працягвалі рыкаць і басціся. Анна-Лійса загаласіла.

Але неспадзяванкі яшчэ не скончыліся. Падымаючы вялізныя хмары пылу, да дома Сакары набліжалася пасланая ленсманам пагоня на дзесяці конях. Жывы певень, умомант страціўшы ўсю смеласць, на злом галавы кінуўся пад свіран, дзе ўжо трэсліся ад страху яго шматлікія жонкі. Толькі бляшаны певень непарушна пазіраў на ўсю гэтую мітрэнгу доўгай жардзіны.

Але не будзем лішне стамляць чытачоў апісаннем далейшых падзей. Кожны, вядома, атрымаў сваё: Анна-Лійса — Сакары, а Эўлаліна — тое, што было ёй наканавана. Нават да Пёндзінена вярнулася слава разумнага чалавека, якую ён ледзь не страціў. Нявысветленым застаўся толькі лёс парасятаў, якіх вар'яты пакінулі ў хаціне ў Юсі Пуніту.

*

Сакары Колістая, вядома, застаўся пад наглядам жонкі, але на волі. І сапраўды — нельга ж блытаць занадта разумнага і вар'ята. Супакоены Сакары як нічога ніякага ўзяўся крышыць табаку.

Усе, хто гнаўся за вар'ятамі, ды і сам ленсман, бліжэй пазнаёміўшыся са звышмудрасцю Сакары, вельмі ўразіліся. Да таго ж высветлілася, што падчас падарожжа на неба Сакары прачытаў казань якраз супраць такой вось мудрасці.

— Не, ты глянь, якая хітрая штука гэты розум. Невядома, якім бокам павярнуцца можа,— здзіўляліся людзі.

Яны яшчэ доўга разважалі аб мудрасці і розных іншых рэчах, а развар'яваная Анна-Лійса ўжо зноў на чым свет стаіць лаяла Пёндзінена за тое, што ён можа замуціць нават самы светлы розум.

— Ну дык што ж,— глыбакадумна прамовіў нехта з мужыкоў.— Яно і раней па зямлі на аслах ездзілі, нават і ў прыстойныя месцы.

*

Усё неяк высветлілася, адна Эўлаліна сядзела як мыла з'еўшы. Анна-Лійса вырашыла разабрацца і з ёю. Ленсман сказаў ёй, што Сакары нібыта паспеў ужо заручыцца з гэтай жанчынаю і рыхтаваўся да вяслля.

— Дык ён з табой збіраўся ажаніцца? — сурова запыталася Анна-Лійса.

— Не, мы пакуль што толькі заручыліся,— зусім зніякавала Эўлаліна.— Забытаў ён мяне. Сказаў, што занадта разумны...

Эўлаліна збілася і замаўчала. Відаць, няўтульна пачуваўся і жаніх, бо ён хуценька выйшаў з хаты, нібыта ў клець па табаку.

— Што тут цяпер зробіш,— заступіўся за Эўлаліну нехта з пагоні.— Такі розум каго хочаш саб'е з панталыку.

Гэта была праўда. Грандыёзная місіянерская дзейнасць Сакары сведчыла, што розум мае двайную сутнасць, дзе сіла непарыўна зніталася са слабасцю. Чалавек, які пашкадаваў Эўлаліну, пасмактаў піпку і сур'ёзна закончыў:

— У гэтага розуму такая мяжа, што не кожны і заўважыць. Пераступіць прасцей простага.

Тым часам апанаваны гаспадарчымі клопатамі Сакары вярнуўся ў хату і пачаў шукаць ваксу, каб пачысціць боты.

*

У тым прыходзе, дзе прапаведаваў Сакары, пакрысе пачалі разумець, што праблема розуму — гэта сапраўды галоўная праблема чалавецтва і што яна, як той медаль, мае два бакі.

Адной толькі мудрасцю немагчыма было спасцігнуць сутнасць розуму і растлумачыць, як ад вялікага розуму адзін вар'ят здолеў ачмурыць гэтулькі разумных людзей.

Усё гэта — вялікая загадка. Незразумелым застаецца і тое, якім чынам забытаны сотнямі пытанняў і адказаў катэхізіса шлях да райскае асалоды, вывучэнню якога дактары багаслоўя прысвячаюць таўшчэзныя тамы, зрабіўся раптам такім простым, што вар'ят ад вялікага розуму Сакары Колістая здолеў растлумачыць, як трапіць на неба, любому дурню.

Аднак тут ёсць і нейкае суцязэнне. Цяпер на шчаслівы шлях да райскае брамы мог ступіць і чалавек, якому нават не пашчасціла здаць іспыты на ступень доктара багаслоўя ці на пасаду пастара. Такім чынам, шмат у каго з'явілася спадзяванне ўсё-такі дапасці да райскае брамы, і ў гэтым — неацэнная каштоўнасць місіянерскай дзейнасці Сакары. Ён зрабіў нябесныя радасці даступнымі ўсім: заможным і бедным, дзецям і немаўлятам. Ён даказаў, што гэты шлях можна знайсці без багаслоўскай вучоныя пастараў, без усякага лішняга розуму, наадварот — без розуму і без пастараў яго знойдзеш значна хутчэй.

З цьмяных адчуванняў, якія кволіліся ў душах прыхаджан, нараджалася прызнанне таго, што Пёндзінен і Сакары маюць рацыю. Яны прапаведавалі, што ро-

зум не здатны вытлумачыць глыбокую сутнасць таго, што чыніцца на свеце, бо адзіная ісціна, якую давёў розум,— тое, што ўсё на свеце, у тым ліку і сам розум, можна спасцігнуць толькі сляпой вераю.

Вось як хітрамудра ўладкаваны гэты самы розум.

Трэба згадаць тут яшчэ адну падзею: пакуль адбываўся апісаны намі нагод на неба, той самы чалавек, якога калісьці не прынялі на догляд у вар'ятню, спаліў яе дазвання. На шчасце, гэтая ўстанова была застрахованая ў мясцовым страхавым таварыстве. Апрача страхоўкі дэпутат сейма Пуніту выбіў на будаўніцтва новай вар'ятні дзяржаўную дапамогу.

*

Аднак мы канчаем.

Вось вярнуўся з ботамі і з гарэлкаю Ісакайнен.

— Га...— толькі і здолеў выціснуць ён, убачыўшы гаспадара.

Ён скарыўся перад лёсам і вырашыў, што ў такой гаспадарцы няблага быць і за парабка.

— Ну і нічога... Будзем жыць, як раней...— прамовіў ён і, закурыўшы піпку, сеў побач з гаспадарскім катом. У гэтым выдатным спектаклі чалавечай мудрасці ім абодвум выпалі сіроцкія ролі, прычым парабку — не таму, што ён меў вялізную ўскудлачаную галаву, а таму, што гэтая галава не здолела ацаніць вялікую мудрасць Сакары Колістая, таленавітага вучня пастара Пёндзінена.

Ленсман і яго кампанія пачалі збірацца дахаты. Эўлаліна наважылася ехаць разам з імі, каб вярнуцца на пасаду загадчыцы вар'ятні. Ленсман ужо замірыўся з Сакары, але перад ад'ездам ледзь усё не сапсаваў.

— Ну вось, гаспадар Колістая...— рэкнуў ён.— Ніхто і не думаў, што ты глуздануты.

— Што?! — адразу ўзвіўся Сакары.— Я — глуздануты?!

Гэта была адзіная абраза, якую не мог стрываць нават такі праведны хрысціянін, як ён.

— Прыстойныя людзі не вярэдзяць раны бліжніх сваіх, — пакрыўджана сказаў Сакары. Ён загадаў судоваму засядацелю прыцягнуць ленсmana да адказнасці за знявагу. Засядацель, каб замяць сварку, мусіў згадзіцца.

— Хоць я і грэшны перад богам, — заявіў Сакары, — але галоўны свой грэх не хаваю і цішком у рай не лезу. Я заўсёды казаў, што я занадта разумны. Вось таму розум у Фінляндыі і павінен хадзіць са званочкамі на шыі, а не сядзець у нары, як крот. Ён павінен абвяшчаць пра сябе званам, каб людзі беглі ад яго, як ад грымучае змяі ці як ад чумнага паморку.

Сакары гаварыў надзвычай упэўнена і натхнёна, і ўсе змоўклі, як змаўкае перад прарокам натоўп.

— Розум стукае, грукае і б'е ў званы. Гасподзь надзяліў вялікіх і дужых больш шчодро, чым малых, голас, каб абвяшчаць пра сябе, ён даў нават немаўлятам, і фінскаму народу тут перапала найболей. Ну а калі я цвёрда верую і праз веру спазнаю грахоўнасць майго лішняга розуму, я пра гэта і крычу на ўвесь свет. Няхай усе ведаюць, што я занадта разумны, — скончыў Сакары.

Пад наглядам Анны-Лійсы ён жыў яшчэ доўга і пранёс сваю нацыянальную веру праз усе жыццёвыя нягоды. Нават у глыбокай старасці ён ні разу не саграшыў і заўсёды казаў, што нарабіў вэрхалу толькі ад вялікага розуму.

З М Е С Т

Намёкі, прывіды, загадкі. *Якуб Лапатка* 3

БАСЯК З ТАГО СВЕТУ 7

АД ВЯЛКАГА РОЗУМУ 198

Ласіла М.

Л 26 **Басяк з таго свету; Ад вялікага розуму: Аповесці: З фін./Пер. У. Арлоў, Я. Лапатка; Прадм. Я. Лапаткі.— Мн.: Маст. літ., 1990.— 341 с., [1] л. партр.— (Б-ка замеж. прозы).**

ISBN 5-340-00570-4 (беларус.).

Лассила М. Босяк с того света; От большого ума: Повести.

У кнігу ўключаны вострасатырычныя аповесці фінскага пісьменніка-класіка М. Ласілы (1868—1919).

Л 4703010100—118
М 302(03)—90 171—90

ББК 84.4Фн

Літаратурна-художественное издание

Ласіла Майю
БОСЯК С ТОГО СВЕТА
ОТ БОЛЬШОГО УМА
Повести

Мінск, издательство «Мастацкая літаратура»
На беларусском языке

Літаратурна-мастацкае выданне

Ласіла Маю
БАСЯК З ТАГО СВЕТУ
АД ВЯЛКАГА РОЗУМУ
Аповесці

Рэдактар *В. С. Сёмуха*. Мастак *Ю. У. Якавенка*. Мастацкі рэдактар *А. І. Цароў*. Тэхнічны рэдактар *Г. П. Тарасевіч*. Карэктар *Г. М. Паланейчык*.

ІВ № 3361

Здадзена ў набор 04.08.89. Падп. да друку 23.04.90. Фармат 70×100¹/₃₂. Папера друк. № 1. Гарнітура школьная. Высокі друк. Ум. друк. арк. 13,98+0,08 укл. Ум. фарб.-адб. 14,39. Ул.-выд. арк. 15,47. Тыраж 5600 экз. Зак. 2799. Цана 1 р. 60 к.

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» Дзяржаўнага камітэта БССР па друку. 220600, Мінск, праспект Машэрава, 11.

Мінскі ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга паліграфкамбінат МВПА імя Я. Коласа. 220005, Мінск, Чырвоная, 23.

ВЫДАВЕЦТВА
«МАСТАЦКАЯ ЛІТАРАТУРА»

Чытайце творы з серыі
«Бібліятэка замежнай прозы»
ў перакладзе на беларускую мову

Карсан Маккалерс

БАЛАДА ПРА СУМНАЕ КАФЭ

Аповесці (ЗША)

Юзэф Ігнацы Крашэўскі

ХАТА ЗА ВЁСКАЙ

Аповесць (Польша)

Альберта Маравія

ПАГАРДА

Раман (Італія)

Леангард Франк

ВУЧНІ ІСУСА

Раман (Германія)

1 р. 60 к.

NOVEMBER

NOVEMBER